

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 123 · 2021 / 1

Ny följd, årg 100. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Björn Östbring*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Katarina Roos*

REDAKTIONSRÅD *Katarina Barrling*, Uppsala universitet; *Ann-Marie Ekengren*, Göteborgs universitet; *Edward Deverell*, Forsvarshögskolan; *Rolf Hugoson*, Umeå universitet; *Mats Lindberg*, Örebro universitet; *Charlotta Söderberg*, Luleå tekniska universitet; *Peter Strandbrink*, Södertörns högskola; *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet; *Susanne Wallman-Lundåsen*, Linköpings universitet; *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare; *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare; *Björn Östbring*, Lunds universitet, litteraturredaktör; *Katarina Roos*, Umeå universitet, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Joshua Alvarez*, Sven Eighteen

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2021 430 kr, enstaka nummer 100 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.org

TRYCK Mediatryck, Lund 2020

ISSN 0039-0747

Statsvetenskaplig tidskrift

Statsvetenskaplig tidskrift är den svenska tidskriften för statsvetare. Tidskriften publicerar vetenskapliga uppsatser, översikter och litteraturgranskningar inom statsvetenskapens alla subdiscipliner och är därtill huvudorgan för Statsvetenskapliga förbundet (SWEPSA). Svenska är huvudspråket, men tidskriften publicerar också texter på danska och norska samt i undantagsfall på engelska av författare som inte har ett skandinaviskt språk som arbetspråk.

Statsvetenskaplig tidskrift utges av Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet, med fyra nummer per år. Tidskriften utkommer år 2021 med sin 123:e årgång. Stiftelsen leds av ett flervetenskapligt sammansatt kollegium (professorer i statsvetenskap, historia, skatterätt, förvaltningsrätt, antikens kultur och samhällsliv, nationalekonomi, ekonomisk historia, socialt arbete, sociologi och statistik). Kollegiet beslutar om tidskriftens budget och övergripande policyfrågor. Tidskriftens redaktion, som är helt fristående i publicistiska frågor, består av en redaktör, en biträdande redaktör, en litteraturredaktör och ett aktivt arbetande redaktionsråd på åtta personer som sammanträder minst två gånger per år. Redaktionsrådet utses i samråd med Statsvetenskapliga förbundet och representerar flertalet statsvetenskapliga universitetsinstitutioner i Sverige.

Samtliga artiklar kvalitetsgranskas internt av två personer i tidskriftsredaktionen. Den externa kvalitetsgranskningen, med två anonyma referees per artikel, omfattar alla publicerade artiklar utom litteraturgranskningar, kortare översikter/debattartiklar och sakkunnigutlåtanden. Författaren får i samband med redaktionens beslut om publicering/refusering ta del av utlåtanden från referees.

The Swedish Journal of Political Science

Statsvetenskaplig tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) is the Swedish journal for political scientists. The journal publishes scientific essays, review articles and literature reviews in all the subsidiary disciplines of political science and is the principle organ of the Swedish Political Science Association (SWEPSA). While Swedish is its main language, the journal also publishes texts in Danish and Norwegian and, in exceptional cases where the author does not have a Scandinavian language as his/her working language, English.

Statsvetenskaplig tidskrift is published quarterly by Lund University's Fahlbeck Foundation, and in 2021 will be issuing its 123rd volume. The Foundation is led by a multidisciplinary board (professors of political science, history, fiscal law, administrative law, classical culture and social life, economics, economic history, social work, sociology and statistics), which decides on the journal's budget and overarching issues of policy. The editorial office, which is wholly independent as regards matters related to publishing, comprises an editor, a deputy editor, a literature editor, a technical editor and an active, eight-member editorial committee that meets at least twice a year. This committee is appointed in consultation with SWEPSA and represents the majority of political science faculties in Sweden.

All articles undergo an internal quality review by two members of the editorial office, and all published articles – excepting literature reviews, short review articles/opinion pieces and expert reports – an external quality review by two anonymous referees per article. Once the editorial office has made its decision to publish or reject a paper, a referees' statement will be sent to its author(s).

Innehåll 2021 / 1

KARL MAGNUS JOHANSSON Stärker mediemakten regeringsmakten?	5
MIKAEL RUNDQVIST Politik som ett osakligt spel eller som oenighet i sak? Ledande socialdemokraters och moderaters reflektioner om de båda partiernas politik och ideologi samt om det svenska partisystemet	27
ACAR KUTAY A Historical Analysis of the AKP in Power. Hegemony, Predominance, and Interregnum.....	55

Översikter och meddelanden

GUSTAV SUNDQVIST Kan en ny våg av demokratidemonstrationer i Hongkong sprida sig till det kinesiska fastlandet?.....	77
LEIF JOHANSSON De akademiska betygsnämndernas sammansättning och agerande inom Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund 1974–2018. Om gränser för vetenskapens gränsöverskridande aktivitet	93
RIKARD BENGSSON SÄKERHETSPOLITISKA BETRAKTELSE: I geoekonomins tid....	125
CLAES SANDGREN FÖRVALTNINGSPOLITISKA BETRAKTELSE: Statsvetarna och korruptionen – en rättsvetenskaplig kritik.....	147

Statsvetenskapliga förbundet

KATARINA ROOS Statsvetare med framtiden för sig.....	167
---	-----

Litteraturgranskningar

BENNY CARLSON Anne Applebaum: <i>Demokratins skymning</i>	173
NAIMA CHAHBOUN Gustav Borsgård (red.): <i>Tranströmer och det politiska</i>	176
ANDREJ KOKKONEN Peter Haldén: <i>Family Power: Kinship, War and Political Orders in Eurasia, 500–2018</i>	181

SVANTE NORRHEM Thomas Magnusson: <i>Makt och pengar i frihetstidens Sverige. En oligarkis triumfer och slutliga nederlag 1720–1766</i>	186
ANDERS WIDFELDT Thomas Widenstjerna: <i>Vem väljer vem – och varför? Om betydelsen av homosocialitet och personliga kontaktnät i partiets nomineringsprocesser</i>	191

**Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.org
Där finns bl. a.:**

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Stärker mediemakten regeringsmakten?

Karl Magnus Johansson

Does media power strengthen governmental power?

This article explores the question if media power strengthens governmental power. It engages with this question through a study of the Swedish case. The case study summarizes secondary evidence and presents new primary evidence drawn from interviews and documents. It builds on presidentialization theory to develop an argument about why prime ministers, in particular, should be expected to be empowered by media, among other factors. The article advances the argument that the drive for government-wide coherent communication perpetuates trends of centralization. This follows a functionalist logic and changes the balance between premiers and other cabinet ministers in favour of the former. Moreover, prime ministers are the natural foci of media attention. The article concludes that premiers are empowered by the media, but the scope for executive empowerment more broadly is conditional on the domestic political context. These findings have important implications for research on political communication and executives.

Politik och medier är djupt beroende av varandra. De behöver varandra. En annan utgångspunkt är att de verkligen har makt och utövar inflytande över varandra. Allt detta tar jag för givet. Samtidigt finns här intressanta frågor. Har mediemakten stärkt regeringsmakten? Frågeställningen är meningsfull därför att den handlar om den politiska makten och hur den utövas och ytterst om vem som har makten över dagordningen i den svenska offentligheten, vem som bestämmer vad vi ska prata om, och om vem som har makt att forma politiska attityder hos människor och den offentliga bilden av politiken och de enskilda politikerna – kampen står mellan andra och tredje statsmakten.¹ De

¹ Att tredje statsmakten är benämningen på medierna i vårt land och inte fjärde statsmakten såsom är fallet i andra länder har att göra med att den dömande eller judiciella makten är tredje statsmakt i länder där den är en författningsenlig gren, jämte den legislativa och den exekutiva.

knyts samman. Konsekvenser av den komplexa relationen dem emellan står därmed i centrum, den betydelse den samlade mediefaktorn har för att förklara politiska maktförskjutningar och då särskilt inom regeringen. Tolkningsramen knyter an till forskning om ”presidentialisering”, dvs. om ökad maktkoncentration till regeringschefer. Artikeln är därmed förankrad i en välunderbyggd tolkning av varifrån dessa drivkrafter kommer. Den visar på aktuella tendenser och behov inom exekutiven att möta trycket från medierna, på långtgående centralisering av kommunikation och samordning och utvecklingen av dessa styr- och kontrollsystem. Ett viktigt syfte är att visa hur denna anpassning går till i praktiken, för att förstå hur makt utövas och med vilka resurser.

Artikeln sammanfattar forskningen och bygger bl.a. på intervjuer och dokument.² Den gör inte anspråk på fullständighet. Mycket har naturligtvis skrivits om ”mediernas makt” i vid mening och en rad debattörer och forskare har lyft fram sådant som ägarförhållandena och deras konsekvenser för den mediala makten själv. Här är inte huvudfrågan om den blivit mindre eller större utan om och i så fall hur den bidrar till att stärka regeringsmakten.

Trender – medialisering och presidentialisering

Under senare decennier har förutsättningarna för politiken förändrats. Det är en utveckling på flera plan. Bland de långsiktigt verkande faktorerna bakom den här utvecklingen finns politikens medialisering, varmed avses ”ett politiskt system som i hög grad påverkas av och är anpassat till de krav som massmedierna ställer i sin bevakning av den politiska världen” (Asp 1986: 359). Till en del är den ett resultat av förändringar inom mediasystemet självt, till en del rör det sig om konsekvenser av ekonomiska och politiska förändringar.

Asp och Bjerling (2014) menar att medialiseringen sedan 1960-talet har skett i olika faser, där politikerna under årens lopp successivt har lärt sig, anammat och införlivat medielogiken. Och dagens politiker behärskar inte bara mediernas sätt att arbeta, de har också lärt sig att tänka som journalister. Medielogiken har idag, enligt dem, fullt ut integrerats i politiken och utvecklingen förklaras främst av politikernas ökande beroende av medierna. Resultatet sägs vara ”mediekрати” (jfr Meyer 2002).

Den allt viktigare och allt större medialiseringen av politiken lyfts ofta fram av medieforskare och även av företrädare för medier och kanske i ännu högre grad för politiken själv. Det handlar bl.a. om påverkan på politikens praktiker. Enligt medialiseringsteorin sker en anpassning till medierna och deras logik. Tesen om politikens medialisering ansluter här i grunden till en ensidig

2 Jag vill tacka för konstruktiv anonym manusgranskning, samt för finansiering från Östersjöstiftelsen för forskningsprojektet ”Symbiotic leader-media relations? Exploring interaction between prime ministers and the media in Finland, Lithuania, Poland and Sweden”. Hemsida: <https://www.polexmedia.com/>.

maktuppfattning. Den tenderar att reducera dessa tolkningar av makt till ett i huvudsak monokausalt samband där påverkan sker från medier till politik. Denna ensidiga modell underskattar därmed politikens förmåga att själv styra sitt öde. Politiska aktörer är inte så viljelösa offer för medierna och deras logik. Det är inte en realistisk teori över maktrelationen politik–media, vill jag hävda. Om relationen är asymmetrisk är den det snarare till politikens fördel. Politiken besitter resurser som information och har ofta ett informationsövertag över medier. I slutändan är det en empirisk fråga vem som styr över relationen. I vilket fall behövs en mer interaktionistisk modell.

I sin bok "Makten och informationen" framhåller Jan Ekecrantz (1975: 6) att makt, enkelt uttryckt, kan alltid sägas innebära möjlighet till kontroll över någonting och kontroll baserar sig på information (vid sidan av andra typer av resurser) och information om föremålet för kontrollen är t.ex. alltid nödvändig. Sådan information är en viktig maktresurs och kan knytas till bestämda verksamheter, exempelvis samordning som syftar till kontroll.

Journalistiska ideologier samt professionalisering har sin betydelse för granskningen av makthavare. Som Lars Furhoff (1974: 212–214, 220) framhåller i sin bok "Makten över medierna" har makthavarna intresse av en "neutral" journalistik som innebär att journalisten är opartisk och med uppgift att vidareförmedla information från källorna till publiken, medan endast en "deltagande" journalistik synes förenlig med massmediernas roll som en tredje statsmakt. Makten över medierna innefattar styrning av journalistiken uppifrån. Denna styrning syftar till bevarande av de rådande maktstrukturerna.

Risken med att använda ett begrepp som medialisering är att det kan leda till att mediernas betydelse överdrivs. Ett extremt exempel är när det talas om att medierna "koloniserar politiken" (Meyer 2002). Då ser man en politisk sfär under inflytande av mediasystemet och mediernas logik, rentav att politiken närmast ovillkorligen skulle ha kapitulerat för denna logik. Enligt denna tolkning är det medierna som dominerar; journalisterna styr det politiska skeendet. En annan tolkning, som statsvetaren Tommy Möller (2016: 132–133) åberopar, är att det tvärtom "är medierna som har politiserats – att journalisterna är styrda av politiska aktörer och opinionsbildare, inte minst de spinndoktorer som återfinns på partikanslier och runt ledande politiker. Detta sker inte sällan på ett subtilt sätt som är svårt att blottlägga och mäta." I makttermer kan vi därmed göra gällande att påverkan går i båda riktningarna, och att det fenomen som kallas *politikens medialisering* handlar om en komplex och interaktiv process (Möller 2016: 133).

Politiken har sett kraftigt ökade resurser för att hantera information eller kommunikation. Det var något som redan maktutredningen (SOU 1990:44, s. 70–71) observerade:

På ett par årtionden har alla stora företag, myndigheter och organisationer kraftigt förstärkt sina informationsresurser. Makthavarna har, inte sällan genom egna dyrköpta erfarenheter, lärt sig hur moderna massmedia arbetar. Idag är det snarast fråga om en motoffensiv. Massmedias logik innebär ett relativt schabloniserat och därmed förutsägbart sätt att bevaka och berätta. Makthavarna har lärt sig medias språk och använder sina kunskaper för att försöka utnyttja och manipulera journalister.

Den utvecklingen har fortsatt. Regeringskansliet har blivit alltmer resursstarkt.

Det visar sig bl.a. genom att antalet pressekreterare och kommunikatörer i Regeringskansliet har ökat kraftigt.

När allt kommer omkring och när vi också beaktar nya medier kanske maktbalansen mellan journalisterna och deras källor inte är till journalisternas favör, som medialiseringsforskare hävdar, utan till källornas favör (Ekman & Widholm 2015). De nya medierna skapade nya möjligheter att utmana hierarkier och strukturer, men också för makthavare att påverka opinionen. På alla dessa sociala medier finns möjlighet till riktade budskap till bestämda grupper av medborgare i samhället.

Medierna blir allt fler. Genom strategisk användning av nya digitala plattformar, så som t.ex. Twitter, kan de politiska aktörerna kringgå traditionell media och istället skapa den offentliga bild av politiken som de själva föredrar. Samtidigt ökar skillnaderna mellan svenskars medievanor. Nya informationsklyftor uppstår. Nyhetsjournalistiken i etablerade medier blir alltmer konkurrensutsatt. I kombination med detta möter den politiska journalistiken minskade resurser på redaktionerna.

Den analys som framkommer i forskningen om politikens medialisering är värdefull men för ensidig och onyanserad. Forskning visar att påverkan kan ske i båda riktningarna, att politiska aktörer som regeringar och politiska källor kan påverka medier på olika sätt. I bl.a. antologin "Close and Distant" (Johansson & Nygren 2019a) får tesen om mediernas dominans moteld. Om de politiska aktörerna har integrerat "medielogiken", ja då är det klart att de också har lärt sig att bemästra den, att använda medierna för sina politiska syften. I synnerhet med tanke på hur "parternas" resurser har utvecklats över tid: svagare medier och professionaliserade partier/regeringar. Pendeln håller på att slå tillbaka, ja, det är en rörelse som pågått under en längre tid. I mötet med medier, gamla som nya, vidtar politiken motåtgärder. Politiska institutioner är inte bara beroende av medier utan politiska aktörer använder "medielogiken" för att uppnå politiska mål. För att tala med Johansson och Nygren (2019b): "Vad vi ser är att aktörerna i den politiska sfären inte bara har anpassat sig till medielogiken, utan i hög grad också förändrar balansen i relationen mellan politik och medier.

Utvecklingen mot en mer effektiv styrning av den politiska kommunikationen är tydlig...”

Länge har stats- och medievetare pekat på att mediernas makt växer sig allt starkare. Men denna nya forskning nyanserar den bilden och svaret på frågan om vem som har makten över dagordningen och visar att journalisters makt över den politiska agendan är överdriven, att det i själva verket är politiken som flyttar fram sina positioner i kampen om mediernas dagordning. Och att kommunikationsavdelningarna får en allt större betydelse inom politiken.

Sammantaget är detta i allt väsentligt en fråga om resurser. Den pågående skiftningen i maktbalansen mellan medier och regeringar beror på politikens stora satsningar på kommunikation i kombination med drastiskt minskade resurser för redaktionerna vilka har blivit mer slimmade. Regeringen storsatsar på kommunikation, många nyhetsredaktioner tvingas till nedskärningar och har knappa resurser. Det ger nya förutsättningar för landets politiska reportrar och nyhetsbevakningen. Och det märks i nyhetsidornas spalter. Utvecklingen har lett till att medierna blivit mer beroende av vad som produceras inom Regeringskansliet, såsom pressmeddelanden. Resultatet blir artiklar eller andra nyhetsinslag till stor del baserat på information direkt från regeringens press- och kommunikationsavdelningar. Med minskade resurser följer även sämre möjligheter för journalisterna att söka egna källor, och därför är det i allt större utsträckning politiken som sätter agendan för vad som rapporteras i media och hur. Utvecklingen speglar hur relationen mellan den politiska makten och media förändras i takt med att spelplanen läggs om. I makttermer betyder den här utvecklingen att det är politiken som dominerar och styr det politiska skeendet.

Det hävdas att politiken har ”instrumentaliserat medierna” (Nygren & Niemikari 2019). Det sker genom nya sätt att påverka och i nära förbindelse mellan nyhetsmedier och deras källor i regeringen. Politiska institutioner är inte bara beroende av medier utan politiska aktörer använder ”medielogen” för att uppnå politiska mål. Det är en komplex bild av ömsidiga beroenden och intressen.

Denna ändamålsstyrda kommunikation kräver naturligtvis resurser. Samtidigt som det politiska systemet rustar upp så har medierna genomfört omfattande nedskärningar och antalet journalister (som utvecklar sina egna nätverk och källor) blir färre. Och detta i en tid då de förväntas producera mera, med krav på att nyheter ska publiceras på alla plattformar dygnet runt. Detta försvagar journalistikens position i relation till den växande personalstyrkan av kommunikatörer inuti det politiska maskineriet. Risken är att det numerära underläget gentemot kommunikatörerna, riksdagen och regeringen inbegripna, gör att journalisterna måste ge upp vissa principer om integritet och oberoende (Scherman 2018: 38).

Vittnesbörd från en pressekreterare hos statsministern bekräftar den här utvecklingen:

... det är klart att den gruppen som producerar allmännyheter, det är klart att det är en utsatt grupp. Dom skall producera mycket nyheter på kort tid. Det finns inte samma tid för faktagranskning och... Det är ju ett problem överlag... Och den utvecklingen lär ju inte avta och där bidrar ju sociala medier extremt mycket ... dom förmedlar ju själva nyheter som delas... och där sker ju ingen faktagranskning. (Intervju 9/1 2017).

Och här finns ingen redaktionell bedömning alls av innehållet. Innebörden i pressekreterarens vittnesmål är att förutsättningarna för politiska ledare och metoderna för att ha kontroll över den egna framtoningen i offentligheten har förändrats dramatiskt. Samtidigt har anpassningen till medielogiken påverkat den politiska kommunikationsformen.

Risken för manipulation ökar när journalisterna blir alltmer beroende av vad pressekreterarna låter dem veta. Med Torbjörn Elenskys (2019) ord: "Informella kontakter, personliga band och favorisering tycks styra *vilka* nyheter som kommer ut, *vem* som får dem och i skrämmande hög grad även *hur* de rapporteras." Vilket kan tolkas som ett ökat politiskt inflytande över medierna och deras innehåll.

Scenförändringen innebär på sätt och vis och paradoxalt nog en återgång till partipressens tid då redaktörerna och journalisterna var starkt beroende av sina källor. Detta är den mediala verkligheten för dagens medier. Vad vi ser är att politikens styrning av mediernas innehåll har ökat eller tagit sig nya uttryck. Anledningen är mediernas minskade resurser i kombination med utbyggnaden av regeringens kommunikationsavdelningar.

Tekniken att få ut sitt budskap har blivit alltmer professionell och välplanerad. Budgeten läcks bit för bit, innan helheten presenteras (Johansson, Malling & Nygren 2019). Regeringen bjuder upp till "budgetdans". Regeringen har ett informationsövertag och redaktionerna blir som förlängda pressavdelningar. Planerade läckor formar medieinnehållet.

Presskonferenser verkar inte heller rubba på politikens maktövertag över medierna. En svensk studie om presskonferenser på regeringsnivå visar att formerna för dessa har institutionaliserats och drar slutsatsen att presskonferensen är *politikernas arena* (Eriksson, Larsson & Moberg 2013: 23):

Det är ett forum för möten mellan politiker och journalister som på många sätt är gynnsamt för politikerna. Ansvarsutkrävandet är begränsat och de risker som politikerna utsätter sig för är relativt små. Vi drar därför slutsatsen att regeringens presskonferenser huvudsakligen är en arena för politikerna och att ansvarsutkrävandet sker någon annanstans.

Så medan det i forskningen har diskuterats att politikens ”medialisering” ökat journalistikens inflytande över politiken och anpassning till journalistikens och medias krav, visar utvecklingen snarare hur politiken fått ett övertag. Den har blivit en starkare part med ökade resurser och starkare institutioner till sitt förfogande. Politikerna är med och bestämmer vilken bild som ska ges av dem och av politiken. Detta belyser återigen förändrade relationer mellan journalistik och politik men i en omvänd riktning än den som framhävs i medialiseringsteorin.

Nämnas bör även att medan ministrar lätt kunde och kan kalla till en presskonferens uppstod nya fora i pressen, däribland i Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter. DN Debatt har från starten en ”elitorientering”; ”makthavare av olika slag såg snart chansen att komma till tals utan att bli avbrutna och tolkade av journalister” (Hadenius 2002: 419). DN Debatt blev en ledande arena för den offentliga debatten i Sverige, eller kanske snarare för de ledande politikerna. DN Debatt blev med tiden allt mer inflytelserikt. Debattartiklar som publiceras på DN Debatt får som regel stort genomslag genom att de citeras, återopas och numera även delas på sociala medier.

Tillbakablick – nya förutsättningar och maktförskjutningar

I ett historiskt perspektiv ser vi stora förändringar inom både medier och politik. Ett nytt medielandskap har växt fram. Det politiska landskapet har också ändrats mycket. I ”Sveriges historia 1965–2012”, den åttonde och sista delen av historieverket ”Sveriges historia”, beskriver Kjell Östberg och Jenny Andersson (2013) i det tematiska avsnittet om ”Medier i förändring” olika förskjutningar i medielandskapet och hur denna utveckling skedde parallellt med att journalisternas roll förändrades. De tog ett steg framåt genom journalistyrkets professionalisering, med den kritiskt granskande journalisten som ideal.

Men politiken hade alltjämt ett slags övertag. Det har också sitt intresse att Olof Lagercrantz (1990: 23–24), verksam vid Dagens Nyheter åren 1951–1975, i sin bok ”Ett år på sextioalet” ifrågasätter kraften i mediemakten:

Man påstår att media blivit mäktigare. Det kan diskuteras. I detta sekels början stod journalisten nere vid dörren och såg samhällets stöttepelare på podiet. Han var illa tåld och ordet murvel var ett användbart okvädningssord.

Journalisten hörde folket – vanliga människor – surra kring sig och såg de spefulla minerna när herrarna där uppe yttrade sig. Det var en nyttig skola. Journalisten undervisades att se underifrån – det nedre, avslöjande perspektivet.

För vart decennium har mediafolket tagit ett steg framåt i salen och därmed växte deras sociala respektabilitet. Snart var

journalisten framme vid podiet och rätt som det var satt han/hon däruppe, bänkad bredvid statsministern, överbefälhavaren och de andra högheterna. [---]

Blev journalisten mäktigare så? Sitter han inte i knät på någon och någon sitter i hans knä? Han smälter samman med etablissemangen och tvingas till samma hänsyn och samma lojaliteter som andra makthavare. Han hånler inte mer ty hånet skulle träffa honom själv. De frågor han ställer rör sig inom en allt snävare ram. Han är en fånge och hans makt är en inbillning, ty de som han skulle bevaka fruktar honom inte längre...

Det är sant: högställda huvuden rullar och mycket buller åstadkoms efter avslöjanden i pressen. Oftast är det fråga om läckor från maktsfär till maktsfär. Men förbindelsen nedåt är bruten. Pressen låter sig utnyttjas i det partipolitiska spelet...

Vad som också hände, vilket Östberg och Andersson (2013: 203) berör i sin temaartikel, är det ökade intresset från politikerna "att komma på talefot med medier." De första press- och informationsavdelningarna inrättades inom de politiska partierna. Statsministern fick sin första pressekreterare 1963 men de övriga statsråden fick först en bit in på 1970-talet egna informatörer: "Ån var det dock långt till vår tids spinndoktorer och politiska kommunikatörer." (Ibid).

I bokens sjätte och sista del analyserar Östberg och Andersson (2013: 427-428) politikens nya förutsättningar och maktförskjutningar i stat och samhälle. De konstaterar att politikens konstitutionella förutsättningar har förändrats, att frågan om förhållandet mellan riksdag och regering har diskuterats flitigt och att i vilken riktning detta förhållande har förändrats har tolkats på olika sätt. Medan vissa forskare menar att det har skett en förskjutning i relationerna mellan riksdag och regering till riksdagens förmån, har andra pekat på faktorer som begränsar riksdagens inflytande. Hit hör bland annat globalisering och en ökad invärdhet i EU. Dessutom har förutsättningarna för den ekonomiska politiken förändrats på ett för regeringen gynnsamt sätt, inte minst genom den nya budgetlagen som antogs på 1990-talet för att 2011 ersättas med en ny och utvidgad. Dessa ändringar stärker regeringens ställning och underlättar regerande i minoritet (Sterzel 2013: 171).³

EU-medlemskapet innebar en stor förändring. Den här utvecklingen mot en statsminister med ökad makt och ökad maktkoncentration till Statsrådsberedningen var dock på väg redan innan EU-inträdet. 1974 års regeringsform ger regeringsbildaren en stark ställning och statsråden är starkt beroende av sin chef. Allt sammantaget har det skett en hel del som – medvetet eller

3 Dessa budgetregler är ifrågasatta och det verkar som att en ny praxis håller på att ta form som gör det lättare för den politiska oppositionen att gå emot regeringens proposition.

omedvetet – underlättat för regeringsmakten och stärkt statsministerämbetet. I motsats till vad som ofta påstås har mer makt koncentrerats till statsministern. Som vi redan varit inne på talar statsvetare om en ”presidentialisering” av regeringschefen. Allt fler frågor avgörs av statsministern, allt fler frågor har en EU-koppling och regeringschefen är den centrala nationella EU-aktören (Johansson & Tallberg 2010). EU-dimensionen är därmed viktig för att förstå den ändrade maktbalansen i politiken.

De som framhåller ökad makt åt ”Rosenbad”, noterar Östberg och Andersson (2013: 428), framhåller att regeringen och Regeringskansliet har genomgått en påtaglig förstärkning under de senaste decennierna, att antalet politiska tjänstemän har ökat drastiskt och då även runt statsministern, och att deras inflytande har ökat. Östberg och Andersson (2013: 429) nämner i detta sammanhang att man ibland också har talat om ”att det skett en maktförskjutning till statsministerns förmån, ja, att statsministerämbetet genomgått en presidentialisering. Politikens medialisering och fokusering på en mindre grupp politiska ledare sägs ha underlättat en sådan utveckling.”⁴ De noterar att frågan blev särskilt aktuell under Göran Perssons regeringstid (1996–2006), att det hävdades att han tenderade att välja statsråd med svag egen politisk förankring och som därför kunde bli mer beroende av statsministern (även t.ex. Aylott 2005; Ruin 2007; Sundström 2009). Han fäste stor vikt vid förmåga att hantera medierna och den utåtriktade aktiviteten när han utsåg ministrar, vilket även hans företrädare Ingvar Carlsson gjorde (Premfors & Sundström 2007: 95). Och tidigare statsministrar likaså, får man förmoda. Med andra ord, statsministerns utnämningssmakt är viktig att beakta liksom mediemakten och dess inverkan på maktförhållanden inom regeringen.

Under Göran Perssons tid blev det uppenbart vem som bestämmer. När han ser tillbaka på sin relation med medierna under sin tid som statsminister lyfter han fram hur han tycker att förhållandet förändrats sett till vilken part som styr och har övertag över denna relation:

Det nya är att politiker med resurser förfogar mer över mediernas granskning än förut. Tidigare var det medierna som hade både idéerna och ställde frågorna, men nu är det mer sällan som de som granskar har idéerna och vet vad de ska fråga om /.../ Jag kunde möjligen gissa vilka frågor som skulle komma, men det gick ju aldrig riktigt att veta. Dagens statsminister vet nog till och med vilka frågor han ska få (citerat efter Eriksson, Larsson & Moberg 2013: 52).

4 Statsvetare som ifrågasatt eller avfärdat presidentialiseringstesen menar att man inte ska blanda ihop presidentialisering av statsministerämbetet och olika ledarskapsstil eller att ökat handlingsutrymme, till följd av internationalisering eller medialisering eller något annat, inte automatiskt innebär en presidentialisering av ämbetet (t.ex. Bäck m.fl. 2007; Daléus 2012).

Här kan vi lägga till ytterligare en dimension – en organisatorisk. Den organisationsreform som från 1 januari 1997 gjorde Regeringskansliet till en gemensam myndighet, med statsministern som högste chef, hade också en central kommunikativ aspekt. Ja, denna reform ”var ett i det närmaste nödvändigt villkor om man i förlängningen önskade en mer centraliserad mediehantering” (Erlandsson 2008: 346; även Erlandsson 2007). Ett knappt decennium senare sägs sammanläggningen ha lett till få konkreta resultat ”utöver en mer reglerad kommunikation med media” (Ibid). Studien visar preliminärt också att Regeringskansliets former för informationsgivning är formaliserade – i huvudsak ska all kontakt med media gå via pressekreterarna (Ibid).

Den allmänna centraliseringen inom Regeringskansliet påskyndades av denna institutionella reform. Men bortsett från de allmänna och tydliga strävandena att åstadkomma mer enhetlighet har information/kommunikation inte en särskilt framträdande plats i själva argumentationen kring denna reform (Regeringskansliet 1996). Desto mer framträdande var dessa aspekter när det några år senare tillsattes ett projekt för effektivisering och rationalisering av Regeringskansliet – vilket resulterade i rapporten ”Ett effektivare regeringskansli – förslag till åtgärder” (Regeringskansliet 2003). Där föreslås bl.a. (s. 14) ”att resurserna och kompetensen i informationsfrågor samordnas och utnyttjas på ett effektivare sätt genom ett ökat samarbete mellan departementen och Information Rosenbad. Informationsplaneringen bör integreras i den årliga verksamhetsplaneringen och styras tydligare utifrån regeringens politiska prioriteringar.” En extern konsult (Gullers Grupp) föreslog en stärkt ställning för presschefen vid Statsrådsberedningen i ansvaret för samordningen av informationsverksamheten (s. 107, även s. 111).

Organisationen för kommunikation är fortsatt en central aspekt i strävandena att effektivisera Regeringskansliet. 1 januari 2020 inordnades departementens kommunikationsverksamhet i det gemensamma RK Kommunikation. Syftet är, nu som förut, att göra denna verksamhet och departementens arbete mer enhetligt. Samtidigt sker en vidareutveckling av myndigheten när det gäller bland annat digitalisering.

Med andra ord, det är mycket som händer i riktning mot centralisering. Logiken är följande. Samtliga företräder *ett* regeringskansli och *en* regering där statsråden förväntas ”tala med en röst” vilket kräver samordning för att utåt ge en bild av en sammanhållen regering med ett samlat budskap (Johansson & Raunio 2019, 2020). Ministrar ska stå för regeringen och dess politik.

Denna strävan efter gemensamt agerande på medieområdet är kanske den största förändringen i regeringsarbetet under senare decennier. Dessutom kan den fortlöpande politiska samordningen vara centraliseringsdrivande. Den har

ökat kraftigt. Statsrådsberedningens kraftigt ökade roll i samordningen och dess utbyggnad har inneburit en ökad kontroll av olika aktiviteter. Exempelvis ska ett politiskt utspel i tal eller media beredas med Samordningskansliet om det innehåller ”för regeringen ny politik” och koordineras normalt av presschefen och pressekreterare (Regeringskansliet 2014: 6).⁵

Den politiska samordningen, centralstyrd från Statsrådsberedningen, handlar framför allt om det politiska innehållet men har också en kommunikativ aspekt då det handlar om hur detta innehåll ska framläggas. Ibland sker naturligtvis ”avstämningar” mellan statssekreteraren i Samordningskansliet och presschefen (intervju 16/12 2016).

Och sedan regeringsskiftet 2014 är samtliga pressekreterare anställda vid Statsrådsberedningen. Deras chef är presschefen som är en central person som arbetar nära statsministern. Under ledning av presschefen äger dagliga möten rum med pressekreterarna på Statsrådsberedningen. Presschefen har hand om den övergripande samordningen för medierationerna.

Det är Statsrådsberedningen som – genom förvaltningschefens kansli – står som utfärdare av kommunikationspolicyn för Regeringskansliet (2012). Enligt kommunikationspolicyn så har Statsrådsberedningen det yttersta samordningsansvaret för både intern och extern kommunikation, och kommunikationen ska samordnas med stöd av kommunikationschefen i Regeringskansliet. Vidare sägs att kommunikationschefen vid behov ska bereda frågor med den politiska ledningen i Statsrådsberedningen.

Resurserna för Regeringskansliets kommunikationsverksamhet har växt. Och mitt i alltihop har statsministerns kansli fortsatt att växa. Det som hänt är i huvudsak nödvändigt. Statsministern behöver hjälp för att hantera alla frågor och fungera både internt i Regeringskansliet och externt i förhållande till omgivningen. Enligt författningen styr regeringen riket. Utövandet av regeringsmakten sker först och främst genom statsministerns maktutövning.

Trenden är tydlig: Det är en pågående centralisering till statsministerns kansli, där samordningen av regeringens kommunikation äger rum. Trenden har växt i kraft och är här för att stanna. Trenden är internationell. En tydlig trend i parlamentariska demokratier är förstärkningen av resurserna kring regeringschefer både institutionellt och personellt. Det rör sig om förstärkningar av organisation och strukturer för samordning och kommunikation. Hur ska detta förklaras?

5 Den här promemorian från 2014 bygger på den promemoria från januari 2007 som togs fram av den dåvarande statsministerns statssekreterare. Medan titeln ”presschef” kontinuerligt använts på Utrikesdepartementet introducerades den i Statsrådsberedningen först 1991 och var på förslag att behållas i Allan Larssons förarbete inför ett maktskifte 1994 men återinfördes först med Jan Larsson år 2000.

Förklaringar – om nödvändigheten av centraliserad regeringskommunikation

Den utveckling som skissats ovan mer än antyder att medierna är viktiga för regeringar.

Det finns flera orsaker till detta. En första förklaring har att göra med framväxten av en celebritetskultur och politikens *personifiering* (t.ex. Möller 2016: 192–193). I samtal med Erik Fichtelius (2007: 436) beskriver Göran Persson en tid som är ”ohyggligt personfixerad”; ”det här med att statsministerrollen blir alltmer presidentiell. Ta bara en sådan enkel sak som att det knappast går att få medierna att acceptera att något annat statsråd ska kommentera en händelse. Det måste vara statsministern.”

Som vi sett bidrog en rad faktorer till utvecklingen mot den mer presidentiella statsministerroll som Göran Persson kritiserades för att driva längre än någon annan. Utvecklingen mot en mer ”presidentiell” regeringschef med en starkt ställning med starkare maktbas förstärktes genom EU-inträdet. Den nya grundlagens bestämmelser i kombination med Sveriges medlemskap i EU har stärkt statsministerns ställning. Allt mera makt är koncentrerad till statsministern.

Den ökade personifieringen inom politiken, den mediala personfixeringen, verkar gälla alla länder. Politikens personifiering är en följd av moderna PR-tekniker i kombination med en kommersialisering av journalistiska praktiker i de globala medierna, vilket hänger ihop med celebritetskulturens framväxt (Wheeler 2013). För politikerna blir medierna samtidigt ett slags kollektiv elit- och maktresurs.

Politikerna är starkt beroende av att synas och höras. Samspelet med media är därför ett viktigt inslag i ett politikerliv. I relation till den politiska makten erbjuder medierna ”symboliskt kapital”, såsom uppmärksamhet, status, prestige. Vilket i sin tur kan stärka enskilda politikernas politiska kapital eller maktkapital. I ”On Television” framhåller Pierre Bourdieu (2011: 69–70) hur regeringar kan påverka medierna och den exceptionella ”symboliska makt” som statsauktoriteter har att definiera, genom sina handlingar, sina beslut och sitt inträde i det journalistiska fältet (intervjuer, presskonferenser osv.), den journalistiska dagordningen och den hierarki av betydelse som tilldelas händelser.

Medierna bidrar till att legitimera makten. De bidrar till en förstärkning av ”politiskt kapital” genom den uppmärksamhet politiska makthavare får och som i hög grad sker på deras villkor. Självfallet kan effekten också vara det omvända, ett minskat ”politiskt kapital”, men det dominerande mönstret är ändå att politiker ges många möjligheter att synas och höras och på så vis försöka stärka sin ställning. Samtidigt, givetvis, kan både mediemakten och regeringsmakten vinna på denna legitimering.

I direkt interaktion med journalisten bekräftar politikern övertaget genom sättet att svara på frågor. Dessutom kan politikern styra situationen i

en tv-sänd intervju. Medieforskaren Mats Ekström (2006) undersöker politikens villkor inom ramen för "mediesamhället" genom en interaktionistisk analys av nyhetsintervjuer, med intervjun som "maktrelation". I sin studie behandlar Ekström (2006: 85) iscensatta intervjuer:

Även om intervjuerna innehåller kritiska frågor, behandlas/tilltalas de intervjuade oftast som välunderrättade, betydelsefulla och auktoritativa representanter för en samhällsinstitution. Dessa iscensatta intervjuer kan i själva verket tolkas som en symbol för de inblandade institutionernas makt. Journalistiken visar upp sin roll som auktoritativ och officiell nyhetskälla. Politikerna ges makt att tala med auktoritet i en exklusiv situation.

Nyhetsintervjuerna med statsministrarna bygger på en kombination av kritiskt ifrågasättande och tillskrivande av auktoritet. Intervjupersoner tillskrivs trovärdighet, exempelvis när statsministrarna får kommentera och bedöma det internationella politiska läget (Ekström 2006: 86). Politikerna framställs som auktoriteter och nyhetsjournalistiken som samhällets auktoritativa nyhetskälla och frågorna kan i den meningen fungera legitimerande för både journalistiken och politiken på samma gång (Ekström 2006: 86). I nyhetsintervjun finns således såväl inbyggda konflikter som gemensamma intressen. Och över tid utvecklas en ny relation mellan politik och journalistik. Ekström (2006: 87) understryker att intervjuens utveckling inte kan reduceras till en entydig maktförskjutning från politik till journalistik, och visar att makten över samtalet inte är given på förhand: "Nyhetsintervjuerna präglas i stor utsträckning av politikens och journalistikens uttalade överenskommelser och gemensamma intressen av en kommunikativ situation som ger makt och exklusiva positioner i offentligheten." Således handlar det om journalistik och politik i samarbete (Ekström 2006: 263–266). Medan relationen mellan journalistik och politik ofta analyseras som en kamp, är det "lika mycket en fråga om samarbete inom ramen för väl etablerade överenskommelser" (Ekström 2006: 227).

Jag uppfattar regeringschefens institutionella ställning som definierad av ett huvudsakligt förhållande: maktbalansen inom exekutiven, mellan regeringschefen och andra ministrar. Medierna genererar ett funktionellt tryck på tilldelning av resurser till regeringschefer. Detta tryck översätts till institutionell förändring, vilken stärker exekutivens centrum. Effekten av denna förskjutning är en betydande ökning av regeringschefers makt. För att fånga denna effekt definierar jag funktioner och institutioner brett som innefattandes både formella och informella praktiker, normer, regler och procedurer. Den institutionella ansatsen är tvådimensionell genom att rymma både en makroinstitutionell analys av bredare sociala strukturer och institutioner i samhället, staten och politiken, samt en mikroinstitutionell analys av processen bakom sociala relationer och roller inom institutioner.

Därmed kan medierna förväntas ha en påverkan på exekutivens organisation, särskilt koncentrationen av resurser till regeringschefens kansli. Eftersom medierna kräver konstant kommunikation och vänder sig till regeringschefsnivå är det troligt att regeringsomfattande samordningsmekanismer, ansvar och resursallokering inom exekutiven ska göra likadant. Exekutiven blir under tryck att bli mer samordnad. Och när man väl slagit in på denna väg är det sannolikt att makten inte ska flyttas nedåt igen. Det handlar om makt och personal i regeringschefens kansli, om en oberoende resurs.

En drivkraft bakom den här utveckling är behovet för politikens centrum att kontrollera informationen och kommunikationen i mer komplexa processer. I flera länder ser vi en förstärkning – genom en förstärkt kapacitet att samordna och kontrollera politiken – av exekutivens centrum, av regeringschefernas kanslier. En annan drivkraft är det ökade centraliseringstrycket då regeringarna har att hantera utmaningen att "tala med en röst". Om denna teoretiska logik korrekt fångar de villkor under vilka medier kan öka regeringschefers makt så kan denna effekt förväntas gälla överallt.

Den institutionella ansatsen kan kompletteras med en funktionell ansats. Den framhåller efterfrågebehov och specialisering. Överallt verkar det som om den nationella exekutiven har uppgraderat sin kommunikationsfunktion, huvudsakligen på grund av det funktionella tryck som medierna har skapat. Mer precist, medierna har skapat ett funktionellt tryck för tilldelningen av resurser till regeringschefer. Som kausal mekanism innefattar resurser anpassning av exekutivens procedurer och praktiker till medias funktionella förutsättningar, med konsekvenser för maktbalansen inom exekutiven. Relationerna bygger på närvaron av en funktionalistisk logik.

Detsamma gäller effekter av EU. Regeringschefernas roll stärks i EU (Johansson & Tallberg 2010). Det pågår en "presidentialisering". Utvecklingen har förstärkts genom inträdet i EU. Nu finns det en koppling mellan EU – internationalisering – och mediefaktorn genom att just statsministern blir särskilt framträdande i nationell och internationell mediebevakning. Det gäller löpande men alldeles särskilt under perioder av EU-ordförandeskap.

Johansson och Tallberg (2010) understryker att den förändrade maktbalansen är strukturell. Det handlar om strukturell makt och institutionell kontext. Det utesluter inte att statsministerns personlighet eller personliga ambitioner har sin betydelse. Presidentialiseringen av politiken bygger på de mediala drivkrafterna vilka förstärker personifieringen av politiken. Förklaringarna är kompletterande snarare än varandra uteslutande.

Forskningen om "presidentialisering" lyfter fram en rad kontingenta och strukturella förklaringar vilka just ska uppfattas som kompletterande (Poguntke & Webb 2005; Johansson & Tallberg 2010). Kontingenta förklaringar innefattar faktorer som ska ha stärkt regeringschefers ställning, men dessa förklaringar är till sin natur mer kortsiktiga och kontextbundna. Hit hör regeringschefens

personlighet, att vissa regeringschefer ledarskapsstil förklarar deras dominans på den inrikespolitiska scenen. Tony Blair är ett exempel, Göran Persson ett annat. En annan förklaring är den *inrikespolitiska kontexten* där vissa regeringschefer särskilt mäktiga ställning kan tillskrivas den specifika majoritetssituation de verkar i. Regeringschefer som leder enpartiregeringar i majoritet kan förväntas ha en mer dominant ställning än regeringschefer som antingen leder en minoritetsregering eller är beroende av andra partier för att i koalition med dessa uppnå majoritet. Strukturella förklaringar fokuserar på långsiktiga, djupgående trender i stat, samhälle och politik som hävdas gynna regeringschefernas ställning. Hit hör *politikens internationalisering* som medför att styrningen av globaliseringen genom mellanstatliga förhandlingar skiftar makt till de aktörer som har exklusivt tillträde till dess arenor, däribland regeringschefer. Dessutom får regeringar ett informationsövertag över parlamenten. Ytterligare en strukturell förklaring är *statens tillväxt* vilken stärker regeringscheferna till följd av krav på central samordning då staten blir mer komplex och fragmenterad. Istället för spridning av auktoritet innebär expansionen av statsfunktioner och ökad sektoriell specialisering att exekutivmakten stärks, enligt detta synsätt. Förklaringar som lyfter fram *logic of modern mass media* betonar i vilken utsträckning särskilt televisionen skapar ett fokus på personligheterna i politiken istället för på program och frågor. Denna utveckling gynnar regeringschefer vilka naturligt hamnar i fokus för medieuppmärksamheten och ofta själva förstärker denna utveckling genom att odla personliga "images" skraddarsyddas för moderna medier. Slutligen, förklaringar som framhåller *nedbrytningen av traditionella sociala skiljelinjer* ("cleavages") betonar hur politiken har blivit mer ledarcentrerad då sociala gruppers identiteter och väljares lojaliteter har försvagats. Därmed har politiska partier omvandlats från medlemsorganisationer till kampanjorganisationer med partiledarna i centrum.

I denna forskning finns det en stark tendens att hänvisa till media eller kommunikation – *logic of modern mass media* och *changing structure of mass communication*, särskilt den växande och förändrade betydelsen av elektroniska medier – utan att precisera vad det är med denna faktor som stärker regeringschefer (Poguntke & Webb 2005). Dessutom brukar forskningen uppehålla sig vid de sätt på vilka medier tillhandahåller arenor för regeringschefer och låter dem främja sig själva och bestämda politiska agendor (Mughan 2000).

I linje med min argumentation går mediernas inverkan på förstärkningen av regeringschefernas makt längre än så. Medietrycket kräver att regeringschefer besitter ytterligare oberoende resurser. Allra viktigast, det utsträcker sig till bestående institutionella förändringar. Det bidrar till att omfördela makt bland politiska aktörer till förmån för politiska ledare och deras medarbetare i exekutivmaktens centrum. Där har regeringschefernas medierådgivare blivit betydelsefulla, men hur vet vi ganska lite om. Denna funktion har

blivit institutionaliserad. Regeringschefer, som naturligt får uppmärksamhet i medier, är beroende av dessa rådgivare. De kan också ha en centraliseringseffekt inom exekutivmakten. Även i Sverige har statsministern utrustat sig med medierådgivare, jämte andra slags rådgivare.

Resurser är den kausala mekanism jag vill lyfta fram för att förklara maktförskjutningen. Min förklaring är funktionell. Det är ett argument för att det slags tryck som uppstår kräver funktionell specialisering, vilken kommer till uttryck genom organisering och professionalisering. Denna funktionella logik handlar därmed om att möta de behov som finns. Fram växer specialiserade funktioner vilka helt enkelt är nödvändiga för att fullgöra vissa uppgifter.

Nödvändigheten av just kommunikationsfunktionen förstärks genom trycket från medier och driver fram ett behov av gemensamt agerande inuti regeringsapparaten. Överallt, verkar det som, har regeringar uppgraderat sin kommunikationsfunktion och huvudsakligen med anledning av det funktionella tryck medier genererar och som bidragit till delegering av resurser till regeringschefer. Som kausal mekanism innefattar resurser anpassning av procedurer och praktiker i regeringen till de funktionella förutsättningarna för medier, med konsekvenser för maktbalansen inom regeringen. Relationerna inom exekutiven bygger på närvaro av en funktionalistisk logik.

Samtidigt som jag betonar det funktionella tryck som medierna genererar och som har tilldelat omfattande resurser och institutionell förstärkning av statsministrar kan vi inte utesluta att medierna dessutom kan ha stärkt statsministrar genom andra logiker. Exempelvis kan medieexponeringen i samband med möten med politiska ledare i andra länder, såsom vid återkommande toppmöten i EU, omsättas till ett slags *politiskt kapital* som kan användas i intrikespolitisk maktutövning. Det kan finnas en sådan effekt och den stärker i så fall argumentet för att även internationaliseringen i allmänhet och särskilt EU-toppmötena stärker statsministrars makt (Johansson & Tallberg 2010). Samtidigt är denna logik i grunden annorlunda än det funktionella, teoretiska argument som fokuserar på aktörernas anpassning till det yttre trycket snarare än på hur de handlar för att påverka utvecklingen eller just går tillväga för att omsätta "politiskt kapital" i handling. Ett sådant mer aktörsorienterat, rationalistiskt perspektiv innebär att ta tillvara funktionella incitament.

Under alla omständigheter är statsministerämbetets förändring i hög grad förbunden med utvecklingen inom medier och kommunikation. Det innebär att vilken regering och vilken statsminister som helst måste hantera dessa centrala uppgifter. Det innebär inte att personerna saknar betydelse i sammanhanget. Olika statsministrar har olika starkt intresse för det mediala, såsom tv-framträdanden, och av att odla en image.

Sammanfattningsvis, den funktionella förklaringen till förstärkningen av i synnerhet regeringsmaktens centrum har att göra med politikens nya villkor och utmaningar. Hit hör bl.a. den ökade pressen på statsministern och pressen från

medierna. Det ökade behovet av stöd till statsministern i Statsrådsberedningen påverkas av media genom den ökade och ändrade bevakningen. Utbyggnaden som successivt ägt rum av organisationen runt statsministern har varit *en nödvändig utveckling* för att statsministern skulle kunna utöva sitt ämbete på ett ändamålsenligt sätt. Verkligheten tvingar fram denna institutionella förändring.

Slutsats

Mediemakten stärker regeringsmakten, ja, men särskilt statsministermakten och bidrar därmed till en omfördelning av makt inom regeringen. Det sker genom genomgripande institutionella förändringar. I synnerhet de utökade resurserna för samordning och kommunikation har inneburit en förskjutning av makt till regeringsmaktens centrum.

På så vis har statsministerns makt ökat.

Förklaringen är funktionell – det finns helt enkelt nödvändiga skäl att tilldela resurser och göra en institutionell förstärkning av exekutivmaktens centrum. En förändring har skett på så vis att kraven på ett gemensamt agerande har vuxit. Sammantaget leder det till att centrum måste vidta åtgärder för att få kontroll över kommunikationen och vad som sänds ut från regeringen och dess kansli. Behovet av samordning är en stark drivkraft bakom centraliseringen.

Det går därmed att skönja en aspekt som är viktigt för att kunna bedöma mediemaktens betydelse för regeringsmakten. Likt många andra organisationer har regeringen uppenbarligen styrt upp sitt informationsflöde för att inte blotta brister och oenigheter. Det rör sig om en hårt kontrollerad mediestrategi. Strategin kan förstås i ljuset av ökad mediebevakning och även med tanke på att det är en koalitionsregering. Den har också sin logik i en tid där tempot i politiken ökat vilket medierna bidragit till. Sålunda har Statsrådsberedningen stärkt sitt grepp över kommunikationen, med mer av samordning och styrning från detta maktens centrum.

Hur djup är denna förvandling? Den är djup, men frågan kan inte besvaras definitivt. Vi är mitt uppe i en pågående utveckling. Analysen bygger på vad vi idag vet. Imorgon har makten kanske förskjutits. Maktförhållanden kan kastas om. När centraliseringen tilltar får också motkrafterna ny styrka. Makt och motmakt. Men de underliggande krafterna bakom centraliseringen i regeringens kommunikationsverksamhet är bestående.

Medierna som indikator på presidentialisering får nog sägas ha underskattats, åtminstone relativt sett, i den svenska statsvetenskapliga forskningen. Andra indikatorer har lyfts fram, särskilt rekryteringen av statsråd. Många statsvetare verkar också önska sig att riksdagen ska vara den centrala platsen för det politiska samtalet och beslutsfattandet. Frågan om presidentialisering är inte avgjord men, enligt mig, mera realitet än illusion. Givetvis spelar de politiska styrkeförhållandena en stor roll, såsom förutsättningarna att bilda

regeringar och de begränsningar som följer av koalitionsregerandets förutsättningar. Hur väl regeringschefer lyckas hävda sig under sådana förhållanden beror på en rad omständigheter och däribland på personerna, inte bara på ämbetets presidentialisering.

Vi ser en rad viktiga förändringar. Vad gör dessa med demokratin? Är mediernas beroende av den politiska makten ett problem för demokratin? Givetvis kan den här typen av maktasymmetrier vara problematiskt ur en demokratisk synpunkt. Risken med att den professionella journalistiken får minskat inflytande är att det gör det lättare för andra mäktiga aktörer att påverka eller skapa den offentliga bilden av politiken. Om de politiska makthavarna enkelt kan manipulera vad som via medierna påverkar medborgarnas åsikter och värderingar kan det skada demokratin. Vi ser att centraliseringen har gått långt i Sverige. Och långsiktigt kan det här få negativa konsekvenser för demokratin.

Efterord

När jag började skriva den här artikeln hade coronapandemin ännu inte brutit ut. Det är därför på sin plats med ett efterord där jag kortfattat reflekterar över hur coronakrisen har inverkat på maktrelationerna.

Krisen har på många sätt visat på kommunikationens stora betydelse och då inte minst för statsministerns symboliska ledarskap. Kravet att statsministern ska träda fram ökar. Han har kritiserats för sin kommunikation. Han har kritiserats för att vara alltför frånvarande eller rentav osynlig, för att vara svårtillgänglig för journalister, för att selektivt ge någon särskild journalist företräde, och för att gömma sig bakom myndigheterna, fr.a. Folkhälsomyndigheten. Det påstods att han inte vill ställa upp på intervjuer eller i direktsända utfrågningar utan istället vill tala direkt till folket vilket han också gjorde. Trots kritiken ökade förtroendet för statsminister Stefan Löfven kraftigt under våren för att sedan vika när den svenska strategin blev mer ifrågasatt och mediegranskningen blev mer kritisk.

Statsministern, med kommunikatörer tätt intill sig, har som alltid att avväga hur kommunikationen ska gå till och i vilken utsträckning den ska delegeras till andra i regeringen eller till andra myndigheter. Det är något av en balansakt. Om statsministern och regeringen delegerat kriskommunikationen kan den sedan återta den, när som helst och precis som i sin övriga kommunikation. I slutändan har den politiska nivån det politiska ansvaret för vad som sägs och görs, eller för vad som inte sägs eller inte görs, och för eventuella misslyckanden för vilka det politiska priset kan bli högt. Statsministerns politiska kapital kan öka eller minska beroende på om han eller politiken i allmänhetens ögon betraktas som misslyckad. Och det avgörs i stor utsträckning av mediebildens. Om medierna framställer det som att regeringen, statsministern tappat kontrollen då kan det så klart inverka på förtroendet.

Samtidigt fick medier och journalister kritik för att vara alltför okritiska i granskningen av regeringens och myndigheternas arbete, för att mera återge än värdera. Det talades rentav om journalistiskt misslyckande. Journalister kritiserades för att åtminstone stundtals, t.ex. på regeringens och statsministerns presskonferenser, vara för hovsamma. Det efterlystes en betydligt mer kritisk hållning som ett led i den demokratiska uppgiften att ställa politikerna till svars. Där blir medierna viktiga. Sätillvida utgör omstrukturering av medierna med ytterligare nedskärningar på redaktionerna ett allvarligt tecken i tiden. Med minskade resurser blir det svårare att ordentligt genomlysa olika ärenden. Det kan naturligtvis finnas intresse, även från enskilda myndigheter, att hindra medierna från att få tillgång till handlingar och information.

Även om krisen långt ifrån varit någon promenad i parken för statsministern så har presskonferenserna som regel inte bjudit på några överraskningar. Detta är hårt kontrollerade tillställningar. Talet om osynlighet till trots, statsministern höll många pressträffar, periodvis praktiskt taget varje vecka och då ofta tillsammans med något annat statsråd eller med någon annan myndighetschef.

Sammantaget är min bild av den här kriskommunikationen att statsministern och dennes medarbetare fortsatt har kontroll över informationsflödet och kommunikationen. Men en säker slutsats avseende frågan om mediemakten stärkt regeringsmakten och statsministermakten under den här tiden kräver vidare analys. Allteftersom krisen fortsätter blir det nödvändigt att även förhålla sig till frågan om förhållandet mellan mediemakten och regeringsmakten. Likaså att undersöka regeringens och andra politiska aktörers kommunikationsstrategier, något som ofta saknas i analyser av makt och maktrelationer i den svenska demokratin.

Referenser

- Asp, Kent, 1986. *Måktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, Kent & Bjerling, Johannes, 2014. *Mediekratin: Mediernas makt i svenska val*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Aylott, Nicholas, 2005. "President Persson' – How Did Sweden Get Him?", s. 162–189 i Poguntke, Thomas & Webb, Paul (red.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre, 2011. *On Television*. Cambridge: Polity.
- Bäck, Hanna, Persson, Thomas, Vernby, Kåre & Westin, Lina, 2007. *Från statsminister till president? Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv*, SOU 2007:42, Grundlagsutredningens rapport III.
- Daléus, Pär, 2012. *Politisk ledarskapsstil: Om interaktionen mellan personlighet och institutioner i utövandet av det svenska statsministerämbetet*. Stockholm Studies in Politics 146.
- Ekecrantz, Jan, 1975. *Makten och informationen*. Lund: Studentlitteratur.

- Ekman, Mattias & Widholm, Andreas, 2015. "Politicians as media producers: Current trajectories in the relation between journalists and politicians in the age of social media", *Journalism Practice* 9(1), s. 78–91.
- Ekström, Mats, 2006. *Politiken i mediesamhället: Om nyhetsintervjuer och fotojournalistik*. Malmö: Liber.
- Elensky, Torbjörn, 2019. "Inte bara nätets fel att det gått troll i debatten". *Svenska Dagbladet*, Under strecket, 2019-03-12.
- Eriksson, Göran, Larsson, Larsåke & Moberg, Ulla, 2013. *Politikernas arena: En studie om presskonferenser på regeringsnivå*. Lund: Studentlitteratur.
- Erlandsson, Magnus, 2007. *Striderna i Rosenbad: Om trettio års försök att reformera Regeringskansliet*. Stockholms universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Erlandsson, Magnus, 2008. "Regeringskansliet och medierna: Den politiska exekutivens resurser och strategier för att hantera och styra massmedier", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 110(4), s. 335–349.
- Fichtelius, Erik, 2007. *Aldrig ensam, alltid ensam: Samtalen med Göran Persson 1996–2006*. Stockholm: Norstedts.
- Furhoff, Lars, 1974. *Makten över medierna*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.
- Hadenius, Stig, 2002. *Dagens Nyheters historia: Tidningen och makten 1864–2000*. Stockholm: Bokförlaget DN.
- Johansson, Karl Magnus, Malling, Milda & Nygren, Gunnar, 2019. "Sweden: A professionally symbiotic relationship", s. 97–123 i Johansson, Karl Magnus & Nygren, Gunnar (red.), *Close and Distant: Political Executive–Media Relations in Four Countries*. Göteborg: Nordicom.
- Johansson, Karl Magnus & Nygren, Gunnar (red.), 2019a. *Close and Distant: Political Executive–Media Relations in Four Countries*. Göteborg: Nordicom.
- Johansson, Karl Magnus & Nygren, Gunnar, 2019b. "Även svenska medier styrs alltmer effektivt av politiken". *Dagens Nyheter*, DN Debatt, 2019-02-03.
- Johansson, Karl Magnus & Raunio, Tapio, 2019. "Government communication in a comparative perspective", s. 127–148 i Johansson, Karl Magnus & Nygren, Gunnar (red.), *Close and Distant: Political Executive–Media Relations in Four Countries*. Göteborg: Nordicom.
- Johansson, Karl Magnus & Raunio, Tapio, 2020. "Centralizing Government Communication? Evidence from Finland and Sweden", *Politics & Policy* 48(6), s. 1138–1160.
- Johansson, Karl Magnus & Tallberg, Jonas, 2010. "Explaining Chief Executive Empowerment: European Union Summitry and Domestic Institutional Change", *West European Politics* 33(2), s. 208–236.
- Lagercrantz, Olof, 1990. *Ett år på sextioalet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Meyer, Thomas med Hinchman, Lewis, 2002. *Media Democracy: How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity.
- Mughan, Anthony, 2000. *Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections*. Basingstoke: Palgrave.
- Möller, Tommy, 2016. *Politiskt ledarskap*. Andra upplagan. Malmö: Liber.
- Nygren, Gunnar & Niemikari, Risto, 2019. "Media logics as parts of the political toolkit: A critical discussion on theories of mediatisation of politics", s. 197–220 i Johansson, Karl Magnus & Nygren, Gunnar (red.), *Close and Distant: Political Executive–Media Relations in Four Countries*. Göteborg: Nordicom.

- Poguntke, Thomas & Webb, Paul (red.), 2005. *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Premfors, Rune & Sundström, Göran, 2007. *Regeringskansliet*. Malmö: Liber.
- Regeringskansliet, 1996. Regeringskansliets organisation m.m. Statsrådsberedningen. (SB1996/3633/SB). 1996-05-13.
- Regeringskansliet, 2003. *Ett effektivare regeringskansli – förslag till åtgärder*.
- Regeringskansliet, 2012. Kommunikationspolicy för Regeringskansliet. Statsrådsberedningen, Förvaltningschefens kansli. 2012-10-25.
- Regeringskansliet, 2014. Den politiska samordningen. Statsrådsberedningen, Statssekreteraren. Promemoria. 2014-11-10.
- Ruin, Olof, 2007. *Statsministern: Från Tage Erlander till Göran Persson*. Stockholm: Gidlunds.
- Scherman, Jan, 2018. "Proffsen, medierna och politiken", *Resumé*, Nr 5, juni 2018.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. Statsrådsberedningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Sterzel, Fredrik, 2013. *Finansmakten i författningen*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Sundström, Göran, 2009. "'He Who Decides': Swedish Social Democratic Governments from a Presidentialisation Perspective", *Scandinavian Political Studies* 32(2), s. 143–170.
- Wheeler, Mark, 2013. *Celebrity Politics: Image and Identity in Contemporary Political Communications*. Cambridge: Polity.
- Östberg, Kjell & Andersson, Jenny, 2013. *Sveriges historia 1965–2012*. Stockholm: Norstedts.

Politik som ett osakligt spel eller som oenighet i sak?

Ledande socialdemokraters och moderaters reflektioner om de båda partiernas politik och ideologi samt om det svenska partisystemet

Mikael Rundqvist

Politics as an Unobjective Game or as Objective Disagreement? Leading Politicians from The Social Democratic Party and The Moderate Party Discuss the Politics and Ideology of the Two Parties and the Swedish Party System

This is a study of the empirical presence of two opposite ideal types for political behavior: Politics as an Unobjective Game and Politics as Objective Disagreement. Politics as an Unobjective Game is defined by aspects such as not answering questions, not telling the truth, distorting facts, ignoring complexities, backbiting and not admitting mistakes. Politics as Objective Disagreement is quite the opposite and focuses on disagreements that are real. To examine the existence of the different aspects of the two ideal types eight leading politicians from The Social Democratic Party and The Moderate Party were asked to give their view on their ideology and politics. They think that there is a greater consensus nowadays on what the scope and tasks should be for the welfare state, but they also see political and ideological differences between them regarding taxes and privatization. Their reflections are more in line with the aspects of one of the two ideal types: Politics as Objective Disagreement.

Politiker har förstås liksom människor i allmänhet i någon mening alltid framfört lögnar i olika former (Fuller 2018). Forskning pekar dock på att desinformationens omfattning har ökat under senare tid, inte bara i samband med de allmänna valen (se t.ex. Bennett & Livingston 2018 och Wikforss 2017). Det främsta politikerexemplet på detta idag i västvärlden är den amerikanske just borttröstade presidenten Donald Trump, vars omfattande bruk av alternativa fakta och lögnar är omtalade – och har varit vägvinnande. Det finns därtill

Mikael Rundqvist är verksam vid Avdelningen för statsvetenskap, Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling (IEI), Linköpings universitet.
E-post: mikael.x.rundqvist@liu.se

tecken på att anhängarna till Donald Trump inte förefaller finna den amerikanske presidentens omfattande bruk av osanningar vara särskilt anmärkningsvärda eller klandervärda – så länge som den egna politiska uppfattningen och saken gynnas (se t.ex. Resnick 2017). Liknande fenomen framträder i Europa, till exempel i England under Boris Johnson och brexitprocessen; där Johnson i samband med kampanjen inför folkomröstningen om brexit i juni 2016 förde fram uppenbara lögnar om storleken på den summa som England varje vecka betalar till EU. Lögnen tycks ibland framstå som ett mer eller mindre befogat instrument i ett osakligt politiskt spel som handlar om att få igenom den egna ståndpunkten. Vissa demokratiskt valda ledare och politiker förefaller vara så starkt fokuserade på sitt eget intresse att de verkar vara beredda att manipulera fakta för att uppnå sina mål. Detta väcker frågor som har med den representativa demokratins grundvalar att göra. Representeras vi av hårdhudade och oärliga politiker snarare än av sakliga och mänskliga? I den här studien görs ett avgränsat test av om desinformation och osakliga politiska spel tränger sig på även i Sverige.

De två idealtyperna

Politiska tänkare och filosofer har sedan länge formulerat olika idéer om hur politiker är och bör vara. Ett klassiskt exempel är Platon som i ”Staten” (2019) bland annat framställer idéer om den långvariga erfarenhet och skolning som fordras för att bli en vis styrande i den grekiska stadsstaten. Niccolò Machiavelli utlägger i ”Fursten” (2009) sina ofta uppmärksammade tankar om de realpolitiska kraven på en ledare i ett medeltida Italien bestående av en rad små stater. I Tyskland cirka fyrahundra år senare finner Max Weber i texten ”Politik som yrke” (1977) att i huvudsak tre egenskaper är avgörande för en politiker, nämligen lidelsefullhet, ansvarskänsla och sinne för proportioner. Sinnet för proportioner är enligt honom den avgörande psykologiska egenskapen hos en politiker. Ett sådant sinne utmärks enligt Weber av förmågan att låta realiteterna inverka på en själv utan att man mister sin inre fattning och sans. Fåfängligheten – behovet av att själv stå i förgrunden och synas så mycket som möjligt – utgör därtill enligt Weber en oerhört stark lockelse för politikern. Den kan leda till att denne begår en eller båda av dödssynderna inom politikens område, osaklighet och ansvarslöshet (Weber 1977: 80–82).

Utgångspunkten i denna studie är att jag vill undersöka om desinformation och lögnar framträder vid ett mera allmänt och vardagligt samtal om partier och ideologier med svenska politiker – eller om så inte är fallet. Idag tillämpar statsvetare olika metoder och analytiska perspektiv vid sina studier av politik och politiker, men mig veterligen finns ingen beprövad, färdig eller självklar analysapparat att tillgå just för detta ändamål, så det förefaller rimligt och

behövligt att med stöd av tidigare forskning söka formulera en applicerbar sådan.

Sanningssägande är ett tema som genomsyrar mycket av den akademiska forskningen om politiker (Corbett 2014: 509). Vad specifikt gäller förvanskandet av fakta så analyserar den amerikanske statsvetaren James P Pfiffner (2020) president Donald Trumps användande av lögn, som Pfiffner menar har skadat det amerikanska politiska systemet och Trumps egen trovärdighet. Trump ljuger mycket och enligt Pfiffner mycket mer än tidigare amerikanska presidenter, även om också de sistnämnda heller inte alltid höll sig till sanningen. Pfiffner delar in Trumps lögn i fyra olika typer; triviala, överdrifter och självförhärliganden, lögn för att vilseleda samt flagranta lögn (egregious lies). Den senare typen av lögn framhåller Pfiffner som den mest allvarliga. Nedan kommer jag att i mitt material söka efter förekomst av de olika typer av lögn som Pfiffner talar om, särskilt den flagranta typen.

Utifrån tankar hos den brittiske statsvetaren och före detta Labourparlamentarikern Tony Wright kan Max Webers utpekande av osaklighet som en dödssynd inom politiken tillsammans med Pfiffners idéer placeras in i en större tankemässig helhet där lögnen framstår som ett mer eller mindre befogat instrument i ett spel som handlar om att få igenom den egna ståndpunkten och förverkliga de egna målen.¹ Tony Wright finner att mycket av det folkliga missnöjet mot politiker beror på att de uppfattas vara inblandade i ett sorts spel, vars regler möjliggör att frågor lämnas obesvarade, sanningar inte behöver sägas, fakta förvanskas, komplexitet bortses ifrån och motståndare förtalats – allt i jakten på politiska fördelar. ”Effekten av spelet är inte bara att människor får nog av den ständiga jakten på politiska poäng, utan de upphör också att tro på vad politiker säger eftersom de finner att det de säger enbart är en del av spelet” (Wright 2013: 449).

Men Tony Wright antyder också en annan möjlighet, och därmed också en helt annan tankemässig helhet. Då spelaspekten av politik är en huvudsaklig anledning till att människor tycker illa om politiker så finner Wright att det kanske är dags att undersöka om politik kan utföras på ett annat sätt. Detta, säger han, skulle innebära att politiker är mera rakt på sak, att de ärligt svarar på frågor, genom att undvika jakten på politiska poäng, inte alltid förtalar sina opponenter, arbetar tillsammans när de kan, medger politikens komplexitet och begränsningar, säger sanningen om problemen, samt erkänner att de kan begå misstag (Wright 2013: 450). ”Politik behöver och frodas av oenighet och konkurrens, men oenigheten ska vara verklig, och handla om saker som betyder något, inte vara av typen förutsägbara och ritualiserade oenigheter om

1 Spelteori i vidare mening har sedan länge analyserats och tillämpats av statsvetare, internationellt till exempel av Jon Elster (1982) och i Sverige av Leif Lewin (2017), Axel Hadenius (1981) och Jörgen Hermansson (1990).

allting som enbart förvandlar politik till ett spel” (Wright 2013: 451, jfr Corbett 2015: 480, 2016: 534, 541).

Tony Wrights tankar kan formuleras som två motsatta och specifika idealtyper (se figur 1): Jag kallar dem ”Politik som ett osakligt spel” (typ A) samt ”Politik som oenighet i sak” (typ B). Från Wrights tankegodis har jag nedan också formulerat och på den lodräta ledden i figuren placerat in de fyra olika aspekter som han berör; fråge- och faktaaspekter, aspekter av politikens förutsättningar, relationsaspekter, samt aspekter som har att göra med självinsikt och ödmjukhet. Den begreppsapparat som detta utgör kommer jag framdeles att söka använda mig av vid analysen av åtta svenska politikernas utsagor.

Figur 1. Två motsatta idealtyper av hur politiker uppträder

	Typ A: ”Politik som ett osakligt spel”	Typ B: ”Politik som oenighet i sak”
1) Fråge- och faktaaspekter	Lämnar frågor obesvarade Säger inte sanningen om problemen – är osakliga: Förvanskar fakta	Svarar uppriktigt på frågor Säger sanningen om problemen – är sakliga: Förvanskar inte fakta
2) Aspekter av politikens förutsättningar	Bortser från politikens komplexitet och begränsningar	Beaktar politikens komplexitet och begränsningar
3) Relationsaspekter	Förtalar motståndare, arbetar inte tillsammans	Förtalar inte sina motståndare, arbetar tillsammans när de kan
4) Aspekter av självinsikt	Erkänner inte att de kan begå misstag	Erkänner att de kan begå misstag

Till operationaliseringarna av de två idealtyperna återkommer jag något närmare under nästa rubrik, men de olika typer av lögnar som Pfiffner talar om kan betraktas som en precisering av rutan A 1) i figuren, det vill säga av fråge- och faktaaspekterna i idealtypen A. Också den osaklighet och ansvarslöshet som Weber nämner hör hemma under idealtypen A, medan förstås – omvänt – den saklighet och ansvarskänsla som Weber efterlyser snarare kan placeras in under idealtypen B – sakligheten då i rutan B 1) och ansvarskänslan nog under hela idealtyp B.

Som ett allmänt underliggande – eller åtminstone nära liggande – stöd för idealtyp B kan även tankar från statsvetaren Jack Corbett framhållas. Corbett har under senare år författat flera artiklar om hur det är att vara politiker, varför folk är så missnöjda med politiker och varför vi behöver dem. Den representativa demokratin, menar han, fungerar inte utan politiker och det är en av denna styrelseforms stora styrkor att de som tror att de kan och faktiskt gör en konstruktiv skillnad väljer att göra det (Corbett 2015: 480). Mot bilden av politiker som självfixerade, hycklande, makthungrande och oärliga ställer han antagandet att politiker tror att de kan och faktiskt gör en konstruktiv skillnad i de människors liv som de representerar (Corbett 2016: 534, 541, Naurin 2009).

Materialet och tillvägagångssättet

Detta är inte så mycket en studie av själva det politiska värvet eller spelet i sig, snarare en kartläggning av eventuella spår eller indikationer på det. Utgångspunkten är att pröva om politiker är så anpassade till eller påverkade av ett osakligt spel att det framgår även vid ett längre och mera vardagligt samtal med dem om politiska spörsmål. Upplägget vilar på tanken att det sannolikt inte är särskilt givande att ställa direkta frågor om hur politikerna själva förhåller sig till obesvarade frågor, förvanskade fakta, bristande insikter om politikens komplexitet och begränsningar, förtal av den politiska motståndaren, oviljan att samarbeta över partigränser samt sin ovilja att erkänna misstag. För att undersöka aspekter som dessa fordras andra sätt att gå till väga – och detta arbete är ett försök eller test i detta avseende.²

Efter 2014 års allmänna val i Sverige intervjuade jag åtta ledande politiker om hur de ser på sina egna partier och deras ideologi, varandras partier och på partisystemet. Politikerna i fråga är eller har varit verksamma på kommun-, riksdags- och EU-nivå. Det rör sig om fyra socialdemokratiska respektive fyra moderata företrädare, utifrån en tanke om att rikta sökarljuset mot företrädare för de båda partier som brukar kallas statsbärande – vid en tid då det ofta talades om att dessa partier var mer lika varandra än kanske någonsin tidigare. Hur ser de själva på frågan om deras partier närmar sig varandra?

Fyra olika teman utgör grunden för intervjuerna. För det första: Hur de fyra respektive företrädarna för Socialdemokraterna och för Moderaterna ser på *sitt eget parti* – dess ideologi, praktiska politik – och på eventuella skillnader mellan nivåerna (kommun, riket, EU); för det andra: Hur företrädarna ser på *det andra partiet* – dess ideologi, praktiska politik, och; för det tredje: Hur de åtta olika partiföreträdarna ser på *partisystemet*, hur det ser ut och hur det eventuellt har förändrats över tid; samt för det fjärde och sista: Intervjupersonernas syn på vilka *faktorer som ligger bakom* hur partisystemet ser ut och hur det eventuellt har förändrats. Ett fokus på dessa fyra teman bör utgöra en adekvat grund för att få fram en lödig och sammanhållen bild av om de intervjuade politikerna finner att deras respektive partier närmar sig varandra eller inte.³

Hur ser då planen ut för att få fatt på om de intervjuade politikerna uttrycker sig osakligt snarare än sakligt? Avsikten här är att presentera resultaten av denna intervjustudie och samtidigt redovisa ett utfört test utifrån den analysapparat som introduceras här ovan, under och i samma ordningsföljd

2 En viktig och svår fråga, som bland andra Corbett reser (2016: 541), är den om hur vi kan veta om politiker talar sanning eller ej. Dessvärre finns inte utrymme att gå in djupare på detta tema i denna studie.

3 De åtta djupintervjuerna pågick i mellan en till två timmar och baserar sig på semistrukturerade frågor – tillsända intervjupersonerna några dagar före respektive intervju. Sammanlagt resulterade de inspelade intervjuerna i totalt 54 transkriberade A4-sidor. Under själva intervjuerna sökte jag styra politikerna så litet som möjligt, till exempel med idéer om hur statsvetenskapen eller jag själv ser på olika centrala begrepp, dimensioner eller skalor. Jag ser det som angeläget att i hög grad låta de enskilda politikernas uppfattningar och röster framgå på sin egen grund (jfr Corbett 2014: 508).

som de fyra just nämnda temana. Testet utifrån analysapparaten handlar om att avgöra om de fyra olika aspekterna av idealtypen A eller idealtypen B väsentligen är för handen och i så fall i vilken utsträckning. Då de framstår som så genomgripande kommer fråge- och faktaaspekterna att ges det största utrymmet i detta arbete – de tre övriga aspekterna i figur 1 kommer således att ägnas mindre uppmärksamhet. I vilken mån är det då möjligt att avgöra om de intervjuade politikerna svarar uppriktigt på frågorna, säger sanningen om problemen och inte förvanskar fakta; snarare än att de lämnar frågor obesvarade, inte säger sanningen eller förvanskar fakta? I fokus för analysen står framför allt politikernas utsagor om verkligheten – deras verklighetspåståenden – och dessa kan ju i Tingstens mening som bekant prövas (se dock Corbett 2016: 541). Vid genomförandet av denna analys så kommer jag även att ta hjälp av relevanta delar av tidigare, främst statsvetenskaplig forskning – till stöd för mina olika tolkningar i stort. Jag kommer alltså inte att stå ensam vad gäller olika huvudsakliga bedömningar av de intervjuade politikernas skilda påståenden och positioner.

I linje med detta så finner jag det också fullt möjligt att i materialet spåra förekomsten av eventuella flagranta lögner – i Pfiffners mening. Det är dessa lögner som jag främst kommer att leta efter i materialet nedan. Också de flagranta lögnerna utgör ju beskrivningar och påståenden om verkligheten. Som exempel på sådana lögner framhåller Pfiffner Trumps återkommande påståenden om att den tidigare presidenten Barack Obama inte föddes i USA utan i Kenya, trots att Obama öppet uppvisade sitt födelseintyg samt att ansvariga myndigheter styrkte dess äkthet. Som ett ytterligare exempel lyfter Pfiffner fram Trumps påstående att USA har ett stort handelsunderskott i förhållande till sin granne i norr, framfört vid ett möte i mars 2018 med Kanadas premiärminister Justin Trudeau.⁴ Förekommer lögner av liknande flagranta slag i mitt material så bör de vara möjliga att se. De övriga tre typerna av lögner kan nog vara svårare att detektera, men de är inte lika allvarliga för det demokratiska systemet (jfr Pfiffner 2020).

Tillvägagångssättet består således av ett antal moment. Först kommer jag att redovisa vad de åtta politikerna har att säga om de fyra temana. Ett centralt moment är sedan att jämföra mina intervjupersoners olika utsagor mot befintlig forskning – företrädesvis i slutet av respektive presenterat tema och avsnitt. Om uppenbara osakligheter visar sig då – eller i någon annan mening är uppenbara – blir också momentet att överväga förekomsten av Pfiffners olika typer av lögner aktuellt. Ytterligare ett moment är att klura på i vilken mån

4 Det som enligt Pfiffner gör detta till en flagrant lögn är att den är så uppenbart i strid med etablerade fakta, att den gjordes i ett direkt möte med Trudeau, samt att Trump senare förklarade att han vid tiden för mötet inte hade en aning om storleken på handelsunderskottet. Ändå skröt han senare om sitt undvikkande bemötande i förhållande till Trudeaus invändningar mot påståendet och demonstrerade därmed sin ringaktning för den objektiva verkligheten och sanningen (Pfiffner 2020).

övriga tre aspekter av de båda idealtyperna visar sig i materialet. Relationsaspekterna är kopplade främst till det andra temat – hur de båda partierna ser på varandra. Aspekterna som har att göra med politikens förutsättningar och självinsikt kommer jag att fokusera på främst under det fjärde temat.

Till detta kommer möjligheten att vi framdeles möter något väsentligen annat än en tämligen avgränsad och specifik idealtyp. Det finns anledning att anta att hur politiker uppträder varierar beroende på kontexten. Det är till exempel en sak att hålla partiinterna möten och en annan att möta konkurrenter direkt i partiledardebatter i valrörelser och liknande. Politiker uppträder på flera olika arenor – väljararenan, den parlamentariska arenan och den interna arenan – och villkoren på dessa skiljer sig åt (jfr Sjöblom 1968 och Hinnfors & Rosén Sundström 2014). Tanken att semistrukturerade samtalsintervjuer inte bjuder in till lögn och osakligheter utan snarare till uppriktiga och seriösa samtal ligger rätt nära till hands.

Den här studien utgår från tanken att tillämpa de två idealtyperna ovan inom en kontext eller arena som a priori inte kan förväntas präglas främst av idealtypen ”Politik som ett osakligt spel”. Om den idealtypen visar sig vara framträdande i en studie som denna finns det anledning att på allvar vara bekymrad över tillståndet inom politikerkåren. Då är risken stor att så är fallet också i de flesta andra sammanhang i vilka politiker återfinns.

Första temat – del 1: Synen på det egna partiet – Socialdemokrater om Socialdemokraterna

Hur ser då de båda partiernas företrädare på sig själva och på sin egen ideologi – till att börja med Socialdemokraterna – och hur kan deras utsagor kopplas till de två idealtypernas olika aspekter? Socialdemokratiska kommunalrådet och tidigare partisekreteraren Lars Stjernkvist ser två tydliga drag inom sitt eget parti. Det ena är att det finns samma drivkraft när det gäller samhällsförändringen idag som för 50 och 75 år sedan – nämligen övertygelsen att samhället blir bättre om det blir mer jämlikt. ”Denna aspekt är hela den ideologiska utgångspunkten”. Det andra är synen på politiken: ”En anständig kompromiss har alltid varit mer värd än en renlärig reservation. Att försöka utnyttja den makt man har för att åstadkomma resultat – för mig är det själva kärnan i socialdemokratisk politik. /.../ Praktiken är så att säga ideologin”. Det viktigaste för Lars Stjernkvist är att varje dag pröva: ”Vad är det som ger ett rättvist, mer jämlikt samhälle. Teorin blir då ganska kortfattad”.

Dåvarande socialdemokratiska kommunalrådet Lena Micko, numera statsråd, konstaterar att partiet suttit vid regeringsmakten under ett stort antal år, vilket har gjort det mycket resultatintriktat. ”Vi har varit långt ifrån fluffiga visioner, visioner som inte går att förverkliga. Utan vi har tvingats att hela tiden säga sådant som också ska förverkligas”. Socialdemokraternas adelsmärke är,

framhåller hon, att ha tydliga krav och förväntningar på att det är ett partnerskap för att förändra ett samhälle, det vill säga att samhällsförändringen sker tillsammans med människor, med företag, med föreningar och organisationer, medborgare, på olika sätt. ”Detta synsätt är präglad så mycket av att vi inte tycker att politiken är långt ifrån, utan den är i människors vardag.”

För den socialdemokratiska riksdagsledamoten Teresa Carvalho är den ideologiska analysen bestående: ”Det finns en konflikt mellan arbete och kapital; det är fortfarande det som vi hänger upp vår ideologiska analys på. Det handlar om att bryta strukturer, orättvisa strukturer som skapar ojämlikhet, ofrihet – och det i sig tycker jag är intressant – men sedan så är det mycket ändå som förändras, så socialdemokrati är något som vi hela tiden skapar”. För Teresa Carvalho går momentet ”den praktiska politiken” inom socialdemokratin hand i hand med pragmatismen, konsten att utgå från det man har. Detta synsätt innebär enligt henne en öppenhet för att anpassa sig efter hur omvärlden ser ut eller fungerar, att utifrån den socialdemokratiska ideologiska analysen förändra de faktiska omständigheterna, reformera.

För den tidigare europaparlamentarikern Göran Färm är det socialdemokratiska partiet idag allt mindre så att säga teoretiskt ideologiskt, jämfört med vad det var på 1970-talet och före andra världskriget. ”Däremot kan man ju säga att det finns ett antal delvis ideologiska men också väldigt praktiskt politiska fundament för partiet som lever kvar; synen på en svensk nordisk modell, välfärdspolitik, höga skatter, stark fackföreningsrörelse. Hela det här samspelet mellan ett par olika faktorer som präglar den svenska modellen har gradvis utvecklats sedan andra världskriget, och faktiskt blivit praktisk politik”. Sedan så menar han att det finns nyanser inom partiet. ”Hur ska vi se på privata inslag i välfärden? Hur ska vi se på friskolor och på privat äldreomsorg? I frågor som dessa finns nyansskillnader, men inga grundläggande skillnader”.

När det gäller nivåerna och särskilt synen på EU råder inom Socialdemokraterna – enligt de intervjuade personerna – ungefär samma syn inom partiet, men med vissa noterbara skillnader, eller aspekter. Göran Färm ser här för sin del två tydliga skillnader eller aspekter inom socialdemokratin: ”För det första så har man på lokal nivå till exempel varit mera öppen för att bryta upp blockpolitiken. Sedan, vad gäller EU, så tycker jag att partiet har varit rätt dåligt ärligt talat, man har litet beröringsskräck inför det här med EU, och att göra saker tillsammans med socialdemokratin i andra länder i Europa – för att den ser litet annorlunda ut. Här finns en stor svaghet i socialdemokratins politikutveckling”. Den kritik som Göran Färm här riktar mot det egna partiet – om misstag begångna av det egna partiet inom EU-politiken – kan ses som en sorts kollektiv självinsikt enligt idealtyp B (”Politik som oenighet i sak”), alternativt som insikter om politikens komplexitet.

Statsvetaren Jonas Hinnfors talar om att partiet har gått från en situation präglad av ideologisk säkerhet och leverans till ett läge karakteriserat av

ideologisk vilshenhet och reformstopp. Hinnfors konstaterar att forskningens huvuduppfattning om den socialdemokratiska partifamiljen i olika länder i gemen är att den ideologiska utvecklingen har inneburit en uttunning av tankar om kollektiv, offentliga lösningar och statlig reglering samt en ökad betoning på marknadslösningar, valfrihet och individualism. Detta kan självklart förstås som en rörelse högerut bland vänsterns huvudsakliga partier, inte minst under mitten på 1990-talet (jfr Mouffe 2005: 5f). Samtidigt presenterar Hinnfors uppfattningen att gjorda marknadsreformer har syftat till att lösa de problem som välfärdsstaten står inför, för att kunna rädda den och öka dess legitimitet – något som är ett centralt socialdemokratiskt mål. Hinnfors sammanfattar den svenska socialdemokratins ideologiska kärnvärden som vikten av att ständigt leverera nya resurser för välfärdsstaten. ”Så länge resurser kan frigöras för ständigt nya reformer har partiet / ... / kunnat vila i sin ideologi. Vid resursproblem däremot har de ideologiska målen kommit i bakvattnet” (Hinnfors 2015: 140).

Med Hinnfors' perspektiv och vokabulär så skulle den ideologiska vilshenheten och reformstoppet kunna ses som obesvarade frågor enligt den första raden av idealtyp A (”Politik som ett osakligt spel”). Ingen av de fyra intervjuade Socialdemokraterna är under detta tema på ett mera direkt sätt inne på att partiet har fått allt svårare med att föra fram nya reformer (se dock fotnot 14 nedan). Därtill skulle nog flera väljare och andra bedömare idag ställa sig tveksamma till beskrivningen av det som flera av de intervjuade är inne på, nämligen att den socialdemokratiska politiken utformas i och för människors vardag, ja kanske till och med betrakta denna uppfattning som ett förvanskande av fakta. Min analys är att denna hållning till stor del utgör ett värderande normativt ideal för de intervjuade Socialdemokraterna, alltså en idé om hur en socialdemokrat bör vara. Därtill är väl hållningen som sådan något slags förhållningssätt till politikens komplexitet – även om det kanske inte alltid ger några uppenbara förslag till lösningar och ståndpunkter att utgå från människors vardag, inte minst då denna så ofta skiljer sig åt mer eller mindre påtagligt. Beträktat som en verklighetsbeskrivning så stämmer väl således påståendet att den socialdemokratiska politiken utgår från människors vardag mer eller mindre väl från fall till fall. Sett ur ett historiskt perspektiv så har det ju dock varit en socialdemokratisk framgångssaga att lotsa fram reformer som har varit relevanta för många människors vardag, till exempel den allmänna tjänstepensionsreformen på 1950- och 1960-talen.

Min tolkning är att de intervjuade socialdemokratiska företrädarna ger en ganska så sammanhållen bild av hur de ser på sitt eget parti – förstås med vissa skillnader i nyanser, eller variationer och betoningar – som till exempel att Teresa Carvalho formulerar sig något mera påtagligt traditionellt ideologiskt om konflikten arbete kontra kapital. Den rörelse i riktning mot mer av acceptans för marknadslösningar, valfrihet och individualism som Hinnfors beskriver

känns igen i flera av intervjuerna med de socialdemokratiska politikerna; likaså den socialdemokratiska betoningen av pragmatismen och välfärdsstaten som ett centralt instrument. Några flagranta lögnar i Pfiffners mening syns inte till, inte heller några uppenbara självförhållanden eller lögnar för att vilseleda. De politiska motståndarna förtalas inte.

Första temat – del 2: Synen på det egna partiet – Moderater om Moderaterna

Enligt dåvarande moderata oppositionsrådet Fredrik Bergkvist ser utländska besökare och hans egna släktingar från USA ideologin i moderaternas historia som en rätt så komplex sak. ”Vi är ett värdekonservert parti, som fortfarande är väldigt liberalt – och det finns inte i så många andra länder, i Västeuropa & i omvärlden”. Som värdekonserverta beståndsdelar framhåller han familjens betydelse, individens förhållande till familjen och familjens ansvar för uppfostran. Själv blev han moderat i mitten på 1990-talet, för att det kändes som att partiet var framtidsinriktat, och duktigt på att föra fram systemkritik. Om praktikens relation till ideologin säger han att ideologin kommer fram varje gång det ska skrivas ett program och dylikt. ”Den praktiska politiken har följt ideologin, exempelvis arbetslinjen”. Vad gäller hållningen i EU, så finner Fredrik Bergkvist att den är bra, men att den ibland har varit rätt svår att kommunicera ut: ”För det har uppfattats som att vi anser att allt som EU gör är per definition bra. Vi skulle behöva komma tillbaka till EU-s grundvärde(n), nämligen att det som är allra bäst med EU – det är gratis, så som fri rörlighet och öppna gränser – det berikar Sverige. Men det sämsta, det kostar mest, alltså fiskepolitiken och jordbrukspolitiken”.

Det finns bärande idéer som lever kvar över tid inom Moderaterna menar tidigare kommunalrådet Paul Lindvall. ”Det handlar bland annat om hur vi ser på individen – om betoningen av individens styrka – liksom om tilltron till ett starkt företagande och en ansvarsfull ekonomi, samt att förena valfrihet med ett ansvarstagande”. Å andra sidan framhåller han att förändring måste ske ibland, annars dör partierna, liksom att nya frågor förstås också tillkommer. ”Jag är glad över utvecklingen med Nya Moderaterna. Vi har lyft fram gamla värderingarna om arbete som Socialdemokraterna delvis (kanske) övergivit”. Paul Lindvall menar att partiet uppvisar en tydlig kontinuitet sedan 1970-talet. ”Dessförinnan definierade vi oss för mycket utifrån vad vi var emot, som socialism med mera”.

Moderata riksdagsledamoten Betty Malmberg finner att: ”I grunden ligger ju en ideologi kvar, även sakområden som moderater och konservativa har lyft sedan anno dazumal. Det handlar om det här med att tydligare betona individens ansvar, ett starkt försvar – vilket ju litet, kan man säga, kom på skam med alliansregeringen – det handlar om tron på marknadskrafterna”.

Samtidigt betonar hon att moderater ändå ser samhället som en garant, en yttersta garant, alltid, för att ingen samhällsmedborgare ska komma på skam eller inte få sitt rättmätiga välfärdssamhälle tillgodosett. Nya Moderaterna är ett sätt att paketera politiken i syfte att göra den mera lättsmält, eller aptitlig, för att få fler att förstå vad det handlar om. ”Vi vill förklara att vi är en spelare på arenan, inte bara någon som finns till för vissa samhällsklasser, utan ge möjligheter för att stärka individer, oavsett lön. Konstruktionen av jobbskatteavdragen visar på detta – procentuellt fick de med lägsta inkomsterna störst fördel”. Hon framhåller också att det inom partiet finns två tydliga ideologiska vinklingar, det konservativa och det liberala, att föra samman.

Den tidigare europaparlamentarikern och vice statsministern Gunilla Carlsson förklarar att hon i början av sin politiska karriär kommer in i ett parti som är väldigt styrt utav 1980-talets förnyelse och förändringsdriv, som började formulera en ny politik under Gösta Bohman, med fortsatt modernisering under Ulf Adelsohn. ”Pendeln svänger, till och med de konservativa (Burkeanhängarna) blir litet mer radikala. Man knöt inte näven i fickan längre utan började formulera en egen politik under Bohman”. Hon menar att många inom statsvetenskapen försummar något när de bedömer Moderaterna som parti. ”Det är ju att vi framförallt är ett nationellt parti, som uppstår främst för kungen, kronan och kyrkan. Det finns fortfarande kvar, på ett sätt, i alla fall när jag jämför som ansvarig för internationaliseringen”. Hon fann det som något angenämt när Moderaterna fick en partiledning – under Fredrik Reinfeldt – som lägger såväl ideologierna som historien litet åt sidan och sätter litet andra aspekter och ingångar i blickfånget. ”Hur ser Sverige ut idag?! Vad är vår roll? Vi blev duktiga på att använda verkligheten och på att lyfta fram god ledning och en ändamålsenlig maktutövning”.

Gunilla Carlsson ser vissa spänningar över tid inom Moderaterna när det gäller synen på de olika nivåerna: ”Vi hade en tid när vi – under arbetet med den nuvarande Europeiska konventionen och dess fri- och rättigheter – var beredda att driva maktörflyttningen väldigt långt. En eufori över utvidgningen och eurons tillkomst med mera rådde. Men under tiden som vi också satt i regeringsställning så blev vi tyvärr litet mer nationalstaternas Europa, än det jag uppfattade att vi var när jag 1995 satt i Europaparlamentet. En vanlig hållning inom partiet var, gärna samarbete kring handelsfrågor och en del annat, men annars, vad håller de på med där inom EU?”. Hon lyfter också fram oviljan inom Moderaterna att diskutera starka regioner. ”Vi har varit litet räddhågsna – rädda att förlora makten i Stockholm och riket”.

Den kritik som Gunilla Carlsson och Fredrik Bergkvist riktar mot det egna partiet inom EU-politiken kan – liksom den som Göran Färm framför för socialdemokraternas räkning – ses som en sorts kollektiv självinsikt enligt idealtyp B (”Politik som verklig oenighet i sak”). Det som hon säger om regionerna kan liksom kritiken mot partiets EU-politik också ses som olika hållningar som

har att göra med politikens komplexitet, och som nog även bygger på olika värderingar och skilda prioriteringar inom det egna partiet (jfr Lindström 2020).

Statsvetarna Ann-Marie Ekengren och Henrik Oscarsson går igenom forskningsläget vad gäller Nya Moderaternas ideologiska utveckling. Detta läge beskriver de på så sätt att Moderaterna uppfattas som betydligt mer liberalt under 1980- och 1990-talen än under perioden dessförinnan. De ser en oenighet i forskningen som handlar om hur pass uttalade konservativa drag som partiet bibehöll vid denna tid (Ekengren & Oscarsson 2015/2: 158). Talet om att partiet har gått mot mitten beskriver de förenklat som att tidigare självklara liberala positioner som omfattande skattesänkningar, förändrad arbetsrätt och en stark nattvårstat har modifierats under Reinfeldts tid som partiledare. Förslagen om skattesänkningar har visserligen delvis legat fast men omfattat också människor med förhållandevis låga inkomster och parats med en tydlig arbetslinje. Arbetslinjen motiveras både med tanken om individens frihet – det ska löna sig att arbeta – och med tanken att alla ska bidra till det gemensamma. ”Här skulle man alltså kunna säga att Moderaterna kombinerar liberala drag (individens frihet) med mer konservativa drag (om ett gemensamt mål för det kollektiv som utgör staten) vilket har bidragit till att Moderaterna har velat upprätthålla det statliga stödet till kommuner och landsting /.../ Hela projektet de Nya moderaterna har i någon mån handlat om att Reinfeldt och hans innersta krets accepterade delar av den socialdemokratiskt framväxta välfärdsstaten” (Ekengren & Oscarsson 2015: 159, se även Lindbom 2010: 144, 149-151).

Min tolkning är i korthet att bilden av hur de intervjuade moderata politiska företrädarna ser på sitt eget parti framstår som relativt sammanhållen – förstås med vissa skillnader i nyanser, eller variationer och betoningar. Den omorientering som Ekengren och Oscarsson pekar på under Reinfeldt och alliansregeringen känns väl igen. Den återkommer hos alla de intervjuade moderata representanterna, inklusive rörelseriktningen in mot mitten, respektive blandningen av konservativt och liberalt, som alla de fyra Moderaterna talar om. Till detta hör även utsagor om acceptandet av den välfärdsstat som vuxit fram till stor del under socialdemokratiska regeringar. Inte heller här syns några flagranta lögner i Pfiffners mening till, inte heller några uppenbara självförhållanden eller lögner för att vilseleda. De politiska motståndarna förtalats inte.

Andra temat – del 1: Synen på det andra partiet – Socialdemokrater om Moderaterna

Den just beskrivna utvecklingen hos Moderaterna bekräftas till stor del av de intervjuade Socialdemokraterna. Teresa Carvalho menar att andra partier har förändrats mer, ideologiskt sett, än vad hennes eget parti har gjort, inte minst det Moderata samlingspartiet. ”Nya Moderaterna, rörde sig mot vänster, inte minst vad gäller arbetsmarknadspolitik – med ett fokus på arbete, att

bekämpa arbetslösheten. Det är ju en helt annan hållning än vad man hade för 50 eller 75 år sedan” (jfr Clayton Thomas 1975: 12-18, 46).

Göran Färm är inne på samma linje som Teresa Carvalho. Den stora förändringen, den för honom mest dramatiska, det är moderaternas förändring – från konservativt till mer liberalt. ”Partiet ägnade under en period sin politik åt opposition av den socialdemokratiska modellen, där man ville riva ned och privatisera och talade om den offentliga sektorn som den ofantliga sektorn – detta var mycket av deras prägel under 1970- och 1980-talet, även vid början av 1990-talet. Så att moderaternas förändring från det extremliberala privatiseringspartiet till ett parti som ändå i huvudsak accepterar den svenska modellen, det är ju den mest dramatiska förändringen på den borgerliga kanten. Men jag är fortfarande inte riktigt säker på att övertygelsen om den svenska modellens förtjänster sitter riktigt lika djupt hos Moderaterna som hos oss”.

Lars Stjernkvist ser likartade tendenser. Moderaterna har intagit en mer pragmatisk hållning under senare år, i riktning mot mitten. ”Vi underskattade denna rörlighet, inte minst jag själv. Det är inte bara retoriska förändringar, som vi från början felaktigt sa eller trodde. De har också i många frågor verkligen förändrats och accepterat sådant som de tidigare var mot, därför att de upptäckt att det fungerar. Ta till exempel arbetsrätten, villkoren i arbetslivet. Tryggheten på arbetsmarknaden har också i moderata ögon visat sig vara en fördel – inget hot – därför ska vi inte ändra på den”. Han menar vidare att det är naturligt att det parti inom borgerligheten som är störst, och som ligger närmast till att leda en regering, alltså Moderaterna idag (hösten 2014), är det partiet som på något sätt leder och som drar mot mitten. ”Därför att ju närmare makten du kommer desto mer angelägen blir du att också tala om vilka områden du faktiskt tycker fungerar bra och inte vill förändra”. Dock finner Lars Stjernkvist inte att alla skillnader mellan Moderaterna och hans eget parti har suddats ut. ”De har fortfarande kvar övertygelsen om att det går att skapa bra lösningar för alla med en betydligt svagare politik i meningen betydligt lägre skatter – där kvarstår den grundläggande konflikten i svensk politik”.

Lena Micko har dock en annan syn än Carvalho, Färm och Stjernkvist. ”Moderaterna menade tidigare att individen ska vara fri från staten och fritt få bestämma själv. I regeringsställning har Moderaterna behövt förändra synen på (välfärds)staten något, men sålde ändå ut (gemensamma) nationella tillgångar, som apotek och skolor. Detta är en stor ideologisk skillnad anser jag. Jag anser att Moderaterna bestämde sig för att byta språk, och delvis byta politik. De talade om att bli ett arbetarparti. Man gick ut och sa saker. Men, när man sedan ser till den förda politiken så stämmer inte det. För vad har hänt under de åtta år som alliansen styrde? Alla studier visar att samhället har glidit isär, människor hamnar utanför. Saker som man sa, stämmer inte med resultatet, så det finns en skillnad mellan ord och handling i alliansregeringen. Hade de fått fortsätta fyra år till (i regeringsställning efter 2014) hade vi säkert fått se ännu

fler exempel på det. I synen på skolorna finns en stor ideologisk skillnad mellan oss och Moderaterna, där de vill tjäna pengar”.⁵

Alla de fyra intervjuade Socialdemokraterna talar på litet olika sätt om Moderaternas positionsförflyttning i riktning in mot mitten över tid. Detta gör det sedan naturligt att tankar väcks även om hur långt i denna riktning – och hur nära det egna partiet – som Moderaterna har rört sig. Uppfattningarna om den nuvarande skiljelinjen uttrycks sedan på olika sätt; hos Göran Färm som en viss tvekan om huruvida det moderata stödet för den svenska modellen är lika djupt som det socialdemokratiska och hos Lars Stjernkvist som en fråga om skilda synsätt på skattenivåerna. Längst går Lena Micko som ser stora ideologiska skillnader mellan de två partierna. Att de fyra Socialdemokraterna delvis ser olika på relationen och på Moderaternas positionsförflyttning kan betraktas som naturligt och vara baserat på skilda betoningar av vissa delar av en komplex verklighet; dessutom finns ju stöd för tanken att till exempel friskolereformen gick väldigt fort och långt, inte minst ur ett internationellt perspektiv (se även vad Gunilla Carlsson säger om just detta, nedan under rubriken fjärde temat del 2). Något förtal av den typ som återfinns i idealtyp A syns inte till, snarare framträder en tämligen klar bild av politiker som i Wrights mening söker blottlägga de verkliga oenigheterna mellan de båda partierna på ett sätt som mer är i linje med idealtypen B.

Andra temat – del 2: Synen på det andra partiet – Moderater om Socialdemokraterna

För att då övergå till hur de intervjuade Moderaterna ser på Socialdemokraterna så startar Fredrik Bergkvist ut med att anlägga ett historiskt perspektiv. ”Inom arbetarrörelsen så la man tidigare en stor vikt vid att du som individ ska göra rätt för dig. Denna hållning har väl kommit att bli utbytt mot en trygghetsaspekt, att du som individ inte ska behöva oroa dig om du blir arbetslös etcetera. Du behöver inte lita på släkt och vänner med mera – vi (staten/samhället) löser det åt dig”. Han konstaterar också att socialdemokratin över tid på ett tämligen framgångsrikt sätt har lyckats formera sig för att hitta nya baser och grupper bland väljarna.

Betty Malmberg ser principiella skillnader mellan sitt eget parti och Socialdemokraterna. ”Vad gäller individens ansvar – vad skiljer från Socialdemokraterna? De har en kollektivistisk syn, hela tiden. Kontrastera detta mot att du som person också har ett ansvar i förhållande till olika saker. Och likaså det här med systemen; Socialdemokraterna har gjort oändligt mycket gott för

5 Här är det väl bland annat fråga om någon form av uttryck för politik som ett spel – i synen på det andra partiet – men det är väl inte helt klart hur utsagan ska klassas utifrån figur 1.

Sverige⁶, men där man hela tiden på något vis har ambitionen att få alla med, vilket kanske har gjort att du inte har mött alla”.

Paul Lindvall menar att Socialdemokraterna har stannat av i den förnyelseprocess som partiet var inne på under 1980 & 1990-talen (och ger därmed stöd åt Hinnfors tankar i detta avseende). ”Nu är det litet mer så att partiet definierar sig utifrån vad man är emot. Partiet har litet svårt att veta vad det vill – det handlar om makten för dess egen skull, om man ska vara elak”.⁷ Paul Lindvall betonar också en väsentlig förändring som har skett under senare tid. ”Tidigare definierade sig alla partierna i förhållande till Socialdemokraterna. Detta är den bästa och viktigaste förändringen – så är det inte nu längre. Den tiden är förbi. Socialdemokraterna är inte regeringsbärande för all tid (längre). Inte heller gick partiet fram i valet 2014”.

Gunilla Carlsson ringar in några aspekter som hon idag ser som gemensamma, särskilt för de stora partierna i förhållande till de mindre. ”Vi får idag fram politiker som förhåller sig till vardagsproblemet. Det är om man så vill ett praktikens primat, som inte minst drabbar de stora partierna – detta att man alltid måste vara valbar. Följden blir att framför allt de stora partierna, Moderaterna och Socialdemokraterna, inte riktigt vågar ha de där stora ideologiska diskussionerna, för de riskerar urarta”. Hon finner att det är lättare för de mindre och ytterkantpartierna att fånga också rörelser i tiden. ”Och väljarna vill nog ha ideologier, så de stora kolosserna får nog akta sig litet. Svårigheten för de stora på denna punkt beror på ambitionen att vara statsbärande. Därför jag tror att Moderaterna kommer att få allt svårare att ha en ideologisk drivkraft, samma med Socialdemokraterna när det kommer till handling. Makten går litet före. Makten lägger en hämsko på kreativiteten. De andra kan cirkla runt litet grand, och förhålla sig”.

De intervjuade Moderaterna ser mer eller mindre tydliga skillnader mellan det egna partiet i förhållande till Socialdemokraterna. Vissa teman återkommer, som inte minst har att göra med skiljet individen kontra kollektivet (samhället/staten). Sammantaget framträder också här mer av en bild i linje med idealtypen ”Politik som oenighet i sak”. Båda partierna ser alltså verkliga skillnader dem emellan men formulerar dem på olika sätt – mer om detta i nästa avsnitt. Något förtal i enlighet med idealtyp A syns inte till.⁸

Tidigare forskning i ämnet partiskillnader pekar i olika riktningar. Redan år 1952 förklarar Herbert Tingsten i en artikelserie i tidningen *Dagens Nyheter* att motsättningarna i fråga om ideologier och värderingar de politiska partierna

6 Är detta ett exempel på en trivial lögn eller helt enkelt uppriktiga lovord från en politisk motståndare?

7 Se fotnoten innan den närmast föregående (vid Lena Mickos reflektioner).

8 Det är därtill intressant att notera likheterna mellan Lars Stjernkvist och Gunilla Carlsson när det gäller synen på de villkor som de stora statsbärande partierna verkar under – att närheten till makten fordrar ett fokus på vardagsproblemen och begränsar utrymmet för ideologiska diskussioner (jfr Kirchheimer 1990, Katz & Mair 1995).

emellan är obefintliga eller obetydliga, i Sverige och även i andra – vad han omväxlande benämner – framgångsrika, lyckosamma eller harmoniska demokratier (Tingsten 1966:5). Chantal Mouffe talar om ett status quo som har blivit normaliserat och framställt som det sätt på vilket saker och ting verkligen är, och om partier vars mål är att skapa konsensus i mitten, deklarerad som den enda typen av politik som är anpassad till det nya informationsamhället (Mouffe 2005: 5f). I Foucaults anda talar Nikolas Rose om den avancerade liberalismen, bland annat som en strategi att styra individerna via deras egen frihet. Mot bakgrund av den sociala välfärdsstatens utmaningar, bortom högerpolitiken men utifrån många gemensamma premisser med neoliberalismen, verkar både vänster och höger i politiken på basis av denna ism (Rose 2010: 83f, 139f).

Å andra sidan rymmer svensk valforskning resultat som allmänt sett pekar klart i riktning mot att partierna i väljarnas ögon står ganska konstant och relativt långt ifrån varandra – även om en viss rörlighet över tid förstås förekommer i olika avseenden vad gäller enskilda partier (se t.ex. Oscarsson & Holmberg 2016: 209). Även i studier med andra metoder har statsvetarna från Göteborg kommit fram till motsvarande övergripande slutsatser: ”Det finns en mycket utbredd uppfattning i den svenska politiska debatten om att partierna åsiktsmässigt står varandra så nära att det är svårt att skilja dem åt. Resultaten i denna studie ger inget stöd för den bilden. Tvärtom är spridningen mellan partierna påtaglig” (Karlsson & Gilljam 2014: 40). Under senare år har ju också mycket av analysen i ämnet handlat om den så kallade GAL-TAN-skalan, vilken bland annat syftar till att fånga och karakterisera en ökad spridning mellan partierna också i andra avseenden än inom ramen för den sedvanliga vänster-högerdimensionen. Ytterligare ett sätt att se på saken framställs av Peter Mair när han – apropå frågan om partiaivstånd och förändring eller ej – förklarar att ”givet det inblandade antalet dimensioner, partisystem kan bestå såväl som förändras, och de kan göra så på en och samma gång”; samt att vi har att göra med ”så många dimensioner att det är svårt att tala om transformation per se” (Mair 1990: 16, Dalton, Farrell & McAllister 2013: 121)

Tredje temat – del 1: Socialdemokrater betraktar partisystemet

Teresa Carvalho tänker ibland på sitt parti i förhållande till andra partier i något sorts system. ”Absolut, det måste man nästan göra, när det är så påtagligt att kartan har ritats om. Det mest påtagliga är väl att vi är så många fler partier idag. Det är klart att detta påverkar. Vi funderar på varför vi inte når upp till de där 40, 50 procenten. Och så är vi jättesjälvkritiska, vilket man absolut behöver vara, men man behöver också komma ihåg att det är mycket svårare att få ett större väljarstöd när det finns åtta partier, åtta mer eller mindre etablerade partier att välja på, än på den tiden det fanns fem – vilket ju var normaltillståndet då”.

Lars Stjernkvist menar att det i en något så när fungerande samhällsmodell – i ett fungerande samhälle – skulle vara väldigt förvånande om inte människorna där accepterade en del av de förändringar som har skett. ”Det skulle ju vara väldigt konstigt om alla frågor som har varit stridsfrågor på något sätt förblev stridsfrågor även sedan de väl var genomförda. För det skulle ju tyda på att en stor del av befolkningen hela tiden upplevde att det här funkar ju inte. Så jag tycker inte att det är konstigt att det sker ett närmande till mitten /.../ ... alltså, så länge som samhället utvecklas någotsånär positivt”. Han ger också exempel på några frågor i vilka vänster och höger i politiken har flyttat sig närmare varandra, och vidareutvecklar även sina tankar om varför de har gjort så. ”Det är den mogna demokratis naturliga konsekvens att partierna närmar sig mitten, i meningen att det finns saker som vi har upptäckt att det här fungerar ganska bra. Att finansiera sjukvården kollektivt och att du har rätt till sjukvård oavsett om du är rik eller fattig, jamen det är en ganska bra lösning. Det här var en kontroversiell lösning för 75 år sedan, men idag är det inte det, därför att det här har visat sig fungera ganska bra. Och att vi har ett betydande privat ägande över näringslivet har också visat sig vara bra”.

Enligt Göran Färm är de största och tyngsta politiska frågorna för de allra flesta väljarna hur vi ska ha det med pensioner, med äldreomsorg, med skola och med a-kassan. ”Och när då spännvidden i synen på detta har minskat kan man väl säga att det ideologiska spektrumet i de här frågorna har krympt. Staten ska inte göra allt ens enligt Vänsterpartiet och företrädarna för nattväktarstaten är idag inte många.” Han menar dock att det ligger kvar en del ideologiska skillnader, till exempel i debatten om vinster i välfärden. ”Men de får inte praktiskt genomslag på samma sätt som de fick tidigare. På något sätt så har den svenska modellen i praktiken så tydligt visat sin styrka att ingen har det politiska modet att på allvar ifrågasätta den. Och då blir de ideologiska skillnaderna mindre och mindre tydliga. Sedan så kan man väl säga att framväxten av sd (och tidigare mp) har gjort att de ideologiska dimensionerna har blivit mera mångfasetterade”.

Lena Micko har även vad gäller detta tema en delvis annan uppfattning än sina tre partikollegor. ”Det är inte så att partierna tappar sina ideologier, som inte minst media talar om, utan det är ett förhållningssätt”. Hon håller alltså inte med om en återkommande bild i media vid denna tid – om bilden av samlingen i mitten, på ett ställe. ”Jag anser att Moderaterna bestämde sig för att byta språk, och delvis byta politik. De talade om att bli ett arbetarparti. Man gick ut och sa saker. Men, när man sedan ser till den förda politiken så stämmer inte det. För vad har hänt under de åtta år som alliansen styrde? Alla studier visar att samhället har glidit isär, människor hamnar utanför. Saker som man sa, stämmer inte med resultatet, så det finns en skillnad mellan ord och handling i alliansregeringen.”. Hon menar att partierna bekräftar varandra i media genom att samlas i mitten i media kring någon sorts ”hur det ser ut bild”

– att partierna har ett intresse att framstå som så. ”Men – i själva verket – tittar man på partiprogram och annat så ser det annorlunda ut. Skillnaden mellan partierna är större om man studerar partiprogrammen. Och sedan så har du då – med de här främlingsfientliga krafterna som har vuxit sig starka – en arena inom politiken som har blivit influerad – inte minst i Frankrike, Holland. Det har vuxit fram en långtidsarbetslöshet – och en vana vid densamma – som har blivit en grogrund, och som har fött ett avståndstagande till politiken och till samhället”.

Tredje temat – del 2: Moderater betraktar partisystemet

Enligt Paul Lindvall finns det kvar en tydlig vänster-högerdimension i synen på höga eller låga skatter, på individen, på valfrihet, vad gäller företagande och på samhället. ”Den har inte försvunnit, alla partier är inte lika. Vi tycker ju att staten tar över för mycket från individ och familj och så. Så detta är fortfarande en väldigt viktig dimension. Dimensionen tillväxt- icke tillväxt finns ju också, och på den definierar sig mp på en annan position än till exempel vi och Socialdemokraterna⁹, som ju ser tillväxt som en förutsättning för mycket annat. Sedan så har vi europaperspektivet – Vp och Sd är de minst europavänliga, Mp är också kritiska. Dessa tre rätt är lika i dessa avseenden”. Dock finner han att det på det stora hela taget råder mindre skillnader mellan partierna idag än för till exempel 100 år sedan.

Också för Fredrik Bergkvist lever vänster-högorskalan kvar. ”Väldigt tydligt, skulle jag säga. Sedan så försöker alla partier tala om att den inte existerar, på olika sätt. Det har väl delvis att göra med att, ska du vinna val i Sverige så vinner du dem i mitten, aldrig på höger- eller vänsterkanten. Så frågan blir då hur partierna i mitten kan gå mot höger eller vänster för att säkra upp en majoritet. Valen vinnas i mitten men höger-vänsterskalan finns alltså i allra högsta grad kvar i det politiska systemet.” Liksom Paul Lindvall är inne på så finner han att man även kan lägga en y-axel i det hela, i någon sorts statsvetenskaplig mening, men att skalan är rätt stabil över tid, som skala betraktad. ”Sedan så har ju samhället öppnats upp. Samhällsutvecklingen har väl i stora delar gått före politikutvecklingen, eller partiernas inre liv. Väldigt mycket har med öppenhet att göra. EU-inträdet och de stora flyktingströmmarna har gjort att samhället har blivit mindre homogent. Partierna måste kunna spela på flera planhalvor.”

Betty Malmberg talar om att Moderaterna över tid har gått från höger in mot mitten och Socialdemokraterna från vänster in mot mitten. ”Ja, så menar jag. För vi har en hel samling, en drös av partier där. Det är inte lätt för en väljare att veta, idag, vad som skiljer ut ett parti från ett annat. Det kan jag se”.

9 Här antyds en ofta framhållen samsynsdimension mellan moderater och socialdemokrater.

Hon vill inte se en konsensuspolitik som gör att det blir nästan förlamande för landet. ”Det kan finnas en fara i att om alla går till mitten, så kanske det blir för likriktat allting. Vi måste ha en dynamisk känsla i landet som gör att du går vidare, att du är en spelare globalt, som gör att du kan attrahera personer, företag, forskare med mera – som gör att det händer någonting. För det måste stå för någonting det här också att vi säger att det blir för trångt i mitten. Politiken måste också kunna visa på olika utvecklingsmöjligheter. Det är ju inte att tydliggöra för väljarna, egentligen, samlingen i mitten”.

Gunilla Carlsson menar att politiken under de kommande åren kommer att bli mycket av problemhantering, och inte så mycket av ideologier. ”Jag tror inte på ideologiernas död, men ideologier kommer i olika faser. Det var till exempel en jättestark fas i början på 1980-talet, som handlade om friheten och EG, den ekonomiska krisen och löntagarfonderna. Det var kul och lätt att hålla på med ideologier då. Politik idag är ”förbaskat svårt”, alltså, det finns inte så mycket utrymme för stora visioner, det finns inte resurser, det finns inte heller mandat, politiken är så kortsiktig. Så jag tror att vi kommer se allt mer av ideologisk uttunning, och kanske litet mer av... vem som är bäst på att ta hand om mina pengar... vem jag kan lita på, vem orkar formera sig och vem orkar göra jobbet”. Till detta lägger hon några reflektioner om antalet partier. ”Vi har ju fler partier nu, än vad vi kanske någonsin har haft, som får utrymme i media; så, det har pressats ihop – men vi har fått fler partier.”.

Mycket pekar under detta tema i riktning mot idealtypen ”Politik som verklig oenighet i sak”. Några flagranta lögner går inte att se. Det finns över partigränserna en återkommande bild av en riktning mot mitten, samtidigt som det finns en dominerande uppfattning om kvarstående ideologiska och särskiljande aspekter mellan moderater och socialdemokrater – uttryckta på litet olika sätt – liksom omnämmanden av den inverkan som mängden partier samt blockpolitiken har. Några av de intervjuade politikerna antyder också GAL-TAN-skalan inklusive den ökade betydelsen av främlingsfientliga politiska krafter. Som tydliga insikter om politikens komplexitet och begränsningar framstår inte minst Lars Stjernkvists resonemang om den mogna demokratin och Gunilla Carlssons tankar om villkoren för att bedriva profilerad politik idag.

Statsvetarna David Karlsson och Mikael Gilljam finner att den ideologiska konflikten mellan vänster och höger i svensk politik handlar både om politikens mål och om dess medel. I enkätstudier som omfattar samtliga politiker i riksdag, landsting och kommun finner de att ökad inkomstjämlighet i Sverige är ett mål som de allra flesta politiker ställer sig bakom. Även politiker i partier som står till höger är överlag positiva till detta eller ställer sig neutrala till att öka inkomstjämligheten. Också frågan om hur stor man som politiker anser att den offentliga sektorn bör vara präglas av relativt sett mindre åsiktsskillnader mellan partierna. ”Det är istället i frågor med mer utvecklade förslag

om skatter, privatisering och vinster i välfärden som partierna är som mest polariserade. Vänster-högerkonflikten i svensk politik tycks i den meningen handla mindre om politikens allmänna mål om synen på ekonomisk rättvisa och det offentliga roll, och desto mer om politikens medel för att uppnå dessa mål” (Karlsson & Gilljam 2014: 39).

Reflektionerna som framkommer i denna intervjustudie med åtta politiker stämmer rätt väl överens med slutsatserna hos Karlsson och Gilljam. De intervjuade politikerna pekar i olika avseenden på förekomsten av polariserade skillnader mellan de två partierna som främst har att göra med det som Karlsson och Gilljam anger som politikens medel för att uppnå mål, och som avser exempelvis mer utvecklade förslag om skatter och privatiseringar. Främst hos en socialdemokrat som Lena Micko återfinns uppfattningar som går företrädesvis i en riktning som avser avgörande skillnader i synen på ekonomisk rättvisa och det offentliga roll, mer i riktning mot politikens mål och en mera fundamental skillnad mellan hennes eget parti och Moderaterna.¹⁰

Fjärde temat – del 1: Socialdemokrater om de bakomliggande faktorerna

Få eller inga direkta osakligheter eller flagranta lögnar har blivit uppenbara då de åtta politikerna ovan talar om sitt eget parti, varandras, samt om hur de ser på partisystemet. Inte mycket talar för att de skulle börja uppvisa sådana nu, när deras syn på vilka faktorer som ligger bakom hur partisystemet ser ut ska efterhöras. Men är deras uppfattningar snarare i linje med idealtyp B – finns fler spår av självinsikt och insikter om politikens komplexitet? Innan jag samtalande med de åtta politikerna om deras syn på denna studies fjärde och sista tema – vilka *faktorer som ligger bakom* hur partisystemet ser ut – lät jag dem innan respektive intervju i punktform ta del av i forskningen förekommande faktorer och fenomen (uttryckta i de källor som återfinns i slutet av det andra temat ovan).¹¹ I sammandrag så responderade de mer och kraftigare på vissa faktorer än andra, samt tillförde vissa mera egna synpunkter och uppfattningar. Över huvud taget så gäller här att deras svar framstår som ännu mera särpräglade och varierade än vad som gäller under de tre andra temana, vilket kanske inte är så anmärkningsvärt, med tanke på detta temas stora spännvidd.

Lars Stjernkvist nämner internationaliseringen som en faktor och betonar

10 Lena Micko på ena sidan och Gunilla Carlsson på den andra framstår nog som de båda mest långt ifrån varandra stående intervjupersonerna i sina respektive uppfattningar om politikens villkor, ideologins betydelse och om hur partisystemet ser ut.

11 Dessa är; den sociala strukturen (socioekonomi); synen på välfärdsstaten och statens roll; synen på inkomst- & förmögenhetsfördelning; rörligheten bland väljarna; partiernas organisationsstil och partikultur; religion och/eller post-materialism; kultur & etnicitet; förhållandet stad och land; utrikespolitik; globalisering; EU; kommunismens fall; överordnade ideologier och/eller styrning (NPM); annat.

sedan individualiseringen, samtidigt som han hänvisar till Tage Erlander. ”Vi blir ett offer för vår egen politik. Kraven och förväntningarna stiger till en nivå som vi sedan inte riktigt kan leva upp till. Och lite grann tror jag att det är det här som vi har upplevt. Den frigörelse som vi som parti har hejat på, blir sedan, fullt naturligt, ett hot mot vår egen maktställning. Detta är det svåraste som finns för ett politiskt parti. Vår egen auktoritet ifrågasätts. Där är vi definitivt. Jag tycker inte att vi ska vara så rädda för det.¹² Men detta har förändrat förutsättningarna för politiken, och även förändrat vår politik. Det rör sig om en förskjutning från kollektiva lösningar till mer av individuella lösningar; det syns tydligt i förändringar av pensionssystemet och trygghetssystemen. Det där kan man se som en förändring av politiken i en individualistisk kanske till och med borgerlig riktning. Jag delar inte riktigt den beskrivningen, för jag ser det mer som en naturlig följd av att politiken faktiskt har lyckats göra människor mera självständiga. Det finns ingenting negativt eller hotfullt i det. Det betyder heller inte att man därmed inte är beredd att solidariskt dela med sig så att också andra kan få del av den här friheten. Men det är en tydlig förändring av politiken som ju har gjort oss som parti litet förvirrat ibland”.

Han ser också ett annat skäl till att tilltron till Socialdemokraterna har minskat under senare decennier. ”Sedan mitten på 1980-talet har vi ju haft ökade ekonomiska skillnader (klyftor) i Sverige – oavsett regering. Aldrig har vi varit så rika som nu, men ändå kan vi inte omfördela som tidigare. På grund av individualiseringen av lönebildningen har klyftorna ökat inom och mellan grupper, plus att folk har haft ett ökat (enskilt) sparande. Utbildning spelar också en allt större roll. Det här har påverkat tilliten till oss – man fortsätter tro på idén men slutar tro på vår förmåga att genomföra och försvara den. Detta är ett av grundskälen till att Socialdemokraterna har haft det kämpigt opinionsmässigt sedan mitten på 1980-talet – den minskade tilltron till vår grundidé att man med vardagsnet kan minska klyftorna”.

Trots att klyftorna har ökat så menar han å andra sidan att: ”Du vinner inga val genom att lova ökade klyftor. Idag är det nästan så att jämlikhet och rättvisa är ideologiskt neutrala ord. Det finns en stark känsla hos människor för att du ska ha rätt att kunna leva ett anständigt liv. Detta bygger på att vi är så pass rika att vi har råd. Det är därför vi störs så mycket av tiggare. Kanske att invandringen är på väg att rubba detta, på synen att välfärdsstaten är till för alla”.

Lars Stjernkvist återkommer till den ökade individualiseringen som gör att människor av förklarliga skäl blir mer politiskt rörliga. ”Man ifrågasätter auktoriteter. Som politiker inser du att du måste slåss för varenda väljare, det finns inga säkra väljare”. Liksom också Lena Micko är inne på så finner han därtill att politiken nästan har blivit mer materialistisk de senaste valrörelserna. ”Att

12 Är detta exempel på en sorts trivial lögn, en beskrivande självpeppning eller någon form av självsuggestion?

politik är lika med ekonomisk fördelning sitter djupt i en socialdemokratisk kontext”.

Teresa Carvalho konstaterar också att väljarna har blivit mera rörliga. ”Kanske är det därför man inte betraktar sig lika tydligt idag som tillhörande en viss samhällsklass – man har inte längre samma klassidentitet. Arbetarklassen har det idag också bättre. Vad är skillnaden på arbetarklass och medelklass idag?”. Hon finner att det för arbetarrörelsen till en början handlade mycket om utbildning och att se till så att arbetarklassen kunde göra klassresor, och nu är det många som har gjort det. ”Det är klart att detta påverkar. Många har fått det bättre helt enkelt”. Hon betonar också att svenska folket tycker relativt bra om minskade klyftor och om jämlikhet. ”Jag tror att Moderaterna har förstått det – och att detta är en del av förskjutningen”. Hon ser dock även att nya klyftor har uppstått. ”Kanske skulle man idag blanda den generella välfärden med mer riktade insatser. När människor hamnar utanför den generella välfärden och försäkringssystemen och annat – vilket är fallet idag – så bildas det ju en ny typ av underklass. Idag så är kanske problemet arbetslösheten, inte att arbetarna har dåliga arbetsvillkor”.

Hon ser vissa bestämda skillnader mellan sitt eget parti och Moderaterna vad gäller synen på politik. ”Både tilltron till politiken och i vilken utsträckning man vill använda sig av politiken är någonting som skiljer oss från Moderaterna. Hos Moderaterna grundar sig en del av den mest ideologiska övertygelsen faktiskt på ekonomin, och på idén om det självspelande pianot, där politikens roll faktiskt är att vara mer passiv, och skruva litet och se till att det går så smidigt som möjligt. Detta blir inte minst tydligt i europasamarbetet, kopplat till ekonomiska kriser, där man försöker bemöta ekonomiska kriser med ekonomiska mediciner och egentligen lämnar politiken på ett sätt som jag tycker är väldigt tråkigt. Resultatet blir att man hamnar i något slags teknokrati – och det är många som har det som något slags ideal, det ska man komma ihåg. Det är en tanke som skrämmer mig ganska mycket. Politik handlar inte bara om resultat. Politiken är ju delvis i första hand ett medel för att åstadkomma ett resultat, vi vill uppnå någonting, till exempel ökad jämlikhet. Men processen däromkring får man inte glömma bort. Jag tror att det är viktigt för människan att vara delaktig, att vara med och forma samhället”.

Göran Färm framhåller globalisering som en faktor som har gjort det svårare att ha en väldigt avvikande modell, till exempel vad gäller skattetrycket. ”När det närmade sig 55 % blev det litet för mycket kände vi – Sverige som nation alltså. Det ska räknas in i den här analysen. Detta omvärldstryck är en skillnad mot 1940-talet eller 1970-talet, som har gjort det svårare för extremständpunkterna”. Han menar även, liksom Lars Stjernkvist, att Sverige – jämfört med 1940-talet, men även med 1970- & 1980-talen – har genomgått något slags individualisering. ”Ideologierna i politiken har suddats ut litet grand, också de politiska partierna präglas mer av personfrågor. Det har blivit ett

slags personifiering av politiken. Jag vet inte hur mycket personalssystemet har påverkat, men vi har fått ett ökat fokus på personer snarare än på sakpolitik. Det har inneburit en förändring i det politiska landskapet i Sverige, att rätt många av de gamla politikerna, från förr i tiden, hade haft svårare att klara sig i dagens medielandskap. Så att, både personifieringen av politiken men också individuella värderingar betyder mer, klass betyder litet mindre än vad det gjorde på 1940-, 50- och 1960-talen. Individuella värderingar betyder mer idag, det är inte alls lika självklart längre för en arbetare i LO-leden att rösta S, inte heller är det lika självklart för en tjänsteman med kanske litet bättre utbildning att rösta borgerligt. Utan du har fått en större social politisk rörlighet på det sättet, som bygger mer på individuella värderingar”.

Liksom Teresa Carvalho ser han utmaningar som bottnar i den sociala strukturens förändringar. ”Förändringar vad gäller social struktur och socio-ekonomi har gjort det svårare för socialdemokratin, som traditionellt har varit arbetarklassens parti. Arbetarklassen har krympt och är inte heller längre självklart socialdemokratisk – det har skapat större utmaningar för oss som parti. Därtill står idag stora delar av arbetarklassen utanför fackföreningsrörelsen till exempel inom hotell och restaurang, ävenså invandrare – men fler tjänstemän är idag socialdemokrater än vad som var fallet exempelvis på 1950-talet”. När det gäller det ökade inslaget av privata lösningar i välfärden så menar Göran Färm att det numera nog råder en rätt bred enighet om att det måste finnas tydliga kvalitetskrav.

Fjärde temat – del 2: Moderater om de bakomliggande faktorerna

Liksom flera av de andra intervjuade politikerna konstaterar Paul Lindvall att den sociala strukturen har förändrats. ”Vi är bland de länderna som har de minsta inkomstskillnaderna. Den sociala rörligheten har ökat. Denna faktor borde rimligen därmed förklara mindre”. När det gäller synen på välfärdsstaten och statens roll ser han liksom Fredrik Bergkvist att partierna har närmat sig varandra; ”mycket på grund av vår förnyelse. Så denna faktor har rimligen en mindre inverkan än tidigare (på partisystemet). Vi finner ju idag att det behövs en fungerande stat/välfärdsstat. Men det har också skett en förändring, en nedtoning, också från andra hållet, där staten inte längre ses som den frälsare som den kanske gjorde tidigare, typ 1968 och så. Denna övertro på staten avtog från typ slutet av 1970-talet, säkert också på grund av vår kritik”. Paul Lindvall finner vidare att vi i Sverige har ett synsätt där toleransen för skillnader vad gäller inkomst- och förmögenhetsfördelning är ganska låg. ”Mitt parti tycker att det är ok med vissa skillnader. Att minska bidragsberoendet är den viktigaste åtgärden”. Han menar också att det på grund av internationaliseringen nog inte går att ha ett allt för avvikande skattesystem i Sverige – vad gäller bolagsskatter

men också inkomstskatter – idag jämfört med andra länder, om man beaktar också den ökade rörligheten och risken för att folk lämnar landet.

Han tror dock inte riktigt på det där med ideologiernas död och gemensamma överordnade ideologier. ”För någonstans i människans natur så ligger det att ha litet olika uppfattningar om hur olika saker ska organiseras och om hur olika saker ska hanteras. Jag är mer orolig vad gäller att de grundläggande liberala fri- och rättigheterna – äganderätten – kommer att ifrågasättas mer framöver. De liberala öppna samhällena är under stort tryck från olika håll i Europa, inte nödvändigtvis från vänster – utan inte minst från nationalister, auktoritära rörelser, även i delar av mellanöstern. Det liberala perspektivet har alltså inte segrat en gång för alla”.

För Betty Malmberg är frågan om inkomst- och förmögenhetsfördelning hela tiden levande. ”Det var ju litet för att aktualisera den som alliansregeringen drev på vad gäller jobbskatteavdraget – för att möta att det finns en skev uppfattning att borgerliga partier ska gynna de rika/sina. För oss var det en jämlikhetsreform”. Hon ser inga jättestora skillnader mellan socialdemokrater och moderater vad gäller organisationsstil och partikultur ”Men det finns vissa interndemokratiska skillnader, till exempel vad gäller hur vi får fram riksdagsledamöter”.

Gunilla Carlsson stämmer in i sina partikollegors bild av den ändrade synen på välfärdsstaten inom Moderaterna i modern tid – men med en något annan motivering. ”Den har ändrats väldigt mycket inom mitt parti, just för att, jag tror att det ekonomiskt effektiva är väsentligt – du sprider riskerna, alltså; om alla är med och betalar till en sjukförsäkring så sprider vi riskerna för dem som skulle råka drabbas. Om vi har ett väl fungerande utbildningssystem som skalar fram talanger och där alla har lika hög nivå på läskunnighet och annat, och där vi succesivt höjer den, så kommer vi också att höja vårt lands välfärd. Om alla är vaccinerade så får vi bättre... ja det är så många sådana här skalfördelar”.

Hon talar vidare om den ökade valfriheten under alliansen som leder till ökad jämförbarhet men samtidigt har en kostnadsdrivande effekt. ”Jag välkomnar en debatt exempelvis om det fria skolvalet, vad det har betytt för segregering och brist på integration. Vi har gått långt internationellt där. Det blev ideologiskt där; när vi får chans till ändring av ett system som detta, då har vi en enorm tilltro till marknaden. Också vad gäller vårdvalet, det finns en överkonsumtion av vård i Stockholm – jag ser att det finns en risk där. Det vi ville försäkra oss mot har liksom fått stryka på foten”. Alliansens satsning på ökad valfrihet medförde också kostnadsdrivande effekter.

Gunilla Carlsson gör också flera reflektioner runt relationen stad och land, eller storstad och glesbygd. ”Hur får vi ett land att hålla ihop när vi lever så olika? Med allt färre som bor i glesbygd blir det en dimension här. Sd drar fördel av detta, de går ju fram i orter som har blivit övergivna. Det finns också något sorts snobbism från de stora partierna här. Klassiskt så kan ju centern se detta

problem. Vi moderater påbörjade ett samtal om detta, men det ebbade ut, och vi har ju väldigt urbana väljargrupper. Sedan så har vi även den här ringdansen med journalisterna, som ju också är urbana. Jag tror att detta kommer tillta, att folk vill vara del av städernas framgångssagor. Och det skapar då en annan skärningslinje”.

Sammantaget framträder under detta tema en i stora stycken rätt så samstämmig men också delvis varierad samt individuell och särpräglad bild – såväl inom de båda partierna som mellan dem. Det som sägs om de bakomliggande faktorerna har som regel uppenbart stöd i forskningen och just inget av det som sägs om dessa faktorer framstår som direkt felaktigt eller orimligt.¹³ Få eller inga kopplingar kan således göras till idealtypen A, ”Politik som ett osakligt spel”. Som särskilt intressanta i ljuset av politikens komplexitet framstår Lars Stjernkvists och Göran Färms uppvisade insikter om den begränsning som samhällets ökade individualisering innebär för socialdemokratin; liksom Gunilla Carlssons insikter om de praktiska konsekvenserna av den moderata ideologins stora tilltro till marknaden inom det fria skolvalet och vårdvalet. Hit hör också Lars Stjernkvists tankar om socialdemokratins minskade förmåga att omfördela resurser – trots ett ökat välstånd – samt Teresa Carvalhos oro för att teknokrati riskerar att ersätta politik. Utsagor som dessa uttrycker självinsikt och klarsyn om politikens komplexitet och begränsningar i enlighet med idealtyp B.¹⁴

Slutsatser

Idealtypen ”Politik som ett osakligt spel” vinner inte stöd i intervjuerna över de fyra temana. Endast marginella spår av denna idealtyp återfinns i materialet. Således förekommer det i materialet få eller inga mera självklara uttryck för obesvarade frågor, flagranta lögnar eller förvanskade fakta, uppenbart bristande insikter om politikens komplexitet och begränsningar, förtal av den politiska motståndaren eller ovilja att erkänna misstag. Om idealtypen ”Politik som ett osakligt spel” främst skulle ha varit för handen så hade det hela sett väldigt annorlunda ut; då skulle inte minst ett stort mått av lögnar ha präglat intervjusvaren. Politikerna i denna studie är inriktade på att lyfta fram verklig oenighet snarare än att framhålla ritualiserade oenigheter om sådant som förvandlar politik till ett osakligt spel. Det huvudsakliga resultatet i denna studie

13 Flera av politikerutsagorna i detta avsnitt kretsar runt faktumet att svenskt väljarbeteende idag präglas av fenomen som minskad klassröstning och partiidentifikation, ökad samsyn runt välfärdsstaten och rörlighet bland väljarna, samt inte minst en ökad åsiktsröstning (Oscarsson & Holmberg 2016).

14 De socialdemokratiska reflektionerna kring den ökade individualiseringen och partiets minskade förmåga att omfördela – som jag här presenterar som indikationer på politikens komplexitet och begränsningar – kan ju också ses som uttryck för Hinnfors’ tal om ideologisk vilshenhet och reformstopp, även som led i någon form av händelsekedja.

betyder förstås inte att så är fallet på alla andra arenor eller nivåer, platser i världen och i tiden; men indikerar hursomhelst att idealtypen ”Politik som ett osakligt spel” inte är allena rådande.

Det är dock svårt att mera definitivt eller exakt ange i vilken mån idealtypen ”Politik som oenighet i sak” vinner stöd i materialet. Talar för den gör att de intervjuade politikerna är sakliga och inte uppenbart förvanskar – bedömt utifrån att deras svar dockar tämligen väl med tidigare forskning. Exempel finns även på att de ser politikens komplexitet och begränsningar. De förtalar inte sina motståndare och tillstår ibland att de – eller deras partier – gör misstag. Men hur mycket komplexitet ska de se och hur många misstag ska de tillstå? Och hur ska aspekten att de bör arbeta tillsammans när de kan operationaliseras eller avgöras? Begränsande faktorer här är det breda ämnet och det tämligen öppna semistrukturerade sättet att ställa frågorna; samtidigt kan idealtyper som heuristiska konstruktioner och redskap sällan eller aldrig på ett mera fullständigt sätt förväntas spegla alla delar av en viss verklighet.

Att formulera relevanta idealtyper är därtill ett konststycke i sig. Möjligen är idealtypen ”Politik som ett osakligt spel” i allt för hög grad formulerad utifrån tolkningar av folks uppfattningar snarare än utifrån forskares kunskaper om hur politiker uppträder. Kanske återfinns den främst i medborgarnas huvuden och föreställningar snarare än hos deras representanter? Men om det trots allt ändå är så att utbredningen av aspekterna enligt idealtypen ”Politik som ett osakligt spel” de facto ökar på olika håll i världen idag kan den främsta anledningen till det nog antas vara att detta uppfattas ge politiska fördelar. Förstått på detta sätt blir exempelvis Donald Trumps flagranta lögner mer begripliga.

Denna studie har ju syftat till att pröva tanken att politiker på ett mera genomgående sätt präglas av idealtypen ”Politik som ett osakligt spel”; att de är så inne i den och är så påverkade av den att de nästan inte kan ta sig ur den. Så har alltså i denna studie inte visat sig vara fallet. Vad kan detta bero på? Låt oss hoppas att intervjupersonerna i den här studien snarare ser det som i olika avseenden mera fördelaktigt att verka under aspekterna av idealtypen ”Politik som oenighet i sak” och att denna hållning har en så stor utbredning som möjligt bland dagens politiker – beroende på att politikens villkor väsentligen inte är sådana att de fordrar och danar främst hårdhudade och oärliga representanter, utan sinne för proportioner.

Referenser

- Bennett W, Lance & Livingston, Steven, 2018. “The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions”, *European Journal of Communication* 33 (2), s. 122–139.
- Clayton Thomas, John, 1975. *The Decline of Ideology in Western Political Parties: A study of Changing Policy Orientations*. London: Sage publications.

- Corbett, Jack, 2014. "But why do we need politicians? A critical review", *Policy Studies* 35 (5), s. 498-512.
- Corbett, Jack, 2015. "Someone has to do it: towards a practical defence of politicians", *Contemporary Politics* 21 (4), s. 468-484.
- Corbett, Jack, 2016. "Diagnosing the Problem of Anti-Politicians: A Review and an Agenda", *Political Studies Review* 14 (4), s. 534-543.
- Dalton, Russel J., M. Farrell, David & McAllister, Ian, 2013. *Political Parties and Democratic Linkage How Parties Organize Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekengren, Ann-Marie & Oscarsson, Henrik, 2015. "Ett liv efter Nya Moderaterna?", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 117, nr 2, s. 153-168.
- Elster, Jon, 1982. "Marxism, Functionalism and Game theory. The Case for Methodological Individualism", *Theory and Society* 11, s. 453-482.
- Fuller, Steve, 2018. *Post-Truth. Knowledge as a Power Game*. Anthem Press.
- Hadenius, Axel, 1981. *Spelet om skatten. Rationalistisk analys av politiskt beslutsfattande*. Stockholm: Norstedts.
- Hermansson, Jörgen, 1990. *Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hinnfors, Jonas, 2015. "Socialdemokraterna: Från klar vaghet till vag klarhet", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 117, nr 2, s. 137-152.
- Hinnfors, Jonas & Malena Rosén Sundström, 2015. "Ett val, tre arenor, åtta partier – en partialanalys av riksdagsvalet 2014", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 117, nr 2, s. 121-135.
- Karlsson, David & Gilljam, Mikael, 2014. "Politiker till vänster och höger", s. 23-40 i Karlsson & Gilljam (red.), *Svenska politiker. Om de folkvalda i riksdag, landsting och kommun*. Stockholm: Santérus.
- Katz, Richard & Peter Mair, 1995. "Changing Models of Party Organisation and Party Democracy", *Party Politics* 1 (1), s. 5-28.
- Kirchheimer, Otto, 1990. "The Catch-all Party", s. 50-60 i Mair, Peter (red.), *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewin, Leif, 2017. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 130 år*. Sjätte upplagan. Carlsson.
- Lindbom, Anders, 2010. "Moderaterna och välfärdsstaten", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 112, nr 2, s. 143-152.
- Lindström, Martin, 2020. "Moderaternas ideologiska grundsyn. En uppföljning av debatten under det sena 1900-talet", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 122, nr 1, s. 5-29.
- Machiavelli, Niccolò, 2009. *Fursten*. Stockholm: Natur & Kultur Allmänlitteratur.
- Mair, Peter, 1990. "Introduction", s. 1-22 i Mair, Peter (red.), *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- Mouffe, Chantal, 2005. *The Democratic Paradox*. Verso: London & New York.
- Naurin, Elin, 2009. *Promising democracy: parties, citizens and election promises*. University of Gothenburg.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg, 2016. *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Pfiffner, James P., 2020. "The Lies of Donald Trump: A Taxonomy", s. 17-40, i Lamb, Charles M. & Neiheisel, Jacob R. (red.), *Presidential Leadership and The Trump Presidency. Executive Power and Democratic Government*. Palgrave Macmillan.

Platon, 2019. *Staten*. Modernista.

Resnick, Brian, 2017. "Trump supporters know Trump lies. They just don't care", *Vox* 2017-07-10.

Rose, Nikolas, 1999. *Powers of Freedom. Reframing political thought*, ninth printing (2010). Cambridge: Cambridge University Press.

Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Tingsten, Herbert, 1966. *Från idéer till idyll: Den lyckliga demokratin*. Stockholm: Norstedt.

Weber, Max, 1977. "Politik som yrke", i översättning av Aino & Sten Andersson. Göteborg: Korpen.

Wikforss, Åsa, 2017. *Alternativa fakta. Om kunskapen och dess fiender*. Falun: Fri tanke.

Wright, Tony, 2013. "What Is It About Politicians?", *The Political Quarterly* 84 (4), s. 448-453.

INTERVJUER

Paul Lindvall, M, Linköpings kommun, 2014-10-17.

Lena Micko, S, Linköpings kommun, 2014-10-23.

Lars Stjernkvist, S, Norrköpings kommun, 2014-10-24.

Fredrik Bergkvist, M, Norrköpings kommun, 2014-10-24.

Teresa Carvalho, S, riksdagsledamot, 2015-08-28.

Betty Malmberg, M, riksdagsledamot, 2015-11-09.

Göran Färm, S, f.d. europaparlamentariker, 2015-12-08.

Gunilla Carlsson, M, f.d. europaparlamentariker, 2015-12-14.

A Historical Analysis of the AKP in Power

Hegemony, Predominance, and Interregnum

Acar Kutay

Introduction

AKP governments under the political leadership of Recep Tayyip Erdoğan challenged the establishment of the old regime, which comprised the military, bureaucracy, and the judiciary. However, this challenge did not bring about a more liberally democratic political regime. Many commentators, even those who supported the AKP's first government and who acted as a prime minister and ministers in the previous AKP governments, agree that the party has been drifting toward authoritarianism.

There is less agreement about how to make sense of this authoritarian turn. Some commentators argue that the AKP has deviated from its founding principles, which entailed the expansion of individual liberties and recognition of pluralism. Some commentators argue that the AKP's initial liberal identity was instrumental. A liberal identity helped the AKP to establish hegemony, which brought together disparate groups such as conservatives, liberals and political Islamists. Once the AKP curbed the influence of the old establishment, which acted militantly to protect the secular and modernist constitution against an Islamist and separatist threat, the party was not dependent on the support of liberal groups. Instead, the party turned to identity politics, and in some sense, to its core identity: namely, political Islam.

My argument is this: In order to understand the AKP's role and influence in Turkish politics, we need to adopt a historical-contextual and realist analytical framework. I posit four propositions.

Proposition I: The emergence and transformation of the AKP's policies have been shaped by the political, social and economic context.

Proposition II: The AKP's shifting political discourses and policies can best be explained by political struggles and power games.

Acar Kutay has a PhD from Middle East Technical University, Turkey, and is associate professor, currently independent.
E-mail: acarkutay@live.com

Proposition III: The AKP's nationalistic and Islamist turn must be contextualized and situated within the political struggles.

Proposition IV: The political struggle of the AKP has manifested in the legal sphere.

These propositions suggest that the AKP had successfully situated itself within the historical context in Turkey by adopting a liberal identity, which helped the party to establish hegemony. The changing historical context has led the party to engage with power struggles, but the nature of these struggles has also changed. It is the party's power struggles with the old establishment and new political and social actors that explain the AKP's shifting discourses, alliances, contestations, and policies.

Learning from the history of other Islamist parties, the AKP's primary strategy was to survive in the political system (Akkoyunlu & Öktem 2016). The party convinced the masses that it was not a threat to the free market economy and neoliberal capital accumulation. When in power, the AKP silenced, isolated, and eliminated the secular bureaucracy and the military. The survival strategy resulted in total control of the state apparatus. The constitutional amendment of 2017 brought a legal ground for a presidential system.

This process of political transformation involves several constitutional aspects. First, there have been several amendments to the constitution since 2002, and preparations for a new constitution began but soon frozen in 2011. Second, constitutional politics (interpretations, amendments) have become one of the critical sites of political tensions. Third, the constitutionality of recent political developments aims for a new beginning shaped by the political demands of the Islamists.

Constitutional politics in Turkey – struggles over constitution-making authority – can best be explicated by Carl Schmitt's decisionist thought, which equates the constitution with the state (Schmitt 2008). I have elsewhere explicated this theoretical ground (Kutay 2019). Therefore, I will skip the theoretical and conceptual debates in this paper, but focus directly on the political struggles in Turkey since 2002. The appeal of Carl Schmitt is that his conflictual approach to the concept of the political and his decisionism help when we examine the AKP/Erdoğan's legal and political maneuvers from the perspective of founding a new state. Briefly, constitutional theorists, in general, suggest that a new constitution is necessary and legitimate only in the case of a legal void (Klein & Sajo 2012). In this view, making a new constitution when the present one is in force is a contested issue, because constitution-making power or authority, or constituent power, is not an element of the existing legal order. The view also suggests that an existing constitution loses its legitimacy during events like revolutions, military takeovers, declarations of independence, or

military occupations (Elster 1995). These events then lead to the founding of a political community and result in the enactment of a new constitution.

New studies, though, suggest the possibility of constitution-making without a legal void, through an incremental process within which political actors that hold conflicting positions arrive at consensus employing deliberation and compromise (Lerner 2011).¹ An incremental constitution-making process is particularly useful in the legitimation of the transition processes. This process maintains legal continuity during the interregnum. The political transformation in Turkey initially resembled this incremental model: it was a constitutional transition without a legal void. Nonetheless, for this incremental to model to work, political actors that lead the transitional process must, in principle, be willing to compromise and collaborate with different sections in society.

Nonetheless, as we will see, the AKP refused to compromise and engage with sections of the society other than its supporters (Arato & Tomuş 2013; Arato 2010). I contend that Turkey makes a case not only for an unsuccessful practice of an incremental change. However, it also makes a case for a revolutionary constitutional politics and political transformation, which is implemented incrementally within the confines of the present constitution. The revolutionary aspect of the state-building process in Turkey is counter-revolutionary in the sense that the leadership of the AKP challenges the founding political decision of the Turkish Republic, which had its aim to establish a secular and modernist political regime and society. The AKP initially eliminated the power bloc of the old establishment (2002–2011), before turning to its objective of creating a new regime whose values and ethos match with the Islamic nature of the society. In such a regime, the political leaders would also be reflecting the identity of society. This new regime would also rejuvenate the (Ottoman) past, whose legacy occupies the wishes, desires and fantasies of the political Islamists and the ultra-nationalists alike.

This paper interprets the events in the recent political history of Turkey in order to make sense of the AKP's gradual shift from a reformist political agent to one of a (counter) revolutionary political party.

AKP in power

Three successive AKP governments can be characterized according to three modalities, or stages, of power politics: hegemony (2002–2007); predominance (2007–2013); and interregnum (2013–present).

¹ Arato (2016) defines such procedural method as post-sovereign constitution-making because this method inhibits any group posing its power over other groups, aiming to create a pluralistic political community. See also comparisons of failed and successful cases (Arato & Tomuş 2013).

HEGEMONY

The AKP owes much of its political influence to the historical context. It took on the political leadership amid acute political and economic crises.

Unstable coalition governments failed to govern the country during the 1990s (İnsel, 2003); and, as a result, the mainstream parties on both left and right shrank rapidly, opening up a space for alternative political movements and leaders that dissociated themselves from the corrupt and inefficient political system and ideologies. Nevertheless, the most dramatic event to influence the nature of Turkish politics was the military intervention in 1997, known in Turkey as the February 28 process. The coalition government, which included the AKP's antecedent, the Welfare Party (*Refah Partisi*) came to an abrupt end by the military intervention in 1997. The Welfare Party was abolished, as was its successor Virtue Party (*Fazilet Partisi*). The AKP was established after this experience.

The AKP did not implement a genuine or authentic ideology derived from its own intellectual legacy embedded in political Islam. The party positioned itself discursively towards an identity of social conservatism, and the context helped it to take up the role of implementing conservative-liberal reforms in connection with Turkey's accession bid to the EU. The emergence of the AKP as a major political actor in Turkish politics was looked on by Kemalist elites with suspicion, as the leadership that established the party came from a political Islam tradition. The AKP, however, managed to convince many liberal and socialist intellectuals when it claimed that it had moved away from its roots in political Islam, and that it now aimed to become a central conservative party (Özbudun 2006; Smith 2005; Heper & Toktaş 2003). By and large, the literature agreed that the AKP government poses a threat to neither democracy nor secularism (Yavuz, 2009; Toprak, 2005; Hale & Özbudun, 2010; Tezcür, 2007).

The AKP's claim to make Turkey more liberal (read: curb the influence of the military and secular elites) was seen as convincing and genuine because the party was representing the peripheral forces within society.² In this view, the AKP could operationalize the revolution-restoration of the capitalist state by obliterating the traditional elitist power compact that comprised the military, bureaucracy, and judiciary. The party did so but created its power structure. The liberal bloc intended to cooperate with the AKP during the crises of the state by endorsing the identity-change claims of the party from a non-systemic party to a mainstream conservative party.

The party also convinced liberal elites and industrialists that it was not a threat to the free market economy or neoliberal capital accumulation (Tuğal

2 See Mardin (1973) for the centre (state) and the periphery (society) cleavage in Turkish politics, which has been influential – despite its flaws – in understanding the historical tension and antagonism between the strong state and the society.

2009). This ideological positioning helped justify the party not only at home but also abroad, as the party was seen as non-threatening to the economic constitutional order. Instead, it would keep Turkey integrated into global capitalism. Consequently, the narrative concerning an enmity between corrupt modernist elites and conservative society served almost like an *empty signifier* (Laclau & Mouffe 1985) in the early 2000s, articulating the demands of disparate groups that have issues with the present norms and values of the republican constitutional settlement.

The AKP did not only get the support of the liberals, but it also succeeded in unifying a coalition of disparate groups. The party started its political life as a hub of conservatives, anti-Kemalists and the urban and rural bourgeoisie. In so doing, the party created an organizational base for the coalition of a hegemonic power bloc. However, it would not be correct to assume that this kind of leadership is an example of Gramscian hegemony since the party did not intend to enjoy the moral and intellectual leadership of these groups. The party did not attempt to change the interest and identities of these groups either. In this sense, such an alliance was tactical and instrumental for each group involved in the power bloc. The hegemony of the AKP thus lacked the intellectual and moral leadership of these supporting groups. On the one hand, the AKP did not make such a demand about claiming intellectual leadership over the power bloc. On the other, the power bloc members hoped to influence the AKP in line with their own interests and worldview without having to change their own identity or being subordinated to the ruling of the AKP.

Such an alliance worked for both the AKP and coalition partners in the period of the AKP (2002–2007). Liberal elites believed they had found an active agent that could reconfigure the ethos of the Republic, reformulating the militant secular view,³ and weakening the power of the secular bureaucracy in the state apparatus and the military. On this account, by challenging the militantly secular and elitist nature of the Turkish Republic, the AKP would expand the state to groups previously disfavored by the old regime.

Tugal (2009) defines the earlier period of the AKP as a passive revolution, through which the party integrated Islamists into neoliberal capital accumulation processes while challenging the secular hegemony. As Tugal argues, the AKP assimilated Islamist groups to neoliberalism, thereby expanding the state relations of production to peripheral groups. The AKP promised democratic constitutional change by working to mobilize both those groups that were negatively affected by neoliberal policies and those that sought to integrate into the global market economy. Those who lost out in the 1990s were primarily socially conservative citizens who experienced the immediate effects of an

3 Until launching multi-party elections in 1946, there was no need for a tutelary regime as the party could enjoy unbridled political control.

unprotected labor market and weakened social welfare programs. The AKP managed to attract the support of these groups, and the legacy of the Welfare Party (*Refah Partisi*) proved to be helpful in this respect. That the Welfare Party candidates, one of whom was no other than Recep Tayyip Erdoğan, established a link between the local government and the socio-economically peripheral groups during their tenure in local government in Istanbul and Ankara. The development of infrastructure in the suburban areas and the widening of social relief programs had a substantial impact on the institutionalization of the AKP hegemony in the early 2000s. Small and big business enterprises either owned by social conservatives or secular middle classes saw the AKP as a savior from economic and political crises.

There is another meaning of passive revolution, insofar as Gramsci used it to explain political changes that are made gradually and through compromise, rather than through radical and sudden transformations (Callinicos 2010: 492). This second meaning may characterize the primary tactic of the AKP.⁴ Such a tactic did not entail taking immediate control of the state and its institutions. It contained a “paradoxical combination of conservative aims and revolutionary means” (Riley, Dylan & Desai 2007: 816). The AKP volunteered to be an agent of neoliberal transformation in Turkey and made a historical compromise with the liberal groups to counter the Kemalist elites and pursue neoliberal reforms. This historic compromise added a tier to the AKP’s legitimation not only at home but also abroad, as the political Islamist of the past declared not to pose any threat to the economic constitutional order, but instead to keep Turkey integrated within global capitalism. At a later stage, when the AKP took control of the state apparatus, it engaged in changing the form of the state. In other words, the AKP both engaged in the re-composition of socially conservative groups and the transformation of the form of the state: first in a conservative-liberal direction, and later into an authoritarian form.

Consequently, most scholars celebrated the AKP’s early years (2002–2007), because the party proved to take on the political leadership amid acute political and economic crises and political life in Turkey seemed to stabilize. The party pursued constitutional reforms in connection with Turkey’s accession bid to the EU (Özbudun & Gençkaya 2009; Yazıcı 2010). The party leadership successfully used the AKP’s orientation towards the EU in propagating an understanding that the AKP was the sole democratic party in the country and that the reforms that were made during the AKP era were revolutionary (Kalaycıoğlu 2011: 276).⁵ Conservative sections of the society, which were mobilized by the

4 For debates over passive revolution, see: Sassoon (2001); Buci-Glucksmann (1979); Morton (2007); Tugal (2009).

5 Nonetheless, as Kalaycıoğlu (2011, p. 268) observes, the large-scale constitutional changes made in 1995 and 2001, before the AKP period, were as important as those made by the AKP government in 2004.

AKP, appeared to launch a liberal revolution by series of legal reforms that could rectify authoritarian remnants in the 1982 constitution (Işıksel 2013).⁶

There was a demand in public for a new constitution. It would obliterate the tutelage (or, authoritarian enclaves) of unelected entities, in particular, that of the military, over the elected politicians; enhance human rights; and improve Turkey's standards in democracy by including the groups that have been underprivileged due to the strictly secular and nationalist attitude of the state. The AKP responded to or capitalized on, the demands concerning writing a new constitution. However, the party soon abandoned its consensual approach to constitution-making and began imposing its will on other political parties (Arato 2016: 235–238). The new constitution may have followed the successful examples of incremental or post-sovereign constitution-making (Arato 2016). Conversely, the AKP did not try to get the consent of other groups by pursuing deliberation and compromise (Arato 2010; 2016). The political leadership antagonized the society and, particularly after 2007, concentrated on a project of creating a socially conservative Turkey, a project that has the characteristics of a revolution.

PREDOMINANCE

From 2007, the AKP interrupted liberal reforms. Both the party's rhetoric and practices changed. Two critical events contributed to such shift: the lawsuit against the AKP with an indictment against the party as a threat to the constitutional regime; and the attempts of the constitutional court, under the pressure of the military, to preclude the election of the second prominent figure in AKP as president.⁷

The party's gradual turn to Islamic revivalism after the reform period led the judiciary to take critical actions. The constitutional court found the party guilty of being a threat to the constitutional regime, and it rejected as unconstitutional the amendment that intended to grant individuals the right to wear headscarves in public offices and schools. The constitutional court's decisions reflected the traditional reactions of the old establishment. The court considered the AKP's actions and the headscarf law as threats to the foundational values of the secular state. Nonetheless, the court's decisions did not even find widespread support within the oppositional groups. When the court gathered to announce their decision about the AKP's closure case, the opposition wished

This does not hamper the significance of the AKP-guided reform process, but urges locating the party within an ongoing constitutional amendment process.

- 6 The unamended 1982 constitution had embodied an authoritarian character because it strengthened the military control over the elected government via the National Security Council and restrained rights and liberties at the expense of the stability and security of the state.
- 7 The figure was Abdullah Gul, who was blocked on the basis of a highly contentious procedural issue concerning the number of lawmakers legally required to be present in the parliament during the election.

that the court would not close the AKP just as it had done in the past by closing the predecessors of the AKP. The opposition, foremost the CHP, was willing to play the game in democratic terms because other political parties have seen CHP as the political voice of the secular establishment, thus a barrier to the democratization of Turkey.

The court still found the party's actions as undermining the secular nature of the state, but instead of closing the party, the court preferred charging the party with a fine. This decision satisfied the opposition. On the part of the AKP leadership, the decision confirmed the court was one of the principal opponents of the party within the establishment. The court's decision about the continuation of the banning headscarves in public offices and schools even found less significant support in the public. The CHP leadership declared that such a ban was not fair and it should soon be ended. The CHP leadership suggested that they would support a law that would bring the headscarf ban to an end. This reaction of the CHP helped to establish a consensus on the headscarf issue, and when the AKP prepared a new law, it was put into practice without any public reaction. The military also did not declare their opinion. Consequently, although the headscarf was one of the significant issues creating tension in the society, the political parties solved this issue smoothly. Nevertheless, the presidential elections of 2007 reignited a new headscarf tension.

A political conflict arose when the party wanted to nominate one of the key figures from the AKP, Abdullah Gul, as a candidate to the Presidency of the Republic. The old establishment considered this to be a challenge to the secular identity of the state because Gül's wife wore a headscarf. The conflict escalated when the election was held in the parliament when Gül had a decisive victory. The largest opposition party, the People's Republican Party (*CHP*), which boycotted the elections, appealed to the constitutional court of Turkey for annulment of the elections because of the violation of the requirement about the quorum. The constitutional court pushed the limits of constitutional interpretation and accepted this request, thus acted politically as the guardian of the state (Köker 2010: 332–336).

The AKP leadership used this event to mobilize the masses. On the account of the party, reactions to Abdullah's Gül's candidacy were long-lasting evidence of the establishment's hostility to democracy and the Islamic culture of the nation. Such a campaign proved to be successful, and the party had gained an astounding electoral victory in 2007 elections. The second period of the AKP government started with even stronger popular and intellectual support than that of the party's first period. Nonetheless, the AKP leadership did not use this support to continue liberal reforms. Instead, the party concentrated on securing its power.

Starting with the military coup of 1960 against the Democrat Party, the secular establishment observed the elected parties and intervened through the

military and the constitutional court. They monitored whether the actions of the politicians were threats to the foundational values and the political unity of the state. Apart from the electoral victory in 1977, CHP never managed to become a leading party, and it was the (center) right-wing parties that dominated the period of Turkey's experience with parliamentary democracy. The center-right parties, however, have never been counter-revolutionary. The leadership of the center-right parties did not question the foundational values of the regime. But, the AKP acted differently. The party did not submit to the secular establishment, which acted as the guardian of the regime. The new conservative elites were willing to change this condition, and they chose a political strategy different from that of the center-right wing and political Islamist parties. They have shown, one may argue, resistance and a political will.

As a response to the secular actions in pre-2007 elections, the AKP launched a frontal attack on the old power compact. Whereas legal cases of *Sledgehammer* and *Ergenekon* offered a chance to eliminate secular military officers and elites between 2008 and 2013 (Aydınlı 2012) three constitutional amendments implemented in 2007, 2010 and 2017 opened the way for the settlement of strong executive rule and its absolute control over the legislation and judiciary (Esen & Gumuscu 2016; Somer 2016).

Such resistance of an elected government to the establishment is, by all means, a prerequisite of a democratic regime where authoritarian enclaves such as a politically influential military and a judiciary restrict the democratic process. The AKP's starting point was thus democratically legitimate. Many democrats hoped that the AKP would turn this wind of change for a democratic reconstruction of the regime. Nonetheless, Turkey has not become more democratic and liberal; the AKP's turn to authoritarianism began. The obstacles to Turkey's democratization were the influence of the military and the judiciary over the elected governments. However, when the AKP governments under the charismatic leadership of Recep Tayyip Erdoğan achieved to curb the tutelage of the military and the judiciary, and when these institutions ceased to be obstacles for democratization, the country has not become more liberally democratic. The AKP's challenged the establishment by resorting to the political discourse of democratization. Thus, many democrats in Turkey continue their support to the AKP also in the party's second term in power.

Democrats continued supporting the AKP because, they believed, if the aim was to entrench a political and legal order comparable to western European democracies and the USA, Turkey must emulate the institutional structures of those countries. However, such a diagnosis overlooks the significance of context on the effectiveness of institutional reforms. It repeats the methodological flaw of the earlier modernist approach that expected to achieve social change employing a set of institutional and legal transformations within the composition of the state.

The autonomy of politics, or conflictual and contextual nature of politics matter: some liberal institutional reforms may not necessarily produce the expected outcome in each context. The highly contested constitutional amendments promulgated in 2010, which accorded the parliament and the president to recruit the members of the constitutional court and the Supreme Board of Judges and Prosecutors, are a case in point. These amendments, because they also involve liberal reforms, received the support of many liberals and socialists. However, what these groups did not take seriously was that the amendments were implemented in the middle of a continuing power struggle. As such, the amendments enabled the government to dominate the judiciary.⁸ As a result, they have led to the weakening of the constitutional court. In his reflection to the 2010 amendments, Andrew Arato argued that

what may be good as part of a *whole liberal democratic constitution*, as in the European countries [...], may not have the same meaning when enacted in the context of a constitutional crisis and especially during a struggle between government and court. And what may be good and fair in one democratic setting may be unfair and authoritarian system in another. One could indeed put together quite an authoritarian system by choosing some particular mix of regulations from various liberal democratic states (*italics original*) (2016: 251).

Andrew Arato was, unfortunately, right. Turkey has not become more democratic once the constitutional amendments were enacted. When the politicians successfully subjected the military and the judiciary to their control, and when these institutions ceased to be obstacles to democratization, the regime nonetheless has not become more liberal-democratic. Indeed, the country has drifted towards authoritarianism.

The AKP began distancing itself from its role as an agent of a liberal revolution in both rhetoric and practice (Özbudun 2014; Arato 2010). The alleged liberal revolution turned into an existential struggle between the AKP and the old establishment, which the latter lost during the party's second term. During this process, the AKP's initial reformist stand concerning democratization of the constitution evolved into a confrontation with the old regime. Consequently, the AKP started fighting back against the secular establishment in order to maintain power. Counter-hegemony soon evolved into dominance, with the AKP leadership claiming the *will* to control politics by abandoning consent and compromise, and instead pursuing a friend-enemy distinction and a coercive approach to politics.

8 Borovali (2017) though convincingly argues that those amendments could be refuted from a liberal position as well.

The party began acting without compromise and did not hesitate to recruit Islamists to key positions such as the Presidency of the Republic, the Speakership of the parliament, and the prime minister. A Turkish political scientist observes that the party openly promoted an Islamist image after 2007: 'It appears as if the AKP and its conservative-Islamic revivalist sympathizers decided to confront and challenge the secularists head on by scaling up the conflict to the highest positions of the Turkish state' (Kalaycıoğlu 2011: 274). The AKP has speeded up its Islamization policies since 2011, especially in the fields of foreign policy and education (Kaya 2015) and through the empowered Directorate of Religious Affairs (Öztürk 2016). One may argue that the party began knitting a political-legal order, in which the AKP intended to entrench the identity (sameness between the ruler and the ruled).

In its second term, the AKP aligned with the clandestine Gülen movement. Aligning with the Gülen movement proved more appealing in this fight compared to forming a transitional alliance with liberals. There were at least three reasons as to why this was the case.

First, the AKP had to recruit suitable profiles to the state bureaucracy when the old elites were removed from office. The AKP isolated the secular anti-Kemalist bloc in favor of a religious partner, which had a supply of reserve *Muslim* elites. 'Muslim' was a symbolic identity marker used by the Islamist groups to identify and separate themselves from the rest of the society, whether the secular groups or non-practicing Muslims.

Second, the movement also had a strong resentment towards the old elites. The movement's members were socialized with a victimization narrative of their moral leader, Said-i Nursi. For the Gülenists, in the early years of the Republic, the regime oppressed Said-i Nursi and his followers. This narrative was useful for mobilizing the network members in the 1980s and the 1990s, when the network was insidiously planning to infiltrate into the state apparatus (in particular in the military, police and judiciary). Fethullah Gülen actively engaged in creating a devoted network of followers in the business sector (industrialists and local shop owners), the media and education. The secular elites raised their concerns about the perils of the growing power of Gülenists in the state and civil society. The military, in particular, was applying a strict vetting procedure in promotions and for those students who would like to join the military academy.

Official and public suspicions over the Gülenists did not preclude them from continuing their activities. They were trying to convince the masses that Gülenists were neither threat to the secular nature of the state and modernization. Meanwhile, the leadership of the movement was spreading a hidden agenda and narrative among the most militant part of the movement. The agenda of the movement, taking control of the state and the regime, would be revealed on the failed coup of July 15, 2016. The narrative, which largely overlapped with that

of the template of other political Islamist groups in Turkey, involved the corrupt nature of the secular regime. On this account, the regime was corrupt because the Westernized derailed it (read: alienated) elites who rejected the authentic culture of the society. Gülenists waited for their time to take their revenge from the secular elites.

The third reason for the AKP's alignment with the Gülenists was purely tactical: the frontal attack on the secular state elites including the military, would require allies. The Gülen movement was a resourceful ally, given that Gülenists had already taken up critical places in the police and the judiciary. The movement's members took action and organized forged lawsuits against the military and secular elites starting from 2008. Gülenists intended to use similar tactics against the AKP and Erdoğan in 2012 when the government started negotiations with the PKK. The coalition shattered rapidly, with the Gülen movement entirely losing its legitimacy after the failed coup attempt of 2016.

Later, the Gülenist judiciary and police force were found responsible for manipulating evidence in the Sledgehammer and Ergenekon cases to replace secular high commanders with those of the members of the Gülen network. Gülenists were also behind the leaked tapes concerning an alleged corruption scandal in which some ministers were accused of being involved. When the coalition between the AKP and the Gülen movement broke down after 2013, all those accused of criminal activity in these cases were cleared, while the Gülen movement had to bear the sole responsibility of plotting a scenario against them. The prestige and the influence of the military, however, weakened. However, the party and Erdoğan had to deal with another threat: the Gülenists, or, as they were now officially defined, the Fethullah Terrorist Organization (FETO).

INTERREGNUM

Constitutional amendments shaped the third period of the AKP. While the constitutional amendments of 2010 served to eliminate secular judges from office,⁹ the constitutional amendments of 2017 brought in a peculiar form of a presidential system, such that the new system rules out the separation of powers by allowing the president to rule by decree and by a team of president-appointed vice presidents (Öztürk & Gözaydın 2017; Esen, & Gümüştü 2017). Also, the new changes permit the president to control the judiciary by sanctioning the president to appoint the members of the constitutional court and higher courts. Even before the 2017 amendments, the AKP could rely on its majority in the parliament to control the legislative process, where debate,

9 These changes did not initially create a judiciary that was totally under the control of the government. These posts were mostly filled by Gülenist judges and prosecutors. The government gained control over the judiciary by 2016, after sacking hundreds of Gülenist judges and prosecutors.

deliberation, compromise, and consent had not been the norm since 2007. Finally, the amendments eradicate the legal neutrality of the president, as the president can now act as a party leader.

Constitutional amendments ratified in the referendums of 2017 changed the president's election procedure. Whereas the parliament elected the president according to the previous norm, now the president would be elected popularly. However, the decision to elect the president has been poorly thought out because the 1982 constitution assigned a somewhat symbolic function to the president. Nevertheless, the popularly elected president would now be able to claim more substantial legitimacy. Indeed, the regime had evolved into a *de facto* presidential system in 2014, with Erdoğan's political actions that went beyond his constitutionally prescribed roles. The presidential regime in Turkey came into force in June 2018.

The elected presidency brought up de-constitutionalization, defying the authority of the hierarchy of norms when Erdoğan started to create a *de facto* presidential regime by testing the limits of his constitutionally described roles. De-constitutionalization accelerated moving from a positive-constitutional norm, thereby suspending the hierarchy of norms. The constitution was *de facto* suspended between 2014 and 2016 (Gözler 2016). Until 2013, the AKP recognized the legal legitimacy of positive law, which means that the party followed the present constitution by recognizing its authority to restrict political action. However, since then, the present constitution has lost its legal-legitimacy as the government and the president in several cases acted against the constitution or declared that they do not recognize the ruling of the constitutional court (Gözler 2016). The legal legitimacy of positive law, or hierarchy of norms, is accordingly suspended.

The declaration of a state of emergency in 2016, following the failed coup attempt, already allowed the president to justify his suspension of constitutional check-and-balances mechanisms (Gözler 2016). Under the emergency, he could rule by decrees that are not open to judicial review. The reach of emergency decrees was extended into many areas that are not directly related to the original reasoning behind the declaration of the state of emergency (Gözler 2017). The government suppressed any form of dissent. The *façade* of elections and presence of a legal order have remained intact, but freedoms and checks-and-balances mechanisms have been suspended.¹⁰

10 Landau (2013) defines such maneuvers as abusive constitutionalism as they denote abusing the norms of the constitution for the purpose of a hidden political objective, which consequently weakens the democratic order. It is disputable whether the cases selected by Landau (Venezuela, Hungary, and Egypt) were ever truly democratic, but he convincingly demonstrates the ways in which the political actors manipulated constitutional norms to wield power.

A New State

Why does the AKP/ Erdoğan not declare a new political decision and write a new constitution now, while they have the control of the entire state apparatus? The *ancien regime* has fallen apart, along with the old military/judiciary power compact that claimed to guard the state. There exists not strong political opposition neither in the parliament nor in the society. It appears that there is no obstacle for the manifestation of the *will* of the political Islamists' ideal people in a new constitution. However, the political leadership of the AKP has not enacted a new constitution but amended the present constitution to establish a presidential regime. There may be at least two reasons.

First, the AKP intends to project an image of legal continuity (Klein & Sajo 2012). In other words, the present constitution has not precluded the AKP/ Erdoğan from pursuing their political objectives. The AKP has speeded up its Islamization policies since 2011, especially in the fields of foreign policy and education and through the empowered Directorate of Religious Affairs. One may argue that if the AKP/Erdoğan intends to found a new state with a new political decision, then they can be said to have mainly achieved these goals either by following, abusing, or refusing to recognize the present constitution.¹¹

The second reason may be that the current situation is an *interregnum* or the transfer of constitution-making authority under a transitory period of a constitution-making process. This stage then is a liminal period as the time is not ripe because Erdoğan lacks sufficient hegemony insofar as half of the society is against his political ambitions. Nevertheless, the AKP/Erdoğan is not trying to win over other groups to his alleged political project, either; instead, they are antagonizing the populace. The old regime has ceased to exist, but the proclamation of the new political and legal system is impending. The political decision of the old regime (i.e. secular and homogenous Republic) is still embedded as immutable clauses in the present constitution.

Interpreting the constitutional politics of the AKP from such a perspective has at least four implications and a significant conclusion. First, it implies that the AKP/Erdoğan's follows a populist-palingenetic strategy to challenge the political decision of the Turkish Republic. The political leadership legitimates a new founding act, or constitution-making, not by referring to divinity, but rather by invoking the people. Second, to use the language of constitutional thought, this populist strategy extricates the ideal people (*millet*, or the nation) from within the empirical people (multitude, or will of all).¹² The ideal people,

11 'Even where the constitutional change is more ambitious, amounting fundamentally to regime change, we quite often witness a quasi-pathetic attempt to rely on, *a minima*, that is, almost to indirectly but nevertheless clearly, on the outgoing order, as if this reliance could add 'something' to the legitimacy of the new order.' (Klein and Sajo 2012, p. 433).

12 See Arato (2013) for a critique of the authoritarian implications of populist strategies of constitution-making.

in the view Turkish political Islam, is a pre-constitutional historical construct, namely, descendants of an omnipresent Turkish nation whose distinguishing characteristic is Islam (Bora 2015: 34).¹³ Third, this idealized notion of the people denotes that the present republican constitution did not allow the Turkish society to exist in their ideal form, namely as a Muslim community that is linked to an organic concept of the nation. Fourth, the present constitution (i.e., the secular Republic) thus has corrupted or isolated the members of the ideal political community (e.g., authentic self). The earlier modernization policies of the Turkish Republic corrupted the authentic self by the excesses of radical secularism as the new regime intended to transmogrify the generic nature of the Turkish nation. What follows from these four implications is that a new political decision was necessary for political Islamists, I contend, for the rebirth of the nation.

The AKP's confrontation with the republican establishment can be seen as a political claim on the right to act as a new constitution-founding authority, and an agent of constituent power. Under Erdogan's charismatic leadership, the party intends to found a new state by redefining constituent power by replacing the Kemalist Republic's *imagined* people – which was secular, Western, modern, and homogenous – with a new sociological, socially conservative imagine of the people as a population that must be firmly governed by religious and nationalist political leaders. This imagination is sociological because “Islam has always remained a strong ‘symbolic force’ in the social identity formation of the Turkish people” (Keyman 2007: 217). From this, it follows that, because Islam held and still holds a significant place in society for the new founding political agent (e.g., the AKP/Erdogan), the foundational norms and values of the state cannot be hostile to Islamic or other traditional references. The political leadership thus envisages enacting new legal norms and reactivating local and authentic social values, which were supposedly muted or corrupted under the republican regime.

The AKP/Erdogan intends to found a new state by replacing a secularist constitution-making authority with that of a socially conservative one. To this end, the political leadership has been acting in an authoritarian fashion. However, the current authoritarian form of the government must not be seen simply as manifestation of power. Rather, in the eyes of their constituency, the political leadership has legitimated the use of coercion for a noble cause (or *dava*), and I intend to argue that this noble cause has played a key role in the AKP's new

13 Republican elites, too, promoted an essentialist Turkish nationalism and, as well, defended continuity in Turkish history. But their view purged the Ottoman Empire from Turkish history, viewing this period as aberration, and excluded Islam from the list of constituent elements of Turkish identity (Bora 2015, p. 41). Non-Muslim citizens were systematically excluded under the project of creating a homogenous Turkish nation. Still, the constituting other, or the enemy, of the Turkish Republic was its Ottoman past, and of that which was seen as pertinent to that legacy.

constitution/state founding project and its confrontation with the republican establishment. This noble cause involves restoration and resurrection of an interrupted history. It is found in the conservative, Islamist, and nationalist criticisms of the Republic. These criticisms consider the republican period as a break from the natural flow of Turkish history, or as an aberration in the Turkish nation's history. Consequently, the Turkish Republic is seen as an anomaly. My argument is that the AKP/Erdogan draws a historical-revolutionary mission, or a palingenetic political project,¹⁴ from the narrative of the noble cause.

The new state, or the new constitution in the absolute sense, intends to restore the disrupted history, and in this sense, it is palingenetic. Emilio Gentile (2004: 328) argues that “a *palingenetic ideology*, institutionalised in the form of a *political religion*, [...] aims to shape the individual and the masses through an *anthropological revolution* in order to regenerate the human being and create the *new man* [...]”. Palingenetic vision, in Gentile's usage, is tightly related to his view on the sacralization of politics. Griffin, in turn, argues that a “palingenetic political community” emerges at a historical moment when the revolutionary aims of a political movement resonate in a society that experiences a deep-rooted “sense-making crisis”.

The sense-making crisis in Turkey erupted in the late 1990s when it became apparent that existing actors in the political system could not find solutions to political, economic, and social problems. The AKP entangled the administrative aspect of the sense-making crisis to the longstanding identity crisis of the state and society that has dominated Turkish history since the nineteenth century. In other words, the party connected the present crisis in governance to the influence of the secular establishment in politics. The initial objective of the AKP elites was to curb the influence of the seculars, thereby promising to expand the state to include socially conservative groups. However, in its second term (2007–2011), the AKP began to focus more on the palingenetic characteristics of its political project.

The AKP's palingenetic ideology suggests an organic continuation of Turkish history and considers the republican period as an aberration in the country's Islamic history.¹⁵ In referring to such an exceptional moment, some AKP politicians describe the republican period as a break from the natural flow of Turkish history. The AKP would then restore and resurrect an interrupted history or materialize a palingenetic vision.

14 Palingenetic ideology has a revolutionary agenda.

15 This vision was manifested in the ideology of Turkish-Islam synthesis that emerged after the 1960s. However, such an understanding of nationalism was a constitutive element of conservatism and integrated into right-wing ideologies positioned both at the center and the periphery (Çetinsaya 1999; Duran & Aydın 2013).

Conclusion

I would like to sum up the arguments that I have thus far made. First, the AKP's challenge to the Republican establishment is a manifestation of its political *will* to act as a new constitution/state-funding authority. Second, the AKP's victory over the establishment of the Republic under the leadership of Erdoğan's charisma makes more sense within the framework of a political struggle over Turkey's identity. Third, the AKP/Erdogan confronts the political decision of the Turkish Republic and aims at founding a new state.

The historical analysis of this paper shows that the identity of the AKP and its political priorities have changed while the party has been in power. The party has transformed from being a self-defined Muslim-democrat party to one of the (counter) revolutionary authoritarian party. Considering the AKP has intensified its efforts to Islamize society, one may argue that the party has returned to its core identity, namely an Islamist political identity. Nonetheless, this observation must not be a conclusion but inform new questions. If the AKP has adopted an Islamist political identity, how its Islamism differ from current and previous Islamist parties? How does the party legitimate the new political and legal order? What is the AKP's new political imaginary? Has the party been mobilizing the rhetoric of reviving the tradition? But how would such rhetoric respond to contemporary realities? These pressing questions will determine the future of Turkish politics.

References

- Akkoyunlu, K. & Öktem, K., 2016. "Existential insecurity and the making of a weak authoritarian regime in Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies* 16(4), 505-527.
- Arato, A., 2016. *Post Sovereign Constitutional Making: Learning and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Arato, A., 2013. "Political theology and populism", *Social Research: An International Quarterly* 80, 143-172. doi: 10.1353/sor.2013.0020.
- Arato, A., 2010. "Democratic constitution-making and unfreezing the Turkish process", *Philosophy & Social Criticism* 36(3-4), 473-487.
- Arato, A. & Tomuş, E., 2013. "Learning from success, learning from failure: South Africa, Hungary, Turkey and Egypt", *Philosophy & social criticism* 39(4-5), 427-441.
- Aydınlı, E., 2012. "Civil-military relations Transformed", *Journal of Democracy* 23(1), 100-108.
- Bora, T., 2015. *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. [Three conditions of the Turkish Right: Nationalism, Conservatism, Islamism]. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Borovali, M., 2017. "Turkey's 'liberal' liberals", *Philosophy & Social Criticism* 43(4-5), 406-416.
- Buci-Glucksmann, C., 1979. State, Transition, and Passive Revolution, in C. Mouffe (ed.), *Gramsci and Marxist theory* (pp. 207-237). Abington: Routledge.

- Callinicos, A., 2010. "The limits of passive revolution", *Capital & Class* 34, 491-507. doi:10.1177/0309816810378265.
- Çetinsaya, G., 1999. "Rethinking nationalism and Islam: Some preliminary notes on the roots of "Turkish-Islamic Synthesis" in modern Turkish political thought", *The Muslim World* 89, 350-376. doi: 10.1111/j.1478-1913.1999.tb02753.x.
- Duran, B. & Aydın, C., 2013. "Competing occidentalisms of modern Islamist thought: Necip Fazıl Kısakürek and Nurettin Topçu on Christianity, the West and modernity", *The Muslim World* 103, 479-500. doi: 10.1111/muwo.12028.
- Elster, J., 1995. "Forces and mechanisms in the constitution-making process", *Duke LJ*, 45, 364.
- Esen, B. & Gümüüşçü, Ş., 2017. "A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017", *South European Society and Politics* 22(3), 303-326.
- Esen, B. & Gumuscu, S., 2016. "Rising Competitive Authoritarianism in Turkey", *Third World Quarterly* 37(9), 1581-1606.
- Gentile, E., 2004. "Fascism, totalitarianism and political religion: definitions and critical reflections on criticism of an interpretation", *Totalitarian Movements and Political Religions* 5(3), 326-375.
- Gozler, K., 2017. "15 Temmuz Kararnameleri: Olag`anu`stu` Ha`l Kanun Hu`kmu`nde Kararnamelerinin Hukukı` Rejiminin _Ifsadı Hakkında Bir _Inceleme." *Ankara Barosu Dergisi* 75, no. (1): 39-68.
- Gözler, K., 2016 (30 May). "1982 Anayasası hala yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma üzerine bir deneme". [Is the 1982 constitution still in force? An essay on deconstitutionalization] [Web log post]. Retrieved from <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf>.
- Hale, W. & Özbudun, E., 2009. *Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP*. London & New York: Routledge.
- Heper, Metin & Toktaş, Şule. 2003. "Islam, Modernity, and Democracy in Contemporary Turkey: The Case of Recep Tayyip Erdoğan", *The Muslim World* 93(2), 157-185.
- Insel, A., 2003. "The AKP and normalizing democracy in Turkey", *The South Atlantic Quarterly* 102, 293-308. *Project MUSE*, muse.jhu.edu/article/43714.
- Isiksel, Turkuler, 2013. "Between Text and Context: Turkey's Tradition of Authoritarian Constitutionalism", *International Journal of Constitutional Law* 1(3), 702-726.
- Kalaycıođ`lu, Ersin, 2011. "The Turkish -EU Odyssey and Political Regime Change in Turkey", *South European Society and Politics* 16(2), 265-278.
- Kaya, A., 2015. "Islamisation of Turkey under the AKP Rule: Empowering family, faith and charity", *South European Society and Politics* 20(1), 47-69.
- Keyman, E. F., 2007. "Modernity, secularism and Islam: The case of Turkey", *Theory, Culture & Society* 24, 215-234. doi: 10.1177/0263276407075008.
- Klein, C. & Sajó, A., 2012. *Constitution-making: process and substance* (pp.419-439). In: *Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (eds.) M. Rosenfeld & A. Sajó Oxford: Oxford University Press.
- Köker, L., 2010. "Turkey's political-constitutional crisis: An assessment of the role of the constitutional court", *Constellations* 17(2), 328-344. doi: 10.1111/j.1467-8675.2010.00594.x
- Kutay, A., 2019. "From Weimar to Ankara: Carl Schmitt, sovereignty and democracy", *Philosophy & Social Criticism* 45(6), 728-752.

- Lerner, H., 2011. *Making constitutions in deeply divided societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morton, A., 2007. *Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy*. London, Ann Arbor, MI: Pluto Press.
- Toprak, B., 2005. "Islam and democracy in Turkey", *Turkish Studies* 6, 167-186. doi: 10.1080/14683840500119494.
- Tezcür, G. M., 2007. "Constitutionalism, judiciary, and democracy in Islamic societies", *Polity* 39(4), 479-501.
- Tugal, C., 2009. *Passive revolution: Absorbing the Islamic challenge to capitalism*. California: Stanford University Press.
- Riley, D. J. & Desai, M., 2007. "The passive revolutionary route to the modern world: Italy and India in comparative perspective". *Comparative Studies in Society and History*. 49,815-847. doi: 10.1017/S0010417507000771.
- Sassoon, A. S., 2001. "Globalisation, hegemony and passive revolution". *New Political Economy*, 6, 1, 5-17. doi: 10.1080/13563460020027722.
- Somer, M., 2016. "Understanding Turkey's Democratic Breakdown: Old vs. New and Indigenous vs. Global Authoritarianism", *Southeast European and Black Sea Studies* 16(4), 481-503.
- Özbudun, Ergun, 2014. "AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian drift", *South European Society and Politics* 19(2), 155-167.
- Özbudun, Ergun, 2006. "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey", *South European Society & Politics* 11(3-4), 543-557.
- Özbudun, E. & Gençkaya, Ö. (eds.), 2009. *Democratization and the politics of constitution-making in Turkey*. Budapest: Central European University Press.
- Öztürk, A. E., 2016. "Turkey's Diyanet under AKP rule: From Protector to Imposer of State Ideology?", *Southeast European and Black Sea Studies* 16(4), 619-635.
- Öztürk, A. E. and Gözaydın, İ., 2017. "Turkey's Constitutional Amendments: A Critical Perspective", *Research and Policy on Turkey* 2(2), 210-224.
- Schmitt, Carl, 2008. *Constitutional Theory*. Durham & London: Duke University Press.
- Schmitt, Carl, 2005. *Political Theology*. Chicago: University Chicago Press.
- Smith, Thomas. W., 2005. "Between Allah and Atatürk: Liberal Islam in Turkey", *The International Journal of Human Rights* 9(3), 307-325.
- Yazıcı, S., 2010. "Turkey's constitutional amendments: Between the status quo and limited democratic reforms", *Insight Turkey* 12(2), 1-10.

Översikter & meddelanden

Kan en ny våg av demokrati-demonstrationer i Hongkong sprida sig till det kinesiska fastlandet?

Gustav Sundqvist

Abstract

During 2019, the special administrative region of Hong Kong experienced one of the largest waves of pro-democracy demonstrations in the city's history. So far, the demonstrations in Hong Kong have not spread to the Chinese mainland. By applying theories derived from the democratic diffusion literature, this article assesses the probability that a new wave of Hong Kong demonstrations would spread to Mainland China. The article finds that although officially belonging to the same state, Hong Kong and Mainland China are in practice separated in a number of ways that should make democratic diffusion relatively difficult. However, if democratic diffusion would take place, democracy demonstrations are more likely to spread to China's southern Guangdong province, since the region is geographically, culturally and socially proximate to Hong Kong.

Introduktion

Den 30 juni 2020 fick Hongkong en ny säkerhetslag som kraftigt minskade det rättsliga utrymmet för att genomföra regimkritiska protester i staden.¹ Lagen kan ses som den kinesiska centralregeringens svar på att Hongkong

1 Den nya säkerhetslagen kriminaliserar separatism, subversiv verksamhet, terrorism och samröre med utländsk makt. Dessa brott kan numera bestraffas med upp till livstids fängelse. Lagen slår även fast att Kinas centralregering ska etablera ett nytt säkerhetskontor i Hongkong och att detta kontor kan skicka vissa fall för avgörande till det kinesiska fastlandet. Av lagtexten framgår det även att centralregeringen i Peking har företrädare framför myndigheterna i Hongkong när det gäller att tolka lagen (BBC 2020).

mellan våren 2019 och utbrottet av covid-19 våren 2020 var skådeplats för en av de största proteströrelserna i stadens moderna historia (Duhalde & Huang 2019). Demonstranternas huvudkrav kretsade kring demokratifrågor, exempelvis införandet av ett mer jämlikt och inkluderande valsystem, amnesti för gripna demonstranter samt skrotandet av den utlämningslag som utlöste demonstrationerna (BBC 2019). Protestvågen 2019 kan därför i hög grad ses som en demokratirörelse eller en demokratiserande rörelse. Demonstrationer och demokratiseringsprocesser har båda en tendens att sprida sig över gränser. Demonstrationerna i Hongkong skulle exempelvis kunna ha spridit sig till det kinesiska fastlandet, ett mardrömsscenario för Kinas styrande kommunistiska parti (KKP).² Syftet med denna betraktelse är att med utgångspunkt från litteraturen om demokratisk diffusion analysera förutsättningarna för att en framtida våg av demokratiprotester i Hongkong även skulle kunna få fotfäste på det kinesiska fastlandet. Pappret inleds med en kort genomgång av litteraturen och går därefter vidare med att diskutera i vilken utsträckning förhållandena mellan Hongkong och Fastlandskina kan anses vara gynnsamma för demokratisk diffusion.

Teorin om demokratisk diffusion

Demokratiseringsforskningen fokuserade länge på nationella faktorer som ekonomisk utveckling (Lipset 1959: 83–84) och nationell klasstruktur (Moore 1966: 418).³ Mellan 1970-talet och 1990-talet blev det dock uppenbart att demokrati ofta spreds mellan olika länder och att en demokratiseringsprocess verkade ha en tendens att utlösa en annan demokratiseringsprocess. Genom Samuel P. Huntingtons bok 'The Third Wave' har det blivit populärt att se demokratiseringsprocesser som vågor som påverkar en större region eller hela det internationella systemet (Huntington 1991: 15).

Inom demokratiseringsforskningen används en mängd olika begrepp för att beteckna spridning av demokrati, exempelvis bindning (Levitsky & Way 2005: 21), dominoteori (Leeson & Dean 2009: 534), smitta (Whitehead 1996: 5), snöbollseffekt (Huntington 1991: 100) och demokratisk diffusion (Wejnert 2005: 54). Sedan 1990-talet har demokratisk diffusion blivit den teoribildning som oftast används för att förstå fenomenet och därför kommer diffusion även användas som det centrala begreppet i denna artikel. Diffusionsteorin har

2 Sedan 1998 är Hongkong en del av den kinesiska folkrepubliken. Hongkong har dock åtminstone historiskt sett haft en hög grad av självstyre och kan därför betraktas som ett relativt separat politiskt system. I detta arbete använder jag begreppet 'Fastlandskina' för att särskilja områden som står under direkt kontroll av KKP från de delvis eller helt självstyrande territorierna Hongkong, Macao och Taiwan.

3 I linje med stora delar av den tidigare västerländska demokratiseringslitteraturen utgår jag i denna text från ett liberalt och multidimensionellt demokratibegrepp. Demokrati anses bestå av institutionerna (1) valda representanter, (2) fria och rättvisa val, (3) yttrandefrihet, (4) informationsfrihet, (5) organisationsfrihet och (6) inkluderande medborgarskap (Dahl 1998: 84–85).

sitt ursprung i innovationsforskningen där den har använts för att visa hur nyskapelser sprids (Rogers 1995: 38–95). När det gäller teorin om demokratisk diffusion betraktas alltså 'demokrati' som en innovation (Lehtinen 2014: 124). Diffusion kan definieras som spridande av en praktik inom ett socialt system, där spridningen betecknar flöde eller rörelse från en källa till en mottagare i allmänhet, genom kommunikation, efterliknande eller tvång (Wejnert 2014: 35).

Under de senaste 30 åren har ett stort antal studier, främst av kvantitativ natur, undersökt vilka faktorer som underlättar respektive hindrar spridning av demokrati mellan samhällen och ett antal samband har blivit kartlagda (Rhue & Sundararajan 2014: 43; Solingen 2012: 634; Vanderhill 2017: 42). Dessa faktorer betecknas som 'diffusionsförutsättningar' i detta arbete. Fyra sådana brukar lyftas fram som särskilt viktiga (1) *geografisk närhet*, (2) *kulturell närhet*, (3) *nätverk* och (4) *media* (Wejnert 2005: 56). Tabellen nedan sammanfattar hur dessa faktorer antas bidra till demokratisk diffusion:

Tabell 1. Diffusionsförutsättningar

Geografisk närhet

Demokrati och demokratiprotester verkar oftast spridas snabbast mellan närliggande samhällen. Samhällen som ligger geografiskt nära varandra är ofta sammanknutna med många kommunikationskanaler genom vilka innovationer kan spridas från en aktör till en annan (Rogers 1995: 333).

Kulturell närhet

Diffusion underlättas mellan aktörer som upplever sig vara kulturellt närliggande varandra (McPherson, Smith-Lovin, & Cook 2001: 416). Språkliga, religiösa och historiska likheter tenderar att öka samhällens kommunikation. Viktigt att notera är att det är upplevd likhet snarare än 'verklighet' som spelar roll (Bunce & Wolchik 2006: 297).

Nätverk

Demokrati sprids lättare mellan samhällen som är förenade genom olika typer av politiska nätverk (Doorenspleet & Mudde 2008: 826). Under 1990-talet och det tidiga 2000-talet bidrog exempelvis kopplingar mellan de före detta kommunistiska staterna i Östeuropa och Europeiska Unionen till demokratisk diffusion (Teorell 2010: 82).

Media

Moderna massmedier anses vara en av de viktigaste faktorerna som gynnar demokratisk diffusion (Rogers 1995: 18). Digitaliseringen av media kan exempelvis underlätta demokratisk diffusion genom att utjämna informationsjämligheten mellan regim och opposition, hjälpa aktörer inom oppositionen att kommunicera med varandra samt öka spridningen av nyheter om människorättskränkningar (Rhue & Sundararajan 2014: 51).

Förutsättningar för demokratisk diffusion mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet

Trots de stora demonstrationerna under 2019 fick demokrati rörelsen i Hongkong inget genomslag på kinesiska fastlandet. Att det inte skett ännu är dock inte liktydigt med att det högsta ledarskiktet inom KKP kan andas ut. I icke-demokratier finns det nämligen en tendens till att människor inte protesterar förrän det finns en kritisk massa av missnöje kombinerat med någon utlösande händelse som tillsammans sätter igång en social rörelse eller rentav en revolution (Elkink 2011: 1652–1653; Weyland 2010: 1152). Sannolikheten för att ett sådant händelseförlopp ska inträffa påverkas dock av i vilken utsträckning strukturella faktorer underlättar för demokratisk diffusion. I det följande avsnittet kommer jag därför att gå igenom de fyra olika diffusionsförutsättningar som jag listat ovan med syfte att kartlägga vad som talar för att demokratiprotesterna i Hongkong skulle kunna sprida sig till det kinesiska fastlandet.

Min argumentation bygger på analys av sekundärdata i form av nyhetsmedia och forskningslitteratur samt primärdata från fyra större fältarbeten som jag genomförde i Kina mellan 2015 och 2019.⁴ I intervjuerna har jag främst riktat mig mot civilsamhällsorganisationer, framförallt inom det arbetsrättsliga området, med verksamhet i Hongkong och Fastlandskina. Dessa grupper kan sägas vara det närmaste man kan komma någon slags kinesisk opposition och deras samarbetsmönster kan därför ge viktig information om hur oppositionella aktiviteter och idéer kan spridas mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet (Chen 2012: 91–92).⁵

EXTREMT KORT GEOGRAFISKT AVSTÅND TILL FASTLANDET

Hongkongs samhällsgeografiska närhet till det kinesiska fastlandet är intimt förknippad med stadens historia, vilket motiverar att detta avsnitt inleds med en kort historisk genomgång. Namnet Hongkong kommer från territoriets sydligaste ö som erövrades av britterna efter Kinas förlust i Opiumkriget och vars status reglerades i det efterföljande Nanjing-fördraget 1842. Ön låg strategiskt nära Kinas på den tiden viktigaste handelsstad Kanton (som idag oftast kallas Guangzhou), men var i övrigt närmast obebodd. Storbritanniens dåvarande utrikesminister Lord Palmerston beskrev Hongkong som ”a barren island with scarcely a house on it” (Geddes 1982: 31). I efterföljande krig utvidgade

4 Mellan 2015 och 2019 genomförde jag totalt 34 intervjuer med aktivister från 26 icke-statliga kinesiska organisationer. 20 av dessa, åtta i Hongkong och tolv i det kinesiska fastlandet utgjordes av arbetarorganisationer. Sex av dessa utgjordes av fastlandsbaserade organisationer med verksamhet inom andra politikområden som miljö, handikappfrågor och HBTQ-rättigheter.

5 Intervjuerna skedde inom ramen för mitt avhandlingsprojekt 'Trickle Through Democracy: Studies on Democratic Diffusion in China' samt forskningsprojektet 'Local Governance Diversity in the Unitary Authoritarian State'. Även om intervjufrågorna inte varit direkt anpassade för att tillmötesgå denna artikels syfte utgjorde demokratisk diffusion även ett viktigt tema i min avhandling vilket bidragit till att en stor del av intervjumaterialet även kunnat användas i denna studie.

Storbritannien succesivt territoriet och 1898 utsträcktes kolonin till den smala Shenzhen-floden som än idag utgör gränsen mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet. I slutet av 1800-talet hade områdets invånarantal ökat till en kvarts million och vid denna tid kanaliserade staden även hälften av Kinas handel med omvärlden (Geddes 1982: 35).

Hongkong utvecklades aldrig till en demokrati under det brittiska styret men kom att ärva vissa liberala institutioner, exempelvis en stark rättsstat och relativt skyddade medborgerliga rättigheter, från den tidigare kolonialmakten (Cheng 2016: 387; Sing 2004: 38). Trots att dessa institutioner utsatts för allt hårdare press efter återföreningen mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet 1998 ansågs staden till alldeles nyligen ha betydligt fler demokratiska friheter än övriga Kina (Freedom House 2019). Pekingkritiker som den prodemokratiska Hongkong-politikern Dennis Kwok menar dock att Hongkongs nya säkerhetslag kommer begränsa stadens självstyre i en sådan utsträckning att det innebär "slutet för Hongkong" (*The Guardian* 2020).

I april 1979, kort efter att Deng Xiaoping inledde den ekonomiska reformpolitiken i Kina, etablerades landets första så kallade ekonomiska zon, 'Shenzhen', i en fiskeby bredvid gränsfloden till Hongkong med samma namn. En viktig anledning till placeringen var att man – korrekt – hoppades att närheten till Hongkong skulle bidra till ett inflöde av stora internationella investeringar (Schmidt & Heilmann 2017: 87). Sedan slutet av 1970-talet har Shenzhen vuxit till en megastad med mer än tio miljoner invånare. Detta innebär att det idag går att åka tunnelbana mellan Hongkong och Shenzhen. Städerna är även politiskt relativt integrerade såtillvida att Shenzhen-bor endast behöver ordna med några få och enkla visumformaliteter på närmaste polisstation för att ta sig till Hongkong.

GEOGRAFINS BETYDELSE FÖR DEMOKRATISK DIFFUSION

Sedan Mao Zedong tog makten i Fastlandskina 1949 har staten och KKP i praktiken varit närmast helt integrerade med varandra (Collins & Cottey 2012: 39). Under 1990-talet och det tidiga 2000-talet började dock ett stort antal civilsamhälleorganisationer växa fram på det kinesiska fastlandet.⁶ Under denna period fick även det internationella civilsamhället ett visst politiskt utrymme i Kina. Många internationella civilsamhälleorganisationer använde sig av Hongkong som en språngbräda för att etablera sig i Fastlandskina. Bland utländska civilsamhälleorganisationer med verksamhet i Fastlandskina var exempelvis cirka 60 procent registrerade i Hongkong 2017. 66 av de 487 kartlagda projekt som de internationella organisationerna genomförde på fastlandet skedde

6 Det finns en livlig akademisk diskussion kring huruvida icke-statliga organisationer i Kina bör betraktas som delar av ett civilsamhälle (deLisle, Goldstein & Yang 2016: 5; Lagerkvist 2010: 14; Salmenkari 2013: 689–708; Teets 2013: 20; Zhang & Baum 2004: 99).

i Guangdong, den provins som ligger geografiskt närmast Hongkong (China Development Brief 2018). Genom fältarbeten riktade mot icke-statliga kinesiska arbetarorganisationer har jag fått goda belägg för att geografisk närhet till Hongkong historiskt har underlättat många fastlandskinesiska aktivisters arbete. Civilsamhälleorganisationer i Guangdong verkar ha varit de som gynnats mest av den geografiska närheten.

Tio av de tolv fastlandskinesiska arbetarorganisationer jag intervjuade hade fram till ungefär 2017 frekvent kontakt med civilsamhällorganisationer i Hongkong. Många civilsamhällegrupper i Hongkong besökte fram till ungefär 2017 samarbetspartners i Guangdong nästan varje vecka, vilket möjliggjordes av det korta avståndet och de låga resekostnaderna. Så här beskrevs exempelvis den geografiska närhetens betydelse av en civilsamhälleaktivist i Hongkong 2016: "det är bekvämare att åka till Shenzhen eller Kanton och genom åren har vi etablerat ganska bra relationer till NGOer baserade där. Vi har relationer i Peking men det är geografiskt lite långt från var vi är." Under den senare delen av 2010-talet har dock utbytet mellan aktivister blivit betydligt svårare på grund av den tilltagande politiska kontrollen av civilsamhället under den alltmer auktoritära kinesiska presidenten Xi Jinping. 2016 fick exempelvis en fastlandskinesisk aktivist som arbetade på en arbetarorganisation i Hongkong höra att hennes namn hade kommit upp i ett förhör med polisen: "en vecka tidigare rådde en av våra samarbetspartners mig att inte åka tillbaka (till fastlandet, min notering), eftersom han sa att polisen hade talat om mig med honom... han sa att jag kanske hade blivit en av polisens måltavlor, så han rådde mig att inte åka tillbaka. Så från och med förra veckan bestämde jag mig för att inte åka tillbaka oavsett om det rörde sig om ett personligt eller arbetsrelaterat ärende." En Kanton-baserad aktivist som jag träffade 2019 berättade att han vanligtvis åkte till Hongkong flera gånger i månaden men att han hade slutat med detta i samband med den senaste vågen av protester. Han menade också att Hongkong-aktivister som tidigare enkelt kunde komma till det kinesiska fastlandet genast skulle arresteras om de försökte sig på detta 2019, då demonstrationerna i staden lett till mer repressiv politik från centralregeringens sida.

Sju av de åtta Hongkong-baserade arbetarorganisationer som jag intervjuade anordnade regelbundet möten i staden för fastlandskinesiska aktivister. Dessa möten var viktiga eftersom fastlandskineserna fick möjlighet att diskutera känsliga frågor relaterade till strategi och ideologi på ett friare sätt så fort de korsat den södra stranden av Shenzhen-floden. Det finns även exempel på att fastlandskinesiska arbetaraktivister åkt till Hongkong för att demonstrera. Under ett första maj-tåg i Hongkong 2016 stötte jag exempelvis på en arbetaraktivist som jag hade intervjuat i den fastlandskinesiska staden Dongguan några veckor tidigare. En Hongkong-aktivist berättade också att deras organisation under 2015 hade hjälpt uppsagda fabriksarbetare från fastlandet att komma till staden och demonstrera mot att deras tidigare chef stängt ned fabriken utan att

tillhandahålla ekonomisk kompensation för att därefter fly till Hongkong: ”så i början litade de inte på oss men därefter behövde vi tillbringa tid och utveckla förtroende och till slut bjöd vi över dessa arbetarrepresentanter till Hongkong för att protestera framför märket (fabrikens huvudkund, min notering) och vi tog också hit arbetarna för att hitta chefen, fabriksägaren, för att kräva att han skulle betala tillbaka.” Enligt mina intervjuer verkar arbetaraktivister från Guangdong ha besökt Hongkong betydligt mer än aktivister från andra provinser, framförallt på grund av den kortare restiden och de lägre resekostnaderna.

Det är inte orimligt att även spridningen av demokratiprotesterna i Hongkong skulle underlättas av de nära geografiska avståndet och det stora mänskliga utbytet mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet. Framförallt Guangdong tar årligen emot ett stort antal besökare från Hongkong, Macao och Taiwan. 2017 kom 25.98 miljoner människor från dessa territorier till provinsen, vilket kan jämföras med de 1.18 miljoner som besökte Shanghai och de 620 000 som besökte Peking (National Bureau of Statistics of China 2017). Samma år besökte 51 miljoner fastlandskineser Hongkong (Siu 2019). Det är möjligt att vissa fastlandskinesiska turister i likhet med vissa av arbetaraktivisterna jag intervjuade kan utnyttja vistelsen i Hongkong för att delta i demonstrationer. Hittills finns dock få exempel på att detta skulle ha skett under protestvågen 2019.

Sammanfattningsvis finns det mycket som talar för att den geografiska närheten mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet underlättar samarbete mellan oppositionella krafter, något som borde skapa förutsättningar för demokratisk diffusion. Den geografiska närhetens betydelse är särskilt påtaglig i Guangdong-provinsen, eftersom denna ligger närmast Hongkong. Samtidigt kan de kinesiska myndigheternas ökade kontroll försvåra aktivisters möjligheter att resa mellan Hongkong och fastlandet, vilket förstås bör allvarligt minska förutsättningarna för demokratisk diffusion.

KULTURELL NÄRHET, MEN VÄXANDE KLYFTOR

Eftersom Hongkong under 150 år varit separerat från övriga Kina finns det både likheter och skillnader mellan kulturen i staden och kulturen på det kinesiska fastlandet. De kulturella rötterna är till stor del gemensamma. Liksom på fastlandet har världsbilden hos många människor i Hongkong påverkats av den konfucianska och den taoistiska filosofin. Kinesiska talas både i Hongkong och på fastlandet men Hongkong-bor talar i allmänhet dialekten kantonesiska som uttalsmässigt har betydande skillnader från Kinas officiella dialekt mandarin. Kantonesiska utgör dock även en stor dialekt i Guangdong vilket gör att denna provins har särskilt nära språkliga band till Hongkong. I Fastlandskina reformerades teckensystemet efter Mao Zedongs maktövertagande 1949 medan Hongkong har kvar de traditionella tecknen som innehåller betydligt fler streck än de förenklade tecknen. Den engelska kolonialtiden har också påverkat

kulturen i Hongkong. Exempelvis har skyltar i Hongkong i allmänhet engelsk text och kaffe är betydligt mer vanligt förekommande på restauranger i Hongkong än på deras motsvarigheter i Fastlandskina.

I jämförelse med många andra samhällen utanför Fastlandskina upplevs Hongkong tillsammans med Macao och Taiwan som kulturellt relativt närliggande av många fastlandskineser. Detta tycks i sin tur göra att politiska fenomen och händelser i Hongkong och Taiwan upplevs som relevanta även för många på det kinesiska fastlandet. När jag träffade civilsamhälleaktivister och akademiker inne i Kina under ett fältarbete sommaren 2019 hände det exempelvis att demonstrationsrörelsen i Hongkong nämndes som en modell för hur den fastlandskinesiska politiken skulle kunna förändras. Aktivister från tre av de tolv fastlandskinesiska arbetarorganisationer jag intervjuade uppgav att utbytet med Hongkong uppmuntrat dem att tro på en mer demokratisk utveckling för övriga Kina. Så här beskrev en fastlandskinesisk aktivist Hongkong-gruppernas påverkan på hans egen organisation: ”vi tycker att den kulturella atmosfären hos en del Hongkong-baserade organisationer är relativt tjock, de säger ofta att olika frågor måste hanteras tillsammans och att alla tillsammans måste diskutera, de talar på ett ganska demokratiskt sätt. I jämförelse med fastlandet tycker jag de är bättre på detta område. Det är värt att lära sig av dessa aspekter.”

De flesta aktivister jag intervjuade uppgav dock att Hongkongs och Fastlandskinas samhällskontexter var för olika för att erfarenheterna från civilsamhället i Hongkong skulle gå att tillämpa mer praktiskt i övriga Kina. En fastlandskinesisk civilsamhälleaktivist menade exempelvis att kontakter med Hongkong visserligen var intressanta men sällan gick att använda mer konkret: ”ja, jag tänker just, att de gett mig en del att fundera över, de har gett mig inspiration, men i slutändan är detta olika sociala miljöer, så det finns inga mer detaljerade strategier kring hur vi bör gå vidare som vi kan ta till oss”.

En del demonstranter i Hongkong har försökt att utnyttja den kulturella närheten till Fastlandet för att sprida sitt budskap. Under sommaren 2019 fanns det flera exempel på hur Hongkong-demonstranter försökte rikta sig till fastlandskinesiska turister genom att anordna protester nära turistattraktioner, ropa slagord på mandarin och skriva budskap med förenklade kinesiska tecken (Qin 2019). Samtidigt har de kulturella skillnader som finns mellan fastlandet och Hongkong även blivit ett slagträ för många demonstranter i Hongkong. Delar av proteströrelsen i Hongkong har starka lokalistiska och ibland även xenofoba inslag som hittills inte fått särskilt stor uppmärksamhet i västerländska media. Det finns en oro i Hongkong för att rika fastlandskinesiska migranter pressar upp fastighetspriserna medan fattiga gästarbetare från fastlandet pressar ned lönerna. Utöver detta oroas många över att mandarin kan bli en mer spridd dialekt på bekostnad av den kantonesiska dialekten. Under hösten 2019 har det funnits exempel på hur personer som talar mandarin har

misshandlats av demonstranter i Hongkong. Många fastlandskinesiska affärer har också förstörts av regimkritiska demonstranter (Li 2019). Den växande lokalistiska rörelsen i Hongkong verkar ha minskat många fastlandskinesers stöd för demokratiprotesterna i staden, även i den kulturellt närliggande provinsen Guangdong (*The Economist* 2019).

Sammanfattningsvis bör Hongkongs och Fastlandskinas gemensamma kulturella rötter vara gynnsamma för demokratisk diffusion. Detta gäller särskilt i Guangdong eftersom kantonesiska är en av de mest talade dialekterna i provinsen. Samtidigt kan de bittra känslor som skapats av demonstrationerna i Hongkong bidra till att de kulturella skillnaderna mellan staden och fastlandet upplevs som större, vilket i sin tur kan minska förutsättningarna för demokratisk diffusion.

ERODERANDE NÄTVERK

Sedan de ekonomiska reformerna lanserades i Kina har Hongkong blivit alltmer integrerat med det kinesiska fastlandet. Hongkongs handel med Fastlandskina har exempelvis ökat från 9.3 procent av stadens totala handel 1979 till 50.4 procent 2018 (Government of Hong Kong 2020). Fram till nyligen verkar den tilltagande ekonomiska integrationen även ha skett parallellt med en ökad integration inom civilsamhälleområdet. Det kan inte uteslutas att dessa civilsamhällenätverk skulle kunna utgöra kanaler för demokratisk diffusion.

I samband med att Hongkong återförenades med det kinesiska fastlandet började även civilsamhället i staden att utveckla ett antal samarbeten med fastlandskinesiska partners. Enligt en intervju som jag genomförde i Hongkong 2016 började exempelvis vissa Hongkong-baserade arbetarrörelseorganisationer efter återföreningen att rekrytera enskilda aktivister i fastlandet med syftet att få dessa att sätta igång en arbetarrörelse på andra sidan Shenzhen-floden: "De hittade ett jobb på en fabrik, sen började de få vänner. De bjöd dem på nudlar eller mat, du vet, de var som missionärer, du vet missionärsstrategin. Sen började de tillhandahålla kurser i kollektiva förhandlingar." Denna strategi ansågs dock inte vara tillräckligt effektiv för att organisera en mer institutionaliserad arbetarrörelse. Istället började alltför många Hongkong-baserade arbetarorganisationer identifiera organiserade samarbetspartners på det kinesiska fastlandet som de hoppades kunna stödja och utveckla med hjälp av konsultation och villkorad finansiering. Alla de fastlandskinesiska arbetarorganisationer som jag intervjuade 2016 och 2017 mottog någon form av finansiering från utlandet. Denna finansiering kom i allmänhet ursprungligen från biståndsorganisationer i västvärlden men kanaliserades genom organisationer i Hongkong. Tre av de åtta Hongkong-baserade arbetarorganisationer som jag träffade, hade också valt att starta systerorganisationer i Kina.

När det gäller de större civilsamhällenätverken verkar Institute for Civil Society (公民社会研究所), som bildades 2006 på Sun Yat-sen University

i Kanton, ha haft en stor betydelse, särskilt för icke-statliga organisationer i Guangdong (Anheier & Toepler 2010: 243). Civilsamhälleinstitutet och dess tillhörande Center on Philanthropy (公益慈善研究中心) byggde inledningsvis upp ett etablerat samarbete kring civilsamhällefrågor med Chinese University of Hong Kong. Inom ramen för denna samverkan utvecklades goda relationer med akademiker och NGOer både i Hongkong och i västvärlden. Centret genomförde ett stort antal träningssessioner för civilsamhälleaktivister från framförallt Guangdong-regionen. Under början av 2010-talet blev Kanton känt som Kinas civilsamhällehuvudstad, vilket exempelvis ledde till att en av de människorättsaktivister jag intervjuade valde att flytta från Shanghai till Kanton.

Efter Paraplyrevolutionen i Hongkong 2014 började centralregeringen dock att utöva hårdare kontroll över samarbeten mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet. Enligt en akademiker på Sun Yat-sen University som jag intervjuade 2019 ledde detta till att en viktig "ansvarsperson" vid Institute for Civil Society tvingades flytta till universitet i andra delar av Kina. Detta ledde i sin tur till att civilsamhälleinstitutet i dess ursprungliga form upphörde att existera. De samarbeten som tidigare hade funnits mellan utlandet, Hongkong och fastlandskinesiska civilsamhälleorganisationer minskade eller upphörde.

Den kinesiska lag för hantering av utländska NGOer (境外非政府组织境内活动管理法) som trädde i kraft 2017 har försvårat det fastlandskinesiska civilsamhällets samarbeten med Hongkong och utlandet ytterligare. Lagen förbjuder exempelvis utländska och Hongkong-baserade organisationer från att stödja religiösa och politiska NGOer. Lagen innebär även att det har blivit nästan omöjligt för icke-registrerade civilsamhälleorganisationer i Fastlandskina att ta emot finansiering från Hongkong eller utlandet på laglig väg (Franceschini & Nesossi 2017: 63).

Sammanfattningsvis kan de civilsamhällenätverk som utvecklades mellan Hongkong och Fastlandskina efter återföreningen 1998 ha ökat förutsättningarna för demokratisk diffusion. Samtidigt har dessa samarbeten försvagats i samband med att de kinesiska myndigheternas ökade kontrollen av nätverken efter paraplyrevolutionen i Hongkong 2014. Hongkongs nya säkerhetslag kan också skapa problem för de civilsamhälleorganisationer i staden som kanaliserar biståndspengar från västvärlden, vilket i sin tur kan försvåra demokratisk diffusion ytterligare.

BEGRÄNSAD INTEGRERING AV MEDIA

Hongkongs och Fastlandskinas mediala nätverk är delvis men inte helt integrerade med varandra. Detta beror i hög utsträckning på att mediefriheten är betydligt större i Hongkong än i övriga Kina. Enligt organisationen Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex från 2019 låg pressfriheten i Hongkong på plats 73 medan pressfriheten i Kina låg på plats 177 av totalt 180 undersökta länder och territorier (Reporters Without Borders 2020). Flera stora sociala medieplattformer som Facebook, Youtube och Twitter är tillåtna i Hongkong, men förbjudna på det kinesiska fastlandet. De fastlandskinesiska motsvarigheterna till dessa plattformer Wechat, Youku och Sina Weibo används i viss utsträckning även i Hongkong men är inte lika populära som de amerikanska medieplattformarna (Chen, Chan & Lee 2016: 355). Gemensamt språk och förståelse för den andra sidans mediala plattformer underlättar dock viss kommunikation. Enligt de arbetarorganisationer jag träffade på det kinesiska fastlandet var åtminstone nio av tolv grupper i regelbunden kontakt med organisationer i Hongkong, framförallt genom digital kommunikation på kinesiska internetplattformer. Så här beskrev en fastlandskinesisk arbetaraktivist kommunikationen med Hongkongbaserade aktörer när jag träffade honom 2017: ”Vi får även hjälp av deras organisationer för att lära känna arbetare i Hongkong och komma i kontakt med arbetare i Hongkong... i första hand sker detta genom internet, vi kommunicerar nästan bara genom internet, i allmänhet talar vi om vilka problem ni stött på och vilka problem vi stött på. Vi har en chat-grupp och genom den diskuterar vi olika frågor”.

När det gäller traditionella medier är endast ett antal relativt Peking-vänliga Hongkong-baserade TV-kanaler såsom TVB och Phoenix tillåtna att sända på det kinesiska fastlandet. Under de senaste åren har den kinesiska regeringen intensifierat försöken att hindra människor i framförallt Guangdong-provinsen från att installera satellit-TV-utrustning som även kan hämta in mer Peking-kritiska nyheter från Hongkong. Denna typ av utrustning har blivit betydligt mer sällsynt i provinsen (*The Economist* 2019).

Sammanfattningsvis finns det en viss ömsesidig kunskap om respektive sidas mediala plattformer som skulle kunna underlätta demokratisk diffusion mellan Hongkong och Fastlandskina. Samtidigt försvåras demokratisk diffusion inom detta område av att Hongkong-bor och fastlandskineser i allmänhet använder så olika medier.

Relativt liten sannolikhet för allmän demokratisk diffusion, men större sannolikhet i Guangdong-provinsen

I Tabell 2 sammanfattas de olika faktorer som underlättar respektive motverkar demokratisk diffusion mellan Hongkong och övriga Kina:

Tabell 2. Förutsättningar och begränsningar för demokratisk diffusion mellan Hongkong och det kinesiska fastlandet

	Underlättar demokratisk diffusion från Hongkong	Motverkar demokratisk diffusion från Hongkong
<i>Geografisk närhet</i>	Närliggande och integrerat med Guangdong	Avlägset från Kinas politiska centrum
<i>Kulturell närhet</i>	Gemensamma kulturella rötter	Vidgade kulturella klyftor
<i>Nätverk</i>	Nätverk etablerades efter återföreningen 1998	Efter 2014 har centralregeringens ökade kontroll försvagat nätverken
<i>Media</i>	Ömsesidig kunskap om respektive sidas mediala plattformar	Stora skillnader i mediekonsumtion

I den sammanfattande tabellen framkommer det att de diffusionsförutsättningar som knyter samman Hongkong och det kinesiska fastlandet är relativt begränsade trots att de båda politiska enheterna officiellt tillhör samma stat. En viktig orsak till detta är att Hongkong, åtminstone före 2020, har haft en relativt hög grad av självstyre samt att centralregeringen i Peking allttjämt begränsar de sociala och mediala nätverk som förbinder Hongkong med övriga Kina. Från ett demokratiskt diffusionsperspektiv är det kanske rimligare att se Hongkong och det kinesiska fastlandet som olika länder i samma kulturområde, än som regioner i ett och samma land.

Givet Kinas väldiga befolkning och vidsträckta territorium är det inte heller svårt att förstå att skillnaderna mellan olika landsdelar är större än i de flesta andra stater. Av samma skäl kan demonstrationerna i Hongkong även få olika effekter på olika kinesiska provinser. Analysen i denna artikel visar att diffusionsförutsättningarna mellan Hongkong och fastlandet är speciellt goda i provinsen Guangdong, och särskilt de städer i provinsen som ligger närmast Hongkong som Shenzhen och Kanton. Guangdong och Hongkong binds framförallt samman av den geografiska närheten och den gemensamma dialekten, som underlättar ett omfattande mänskliga utbyte. Detta utbyte möjliggör i sin tur att demokratiska idéer och strategier kan spridas.

Det har redan funnits exempel på sociala oroligheter i provinsen Guangdong. I början av 2018 reste exempelvis samhällskritiska, vänsterorienterade ungdomar från hela Kina till Guangdong-provinsen eftersom de hört att regionens arbetarrörelse var starkare än arbetarrörelsen i andra kinesiska provinser. Väl på plats försökte de etablera självständiga fackföreningar och

organisera strejker. Mellan augusti 2018 och januari 2019 slogs dock rörelsen hårdhänt ned av myndigheterna. I samband med nedslagen greps grundarna till några av de mest kända, självständiga arbetarorganisationerna i provinsen, bland annat Zhang Zhiru och Wu Guijun (Yang 2019). Om en liknande incident skulle inträffa samtidigt som demokratiprotester i Hongkong tar ny fart är det inte otroligt att många fastlandskineser, särskilt i Guangdong-provinsen, skulle kunna inspireras av proteströrelsen i Hongkong. Möjligen kan de kinesiska myndigheternas misstag i hanteringen av covid-19-epidemins inledningsskede och den ekonomiska nedgång som nedstängningen av landet under våren 2020 gett upphov till, öka sannolikheten för att en ny våg av protester i Hongkong även skulle kunna spridas till landet norr om Shenzhen-floden.

Litteraturlista

- Anheier, H.K. & Toepler, S. (red.), 2010. *International Encyclopedia of Civil Society*. New York: Springer-Verlag.
- BBC, 2020. "Hong Kong security law: What is it and is it worrying?", 2020-06-30, tillgänglig på <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-49317695>>, citerad 2020-08-07.
- BBC, 2019. "The Hong Kong protests explained in 100 and 500 words", 2019-11-28, tillgänglig på <<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-49317695>>, citerad 2020-06-04.
- Bunce, V.J. & Wolchik, S.L., 2006. "International diffusion and postcommunist electoral revolutions", *Communist and Post-Communist Studies* 39(3), s. 283-304. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2006.06.001>.
- Chen, J., 2012. *Transnational Civil Society in China: Intrusion and Impact*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishers.
- Chen, H.-T., Chan, M. & Lee, F.L.F., 2016. "Social media use and democratic engagement: a comparative study of Hong Kong, Taiwan, and China", *Chinese Journal of Communication* 9(4), s. 348-366. <https://doi.org/10.1080/17544750.2016.1210182>.
- Cheng, E.W., 2016. "Street Politics in a Hybrid Regime: The Diffusion of Political Activism in Post-colonial Hong Kong", *The China Quarterly* 226(2), s. 383-406. <https://doi.org/10.1017/S0305741016000394>.
- China Development Brief, 2018. "Statistics on ONGO Registrations and Temporary Activities in 2017." Tillgänglig på <<http://www.chinadevelopmentbrief.cn/articles/statistics-on-ongo-registrations-and-temporary-activities-for-2017/>>, citerad 2020-06-04.
- Collins, N. & Cottey, A., 2012. *Understanding Chinese politics: An introduction to government in the People's Republic of China*. Manchester University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv6p556>.
- Dahl, R.A., 1998. *On Democracy*. New Haven: YUP.
- deLisle, J., Goldstein, A. & Yang, G., 2016. "Introduction.", s. 1-27 i J. deLisle, A. Goldstein & G. Yang (red.), *The Internet, Social Media, and a Changing China*. Philadelphia, Penn: University of Pennsylvania Press.

- Doorenspleet, R. & Mudde, C., 2008. "Upping the Odds: Deviant Democracies and Theories of Democratization", *Democratization* 15(4), s. 815–832. <https://doi.org/10.1080/13510340802191102>.
- Duhalde M. & Han, H. 2019. "History of Hong Kong protests: riots, rallies and brollies", *South China Morning Post*, 2019-06-04, tillgänglig på <<https://multimedia.scmp.com/infographics/news/hong-kong/article/3016815/hong-kong-protest-city/index.html?src=social>>, citerad 2020-06-04.
- The Economist, 2019. "China says Hong Kong's protesters have the mainland in their sights", 2019-09-12, tillgänglig på <<https://www.economist.com/china/2019/09/12/china-says-hong-kongs-protesters-have-the-mainland-in-their-sights>>, citerad 2020-06-04.
- Elkink, J.A., 2011. "The International Diffusion of Democracy", *Comparative Political Studies* 44(12), s. 1651–1674. <https://doi.org/10.1177/0010414011407474>.
- Franceschini, I. & Nesossi, E., 2017. "The Foreign NGOs Management Law: A Compendium.", s. 60–67 i Franceschini, K. Lin & N. Loubere (red.), *Disturbances in Heaven*. ANU Press. <http://www.jstor.org.ezproxy.its.uu.se/stable/j.ctt1q1crrk.14>.
- Freedom House, 2020. "Countries and Territories." Tillgänglig på <<https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>>, citerad 2020-06-04.
- Geddes, P., 1982. *In the mouth of the dragon: Hong Kong--past, present, and future*. London: Century Publishing in association with TVS.
- Government of Hong Kong, Trade and Industry Department, 2020. "Hong Kong and Mainland China: Some Important Facts." Tillgänglig på <https://www.tid.gov.hk/english/aboutus/publications/factsheet/china.html>, citerad 2020-06-04.
- The Guardian, 2020. "'This is the end of Hong Kong': China pushes controversial security laws", 2020-05-21, tillgänglig på <<https://www.theguardian.com/world/2020/may/21/china-proposes-controversial-national-security-law-for-hong-kong>>, citerad 2020-06-04.
- Huntington, S.P., 1991. *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Lagerkvist, J., 2010. *After the Internet, Before Democracy: Competing Norms in Chinese Media and Society*. Bern; New York: Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Leeson, P.T. & Dean, A.M., 2009. "The Democratic Domino Theory: An Empirical Investigation", *American Journal of Political Science* 53(3), s. 533–551. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00385.x>.
- Lehtinen, S., 2014. *Demokratins förutsättningar vid staters självständighet: en studie om politiska regimer i nybildade stater*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo Akademi. <https://www.doria.fi/handle/10024/101943>.
- Levitsky, S. & Way, L., 2005. "International Linkage and Democratization", *Journal of Democracy* 16(3), s. 20–34. <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0048>.
- Li, A. J., 2019. "Hong Kong's hatred of mainlanders feeds the xenophobic undercurrents of its protests", *South China Morning Post*, 2019-10-11, tillgänglig på <<https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3032041/hong-kongs-hatred-mainlanders-feeds-xenophobic-undercurrents-its>>, citerad 2020-06-04.
- Lipset, S.M., 1959. "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *American Political Science Review* 53(1), s. 69–105. <https://doi.org/10.2307/1951731>.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J.M., 2001. "Birds of a Feather: Homophily in Social Networks", *Annual Review of Sociology* 27, s. 415–444. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.415>.

- Moore, B., 1967. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. London: Allen Lane the Penguin Press.
- National Bureau of Statistics of China, 2017. "17-15 Number of Oversea Visitor Arrivals by Region by Sector.", tillgänglig på <stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2017/indexeh.htm>, citerad 2018-06-21.
- Qin, A., 2019. "Hong Kong Protesters Take Their Message to Chinese Tourists." *The New York Times*, 2019-06-07, tillgänglig på <https://www.nytimes.com/2019/07/07/world/asia/hong-kong-protests-chinese-tourists.html>, citerad 2018-06-21.
- Reporters Without Borders, 2020. "World Press Freedom Index.", tillgänglig på <https://rsf.org/en/ranking_table>, citerad 2020-06-04.
- Rhue, L. & Sundararajan, A., 2014. "Digital access, political networks and the diffusion of democracy", *Social Networks* 36(1), s. 40-53. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2012.06.007>:
- Rogers, E.M., 1995. *Diffusion of innovations*. New York: Free Press.
- Salmenkari, T., 2013. "Theoretical Poverty in the Research on Chinese Civil Society", *Modern Asian Studies* 47(2), s. 682-711. <https://doi.org/10.1017/S0026749X12000273>.
- Schmidt D. H. & Heilmann, S., 2017. "2.5 Provincial- and municipal-level governments.", s. 85-93 i S. Heilmann (red.), *China's Political System*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sing, M., 2004. *Hong Kong's Tortuous Democratization: A Comparative Analysis*. London: RoutledgeCurzon.
- Solingen, E., 2012. "Of Dominoes and Firewalls: The Domestic, Regional, and Global Politics of International Diffusion", *International Studies Quarterly* 56(4), s. 631-644.
- Siu, P., 2019. "Chinese day-trippers to Hong Kong up 20 per cent as tourist figures soar", *South China Morning Post*, 2019-01-31, tillgänglig på <https://www.scmp.com/news/hong-kong/hong-kong-economy/article/2184378/tourist-figures-hong-kong-reached-new-high-2018-651>, citerad 2020-06-04.
- Teets, J.C., 2013. "Let Many Civil Societies Bloom: The Rise of Consultative Authoritarianism in China", *The China Quarterly* 213(1), s. 19-38. <https://doi.org/10.1017/S0305741012001269>.
- Teorell, J., 2010. *Determinants of Democratization: Explaining Regime Change in the World, 1972-2006*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511762727>.
- Vanderhill, R., 2017. "Active resistance to democratic diffusion", *Communist and Post-Communist Studies* 50(1), s. 41-51. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2017.01.003>.
- Wejnert, B., 2014. *Diffusion of democracy: the past and future of global democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Wejnert, B., 2005. "Diffusion, Development, and Democracy, 1800-1999", *American Sociological Review* 70(1), s. 53-81. <https://doi.org/10.1177/000312240507000104>.
- Weyland, K., 2010. "The Diffusion of Regime Contention in European Democratization, 1830-1940", *Comparative Political Studies* 43(8), s. 1148-1176. <https://doi.org/10.1177/0010414010370439>.
- Whitehead, L., 1996. "The International Dimensions of Democratization", s. 3-25 i Whitehead, L. (red.), *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*. Oxford: Oxford University Press.

- Yang, Y., 2019. "Inside China's crackdown on young Marxists", *Financial Times*, 19-02-14, tillgänglig på <<https://www.ft.com/content/fd087484-2f23-11e9-8744-e7016697f225>>, citerad 2020-06-05.
- Zhang, X. & Baum, R., 2004. "Civil Society and the Anatomy of a Rural NGO", *The China Journal* 52(2), s. 97-107. <https://doi.org/10.2307/4127886>.

De akademiska betygs- nämndernas sammansättning och agerande inom Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund 1974–2018

*Om gränser för vetenskapens gränsöverskridande
aktivitet*

Leif Johansson

In medias res

Äntligen stod den norske fakultetsopponenten i talarstolen. Nu väntade ett par dryga timmar med frågor och svar. Förhoppningsvis svåra och snärjande frågor för den nervöse respondenten. Förväntningar om sådant låg som alltid i luften. Skulle det bli etter och galla eller smör och honung?

Men norrmannen visade sig vara gemytlig, han var ingen akademisk huvudjägare. Talade mest berömmande som om han varit införstådd med kärlekens villkor. Bara en och annan randanmärkning. Tiden gick fort. Före utsatt tid var seansen över och ordföranden skulle just till att förklara disputationen för avslutad när han plötsligt erinrade sig att först måste ju ordet lämnas fritt till publiken för eventuella frågor. Men ingen i betygsnämnden på första raden gjorde något tecken om önskan att få tala. Då reste sig ex auditorio sociologidocenten Karl-Erik Rosengren.

Efter att stående i ca fem minuter ha läst från ett skrivet manuskript, vände han sig slutligen till betygsnämndens ordförande professor Joachim Israel och sammanfattade med distinkt röst sin talan: ”Denna avhandling av doktoranden Gert Nilsson och med titeln ’Oordning/ordning: studier i kärlekens villkor’ är således helt och hållet skriven utifrån metodisk solipsism. Därför yrkar jag på att den skall underkännas”.

Leif Johansson är docent, tidigare verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: leif@samhallsfakta.se

I protokollet efter betygsnämndens sammanträde står antecknat: Betyg G 4-1 Skiljaktig mening: Rune Persson. Och vid sökning i LIBRIS finner vi att nämnda avhandling korrekt redovisas med godkända vetenskapliga böckers adelsmärke, dvs DISS (1978). Men något lurrt är det med saken eftersom LIBRIS redovisar två böcker med nämnda titel av samme författare. Den första har tryckåret 1976 och saknar adelsmärket.

Den första (delvis) TV-sända disputationen kom 1983. Den här gången handlade avhandlingen om "Riksdagen inifrån: en studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett samhälle i kris". Media hade vädrat blod, och blodvite blev det som så ofta då Per Gahrton kämpar vid fronten. Sociologiska institutionen hade för säkerhets skull laddat upp betygsnämnden med fyra från den egna institutionen av de fem ledamöterna. Den femte var statsvetarprofessorn Nils Stjernquist, grundlagsfader tillika och klart ovillig att inför undrande riksdagsledamöter medge att detta var godkänd forskning. Han och Rune Persson från sociologen vände tummen nedåt efter fyra timmars batalj. I protokollet läser vi "3-2" och i LIBRIS annonseras följaktligen Per Gahrtons avhandling som en DISS.

Men där slutade inte konflikten. Över det osynliga politiska landskapet löper fina trådar som aktörer diskret kan dra i. Resultatet dokumenterades nästföljande år i Högskoleförordningen som nu får en ny paragraf innebärande att:

37 § En betygsnämnd skall bestå av tre eller fem ledamöter. Antalet ledamöter skall bestämmas och utses av fakultets- eller sektionenämnden. Flertalet av ledamöterna i betygsnämnden skall hämtas utanför den institution som den studerande tillhör om det inte finns särskilda skäl mot detta. Minst en av dem bör utses bland lärare inom en annan fakultet eller vid en annan högskoleenhet. Nämnden utser ordförande inom sig.

Eftervärlden minns detta som Lex Gahrton.

Forskning om betygsnämnder väcker också andra och trevligare minnen till livs. På min egen disputation 1976 satt i betygsnämnden på första raden – mig ovetandes – Torsten Hägerstrand. Jag kände till namnet, hade läst ett par böcker av honom och visste att namnet stod för en världsberömd geograf och innovationsforskare. Men jag hade inte träffat honom och visste inte hur han såg ut. Nu efter disputationen kom denne okända fram, log ett förbindligt leende och sa: "Grattis till avhandlingen, unge man. Själv uppskattade jag speciellt din fotnot på sidan 28". Sade Hägerstrand och lommade iväg till betygsnämndens möte. Jag bläddrade snabbt fram till sidan 28 och den därstädes lovordade fotnoten:

1) Eller som Hägerstrand i ett kulturgeografiskt sammanhang uttryckt detta: Det finns ett landskap som vi inte kan se. Ändå kan vi i vår föreställning ge det en besynnerlig realitet. Över varje bit mark vilar detta osynliga landskap som en förändringsrisk. Vi vet exempelvis, att en åkerruta mellan Stockholm och Uppsala eller mellan Malmö och Landskrona hotas av stadsbebyggelse, medan en åkerruta i Småland hotas av granskog. (Hägerstrand 1970: 9).

Vi lämnar kampen mellan granskog och asfalt och återvänder till kampen mellan godkänt och underkänt – och med den förträfflige Hägerstrands osynliga landskap i ständig åtanke. Hur vanligt/ovanligt är det att en avhandling efter slutförd disputation underkänns eller föranleder anteckning i betygsnämndens protokoll att någon eller några medlemmar i nämnden anför avvikande mening?

Inte oväntat blir svaret att sådan dramatik hör till undantagen. I protokollen över de 1738 betygsnämndsbesluten inom Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund under åren 1974–2018 är 98 % av avhandlingarna godkända utan protokollförda kommentarer. Fyra avhandlingar har blivit underkända. Tre på sociologiska (1984, 1988 och 1996) och en på pedagogiska institutionen (1994). I två av fallen var betygsnämnden enig om underkännande, men i två fall underkändes efter votering som slutade 3-2.

Det är av visst intresse att studera hur de fyra underkända avhandlingarna presenteras i LIBRIS:

Nilsson, Charlotte (1984). *Vandalism in urban environments: an ecological study*. Diss. Lund: Univ.” (Observera den felaktiga beteckningen Diss.)

Mehndiratta Klasons Satya, *The quality of social relations and some aspects of self-conception of a group of elderly people*, Almquist & Wiksell International, Diss. Lund : Univ.,Stockholm, 1994.” (Observera den felaktiga beteckningen Diss.)

Men angående Satya finns det en sanning till. Satya gav inte upp. Året därpå publicerade hon vid pedagogiska institutionen i Helsingfors en ny (!) avhandling, denna gång (bortsett från felstavat efternamn) korrekt presenterad i LIBRIS som en Diss:

Mehndiratta Kalson, Satya, *Social network and self conception of elderly people*, Department of Education, University of Helsinki, Diss. Helsinki: Univ., Helsinki, 1995.

Det finns ytterligare två underkända avhandlingar att titta närmare på. Den ena klassificeras korrekt i LIBRIS som en skrift från sociologen i Lund utan något förgyllande epitet Diss:

Cvetkova, Cveta, *Language of power: towards a semiological theory in social sciences*, [Sociologiska institutionen], Univ., Lund, 1988.

Men som alltid – tycks det – finns det en sanning till. Inte heller Cveta gav upp. Hon tog dock lite längre tid på sig. Men 1996 disputerade hon återigen på sociologen i Lund. Lärdomen från 1988 och en ny handledare bäddade nu för Godkänd i protokollet.

Men det är illa att LIBRIS återigen gör bort sig. Nu för att inte korrekt förgylla den revanschtagande doktorandens nya skrift som en DISS utan bara klassificerar som:

Cvetkova, Cveta, *Codes of power*, Lund Univ. Press, Lund, 1996.

LIBRIS och dess underleverantörer har sannolikt något att lära sig om de läser den godkända avhandlingen ”Codes of Power”. Hedrad bör den bli som inte ger upp – inte trakasserad.

Den fjärde underkända avhandlingen är måhända den mest dramatiska. Den godkändes först utan anmärkningar på sociologen 1996. Men sedan dök detektiven Allmänheten upp (läs: en kvinnlig akademiker i buss på väg hem efter disputationen). Hon läste i den nyss godkända avhandlingen och tyckte sig ha läst delar av texten förut. Hon slog larm och framförde anklagelser om forskningsfusk. Nytt sammanträde med betygsnämnden där man bestämde sig för att efter utredning på nytt bedöma avhandlingen. Så skedde och då befanns bevisningen överväldigande om att forskningsfusk (plagiat) förelåg och Soraya Duval de Dampierres avhandling ”Gulf and gender: migration and women’s new roles in rural Egypt” blev retroaktivt enhälligt förklarad underkänd.

Det är med viss bävan man nu besöker LIBRIS. Men tack och lov. Avhandlingen finns där och är korrekt prosaiskt klassificerad som en ”Bok”. Men i fler andra kataloger, t ex JSTOR, lever den – och många andra underkända avhandlingar – sannolikt till tidens ände som en DISSERTATION.

Tidigare sades att 98 % av avhandlingarna blivit godkända. Fyra stycken blev underkända men de utgör ju bara 0.2 procent och fyller inte på långa vägar upp till 100 procent. Så vad händer med de resterande avhandlingarna som är 40 stycken? Dessa har också i samtliga fall blivit godkända. Besluten har dock föregåtts av votering i 25 fall, men i samtliga dessa har det alltså funnits en majoritet för betyget godkänd. I ytterligare 15 fall utan votering finns i protokollet antecknat att en eller två av betygsnämndens ledamöter haft avvikande mening. I flertalet fall vid förekomst av ”avvikande mening” har det då varit en eller två externt rekryterade betygsnämndsledamöter som stått för den avvikande meningen.

Tabell 1. Antal avhandlingar där beslutet blivit Underkänd (4 fall) eller där betyget blivit Godkänd, men där beslutet föregåtts av votering eller anteckning i protokollet finns om att en eller två ledamöter haft avvikande mening. Fördelning över tid och institutioner.

	1974- 1983	1984- 1993	1994- 2003	2004- 2018	Totalt	Total andel kontroversiella avhandlingar
Pedagogik	1	7	6		14	6,5 %
Sociologi	3	4	3		10	3,9 %
Psykologi	1	2	1		4	1,9 %
Företagsekonomi	3	1			4	2,2 %
Ekonomisk historia		3			3	2,5 %
Kulturgeografi		1	1		2	1,9 %
Rättssociologi			2		2	3,9 %
Socialt arbete			2		2	2,3 %
Statsvetenskap	1			1	2	1,3 %
Informatik				1	1	2,8 %
Totalt	9	18	15	2	44	2,5 %

Klart är att det endast är en liten andel avhandlingar där det rått delade meningar om betyget Godkänd. Bland institutionerna avviker Pedagogiska institutionen med en något högre siffra (6,5 procent). De protokollförda kontroverserna har med tiden blivit allt ovanligare. Efter 2010 berättar inte protokollen i något fall om någon votering eller ledamot med avvikande mening. Bakgrunden till denna utveckling är inte ointressant. Det visar sig ha att göra med antalet ledamöter i betygsnämnden. Antalet kan enligt reglerna vara fem eller tre. Före 2004 hade ca 80 procent av nämnderna fem ledamöter. Därefter och sett över hela fakulteten blev det snabbt tvärtom: 80 procent av nämnderna bemannades med bara tre ledamöter. Det kan nu i efterhand konstateras att sannolikheten för att en avvikande mening ska dyka upp i en betygsnämnd är drastiskt olika beroende på nämndens storlek. Av samtliga 42 betygsnämnder med förekomst av avvikande meningar kan alla utom en härledas till en nämnd med fem ledamöter. Om de psykologiska mekanismerna bakom detta fenomen finns säkert intressant forskning, men som lekman i psykologi tycker man sig inte behöva fördjupad utredning.

Tidigare forskning om betygsnämnder

Märkligt nog har betygsnämnder, deras sammansättning och agerande inte fått mycket uppmärksamhet inom forskningen. Efter idogt sökande har endast en forskningsrapport inom området påträffats: "Underkända avhandlingar: – en kartläggning av underkända avhandlingar vid sex universitet inom tre skilda fakultetsområden, det humanistiska-, rätts- samt samhällsvetenskapliga under

perioden 1984–2003”. Undersökningen är genomförd av Thomas Sandstedt och Martin Stigmar, båda vid Växjö universitet, Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap, Institutionen för pedagogik och är publicerad 2006 i *Didaktisk Tidskrift*, Vol. 16, nr 1, s. 7–19. Eftersom denna studie tycks vara den enda i sitt slag kan dess Abstract förtjäna att citeras in extenso:

Sammanfattning: Syftet med artikeln är att kartlägga om avhandlingar blivit underkända under betygsnämndens sammanträde och på vilka bevekelsegrunder ett eventuellt underkännande skett. Tre avgränsningar gjordes, nämligen: till de humanistiska-, rätts- och samhällsvetenskapliga fakultetsområdena, tidsperioden 1984–2003, samt till de sex etablerade universiteten. Kartläggningen baseras på sökningar i elektroniska databaser samt genom skriftliga svar från 21 fakultetskanslier. Resultatet visar att fjorton fall av underkända avhandlingar har inrapporterats från Lunds- (sex), Stockholms (sex) – och Uppsala universitet (två). I tio av de inrapporterade fallen har betygsnämnden varit enig och vid fyra tillfällen har meningsskiljaktigheter förekommit. Fem av avhandlingarna är författade inom juridik och tre inom konst-, teater och filmvetenskap. Tre områden framstår som särskilt kritiska vad avser bevekelsegrunder för underkännande, nämligen: akribi, metodfrågor samt resultat och analys.

Resultaten från ovannämnda studie (14 underkända under en 17-årsperiod) visar alltså på flera underkända avhandlingar, därtill oftast av en enig betygsnämnd. Inom Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund har under den här studerade 45-årsperioden endast 4 avhandlingar blivit underkända (och en då retroaktivt på grund av senare uppdagat forskningsfusk). Därutöver har 42 avhandlingar blivit föremål för delade meningar dock utan att åstadkomma en majoritet för underkänt betyg. Vill man ytterligare minska risken för avvikande uppfattningar är det enligt ovan redovisat forskningsresultat lämpligt att fortsätta på den inslagna vägen med frekvent användning av endast tre ledamöter i betygsnämnden.

Om betygsnämndens roll och funktion.

Rubrikens ämne behandlas i en artikel av MarieLouise Samuelsson publicerad i tidskriften *Universitetsläraren* (dec 2016):

Betygsnämndens roll och funktion är central inom forskarutbildningen, nämnden står för avhandlingens godkännande och ska därmed vara en garant för vetenskaplig kvalitet. Ur doktorandens perspektiv är betygsnämndens arbetsinsats och utslagsgivande

roll oumbärlig, en förutsättning för att kunna gå vidare som forskare. Att ingå i en betygsnämnd är meriterande. Uppdraget är oavlönat, men ses som en plikt mot vetenskapssamhället och som något hedersamt och givande, som ett tillfälle att fördjupa och uppdatera egna kunskaper och forskning. Det handlar också om kollegiala tjänster och gentjänster, en professor eller docent som accepterar betygsnämndsuppdrag vet att det kan underlätta när det framöver är hans eller hennes tur att få ihop en betygsnämnd.

Före 1983 hade betygsnämnderna inte obligatoriskt några externa ledamöter. Om en avhandling skulle godkännas eller inte var närmast en intern angelägenhet för den aktuella institutionen. Andelen internt rekryterade ledamöter var under perioden 1974-1983 73 procent. 1984 fastställde samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund att av nämndens fem ledamöter fick endast två vara internt rekryterade. Nämnder med tre ledamöter blev tillåtet 2003 och 2007 bestämdes att i dessa fick endast en ledamot vara internt rekryterad. Av samtliga ledamöter har andelen internt rekryterade därmed successivt minskat och är för perioden 2004-2018 37 procent. Motivet bakom externa ledamöter är att disputationprocessen ska vara rättssäker och oberoende. Som kvalitetskrav gäller att ledamöterna i en betygsnämnd ska vara professorer eller docenter. Fakulteten och dess dekanus är ansvarig för att utse ledamöterna efter förslag från aktuell ämnesföreträdare.

Fortsättningsvis i denna studie inriktas intresset på att analysera de externt rekryterade betygsnämndsledamöterna vid samhällsvetenskapliga fakultetens institutioner i Lund 1974-2018. Vad finns det för rekryteringsmönster?

Källmaterialet

Källmaterialet avser åren 1974-2018 och utgörs av protokoll från 1738 betygsnämndssammanträden varvid totalt 7216 nämndsledamöter deltagit. Av dessa är 3952 externa ledamöter (55 %), dvs ledamöterna kommer inte från den institution där betygsnämnden sammanträder. I normalfallet väljs en intern ledamot som ordförande.

För åren 2004-2018 omfattar materialet även protokollen från de sex institutioner som 2004 bröt sig ur Samhällsvetenskapliga fakulteten och bildade en egen ekonomisk fakultet vid Ekonomihögskolan i Lund. Därmed blir det också möjligt att analysera hur rekryteringsmönstret påverkades av denna separation.

De vanligen handskrivna protokollen lämnar en del övrigt att önska. Protokollsblanketten är i stort densamma under hela perioden, men ända fram till omkring 2010 var det uppenbarligen vanligt att betygsnämndens ordförande efter avslutat sammanträde skickade runt blanketten för att ledamöterna med sina namnteckningar skulle vidimera sin närvaro. Dessa autografer

kompletterades sällan med namnförtydligande. Efter påfrestande arbete med dechiffriering har dock bortfallet nedbringats till 113 stycken (1,6 %). Bortfallets ringa storlek gör det motiverat att i kommande tabeller inte belasta framställningen med en avslutande icke resultatpåverkande rad för "Uppgift saknas".

Men det är märkligt att inte någon under alla dessa år har kommit på innovationen att komplettera protokollsblanketten så att man bredvid kolumnen "Närvarande ledamöter" också haft kolumnerna "Namnförtydligande" och "Institutionsanknytning". I vart fall hade sådana kolumner mer än halverat arbetstiden för denna studie och dessutom eliminerat allt bortfall.

Protokollen före 2014 finns arkiverade vid Arkivcentrum Syd i Lund och därefter i arkivet på Samhällsvetenskapliga fakultetens kansli och Ekonomihögskolans arkiv i Lund. Jag vill tacka Helen Wiman, fakultetskoordinator på Samhällsvetenskapliga fakulteten och Karin Wandér, personalsamordnare vid Ekonomihögskolan och Fredrik Tersmeden, arkivarie vid Lunds universitet för stor hjälpsamhet med att ta fram arkivmaterial. Ett särskilt tack också till professor Magnus Jerneck som med sedvanlig entusiasm lanserade idén om att "någon borde slå en forsk om betygsnämnder". Magnus ombesörjde också med hjälp av studenter att viss inledande kodning av källmaterialet blev genomförd.

Statsvetenskapliga institutionens rekrytering av ledamotsupdrag 1974–2018

Jag börjar med en fallstudie av en för mig välbekant institution sedan 50 år. Kärnfrågan är: Hur ser den statsvetenskapliga rekryteringsmönstret ut och har det i några väsentliga avseenden förändrats under den analyserade 45-årsperioden? Först kan då noteras att andelen internt rekryterade ledamöter successivt har minskat från 78 procent under åren 1974–1983 till 39 procent åren 2004–2018. Utvecklingen förklaras som tidigare nämnts av förändringar i det gällande regelsystemet för utseende av ledamöter i betygsnämnder.

1 tabell 2 redovisas hur stor andel av de externa uppdragen som rekryterats från olika andra institutioner. Som ett ytterligare mått anges hur stor närvarofrekvens olika institutioner har i Statsvetenskapliga institutionens betygsnämnder. Närvarofrekvensen är beräknad som procentandelen betygsnämnder hos statsvetarna där en viss annan institution varit representerad.

Tabell 2. Externt rekryterade ledamöter i de statsvetenskapliga betygsnämnderna 1974-2018. Fördelning över tid och ledamöternas institutionsanknytning. Kolumnerna adderar till 100 %.

Statsvetenskapliga institutionens rekrytering från:		1974-1983	1984-1993	1994-2003	2004-2018	Totalt	Närvarofrekvens (procent)
Sociologi	Antal	6	11	27	18	62	41 %
	%	20 %	19 %	22 %	11 %	16 %	
Statsvetenskap (andra statsvetenskapliga institutioner)	Antal	1	5	8	37	51	33 %
	%	3 %	9 %	7 %	22 %	13 %	
Kulturgeografi och ekonomisk geografi	Antal	5	2	11	14	32	21 %
	%	16 %	4 %	9 %	8 %	8 %	
Nationalekonomi	Antal	0	6	13	6	25	16 %
	%	0 %	11 %	11 %	4 %	7 %	
Företagsekonomi	Antal	2	2	4	11	19	12 %
	%	7 %	4 %	3 %	6 %	5 %	
Ekonomisk historia	Antal	4	1	7	6	18	12 %
	%	13 %	2 %	6 %	4 %	5 %	
Socialt arbete	Antal		4	8	6	18	17 %
	%		7 %	7 %	4 %	5 %	
Psykologi	Antal	0	1	1	4	6	4 %
	%	0 %	2 %	1 %	2 %	2 %	
Pedagogik	Antal	0	1	0	2	3	2 %
	%	0 %	2 %	0 %	1 %	1 %	
Rättssociologi	Antal	0	3	3	3	9	6 %
	%	0 %	5 %	2 %	2 %	2 %	
Socialantropologi	Antal	1	0	2	2	5	3 %
	%	3 %	%	2 %	1 %	1 %	
Media och kommunikation	Antal	0	0	2	4	6	2 %
	%	0 %	0 %	2 %	2 %	2 %	
Statistik	Antal	0	2	0	0	2	1 %
	%	0 %	3 %	0 %	0 %	1 %	
Handelsrätt	Antal	2	1	0	0	3	2 %
	%	7 %	2 %	0 %	0 %	1 %	
Genusvetenskap	Antal			1	4	5	3 %
	%			1 %	2 %	1 %	
Hållbarhetsvetenskap	Antal				3	3	2 %
	%				2 %	1 %	
Informatik	Antal	0	1	0	0	1	1 %
	%	0 %	2 %	0 %	0 %	0 %	
Tjänstvetenskap	Antal				0	0	0 %
	%				0 %	0 %	

Statsvetenskapliga institutionens rekrytering från institutioner inom andra fakulteter		1974-1983	1984-1993	1994-2003	2004-2018	Totalt	Närvaro- frekvens (procent)
Historia	Antal	5	12	23	17	57	37 %
	%	17 %	21 %	19 %	10 %	15 %	
Språk- och litteraturcentrum	Antal	0	1	4	9	14	9 %
	%	0 %	2 %	3 %	5 %	4 %	
Filosofi	Antal	2	1	2	5	10	7 %
	%	7 %	2 %	2 %	3 %	3 %	
Etnologi	Antal	0	0	0	4	4	3 %
	%	0 %	0 %	0 %	2 %	1 %	
Juridik	Antal	0	3	2	7	12	8 %
	%	0 %	5 %	2 %	4 %	3 %	
Religionsvetenskap	Antal	1	0	2	5	8	5 %
	%	3 %	0 %	2 %	3 %	2 %	
Medicinsk fakultet	Antal	0	0	2	1	3	2 %
	%	0.0 %	0.0 %	0.8 %	0.7 %	0.6 %	
Tekniska universitet och högskolor, naturvetenskap	Antal	0	0	2	3	5	3 %
	%	0 %	0 %	2 %	2 %	1 %	
Totalt	Antal	29	57	124	171	381	
	%	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	

Två institutioner har som framgår en särställning när statsvetarna rekryterar externa medlemmar till betygsnämnderna. Från Sociologiska institutionen kommer 16 procent av de externa ledamöterna och från Historiska institutionen 15 procent. Omvandlat till närvarofrekvens innebär detta 41 respektive 37-procentig närvaro för sociologer och historiker i statsvetarnas betygsnämnder. Därefter kommer Statsvetenskapliga systerinstitutioner varifrån ledamot återfinns i var tredje betygsnämnd. Relativt höga närvarofrekvenser uppvisar också Kulturgeografi (21 procent), Nationalekonomi (16 procent),

Företagsekonomi (12 procent), Ekonomisk historia (12 procent) och Socialt arbete (12 procent). Resterande 26 procent av uppdragen kommer ganska jämnt fördelade i små doser från många olika håll.

Vissa förändringstendenser är påtagliga efter 2003. Externt rekryterade statsvetare från systerinstitutioner ute i landet har fått starkt ökad närvarofrekvens i de statsvetenskapliga betygsnämnderna; från 15 procent för perioden 1974-2003 till 65 procent för perioden 2004-2018. Detta har främst gått ut över rekryteringen av sociologer, nationalekonomer och historiker som fått minskad närvarofrekvens. För nationalekonomernas del kan det misstänkas hänga samman med att de sedan 2004 inte längre tillhör den samhällsvetenskapliga fakulteten. Effekten av fakultetsklyvningen är dock inte entydig. Nationalekonomernas närvarofrekvens hos statsvetarna minskade från 20 till 11 procent

mellan nämnda perioder. Samma tendens uppvisar även den utflyttade institutionen Ekonomisk historiska vars närvarofrekvens minskade från 12 till 6 procent. För företagsekonomerna som också bytte fakultet 2004 har däremot närvarofrekvensen hos statsvetarna ökat från 8 till 19 procent.

Vad avhandlingen som ska bedömas handlar om är självfallet (eller bör vara) ett väsentligt kriterium vid valet av externa ledamöter i betygsnämnden. Efter som statsvetarnas forskningsområde i betydande grad handlar om att analysera politiskt beteende förefaller det förbryllande att så få forskare med beteendevetenskaplig utbildning (som t ex psykologer och pedagoger) rekryteras som ledamöter till betygsnämnder i statsvetenskap. Endast sex psykologer och tre pedagoger på 45 år får nog anses vara ett uppseendeväckande lågt antal. Konfunderingen blir inte mindre av det faktum att de tre aktuella institutionerna i Lund är inhysta i hus som geografiskt bara ligger på några 10-tals meter från varandra. Dessutom – och viktigare – finns ju på det internationella planet välrenommerade samarbetsarenor för statsvetare och psykologer, t ex tidskriften *Political Psychology*. Handlar det också möjligen om att professorer av en eller annan anledning kommit på kant med varandra eller har förutfattade meningar om varandras göranden och låtanden? En följdfråga infinner sig naturligen: Uppvisar psykologiska och pedagogiska institutionen samma njudda förhållningssätt visavi statsvetarna? Svaret är ja: av alla externa ledamotsuppdrag som psykologerna rekryterat kommer endast 3 procent från Statsvetenskapliga institutionen. För pedagogernas del är siffran 1 procent.

Avslutningsvis ges i tabell 3 en översikt av statsvetarnas rekryteringsmönster sett i ett ”fågelperspektiv”.

Tabell 3. Externt rekryterade ledamöter i de statsvetenskapliga betygsnämnderna 1974-2018. Fördelning efter universitetsort, fakultetstillhörighet och tidsperiod.

De externa ledamotskapen efter universitetsort och fakultet:		1974-1983	1984-1993	1994-2003	2004-2018	Totalt
Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund (inkl. ekon. fakulteten* från 2004)	Antal	20	35	77	72	204
	%	69 %	61 %	62 %	42 %	53 %
Inom Lund men från andra fakulteter	Antal	8	17	33	48	106
	%	28 %	30 %	27 %	28 %	28 %
Utanför Lund men från samhällsvetenskapliga fakulteter	Antal	1	5	9	46	61
	%	3 %	9 %	7 %	27 %	16 %
Utanför Lund men andra fakulteter än samhällsvetenskapliga	Antal	0	0	5	5	10
	%	0 %	0 %	4 %	3 %	3 %
Totalt antal externa ledamotskap	Antal	29	57	124	171	381
	%	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

* Ekonomiska fakulteten består av sex institutioner: Nationalekonomi, företagsekonomi, ekonomisk historia, handelsrätt, statistik och informatik.

Hälften av uppdragen som externa ledamöter har om man ser till hela perioden rekryterats inom samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Den drastiska minskningen från 69 till 42 procent 2004-2018 förklaras av statsvetarnas ökade rekrytering av ledamöter från systerinstitutioner vid andra universitet, vilka nu blir bokförda i gruppen "Utanför Lund men i samhällsvetenskapliga fakulteter."

Övriga fakulteter i Lund (främst humanisterna, speciellt historiker) bidrar tillsammans konstant över tiden med en dryg fjärdedel av alla uppdrag. Inom gruppen är det humanisterna som dominerar. Övriga fakulteter bidrar med blygsamma andelar.

Tio stycken (3 procent) vise män är varken förankrade i Lund eller inom samhällsvetenskapen, men kan självfallet vara lika så omdömesgilla när det kommer till sakfrågan.

Ämnesföreträdarna från Statsvetenskapliga institutionen har i det förgångna (läs före 2004) relativt sällan gått över ån för att hämta visdom. (Aktuella år i detta fall är Kävlingeån i norr och Höje å i söder.) I ett avseende har dock detta beteende förändrats under de senaste 15 åren. Man rekryterar nu som tidigare framgångsrikt externa ledamöter från övriga statsvetenskapliga institutioner i landet. I flera fall handlar det då om inbjudan till från Lund utvandrade statsvetare att åter å ämbetets vägnar få besöka sin hemstad och dess Eden i kvarteret Paradis.

Statsvetarna höll sig inte bara inom lunds. Man höll sig också där i första hand till vissa favoritinstitutioner och inom dessa fanns det också påtagligt vissa favoritpersoner som flitigt rekryterades i repris. Från Historia kom Kim Salomon 14 gånger och Klas-Göran Karlsson 9 gånger. Från Nationalekonomi rekryterades Göte Hansson 13 gånger. Från Geografi turades Gunnar Törnqvist och Olof Wärneryd om att komma 9 gånger. Och Sune Sunesson från Socialt arbete uppenbarade sig 8 gånger. Från Sociologen rekryterades flitigt, men personvalet här blev efter hand allt mer diversifierat. De man oftast kallat på härifrån är Rune Persson (7 ggr) och Staffan Lindberg (6 ggr).

Om Nationalekonomi kan upprepas att efter det att Ekonomihögskolan bröt sig loss från Samhällsvetenskapliga fakulteten 2004 har det blivit mindre frekvent att rekrytera nationalekonomer. Göte Hansson gjorde ett sista besök 2006.

Återstår att undersöka om statsvetarnas favoriter återgäldade förtroendet. Kärlek är inte alltid ömsesidig – men vänskap måste vara det. Eller?

Den nu avslutade fallstudien avseende statsvetarnas rekryteringsmönster reser alltså nya frågor: Hur ser det ut på de övriga institutionerna i den samhällsvetenskapliga familjen? Låt oss alltså höja ambitionsnivån och övergå till ett komparativt perspektiv. I tabell 4 kommer störtfloden av siffror.

Tabell 4. Rekryteringsmönster vad gäller rekryteringen av externa ledamöter i betygsnämnderna vid de tio – efter antalet betygsnämnder – största institutionerna inom Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet under åren 1974-2018. För respektive institution anges andelen (%) av de totalt externt rekryterade ledamotsuppdragen som kommer från olika andra akademiska institutioner. Ledamöter som rekryterats inom den egna institutionen ingår inte. Procentalen är avrundade till heltal och adderar kolumnvis till 100 %.

% ledamöter rekryterade från:	Rekryterande institution									
	Sociologi	Pedagogik	Psykologi	Statsvetenskap	Företags ekonomi	Nationalekonomi	Kulturgeografi och ekonomisk geografi	Socialt arbete	Ekonomisk historia	Rätts-sociologi
Sociologi	10	19	8	16	7	1	12	26	12	25
Pedagogik	7	23	10	1	3	0	2	6	0	2
Psykologi	8	16	23	2	3	1	4	12	1	1
Statsvetenskap	9	2	1	13	10	6	8	4	5	8
Företags ekonomi	4	2	1	5	35	15	8	1	8	2
Nationalekonomi	1	0	1	7	8	28	2	1	23	1
Kulturgeografi	7	4	3	8	5	2	16	2	14	3
Socialt arbete	8	4	5	5	1	2	1	17	2	4
Ekon. historia	6	1	1	5	8	18	11	1	13	1
Rätts sociologi	4	2	1	2	0	0	2	3	0	13
Socialantropologi	3	0	0	1	0	0	2	0	0	1
Media- och kommunik.	2	2	0	2	1	0	0	2	0	2
Informatik	2	1	0	0	3	0	1	0	0	7
Hållbarhetsvetenskap	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0
Statistik	0	0	1	1	1	11	0	0	2	0
Tjänstvetenskap	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Genusvetenskap	2	1	0	1	0	0	2	5	0	1
Handelsrätt	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2
Historiska institutionen	6	4	0	15	1	0	4	1	6	2
Filosofi	2	2	2	3	1	2	1	0	1	1
Språk och litt.vet.	3	4	1	4	0	0	1	0	1	1
Kulturvetenskaper	11	3	2	1	3	0	6	3	2	2
Religionsvetenskap	3	2	1	2	0	0	0	1	1	0
Juridik	2	0	0	3	1	2	0	2	0	27
Psykiatri	0	0	14	0	0	0	1	4	0	0
Medicinsk fakultet i övr.	1	5	21	1	2	4	2	6	4	2
Tekn högsk, naturvetensk	2	2	2	1	8	6	17	1	5	2
Summa %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Antal externt rekryterade	598	480	424	381	398	450	205	267	245	130

Redan på första raden i tabell 4 kan man konstatera något intressant: Samtliga institutioner utom en rekryterar tvåsiffriga (eller näst intill tvåsiffriga) andelar av sina externa ledamotsuppdrag från Sociologiska institutionen. Ingen annan institution är i närheten av att leverera lika många ledamöter fördelat över så många andra institutioner. Sociologiska institutionen framstår därmed

som navet i det mellaninstitutionella samarbete som rekrytering av betygsnämndsuppdrag utgör. Undantaget är Nationalekonomiska institutionen som högst sällan rekryterar en sociolog. Fem gånger skedde det på 1980-talet; i fyra av fallen föll då valet på Rune Persson. Nationalekonomernas favoritkällor för rekrytering finns distinkt på tre andra ställen: Systerinstitutioner i nationalekonomi (28 procent), Ekonomisk historia (18 procent) och Företagsekonomi (15 procent). Hur gör då sociologerna själva i sin rekrytering? Jo, visavi nationalekonomerna svarar de med samma mynt och har på 45 år rekryterat från nationalekonomi också bara fem gånger. Sociologerna får dock härvidlag sägas ha uppvisat en något större experimentlusta eftersom de rekryterat fem olika nationalekonomer.

I övrigt uppvisar Sociologiska institutionen ett brett rekryterande: Från åtta olika ställen hämtar de på varje ställe mellan 6 och 11 procent av sina externa betygsnämndsledamöter. Påståendet tidigare om sociologen som ett nav i det samhällsvetenskapliga konglomeratet bekräftas alltså ytterligare. Förtroendet, gillandet är ömsesidigt.

Psykologen rekryterar väsentligen från fyra håll: mest från medicinsk fakultet (35 procent varav 14 procentenheter från psykiatri), systerinstitutioner (23 procent), pedagogik (10 procent) och sociologi 8 procent. Pedagogiska institutionen rekryterar också stort från systerinstitutioner och från psykologi och sociologi. Detsamma gäller för Institutionen för socialt arbete som oftast rekryterar från Sociologi (26 procent), systerinstitutioner (17 procent) och Psykologi (12 procent).

Företagsekonomerna föredrar att rekrytera från sina systerinstitutioner (35 procent, ofta i Danmark) och från statsvetenskap (10 procent). Från Nationalekonomi och Ekonomisk historia hämtas vardera 8 procent.

Kulturgeografi föredrar förutom sina systerinstitutioner (16 procent) att vända sig till Statens Lantbruksuniversitet, Tekniska högskolor och Naturgeografi (17 procent). Från Sociologi rekryteras 12 procent och från Ekonomisk historia 11 procent.

Ekonomisk historia har nationalekonomer som klar favorit (23 %), i övrigt rekryterar man mest från Kulturgeografi (14 %), Systerinstitutioner (13 %) och Sociologi (12 %). Från Historia rekryteras mindre än vad man kanske kunde förvänta (6 %).

Rättssociologerna vänder sig i första hand mot de tre som finns i deras institutionsnamn: Rätt, dvs Juridik (27 %), Sociologi (25 %) och Systerinstitutioner (13 %).

De samhällsvetenskapliga institutionernas rekrytering från övriga fakulteter är mestadels blygsam med undantag för Humanistiska fakulteten där Historiska institutionen är en viktig rekryteringskälla för Statsvetenskap (15 %). Sociologerna har institutionen för Kulturvetenskap (speciellt Etnologi) som viktig rekryteringskälla (11 %). Utöver detta gäller att psykologerna är storkonsumenter av tjänster från Medicinska fakulteten (35 %) liksom rättssociologerna från Juridiska fakulteten (27 %) och kulturgeograferna från naturvetenskapligt och

tekniskt håll (17 %). För övrigt gäller att de flesta institutioner anser sig ha ringa behov av externbedömare från filosofi, idé- och lärdoms historia, språk- och litteraturvetenskap och religionsvetare.

Det finns ett gränsöverskridande samarbete, men det har såväl tydliga fokuseringar som begränsningar. Det gäller inte bara samarbetet över fakultetsgränserna utan också i hög grad samarbetet över institutionsgränserna inom den fakultet som här studeras. Den fortsatta analysen inriktas på detta.

Alla möjliga relationer mellan många olika aktörer är svår att överblicka. Antalet par som kan bildas mellan 10 aktörer är 45 stycken, vilket fås enligt formeln $n(n-1)/2$ vilket för $n=10$ (dvs de tio största institutionerna) ger 45 unika relationspar. Nu tillkommer att deras inbördes närvaro i varandras betygsnämnder måste beakta att antalet betygsnämnder (=antalet disputationer) varierar starkt, från 51 nämnder på Rättssociologi till 259 på Sociologen. Jag använder därför måttet Närvarofrekvens som beskriver i hur stor andel av en viss institutions betygsnämnder som övriga institutioner är representerade, dvs närvarande. Därefter kategoriseras de 45 institutionsparen i tre olika grupper beroende på hur deras närvarofrekvens ser ut i varandras betygsnämnder.

I grupp A finns de institutionspar som har hög och likartad närvarofrekvens i varandras betygsnämnder. Gruppen består av följande 11 par av institutioner av vilka det första paret har extremt höga siffror:

Ekonomisk historia¹ (50 %) – Nationalekonomi (44 %);

Företagsekonomi (20 %) – Nationalekonomi (14 %)

Kulturgeografi (14 %) – Sociologi (14 %)

Statsvetenskap (11 %) – Nationalekonomi (16 %)

Statsvetenskap (12 %) – Kulturgeografi (18 %)

Sociologi (13 %) – Psykologi (15 %)

Företagsekonomi (12 %) – Kulturgeografi (12 %)

Statsvetenskap (9 %) – Ekonomisk historia (12 %)

Ekonomisk historia (14 %) – Sociologi (19 %)

Ekonomisk historia (18 %) – Kulturgeografi (25 %)

Företagsekonomi (11 %) – Statsvetenskap (19 %)

Företagsekonomi (11 %) – Ekonomisk historia (18 %)

1 Läsanvisning: Ekonomisk historia har närvaro i 50 % av alla betygsnämnder hos Nationalekonomi. Omvänt har Nationalekonomi närvaro i 44 % av alla betygsnämnder hos Ekonomisk historia. Dvs dessa båda institutioner rekryterar ofta (och samtidigt också ungefär lika ofta) ledamöter till varandras betygsnämnder.

På den stora samhällsvetenskapliga släkträffen är dessa att likna vid ett slags tvillingpar som gärna håller sig till varandra. Släktmetaforen kollapsar dock terminologiskt när man inser att en viss tvilling inte bara har ett tvillingsyskon utan flera. Så t ex ingår statsvetaren i inte mindre än fyra olika tvillingpar där den andre är en nationalekonom, en kulturgeograf, en företagsekonom respektive en ekonomhistoriker. Undantaget är psykologen – den ende tvillingen som bara har ett tvillingsyskon (sociologen). Alla övriga institutioner i gruppen utgör tillsammans ett tydligt nätverk. Förslagsvis kan de betecknas som det centrala klustret inom den samhällsvetenskapliga familjen.

I nästa grupp B finns de sju par av institutioner som kännetecknas av att den ena institutionen har mycket hög närvarofrekvens hos den andra medan denne har minst 15 procentenheters lägre närvarofrekvens hos partnern. Oftast är differensen ännu mycket större. I denna grupp finns följande par av institutioner:

Sociologi (62 %) – Socialt arbete (12 %)

Sociologi (39 %) – Rättssociologi (6 %)

Sociologi (39 %) – Statskunskap (15 %)

Sociologi (40 %) – Pedagogik (15 %)

Sociologi (14 %) – Företagsekonomi (7 %)

Psykologi (31 %) – Socialt arbete (9 %)

Psykologi (30 %) – Pedagogik (14 %)

I gruppen utmärker sig speciellt sociologerna som har hög närvarofrekvens hos fem andra institutioner, men där dessas närvarofrekvens på Sociologen är mycket lägre. Sociologens tjänster efterfrågas högfrekvent av många. På den stora släkträffen är de alla bröder, men den ene – vanligen Sociologen – är storebror och den andre lillebror. De mindre bröderna vill gärna ha sin mångkunnige storebror som gäst. Och Storebror kommer när lillebror kallar, men bjuder inte lika ofta lillebror till sitt hus. Men det är väl som det bör vara: en Storebror tar mer hand om sin lillebror än tvärtom.

I grupp C slutligen finns 25 par (dvs mer än hälften av alla möjliga par) som har ingen eller låg närvarofrekvens i varandras betygsnämnder; för de allra flesta paren ligger den ömsesidiga umgängesfrekvensen under 4 procent. På släkträffen är de kusiner, sysslingar och bryllingar som sällan eller aldrig träffats. Speciellt Pedagogen och Psykologen tycks känna främlingskap inför många andra. (Men inbördes gillar dessa båda varandra och träffas ofta, men mest hos Pedagogen dit oftare storebror Psykologen kommer än tvärtom. (Se grupp B). Den hyggliga Sociologen samarbetar de också bra med för den gillar alla utom Nationalekonomen som också Pedagogen och Psykologen är skeptiska till).

Pedagogik – Kulturgeografi
Pedagogik – Statskunskap
Pedagogik – Företagsekonomi
Pedagogik – Nationalekonomi
Pedagogik – Rättssociologi
Pedagogik – Ekonomisk historia
Psykologi – Statsvetenskap
Psykologi – Ekonomisk historia
Psykologi – Kulturgeografi
Psykologi – Nationalekonomi
Psykologi – Rättssociologi
Psykologi – Företagsekonomi
Socialt arbete – Kulturgeografi
Socialt arbete – Ekonomisk historia
Socialt arbete – Rättssociologi
Socialt arbete – Nationalekonomer
Nationalekonomi – Sociologi
Nationalekonomi – Kulturgeografi
Nationalekonomi – Rättssociologi
Företagsekonomi – Socialt arbete
Företagsekonomi – Rättssociologi
Rättssociologi – Ekonomisk historia
Rättssociologi – Kulturgeografi

När på släktträffen den stora familjebilden ska tas så blir det, efter en del spring fram och tillbaka och trängsel runt Sociologen, en uppställning framför kameran där aktörernas relativa storlek och närhet till varandra vad gäller umgängesmonster via betygsnämnder blir ungefärligt illustrerat enligt följande:

Det bör tilläggas att bilden bortser från att Nationalekonomi, Företagsekonomi och Ekonomisk historia från 2004 inte längre formellt tillhör den Samhällsvetenskapliga fakulteten och alltså egentligen inte längre vill förekomma på bild tillsammans med övriga samhällsvetare. Bilden antyder också vilka som i en framtid eventuellt kan tänkas gå i bräsch för att bryta sig ut och bilda en egen Beteendevetenskaplig fakultet.

Nu till något annat. Utöver de tio största institutionerna finns det en som förtjänar speciell uppmärksamhet. Det är Statistiska institutionen vars ämnesområde är statistisk metodik. I praktiskt taget varje betygsnämnd torde en eller annan kommentar – kanske ibland till och med längre diskussion – gälla hur väl doktoranden i sin avhandling bemästrat den metodproblematik som ämnet och källmaterialet mm aktualiserar. Metoder finns av mångahanda slag. En vanlig uppdelning är att man talar om kvalitativa och kvantitativa metoder. De sistnämnda karaktäriseras av att det görs bearbetning av massdata av något slag; vad som på engelska kallas Large-N Studies. Dessa aktualiserar statistisk analys med en uppsjö av olika möjliga och mer eller mindre lämpliga statistiska tekniker att välja mellan, alltifrån sådana vars slutprodukter är enkla procenttal eller medelvärden till avancerade multiregressionskoefficienter.

Utnyttjandet i doktorsavhandlingar av olika slags statistisk metodik varierar sannolikt starkt mellan olika institutioner men det finns veterligt inga systematiska iakttagelser om detta. Dock torde det inte vara långsökt att förmoda att det t ex inom nationalekonomi och ekonomisk historia produceras avhandlingar där statistisk metodik någorlunda frekvent utnyttjas. Och beteendevetarna gör inte så sällan intervju- och enkätundersökningar som kräver statistisk bearbetning. Det räcker ganska långt att bara studera avhandlingstitlarna (som ju också är angivna i betygsnämndernas protokoll) för att våga dra slutsatsen att statistisk metodik är ingen främmande domän i samhällsvetarnas forskningsarbete, låt vara att entusiasmen och förtrogenheten är varierande från institution till institution. Avseende statsvetenskapen har jag i annat sammanhang räknat andelen doktorsavhandlingar som är s k Large-N Studies. Antalet sådana

studier visade sig under åren 1970–2009 vara 24 stycken (4 procent av samtliga avhandlingar).

Syftet med ovanstående resonemang var att ge argument för att det då och då vore nog så motiverat att till betygsnämnden som extern ledamot rekrytera en statistiker. Låt oss alltså undersöka i vilken utsträckning detta faktiskt sker.

Tabell 5. Närvarofrekvens för statistiker i de tio största institutionerna, 1974–2018.

	Sociologi	Pedagogik	Psykologi	Statsvetenskap	Företags- ekon.	Nat. ekon	Kulturgeografi och ekon geogr	Socialt arbete	Ekon.hist.	Rättssociologi
Närvarofrekvens för statistiker (%)	0 %	0 %	2 %	1 %	2 %	21 %	0 %	1 %	4 %	0 %

Siffran 21 procent för Nationalekonomi tycks begriplig, speciellt för alla som erövrat ett eller annat betyg i ämnet. Resten är svårbegripligt. Speciellt konfundrande är att en statistiker aldrig någonsin fått sätta och stämma i en betygsnämnd på Sociologiska institutionen och hos statsvetarna har bara gjorts två besök. Misstanke väcks om att när avhandlingen innehåller statistisk analys så är det lugnast att hålla statistiker av facket borta. Eller bedömer man att doktorandens statistiska analys är så enkel att förstå att fackgranskare inte behövs?

I jubileumsskriften ”Samhällsvetenskapliga institutionen i Lund – en vital 50-åring” berättar Björn Holmquist (s. 320) om den legendariske statistikprofessorn Carl-Erik Quensel – ”Q” kallad – som i sitt uppsåt att verka för spridandet av statistikämnet under 60-talet gärna besökte disputationer i andra ämnen och agerade extraopponent om han ansåg att det behövdes. Detta – skriver Holmquist – ”skapade med tiden en hel del osäkerhet bland respondenter vid disputationer vilka kanske inte alltid insåg välviljan i Q:s agerande” och, tillägger Holmquist avslutningsvis med glimten i ögat, att ”Det tillfälle som hade valts för att sprida statistikämnets förtjänster var kanske inte heller det absolut bästa.”

Nu över till effekten på rekryteringsmönstret av fakultetssplittringen 2004.

Har de tre stora institutionerna inom den 2004 nybildade ekonomiska fakulteten i Lund (dvs nationalekonomi, företagsekonomi och ekonomisk historia) förändrat sitt rekryteringsmönster visavi de kvarvarande institutionerna inom samhällsvetenskapliga fakulteten? Och hur rekryterar dessa numera från national- och företagsekonomi respektive ekonomisk historia?

Tabell 6a. Ekonominstitutionernas rekrytering från samhällsvetarna före och efter fakultetssplittringen.

Närvarofrekvens för:	Nationalekonomi		Företagsekonomi		Ekonomisk historia	
	1974-2003	2004-2018	1974-2003	2004-2018	1974-2003	2004-2018
Statsvetenskap	17 %	8 %	28 %	10 %	13 %	7 %
Kulturgeografi	8 %	0 %	17 %	1 %	33 %	26 %
Sociologi	5 %	0 %	18 %	10 %	31 %	19 %
Socialt arbete	10 %	0 %	5 %	0 %	7 %	2 %
Psykologi	3 %	0 %	9 %	1 %	0 %	0 %
Pedagogik	2 %	0 %	6 %	6 %	0 %	0 %

Tabell 6b. Samhällsvetarnas rekrytering från ekonomiinstitutionerna före och efter fakultetssplittringen.

Närvarofrekvens för:	Statsvetenskap		Sociologi		Kulturgeografi	
	1974-2003	2004-2018	1974-2003	2004-2018	1974-2003	2004-2018
Nationalekonomi	20 %	11 %	2 %	0 %	2 %	6 %
Företagsekonomi	8 %	19 %	9 %	8 %	17 %	14 %
Ekonomisk historia	13 %	11 %	19 %	4 %	25 %	18 %

Siffrorna i tabell 6a och 6b pekar tydligt på en utveckling efter fakultetssplittringen innebärande att umgänget mellan ekonomi- och samhällsvetarinstitutionerna har ömsesidigt minskat. Ett markant undantag kan noteras: Statsvetarna rekryterar från Företagsekonomi i ökad utsträckning efter fakultetsdelningen. Deras närvarofrekvens hos statsvetarna har ökat från 8 till 19 procent. Omvänt gäller dock det övergripande mönstret: Statsvetarnas närvarofrekvens hos företagsekonomen har minskat från 28 till 10 procent.

Naturligen kommer nu frågan om det (utöver fakultetsklyvningen) över tid kan påvisas någon väsentlig förändring vad gäller rekryteringsmönstret för externa betygsnämndsledamöter. Svaret är ja och dokumentationen redovisas i tabell 7.

Tabell 7. Förändringar avseende rekryteringsmönster för externa ledamöter till betygsnämnderna. Inom parentes anges andelen externa ledamöter som rekryteras från angiven institution.

De 10 största samhällsvetenskapliga institutionernas tre största rekryteringskällor för externa ledamöter till betygsnämnderna

Rekryterande Institution	Rang-nummer	2004-2018	
		1974-2003	2004-2018
Sociologi	1	Kulturvetenskap (10 %)	Systerinstitutioner (18 %)
	2	Statsvetenskap (9 %)	Socialt arbete (14 %)
	3	Psykologi (9 %)	Kulturvetenskap (13 %)
Pedagogik	1	Sociologi (21 %)	Systerinstitutioner (40 %)
	2	Psykologi (18 %)	Sociologi (11 %)
	3	Systerinstitutioner (18 %)	Psykologi (11 %)
Psykologi	1	Medfak, spec psykiatri (37 %)	Systerinstitutioner (37 %)
	2	Systerinstitutioner (17 %)	Medfak, spec psykiatri (32 %)
	3	Sociologi (9 %)	Socialt arbete (5 %)
Statsvetenskap	1	Sociologi (21 %)	Systerinstitutioner (22 %)
	2	Historia (19 %)	Sociologi (11 %)
	3	Nationalekonomi (10 %)	Historia (10 %)
Företagsekonomi	1	Systerinstitutioner (26 %)	Systerinstitutioner (51 %)
	2	Statsvetenskap (12 %)	Tekniska univ/högskolor (10 %)
	3	Ekonomisk historia (11 %)	Informatik (7 %)
Nationalekonomi	1	Ekonomisk historia (22 %)	Systerinstitutioner (36 %)
	2	Systerinstitutioner (21 %)	Ekonomisk historia (15 %)
	3	Företagsekonomi (15 %)	Företagsekonomi (14 %)
Kulturgeografi	1	Sociologi (17 %)	Systerinstitutioner (27 %)
	2	Naturvetenskap o teknik (16 %)	Naturvetenskap o teknik (17 %)
	3	Ekonomisk historia (12 %)	Ekonomisk historia (10 %)
Socialt arbete	1	Sociologi (33 %)	Sociologi (20 %)
	2	Systerinstitutioner (18 %)	Systerinstitutioner (17 %)
	3	Psykologi (17 %)	Kulturvetenskaper (13 %)
Ekonomisk historia	1	Nationalekonomi (22 %)	Nationalekonomi (27 %)
	2	Kulturgeografi (15 %)	Ekonomisk historia (19 %)
	3	Sociologi (14 %)	Kulturgeografi (13 %)
Rättssociologi	1	Sociologi (32 %)	Juridik (35 %)
	2	Juridik (22 %)	Statsvetenskap (16 %)
	3	Systerinstitutioner (14 %)	Sociologi (14 %)

Fenomenet med omfattande ökad rekrytering från systerinstitutioner utanför Lund är intressant. Det är en genomgående förändring som kommer på 2000-talet och gäller praktiskt taget alla institutioner. Tidigare var det inte lika vanligt att externa ledamöter rekryterades på detta sätt. Bidragande orsak till detta kan ha varit att sådan rekrytering enligt dåvarande bestämmelser fick ske på institutionens egen bekostnad, vilket torde ha verkat dämpande på rekrytering bortom Lunds horisont. Starkt bidragande till ökningen av rekryteringen från systerinstitutioner blev däremot en ny regel som fakulteten beslutade 2012. Då föreskrevs nämligen att minst en ledamot som inte är verksam vid Lunds universitet obligatoriskt ska ingå i betygsnämnden. Företagsekonomi och Nationalekonomi var tidigast ute med rekrytering hos systerinstitutioner. Numera är det endast Ekonomisk historia och Rättssociologi som har en mera blygsam rekrytering av detta slag.

Ytterligare kan noteras en ganska betydande allmän rörlighet i rekryteringsmönstret sett över tid. Nationalekonomi är den enda institutionen som över tid haft samma tre största rekryteringskällor, låt vara i något annorlunda rangordning. För alla övriga institutioner gäller att de bytt ut minst en eller två av sina tre största rekryteringskällor.

Avslutningsvis redovisas hur externrekryteringen förändrats mot bakgrund av en uppdelning efter fyra olika rekryteringskällor.

Tabell 8. Externrekryteringen mot bakgrund av fakultet (samhällsvetenskaplig eller annan) och geografi (från Lunds universitet eller annat universitet/högskola).

Rekryteringskälla		1974- 1983	1984- 1993	1994- 2003	2004- 2018
		Antal	207	412	635
Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund (inkl. ekon. fakulteten från 2004)	%	77 %	56 %	45 %	32 %
	Antal	39	166	275	208
Inom Lund men från andra fakulteter	%	15 %	23 %	20 %	14 %
	Antal	19	115	379	636
Utanför Lund men från samhällsvetenskapliga fakulteter	%	7 %	16 %	27 %	42 %
	Antal	3	45	118	194
Utanför Lund men andra fakulteter än samhällsvetenskapliga	%	1 %	6 %	8 %	13 %
	Antal	268	738	1407	1532
Totalt antal externa ledamotskap	%	100 %	100 %	100 %	100 %

Viss förändring i rekryteringsmönstret är ganska dramatisk. Till det dramatiska hör nedgången i andel externa ledamöter som rekryteras inom Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – från 77 till 32 procent. Utvecklingen har väsentligen att göra med förändrade rekryteringsregler fastställda av Samhällsvetenskapliga fakulteten. Från 2003 blev det valfritt för institutionerna

att välja mellan 3 eller 5 ledamöter i betygsnämnden. Flertalet institutioner valde att utse tre ledamöter. Endast Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för socialt arbete har fem ledamöter som huvudregel. För nämnder med tre ledamöter gäller att endast en extern ledamot får tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten. 2012 ändrades regeln med tilläggskravet att minst en ledamot som inte är verksam vid Lunds universitet ska ingå i betygsnämnden. Dessa förändringar i regelsystemet förklarar varför det blivit en nedgång i rekryteringen från institutioner inom samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Och det förklarar också varför rekryteringen från universitet utanför Lund har ökat starkt. Huvuddelen av denna ökning har skett genom ökad rekrytering från systerinstitutioner, i första hand inom Sverige, men i viss ökad grad också från Norden, speciellt Danmark.

Från makroperspektivet i tabell 8 övergår vi nu till ett mikroperspektiv. Vilka personer har varit de flitigaste externa betygsnämndsledamöterna?

Tabell 9. Externa ledamöter som rekryterats inom samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund och som haft 10 eller fler uppdrag som externa ledamöter under åren 1974-2018.

	Institution	Förnamn	Efternamn	Antal externa uppdrag
1	Sociologi	Ann Mari	Sellerberg	45
2	Ekonomisk historia	Lennart	Jörberg	34
3	Pedagogik	Lennart	Svensson	33
4	Statsvetenskap	Lennart	Lundquist	31
5	Ekonomisk historia	Rolf	Ohlsson	31
6	Socialt arbete	Sune	Sunesson	30
7	Ekonomisk historia	Christer	Gunnarsson	28
8	Kulturgeografi	Olof	Wärneryd	26
9	Ekonomisk historia	Lennart	Schön	22
10	Psykologi	Claes	Edlund	21
11	Nationalekonomi	Göte	Hansson	21
12	Rättssociologi	Håkan	Hydén	21
13	Sociologi	Johanna	Esseveld	20
14	Sociologi	Anna Lisa	Lindén	18
15	Sociologi	Bengt	Gesser	16
16	Sociologi	Staffan	Lindberg	16
17	Statistik	Mats	Hagnell	15
18	Sociologi	Rune	Persson	15
19	Psykologi	Alf	Andersson	14
20	Psykologi	Alf	Nilsson	14
21	Socialt arbete	Gunvor	Andersson	14
22	Kulturgeografi	Solveig	Mårtensson	14
23	Sociologi	Per Olof	Olofsson	14

	Institution	Förnamn	Efternamn	Antal externa uppdrag
24	Geografi	Per Olof	Hallin	13
25	Statsvetenskap	Magnus	Jerneck	13
26	Företagsekonomi	Curt	Kihlstedt	13
27	Statsvetenskap	Lars-Göran	Stenelo	13
28	Psykologi	Margot	Bengtsson	13
29	Socialt arbete	Per Gunnar	Edebalk	12
30	Statistik	Jan	Lanke	12
31	Sociologi	Gunnar	Olofsson	12
32	Sociologi	Anders	Persson	12
33	Sociologi	Karl-Erik	Rosengren	12
34	Ekonomisk historia	Göran	Ahlström	12
35	Media och kom.	Peter	Dahlgren	11
36	Socialantropologi	Kajsa	Ekholm-Friedman	11
37	Sociologi	Ron	Eyerman	11
38	Sociologi	Göran	Lindberg	11
39	Pedagogik	Horst	Löfgren	11
40	Kulturgeografi	Gunnar	Törnqvist	11
41	Genusvetenskap	Malin	Åkerström	11
42	Statistik	Sven	Berg	10
43	Kulturgeografi	Torsten	Hägerstrand	10
44	Nationalekonomi	Mats	Lundahl	10
45	Statsvetenskap	Håkan	Magnusson	10
46	Kulturgeografi	Olof	Nordström	10
47	Psykologi	Olof	Rydén	10

Tillsammans har de 47 mest uppdragsengagerade externa ledamöterna inom samhällsvetenskapliga fakulteten haft 787 uppdrag vilket innebär 45 procent av samtliga uppdrag som rekryterats inom fakulteten. Professor Ann Mari Sellerberg från Sociologen är med sina 45 externa ledamötskap den i särklass mest populära personen att rekrytera och uppdragen har kommit från praktiskt taget alla andra institutioner. Ann-Mari Sellerberg illustrerar bäst av alla vad som menas med att ha ett både brett och långvarigt akademiskt förtroende vad gäller att bedöma vad doktorander presterat. Vid samtal om detta med Ann-Mari förklarar hon anspråkslöst att "Vi sociologer brukar i sådana här sammanhang ofta tala om den s k bandwagon-effekten". Alltså att det ena uppdraget ger det andra osv, menade hon eller som Matteus en gång pregnant formulerade det: "Ty var och en som har, åt honom skall varda givet, så att han får över nog" (Matt 25:29). "Förresten" – sa Ann-Mari med ett leende när vi skildes – "jag är fortfarande med på 'orkestervagnen'. Redan tingad till ytterligare en betygsnämnd om några månader."

Om Ann-Maris institution, dvs Sociologen kan sägas något liknande. Ingen annan institution har tillnärmelsevis så många som 12 personer representerade på listan över de med 10 eller fler externa uppdrag. Noteras kan också att inte mindre än fyra personer från Ekonomisk historia har tätplaceringar på listan över populära externa ledamöter med vardera mellan 22 och 34 uppdrag. I tabell 10 redovisas frekventa ledamöter som rekryterats från andra fakulteter i Lund.

Tabell 10. Externa ledamöter som rekryterats i Lund från andra fakulteter än den samhällsvetenskapliga och som haft 10 eller fler uppdrag som externa ledamöter under åren 1974-2018.

	Institution	Förnamn	Efternamn	Antal externa uppdrag
1	Kulturvetenskap/Etnologi	Orvar	Löfgren	29
2	Historia	Kim	Salomon	18
3	Historia	Eva	Österberg	16
4	Historia	Sven	Tägil	15
5	Kulturvetenskap/Idé- och lärdomshistoria	Svante	Nordin	12
6	Historia	Klas Göran	Karlsson	11
7	Psykiatri	Mats	Berglund	10

I denna grupp är som synes två institutioner inom den Humanistiska fakulteten helt dominerande. Merparten av dessa personers uppdrag har inneburit besök på Sociologiska eller Statsvetenskapliga institutionen. Psykiatrikern från Medicinska fakulteten har i flertalet fall rekryterats till Psykologiska institutionen.

Ytterligare en belysning på individnivå kan göras. I normalfallet väljs en intern ledamot som ordförande i betygsnämnden. Men hur ser fördelningen av ordförandeuppdragen ut inom respektive institution? Om detta kan generellt sägas att för åtta av de tio största institutionerna gäller att mellan 3-9 personer har vardera ett antal ordförandeuppdrag som ligger i intervallet 10-20 ordförandeuppdrag per person. Resterande ordförandeuppdrag är ganska jämnt fördelade över ett stort antal personer. Två institutioner avviker dock med en periodvis avsevärt större snedfördelning/koncentration. Under perioden 1975-1987 förekom 41 betygsnämnder på psykologiska institutionen. I 32 av dessa (78 procent) var Gudmund Smith ordförande. På statsvetenskapliga institutionen hade man under åren 1980-2006 97 stycken betygsnämnder. I dessa satt Lars-Göran Stenelo som ordförande i 65 stycken, dvs 67 procent.

Att göra iakttagelser är en (empirisk) sak, att göra reflexioner över det iakttagna är en annan -och ofta normativ sak. Så kan man alltså - sedan David Humes dagar - se på arbetsfördelningen mellan vetenskap och politik. Mellan sig har som bekant aktörerna ett "helvetesgap". Återstår bara att konstatera att

alltsedan Montesquieus dagar – för att inte tala om Platon och Aristoteles – har det pågått en diskussion om den lämpliga maktfördelningen i samhällen och organisationer.

Samhällsvetenskapliga fakultetens senaste regelförändring

År 2017 ändrade samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund återigen på reglerna. Men nu var det dags att i reglerna tala om annat än institutioner, fakulteter och geografi. Nu var det dags att uppmärksamma könsaspekten. Sålunda finns nu sedan 2017-11-23 stadgandet att ”Fler än ett kön ska vara representerat i betygsnämnden.” Den nya regeln motiverar en tillbakablick på könsfördelningen i det förgångna. Hjälpmedlet för denna blir som vanligt en tabell, nu nr 11.

Tabell 11. Kvinnorepresentationen i betygsnämnderna 1974-2018.

	1974- 1983	1984- 1993	1994- 2003	2004- 2018
Kvinnliga doktorander	19 %	30 %	41 %	49 %
Betygsnämnder med kvinnorepresentation	11 %	42 %	65 %	73 %
Betygsnämnder med kvinnlig ordförande	1 %	10 %	20 %	30 %
Antal kvinnor i nämnden:				
0	89 %	58 %	35 %	27 %
1	11 %	29 %	36 %	43 %
2	0 %	10 %	20 %	22 %
3	0 %	2 %	7 %	7 %
4	0 %	1 %	2 %	1 %
5	0 %	0 %	0,4 %	0,1 %
Antal betygsnämnder	219	278	514	727
Kvinnliga externa ledamöter i betygsnämnderna	7 %	15 %	24 %	36 %

De många siffrorna talar för sig själva och i samma riktning. Dock i all entusiasm inför detta kan man notera att fortfarande i perioden 2004-2018 saknas kvinnlig representation i drygt var 4:e betygsnämnd. Sannolikt ovetande om – men säkert anande – en siffra av denna storleksordning, kommer därför samhällsvetenskapliga fakultetens beslut 2017 om att avskaffa enkönade betygsnämnder inte som en överraskning utan som ett tecken på att signal blivit mogen att leverera.

Men allt i det förgångna har inte varit mansdominerat. Som kuriosum kan nämnas tre betygsnämnder på Pedagogiska institutionen – två 1996 och en 2011 – där inte bara doktoranden och opponenter var kvinnor utan också de fem ledamöterna i betygsnämnderna. Avhandlingarnas titlar kan också förtjäna ett omnämnande: ”Hälsa är att leva”, ”Barns tankar om lek” och ”Om fostran i förskoleklass”.

En annan likartad sifferserie – dock rimligen utan kausal relation till kvinnosiffrorna – utgörs av utvecklingen vad gäller andelen avhandlingar skrivna på engelska. Detta må ligga utanför uppsatsens tema, men bedöms ändå vara av visst allmänt intresse att ha kännedom om, speciellt när det kan anges per institution och över längre tid. En vink om de olika samhällsvetenskapliga institutionernas internationella orientering fås via data i tabell 12.

Tabell 12. Procent avhandlingar skrivna på engelska över tid och för de 10 största institutionerna.

Institution	1974-1983	1984-1993	1994-2003	2004-2018
Sociologi	28	40	34	35
Pedagogik	39	5	11	40
Psykologi	80	74	68	94
Statsvetenskap	36	29	66	74
Företagsekonomi	14	12	50	82
Nationalekonomi	67	83	100	100
Kulturgeografi	46	41	46	84
Socialt arbete		33	12	13
Ekon. historia	56	40	64	88
Rättssociologi	17	0	14	26
Samtliga institutioner vid fakulteten	44	40	50	70

Topppnoteringen innehas av nationalekonomi där avhandlingar sedan länge bara skrivs på engelska. Fortsätter utvecklingen i samma riktning kommer det sannolikt inom kort också att gälla för avhandlingar från Psykologen och Ekonomisk historia. Trendavvikande är i första hand Sociologen där svenska oförändrat används i två av tre avhandlingar. Forskningen inom socialt arbete, rättssociologi och pedagogik är sannolikt oftare kopplad till svensk kontext vilket kan förklara den mindre frekventa användningen av engelska.

Betygsnämndernas sammansättning ur kriminologiskt perspektiv

Tillsättandet av en betygsnämnd föregås av att en ämnesföreträdare från den aktuella institutionen inkommer till fakulteten med en framställan om att fakulteten med anledning av en viss förestående disputation ska tillsätta en betygsnämnd bestående av ett antal föreslagna personer. Beslut om att godkänna denna framställan fattas av dekanus. I normalfallet fastställer dekanus det inkomna förslaget.

Tillsättningen av en betygsnämnd ska självfallet göras i enlighet med de regler som fakulteten tidigare fattat beslut om. Vid efterforskning visar det sig att

Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund vid inte mindre än 12 tillfällen sedan 1974 har beslutat om ändringar av reglerna. Ett par gånger har beslutet förändrats av ändrade regler i Högskoleförordningen, i övrigt är det fakultetens självständiga preciseringar angående vad som ska gälla. En resumé över det väsentliga innehållet i dessa regler och när de beslutats följer nedan:

1974 Antalet ledamöter i en betygsnämnd ska vara tre eller fem. Nämndens ledamöter ska i första hand väljas bland fakultetens ledamöter. Normalt ska minst en ledamot vara externt rekryterad.

1978 Som 1974 men med sista meningen borttagen.

1983 Antalet ledamöter ska vara fem. Av dessa får högst tre vara interna. Av övriga två ledamöter ska minst en tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten. (Anm: intressant beslut som är taget tre månader efter rabaldret med Per Gahrtons avhandling, där tre interna ledamöter godkände avhandlingen. Men ändring kom påföljande år).

1984 Antalet ledamöter ska vara fem. Av dessa får högst två vara interna. Bland övriga tre ledamöter bör två tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten och en tillhöra annan fakultet eller annat universitet. Den institution, vilken som ledamot föreslår person från annat universitet än Lunds universitet ska ansvara för kostnaderna i samband med dennes engagemang i betygsnämnden.

1995 Som 1984, men med sista meningen borta.

2000 Antalet ledamöter ska vara fem. Av dessa får högst två vara interna. Av övriga tre ledamöter kan högst två tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.

2003 Antalet ledamöter ska vara tre eller fem. Om fem ledamöter så får högst två vara interna. Av övriga tre får högst två tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Om tre ledamöter så får endast en av de två övriga tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.

2004 Enligt 2003 med tillägget att samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund ska vara representerad i betygsnämnden.

2007 Enligt 2004 med tillägget att vid tre ledamöter får högst en vara internt rekryterad och endast en av de två övriga tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.

2012 Antalet ledamöter ska vara tre eller fem. Minst en ledamot som inte är verksam vid Lunds universitet ska ingå i betygsnämnden. Om nämnden består av tre ledamöter kan i normalfallet högst en vara internt rekryterad och endast en av de två övriga tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund. Om nämnden består av fem ledamöter får högst två vara internrekryterade. Av övriga tre ledamöter kan högst en tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund.

2014 Enligt 2012 med två tillägg: 1) Beslutet om tre eller fem ledamöter ska tas i institutionsstyrelsen och 2) Betygsnämnden är beslutsför när alla ledamöter är närvarande.

2017 Enligt 2014 med tillägget att fler än ett kön ska vara representerat i betygsnämnden.

Efter denna smått fascinerande läsning av fakultetens bestyr med betygsnämndernas sammansättning kan bl a två slutsatser dras:

- 1) Dekanus har en hel del att tänka på och kontrollera innan hen godkänner framfört förslag om en betygsnämnds sammansättning.
- 2) De många och ofta ändrade reglerna i kombination med att källmaterialet innehåller protokoll från 1738 betygsnämnder under en lång tid, tillskapar ett sannskyldigt Eldorado för den som är intresserad av kriminologisk forskning. Så låt oss skrida till verket.

Den första regelvidriga och i övrigt något bisarra betygsnämnden återfinns på psykologiska institutionen 1979. Nämnden har bara två ledamöter mot föreskrivna tre eller fem. Av protokollet får man ett förstahandsintryck av att nämnden har tre ledamöter eftersom det finns tre namnteckningar under rubriken närvarande. En ytterligare titt och man inser att närvarolistan blivit förlängd genom att betygsnämndens ordförande professor Gudmund Smith skrivit sitt namn två gånger. Att professorer är disträa är ju ett visserligen vanligt, men sällan väldokumenterat omdöme. I det här fallet föreligger dock av professorn själv egenhändigt skapad skriftlig dokumentation. Den andre ledamoten som professorn rekryterat är en docent och institutionskollega. Nåväl, den aktuella avhandlingen med titeln "Kognitiva funktioner vid trafikledning" blev godkänd. Ingen av de två ledamöterna anmälde avvikande mening. Nog om detta med kognitiva funktioner. Nej, förresten – det finns några fler exempel på att dessa inte fungerat. I en betygsnämnd ingår handledaren bland ledamöterna och i en annan nämnd har man till och med valt denne handledare till ordförande i nämnden. I ett protokoll återfinns fakultetsopponenten i förteckningen över närvarande ledamöter. Enligt reglerna har fakultetsopponenten

och handledaren rätt att närvara vid betygsnämndens sammanträde och att delta i överläggningarna men inte i besluten, dvs de kan aldrig vara ledamöter i nämnden.

Enligt fakultetens beslut är det under åren 1984–2002 bara tillåtit att ha fem ledamöter i en betygsnämnd. Under åren 1995–2002 återfinns dock enligt protokollen 62 betygsnämnder med endast tre ledamöter, vilket innebär 15 procent av nämnderna under dessa år. Avvikelserna är koncentrerade till psykologiska, pedagogiska och nationalekonomiska institutionen, vilka svarar för 50 av de 62 fallen.

Med bara tre ledamöter i nämnden och dessutom krav på att inte alla får tillhöra samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund (vilket gäller från 2003-02-20) är det kanske inte så märkligt att en handfull nämnder hamnat utanför regelverket genom att ha en lundensisk samhällsvetare för mycket i besättningen. Om olydnaden – eller misstagen – ska graderas är det väl då värre att man i 16 betygsnämnder med fem ledamöter har rekryterat in tre interna ledamöter, vilket är förbjudet sedan den 2 februari 1984. På syndaregistret över denna typ av regelbrott finns 7 olika institutioner. (Laglydiga i sammanhanget är ekonomisk historia, socialt arbete och statsvetenskap). Samtliga fall återfinns under åren 1989–2000. Under de senaste 15 åren finns inte mycket att redovisa vad gäller avsteg från gällande reglemente. Vårt att nämna kan vara att under åren 2008–2011 förekommer några fall av nämnder med tre ledamöter som bemannats med två interna ledamöter. Detta var under de angivna åren inte tillåtet, men regeln mjukades upp 2012 då formuleringen ändrades till ”Om nämnden består av tre ledamöter kan i *normalfallet* (min kursivering) högst en av ledamöterna representera den egna institutionen.”

Två glädjande resultat angående laglydighetens utveckling under senare år kan förtjäna redovisning. Fakultetens beslut 2012 (med hänvisning till Högskoleförordningen 6:34) om att minst en ledamot som inte är verksam vid Lund universitet ska ingå i betygsnämnden, har hitintills fått 100-procentig efterlevnad. Detta obligatorium har i praktiken blivit starkt bidragande till ökningen av rekrytering från systerinstitutioner inom och utom landet. Detta i sin tur har i de flesta fall rimligen inneburit en fackmässig kompetenshöjning i betygsnämnderna.

Slutligen vad gäller beslutet om att förbjuda enkönade betygsnämnder från november 2017: Har det efterlevts? Ja, ingen betygsnämnd inom samhällsvetenskapliga fakulteten har under 2018 brutit mot denna regel. Av femton betygsnämnder inom ekonomiska fakulteten 2018 saknar däremot sju stycken kvinnorepresentation. Men detta är inte något regelbrott eftersom ekonomiska fakulteten inte har något motsvarande förbud mot enkönade betygsnämnder.

Slutord

Förändringarna i regelverket för betygsnämndernas sammansättning har syftat till att förhindra att en majoritet i nämnden består av interna ledamöter. Därutöver har också ett syfte varit att förhindra att extern rekrytering endast blir rekrytering inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. Viss rekrytering ska också obligatoriskt vara gränsöverskridande och inkludera institutioner inom andra fakulteter och till slut (2012) också obligatoriskt innebära rekrytering av "minst en ledamot som inte är verksam vid Lunds universitet." Det citerade har hitintills praktiskt taget utan undantag tolkats som "minst en ledamot som är verksam vid annat universitet än Lunds." Någon (alls icke förbjuden) rekrytering av en person utanför den akademiska världen har med ett par undantag ännu inte skett. Men det finns de facto utrymme inom gällande regelverk för att ytterligare vidga kretsen av valbara ledamöter. Dock måste dessa personer innan de lämnade den akademiska världen inom denna ha uppnått minst docentkompetens. Nationalekonomerna har vid ett par tillfällen utnyttjat denna möjlighet och rekryterat ledamot från Riksbankens styrelse.

På det hela taget kommer också regelförändringarna tydligt till synes i de faktiskt etablerade betygsnämnderna, låt vara att institutioner inom andra fakulteter fått en något blygsam rekrytering. Men inom samhällsvetenskapliga fakulteten har också påvisats ett rekryterings- och därmed umgängesmönster institutionerna emellan som i många fall inte är lika gränsöverskridande, utan i stället har tydliga gränser och drag av preferenser för vissa och motvilja eller likgiltighet för andra. Den olika substansen i forskningen på skilda institutioner förklarar självfallet mycket av detta, men en önskan kunde väl vara att nyfikenhetens redskap lite oftare fick passera vissa institutionsgränser inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. Vad som förenar samhällsvetarna över institutions- och generationsgränser är ju att vi alla – för att tala med Johan Asplund – har en undran inför samhället.

Referenser

- Asplund, Johan, 1970. *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.
- Holmquist, Björn, 2015. "Statistikämnets hemvist vid Lunds universitet genom tiderna", s. 317 i Andersson, Gunnar & Jerneck, Magnus (red.), *Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – en vital 50-åring. En jubileumsskrift*. Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.
- Hägerstrand, Torsten, 1970. *Urbaniseringen: stadsutveckling och regionala olikheter*. Lund: Gleerup.
- Samuelsson, MarieLouise, 2016. "Hur stort inflytande har betygsnämnderna?", *Universitetsläraren*, 2016-12-20.
- Sandstedt, Thomas & Stigmar, Martin, 2006. "Underkända avhandlingar – en kartläggning av underkända avhandlingar vid sex universitet inom tre skilda fakultetsområden, det humanistiska-, rätts- samt samhällsvetenskapliga under perioden 1984 – 2003", *Didaktisk Tidskrift* 16(1), s. 7-19.

SÄKERHETSPOLITISKA BETRÄKTELSE¹

I geoekonomins tid

Rikard Bengtsson

The age of geoeconomics

It is increasingly evident that the centre of gravity of international relations is shifting in the direction of Asia. China's economic and political rise is the single most important dimension of this development. This coincides with fading American hegemony, obvious during, but in essence not limited to, the Trump Presidency.

These actor-level changes take place within a context of structural change of the global order, defined by competitive and redistributive globalization. The concept of geoeconomics is fruitful for grasping what is under way. Understood as geopolitical consequences of economic processes and economic consequences of geopolitical shifts, geoeconomics has become the defining feature of international relations in the era of advanced globalization. This development in turn emphasizes flow security as the primary security dynamic. As these contours of the future order are becoming clearer, Europe – and the EU – is increasingly challenged in terms of global relevance.

Asiens århundrade

De senaste decenniernas ekonomiska och politiska tyngdpunktsförskjutning mot Asien är vår tids enskilt största förändring av den internationella ordningen. Obama-administrationens omorientering av den amerikanska utrikespolitiken var ett framträdande tecken på detta – utrikesminister Clintons återkommande referens till "the Pacific Century" är en påminnelse om USA:s erkännande av denna förändring, som under Trumps presidenttid snarast antog strikt geopolitiska förtecken. Europa marginaliseras därmed, och paradoxalt

¹ *Statsvetenskaplig tidskrift* kan nu publicera det andra bidraget i vår satsning på det vi kallar "Säkerhetspolitiska betraktelser". I serien ryms samtidskritik, debatt eller analyser av både nationella och internationella fenomen. Välkomna med ett bidrag!

nog är det den ryska regimens aggressivitet i Ukraina och olagliga annektering av Krim som gör att det amerikanska engagemanget i och för Europa inte har minskat ytterligare utan – för en begränsad tid, får man anta – snarare ökat.

Kina är den avgörande och globalt sett ännu enda riktigt relevanta framväxande aktören i denna strukturella omvandlingsprocess. En mängd parametrar pekar i samma riktning – ekonomisk storlek (världens största ekonomi i PPP-termer) och tillväxt över decennier, handelsbetydelse, satsningar på forskning och utveckling, inte minst artificiell intelligens, antal sökta, och numera även antal beviljade, patent, flöden av direktinvesteringar – listan över områden där Kina är globalt ledande, ensamt eller tillsammans med USA och EU, kan göras lång. Kinas ekonomiska utveckling är oöverträffad i ett historiskt perspektiv – sedan president Deng öppnade den kinesiska ekonomin mot omvärlden under slutet av 1970-talet har den ekonomiska tillväxten varit oerhörd; en årlig tillväxt på i runda tal tio procent i flera decennier till dagens mer modesta sex procent,² vilket har inneburit att ett antal hundra miljoner kineser lyfts ur fattigdom, att en snabbt växande medelklass utvecklats och att Kina successivt antar en annan roll i den globala ekonomin.

Successivt framträder också Kinas regionala och globala politiska ambitioner allt tydligare – inte minst vad gäller politiken i Sydkinesiska havet, etablerandet av nya multilaterala institutioner som den asiatiska infrastrukturinvesteringsbanken AIIB, det enorma silkesvägsprojektet Belt and Road Initiative (BRI) och omfattande militära satsningar, fortfarande i skuggan av USA men tillräckliga för att påverka styrkeförhållandena i Stilla havet och visa att Kina numera är en maritim stormakt liksom en fullödig kärnvapenmakt. I relationen till USA är det kinesiska perspektivet nu proaktivt och genomsyras av självförtroende. President Xis vision om ”a new type of great power relations” baserad på paritet, ömsesidig respekt och erkännande av kärnintressen, lanserad vid det historiska toppmötet mellan Xi och Obama i Sunnylands 2013, vittnar om detta. Den kinesiska hållningen består i vår tid och förändras sannolikt inte nämnvärt av ett skifte på presidentposten i USA.

Det hela relaterar till frågan om tid. Kinas mycket långa strategiska perspektiv har Mittens rike som referenspunkt och inbegriper också det sekel av förnedring mellan första opiumkriget och andra världskriget som nu utgör en av de historiskt baserade drivkrafterna för Kinas politik. USA:s strategiska perspektiv är kort, åtminstone efter kalla kriget. För Kina gäller alltså det omvända, vilket President Xis tal vid partikongressen 2017 är ett framträdande, men långt ifrån enda exemplet på.

Det är denna nya värld som USA och Europa måste förhålla sig till. Den världsordning som västvärlden byggt upp under efterkrigstiden utmanas, både

2 Enligt IMF var Kinas tillväxt 2019 6,1 %, medan prognosen för 2020 stannar vid 1,9 % i coronapandemins spår, för att 2021 öka till 8,2 % (IMF 2020).

vad gäller globala normer och institutionell arkitektur. Etablerade sanningar om medelklassens preferenser och om förhållandet mellan ekonomisk utveckling och politisk liberalisering/demokratisering ställs på ända. Ekonomiska och politiska styrkeförhållanden förändras, och med det följer nödvändigheten av proaktivt strategiskt agerande, också från de som dominerat den hittillsvarande ordningen. Sådant lyser för närvarande med sin frånvaro i Europa, där en sammanhållen och realistisk Kinastrategi saknas såväl på EU-nivå som i många medlemsländer, vilket passar Kinas bilaterala förhållningssätt utmärkt. Den amerikanska hållningen, å sin sida, vittnar om en kombination av förödmjukelse och ignorans. President Trumps nationella säkerhetsstrategi är i detta avseende symptomatisk – i kontrast till en mer nyanserad, eller försiktig alternativt ambivalent, om man hellre vill, strategi och politik under president Obama definierades under Trump-eran alla frågeställningar som berör Kina i geopolitiska konkurrenstermer. Med Biden i Vita Huset kan förväntas en mindre konfrontatorisk retorik, men i den utsträckning som den nya administrationen kommer att driva en värderingsbaserad utrikespolitik hamnar USA och Kina ofrånkomligen på kollisionskurs även framgent.

Aktörs- och strukturförändringar i det internationella systemet

Utvecklingen återspeglar grundläggande förändringar i det internationella systemet. På aktörsnivå ser vi ett maktskifte i den internationella politiken. USA:s ledande och i stycken dominerade ställning balanseras successivt av Kinas framväxt som global stormakt; den amerikanska hegemonin och unipolariteten är ett minne blott. Förändringen är den enskilt viktigaste, men reflekterar ett större skifte i vilket framväxande aktörer, exempelvis i konstellationer som BRICS och Next 11, på olika sätt utmanar västvärldens, det vill säga i allt väsentligt OECD-kretsens, politiskt, ekonomiskt och ideologiskt dominerande ställning. Vad gäller specifikt förhållandet mellan Kina och USA finns det anledning att fundera över utfallet under de kommande decennierna. Historien lär oss att i de flesta fall när en existerande stormakt utmanas av en framväxande stormakt slutar konfrontationen med krig (Allison 2017). Denna så kallade Thukydidesfälla uppstår i mötet mellan den framväxande stormaktens krav på respekt, handlingsutrymme och erkännande och den dominerande stormaktens prestige, rädsla, och värnande av status quo. Dynamiken, som observerades av historikern Thukydides under det Peloponnesiska kriget 431–404 f Kr, är inte deterministisk; forskningen visar på ett antal fall när stormaktkonfrontationer inte slutat i krig. Det finns dock anledning att fundera över om de gynnsamma faktorer som varit närvarande i dessa fall, i form av utomstående konfliktlösning, ömsesidig demokrati och kulturell närhet, liksom politiskt ledarskap, råder i dagens förhållande mellan USA och Kina (Bengtsson 2020).

Bortom maktförskjutningar mellan enskilda aktörer återfinns en grundläggande omstrukturering av den globala ekonomin och politiken. De senaste decenniernas globalisering har i grunden ändrat förutsättningarna för politisk maktutövning, såväl inrikes- som utrikespolitiskt. Globaliseringsbegreppet är omtvistat och mångtydigt; det är framför allt två sammanflätade dimensioner av globalisering som är intressanta för våra syften. Den första rör den ekonomiska omvandlingen. Världsekonomin är mer integrerad än någonsin tidigare och de ingående enheterna – nationella ekonomier – är, om än i olika grad, öppna gentemot och beroende av varandra. Staten är inte en sluten enhet och kontrollerar inte fullt den egna ekonomin. Handelsflöden liksom finansiella flöden har vuxit dramatiskt de senaste decennierna. Istället för omfattande lagerhållning i det egna landet är de flesta av världens länder integrerade i globala och regionala försörjningskedjor som bygger på sofistikerade transport- och logistiksystem efter behov – så kallad *just-in-time delivery*. Coronapandemin och försöken till hantering av den illustrerar på ett brutalt sätt denna förändring, på global nivå men också för enskilda länder, som Sverige – avsaknaden av nationella reserver av såväl skyddsutrustning som läkemedel blottlade beroendeförhållandenas sårbarhet och inneboende makt- och konkurrensaspekter.

Den andra dimensionen handlar om kommunikationsrevolutionen och hur händelseutveckling i en del av världen omedelbart blir allmänt känd i hela världen, och snabbt får konsekvenser över hela världen. Detta är en aspekt av vad som ibland kallas för rums- och tidskompression och innebär att våra tidigare föreställningar om geografi och tid i grunden förändras av hastigheten och räckvidden hos moderna kommunikationsmedel. Hur man ska förstå konsekvenserna av globaliseringsutvecklingen är omtvistat. Många menar att globaliseringens transformativa kraft leder till ekonomisk utveckling, att samhällen och individer blir alltmer lika och att en kosmopolitisk kultur utvecklas, medan andra lyfter fram de redistributiva effekterna av ekonomiska processer och teknikutveckling och pekar på att parallellt med att globaliseringen fördjupas så växer nationalism och högerpopulistiska politiska krafter sig starka i många länder.

Globaliseringsutvecklingen är en konsekvens av en komplex kombination av faktorer i ett samspel mellan politiska beslut, ekonomisk rationalitet och teknisk utveckling. Digitalisering, global logistikutveckling och globalt fria kapitalrörelser är alla exempel på processer som i väsentliga avseenden kringskär stater handlingsutrymme och ändrar innebörden av centrala begrepp som säkerhet och maktutövning.

Parallellt med globaliseringen kvarstår vad vi kan betrakta som konventionella internationella relationer: militär maktutövning och avskräckning mellan territoriellt baserade enheter som strävar efter suveränitet och autonomi, komplexa relationer mellan svaga och starka stater och internationella institutioner baserade på segrarmakternas rationalitet efter andra världskriget. Dessutom

måste noteras att globaliseringens genomgripande kraft inte är lika stark i alla delar av systemet. Från Syrien till Irak och Afghanistan – i och bortom Mellanöstern kan vi se ett koncentrat av ett annat slags definierande politisk dynamik, baserad på våldsutövning och förgörelse.

Dessa observationer kan ses i ljuset av Robert Coopers insiktsfulla bok från 2003, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century*, i vilken han talar om olika typer av internationella system och aktörer: förmoderna, moderna och postmoderna. Den förmoderna världen – i Coopers termer "the pre-state, post-imperial chaos" (2003: 22) – består av svaga alternativt sönderfallande stater utan den moderna statsapparatusens alla rekvisit och där allt från terroristorganisationer till drogkarteller och piratband i grunden utmanar och ibland omöjliggör statens våldsmonopol och därmed rimliga förutsättningar för politiskt beslutsfattande, myndighetsutövning och långsiktig utveckling. Den moderna världen utgörs av det klassiska statssystemet, baserat på suveräna stater med statskapacitet och beslutsautonomi och en internationell ordning baserad på maktbalans, militär konfliktlösning, i avskräckningsform eller operativ form, hegemoni (i perioder) och mellanstatlig organisering med juridiska inslag som drar en skarp gräns mellan inrikes och utrikes angelägenheter. Den postmoderna världen, slutligen, kännetecknas av att statssuveräniteten faller i bakgrunden och inte är absolut (vilket den förvisso aldrig var), att internationell institutionalisering och juridifiering av internationella relationer växer sig allt starkare och att territoriell politik och gränser blir mindre intressanta. Det innebär också att innebörden av, och medlen för, att bedriva utrikespolitik förändras. EU är den bästa illustrationen av denna postmoderna värld, där den gamla uppdelningen mellan inrikespolitik och utrikespolitik blir meningslös, där beroendeförhållanden växer sig starkare och bejakas och där ömsesidig inblandning i varandras angelägenheter är hela poängen, "right down to beer and sausages", som Cooper skriver (2003: 27).

En av Coopers bärande poänger är att dessa världar existerar parallellt, och bryts mot varandra. Världsordningen är komplex – och så i tilltagande grad, kan man tillägga, under de snart två decennier som passerat sedan Cooper publicerade sin analys. Denna komplexitet är en återspeglning av globaliseringsutvecklingen i kombination med att förmoderna inslag ständigt reproduceras; enskildheterna kan skifta men fenomenet består. Det moderna statssystemets relevans är fortsatt tydlig, nationalismen får förnyad kraft på många håll och tidigare decenniers rop om statens irrelevans hörs allt svagare. Det måste alltså noteras att det inte finns någon given korrelation mellan globaliseringsutvecklingen och statens tillbakagång – tvärtom. Det är också i detta ljus vi måste förstå att strukturell förändring till trots, ser vi inte en postmodern ordning på global nivå växa fram; det är till stora delar ett europeiskt fenomen. Just därför är det också viktigt att förstå att resten av världen inte genomsyras av – och kanske inte heller nödvändigtvis attraheras av – den postmoderna logiken.

Geoekonomi

Cooper skrev sin bok under vad som kan betraktas som den kortvariga liberala världsordningens absoluta höjdpunkt. Argumentet baseras på utgångspunkten att kalla kriget i sig inte byggde på en liberal utan realistisk ordning och att det var först efter kalla krigets slut som den amerikanska liberala hegemonin kom att genomsyra systemet. Redan några få år in på det nya millenniet såg vi de första tecknen på unipolaritetens utmaningar och början på den amerikanska nedgången. Realistiska analytiker med John Mearsheimer i spetsen har pekat på den liberala ordningens inneboende svaghet och att den inte utgör en stabil ordning på de sätt som bipolaritet gör (läs: var och åter kommer att vara). Liberalismen utmanas på idéplanet såväl i nationella politiska sammanhang, till exempel genom demokratins bräcklighet och ojämlik omfördelning av välstånd, som globalt, genom nedprioritering av frihandel och multilateralt samarbete (Mearsheimer 2018, 2019; även Glaser 2019).

Blickar vi ut över den globala ekonomin ser vi allt mer av politisk intervention och mellanstatlig konflikt i de ekonomiska flödena. Detta sker parallellt med alltmer avancerad globalisering och samtidigt som organiseringen av internationella relationer fördjupas, inte minst märkbart i tillväxten av antalet frihandelsavtal men även inom säkerhets- och försvarsområdet.

Hur ska vi tolka det som sker, dessa parallella utvecklingslinjer? Perspektivet *geoekonomi* hjälper oss en bit på vägen för att förstå den samtida utvecklingen. I korthet baseras perspektivet på kombinationen av mellanstatlig konfliktodynamik och kommersiella/ekonomiska medel för maktutövning. Tankegången bygger på realistisk teoribildning och anammar välkända idéer om territoriers betydelse, suveränitetens primat, mellanstatlig konkurrens och strävan efter relativa vinster (Luttwak 1990). Perspektivet geoekonomi, vars intellektuella rötter alltså återfinns inom merkantilismen, baseras på idén om ömsesidig konstituering av ekonomiska och politiska processer, alltså geopolitiska konsekvenser av ekonomiska fenomen som tillväxt, interdependens och hyperglobalisering och ekonomiska konsekvenser av geopolitiska maktförskjutningar som i fallet med Asiens framväxt (Baru 2012; Grevi 2012).

Att använda ekonomiska medel för att tillskansa sig inflytande och materiella vinster och för att förändra beteendet hos motparter är förvisso inget nytt, men har avancerat till att bli den primära formen av maktutövning i dagens värld. Förklaringarna till denna utveckling är många och komplexa, men speglar dels strukturella förändringar i det internationella systemet till följd av globalisering och teknisk utveckling, dels militära medels begränsade betydelse för att hantera en komplex och bred uppsättning hot, utmaningar och risker. Med andra ord ser vi ett skifte – tidigare sågs ekonomisk konkurrens och vinst som sekundärt i förhållande till militärstrategiska prioriteringar och tillvägagångssätt; nu gäller det omvända i stora delar av det internationella systemet. Aktörsrationaliteten förblir dock densamma. Under såväl det kalla kriget som

den följande liberala ordningen hölls ekonomiska konflikter mellan såväl USA och Japan som USA och Europa tillbaka av överordnade militära säkerhetsöverväganden och amerikansk hegemoni. Nu gäller det omvända – militär logik har fått ge vika för ekonomisk maktutövning och USA:s dominerande position är relativt försvagad. I det perspektivet är de misslyckade förhandlingarna om ett transatlantiskt frihandels- och investeringsavtal (Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) liksom USA:s beslut att inte tillträda Stilla-havsavtalet TPP (Trans-Pacific Partnership) illavarslande, eftersom båda situationerna öppnar upp för mer protektionistisk politik och dessutom lämnar Kina ett mer gynnsamt läge än vad som annars vore fallet, inte minst i Stilla-havsasien. Det återstår att se i vilken utsträckning USA under Bidens ledning försöker utmejsla en mer proaktiv utrikesekonomisk politik.

En framträdande aspekt i den geoekonomiska dynamiken är att avancerade ekonomiska flöden inte nödvändigtvis ger ett mer samarbetsorienterat mellanstatligt klimat. Ömsesidiga beroendeförhållanden är inte per automatik (endast) fredsfrämjande och samarbetsdrivande såsom framhålls i liberal teori-bildning, utan kan också användas – beväpnas – av mäktiga stater för att få igenom sina intressen och utforma systemet efter egna preferenser (Farrell & Newman 2019).

Ekonomins framskjutna plats till trots, är stater och suveränitetsbaserad interaktion fortfarande bärande element i det geoekonomiska perspektivet: ”World politics is still not about to give away to world business, i.e. the free interaction of commerce governed only by its own nonterritorial logic” (Luttwak 1990: 19). För att använda Coopers termer så är det moderna statssystemet intakt, medan utrikespolitiska medel tar sig andra uttryck, såsom konkurrenskraft, protektionism, marknadstillträde, exploatering av sårbarheter och strategiska investeringar (bland annat i infrastruktur), och säkerhetspolitik bedrivs utifrån nya föreställningar om vad säkerhet är och hur osäkerhet kan minskas. Stater är inte de enda aktörerna i den globala politiska ekonomin utan sam-existerar med transnationella företag och andra typer av privata aktörer, men spelar en avgörande roll genom att både reglera, det vill säga sätta villkoren för ekonomisk interaktion, och agera på områden av strategisk relevans, som till exempel innovation, högteknologisk forskning och utveckling. I förlängningen av resonemanget finns här också en geoekonomisk kritik mot liberalt inspirerade analyser om att kapitalismen och marknaden skapar fred (för en aktuell och elegant sådan analys, se dock Mousseau 2019); ur ett geoekonomiskt perspektiv finns inte förutsättningarna för en sådan ren marknadsdynamik på grund av det självreproducerande statssystemet.

Uttrycken för geoekonomisk praktik i vår tid är många. Ledande aktörer visar sig påfallande ofta beredda att på politisk väg skydda sina ekonomier. Handelskrig mellan USA och Kina är det enskilt mest framträdande exemplet på detta (Evenett & Fritz 2018). Men det handlar inte bara om USA och Kina

– vi kan notera en generell trend av ökad statsinblandning i ekonomin sedan Lehman Brothers kollaps och den efterföljande globala finanskrisen. Detta gäller även på europeisk botten, såväl för enskilda statsaktörer som för EU som enhet (GTA 2020). Världshandelsorganisation WTO, som kan framhållas som det främsta på exemplet på avancerat globalt multilateralt samarbete med överstatliga konfliktlösningsmekanismer, är de facto sedan en tid satt ur spel och har utvecklats till det kanske tydligaste uttrycket för multilateralismens kris (och reflekterar för den delen även de transatlantiska relationernas kris, se Smith 2018). Många lägger skulden för utvecklingen på USAs agerande under Trumps presidenttid (och sätter följaktligen stort hopp till Bidens löften om att återupprätta WTO). Detta ger dock inte hela bilden. Utvecklingen kan också ses som att WTO blev offer för sin egen framgång; allt rikare och mer konkurrenskraftiga utvecklingsländer utmanar industriländerna, som i sin tur anammar egoistisk och protektionistisk politik, vilket föranleder reaktioner från utvecklingsländerna. Även den omfattande tillväxten av regionala frihandelsavtal kan ses i sådana konkurrenstermer, som försök att hantera ett hårdnande konkurrenstryck snarare än att vara byggstenar mot en starkare global frihandelsregim. EU sitter här på två stolar, sannolikt långsiktigt ohållbart, som WTO:s främste förkämpe men samtidigt också som den som utan jämförelse ligger bakom den kraftiga tillväxten av regionala frihandelsavtal (WTO 2020; Europeiska kommissionen 2020).

Även framväxten av G20 (världens tjugo största ekonomier, med något politiskt motiverat undantag) som det främsta forumet för global ekonomisk styrning illustrerar den geoekonomiska logiken. G20:s arbete under krisåren 2009-2011 kan visserligen ses som en process för kollektivt ansvarstagande under amerikansk och europeisk ledning (Bengtsson 2015), men forumets konstruktion – ett toppmötesmaskineri utan efterlevnadsmekanismer och fungerande representation – visar på den globala maktordningens företräde. Vid varje toppmöte sedan 2008 har G20 i sin avslutande kommuniké påpekat vikten av att inte hemfalla till protektionism, samtidigt som det är precis det som sedan skett, i ärlighetens namn i olika utsträckning för olika G20-ekonomier. Det är symptomatiskt – och illavarslande – att sedan 2018 års kommuniké finns inte längre uppropet mot protektionism kvar.

Nya förutsättningar, gamla föreställningar?

Vi lever i en tid av territoriell organisering i statsenheter parallellt med avancerad globalisering. Hur långt räcker våra statsvetenskapliga begrepp för att förstå och analysera den nuvarande utvecklingen? Centrala begrepp och begreppspar inom den statsvetenskapliga forskningen om internationella relationer – krig och fred, makt och säkerhet, stat och demokrati, stabilitet och förändring – är alla fundamentalt omtvistade, tillskrivs fundamentalt olika innebörd av olika

analytiker, och är dessutom föränderliga över tid. Hur väl fungerar de i analysen av vår samtid?

Hur kan exempelvis krigsbegreppet förstås? Som det geoekonomiska resonemanget illustrerar är dagens – och framtidens – internationella relationer inte nödvändigtvis mindre konfliktartade eller mer harmoniska till sin natur än i tidigare perioder. Bärande element av en grundläggande dynamik, strukturmässiga som aktörsorienterade, kvarstår: konkurrens om knappa resurser, ömsesidiga beroendeförhållanden, strävan efter makt och säkerhet, liksom osäkerhet om andras intentioner och misstroende mellan stater.

John Muellers bok *Retreat from Doomsday – The Obsolescence of Major War* (1989) är tänkvärd i sammanhanget. I sin analys visar Mueller hur krig mellan stater successivt kommit att ses som irrelevant för konfliktlösning och maktutövning i dagens värld. En gängse definition av krig, det vill säga storskaligt organiserat våld mellan politiskt organiserade grupper, pekar i riktning mot att mellanstatliga krig blir alltmer sällsynta (UCDP 2020). Ofta görs observationen att det istället är andra former av militärt våld som vuxit i omfattning, till exempel inbördeskrig. I vårt sammanhang blir istället poängen att skilja på fenomen och medel. Om vi öppnar upp begreppet till att innefatta också icke-militära medel för maktutövning så blir bilden en annan – det är alltså inte mellanstatliga krig som blivit obsoleta, utan mellanstatliga *militära* krig. Krig förs fortsatt i den geoekonomiska världen med andra instrument, men utifrån samma slags logik. David Baldwin introducerade det här relevanta begreppet *economic statecraft* för att beskriva användandet av ekonomiska instrument, exempelvis sanktioner och handelsvillkor, som utrikespolitiska medel (Baldwin 1985; se också Lew & Nephew 2018 för en samtida analys av amerikansk utrikesekonomisk politik).

Mot denna bakgrund finns det alltså anledning att reflektera över maktbegreppets innebörd i den internationella politiken. Michael Barnetts och Raymond Duvalls analytiska ramverk för olika typer av makt bär fortsatt relevans i geoekonomins tid. De skiljer på vad de kallar tvingande makt, alltså en aktörs direkta inflytande över någon annan, institutionell makt som reflekterar hur institutionella ramverk och villkor möjliggör maktutövning för vissa aktörer men begränsar andra, strukturell makt som återspeglar det ömsesidigt konstituerande förhållandet mellan två aktörer utifrån deras strukturella positioner och slutligen produktiv makt, med vilket avses indirekt inflytande i sociala system, exempelvis statssystemet, genom dagordnings-sättande, meningsskapande och normutveckling (Barnett & Duvall 2005). I ett geoekonomiskt sammanhang förefaller samtliga makttyper vara aktuella. Tvingande makt med hjälp av ekonomiska (och, vilket vi återkommer till nedan, militära) medel är en återkommande aspekt, men här bör också lyftas fram institutionell makt genom de existerande institutionella arrangemang, inte minst internationella organisationer, som utvecklats under efterkrigstiden,

men som på senare år reformerats (Världsbanken och IMF), utmanats (WTO) och utvecklats utifrån konkurrerande principer (såsom G20 och AIIB). Strukturella maktrelationer tar sina uttryck i asymmetriska beroendeförhållanden mellan enskilda länder/aktörer men är också en definierande dimension av globaliseringens omfördelade effekter. Projicering av produktiv makt, slutligen, återfinns i konkurrerande idéer om allt från organiseringsprinciper och problemformulering till globala normer och standarder.

I förlängningen av resonemanget ligger förstås en omvälvande policyimplikation kring det rationella i att satsa ofantliga summor på säkerhetspolitiska medel som i allt större utsträckning spelat ut sin roll. Vore det inte rimligare att i geokonomin satsa knappa offentliga resurser på civilt försvar snarare än militärt försvar, på cybersäkerhet och skydd av kritisk infrastruktur snarare än territoriellt invasionsförsvar, på att säkerställa leveranser av strategiska insatsvaror snarare än torpeder? Jo, delvis åtminstone, beroende på hur man uppfattar hotbilden. Resonemanget kompliceras dock av ett antal faktorer. Militära komponenter behövs för ett trovärdigt civilt försvar (jämför den svenska totalförsvarsidén om kopplingarna mellan civilt och militärt försvar). Avskräckning med militära medel kan användas för civila syften/påverkan på beslut på andra politikområden. Militära medel, framför allt flyg- och marinstridskrafter, behövs för att upprätthålla territoriell integritet – kom ihåg att den geoeconomiska dynamiken inte inbegriper att territorier och stater har blivit obsoleta utan snarare att territorier fått en annan betydelse än tidigare – och för att säkra fria och ostörda flöden och upprätthålla globala principer om öppna hav och navigationsfrihet. Dessutom kvarstår det fundamentala faktum att en del säkerhetspolitiska antagonister fortsätter att definiera säkerhetspolitiken i traditionella territoriella termer och prioritera militär styrka.

Ett bärande argumentet i det geoeconomiska perspektivet är att internationella relationer förvisso uppvisar drag av samarbete och gemensamma intressen men framför allt kännetecknas av motstridiga intressen och att aktörer – stater och företag – förr eller senare hamnar i konflikt med varandra. Denna ordning präglas inte av harmoni, men inte heller av ständigt hotande eller faktisk militär konfrontation. Om man så vill är det snarare alltså ett slags fredstillstånd som råder. Fredsbegreppets mångtydighet består även i ett geoeconomiskt perspektiv. I grunden finns frågan om vad fred kan betyda i ett kapitalistiskt system; kapitalismens inneboende natur karaktäriseras av aktörskonkurrens och informationsbrist (det vill säga osäkerhet) snarare än säkerhet, parallellt med starka gemensamma aktörsintressen hos de som gynnas av systemet för systemets fortsatta funktion. En liberal rationalistisk tradition inom fredsforskningen betonar följaktligen marknadens inneboende fredsfrämjande natur, det vill säga att kapitalismens marknadsmekanismer

upphäver det klassiska militära säkerhetsdilemmat och förverkligar de godartade implikationerna av ömsesidigheten i beroendeförhållandena, exempelvis genom att betona de gemensamma intressen som följer av handels- och, inte minst, investeringsrelationer (Gartzke 2007; Weede 2016). Resonemanget innebär att en allt mer avancerad globalisering verkar främjande för utvecklingen av fredliga mellanstatliga relationer. Samtidigt innebär inte gemensamma ekonomiska intressen nödvändigtvis att konflikt och konkurrens försvinner. Dessutom kan beroendeförhållanden, som till sin natur så gott som alltid är asymmetriska, exploateras för politiska syften.

Lyfter vi blicken bortom frågan om den kapitalistiska fredens vara eller icke vara ser vi att fredsforskningen innefattar en stor mängd conceptualiseringar och typologier över olika typer av fred, som på ett eller annat sätt relaterar till ett spektrum av fredstillstånd mellan vapenstillstånd eller motsvarande (fred som frånvaro av militär konflikt) till en situation i vilken beslutsfattare inte ens reflekterar över möjligheten att ta till militära medel för att nå sina mål. Tankegången bygger på att det i sociala relationer alltid finns ett potentiellt konfliktelement, men att konflikter löses på fredlig väg, exempelvis genom förhandlingar och diplomati. Den akademiska litteraturen om fred inbegriper en mängd begrepp och dikotomier som till exempel positiv/negativ fred och varm/kall fred. Som analytiska verktyg kan dessa fortfarande fungera för att kvalitativt artbestämma internationella relationer även under geoekonomiska betingelser. När vi däremot rör oss mot den situation där militära överväganden inte förekommer blir det mer komplext. Att strategiska aktörer i ett läge av avancerad globalisering karakteriserad av geoekonomisk dynamik inte ens skulle överväga vissa maktinstrument förefaller långsökt. Samtidigt har vi ovan argumenterat för att militära medel i mångt och mycket har förlorat sin relevans. Låt oss se närmare på detta spänningsförhållande.

Idén om att militära medel blivit överflödiga i vissa typer av internationella relationer har en lång historia i forskningen, men hade svårt att göra sig hörd under kalla kriget; årtiondena därefter fick denna forskning däremot ett visst uppsving. Redan på 1950-talet myntade Karl Deutsch begreppet säkerhetsgemenskap för att definiera den form av avancerade mellanstatliga relationer i vilken våldsmedel inte övervägs för konfliktlösning (Deutsch 1957; för en teoretiskt mer utvecklad modell, se Adler & Barnett 1998). I en relaterad forskningsansats har begreppet stabil fred lanserats för att beteckna den typ av avancerad fred som råder mellan parter som inte ens överväger att använda militära medel mot varandra (Boulding 1978; George 1992; Bengtsson 2000, 2009a; Ericson 2000; Kacowicz et al 2000). Båda litteraturerna ger implikationen att det finns (inte nödvändigtvis geografiskt) avgränsade områden som kännetecknas av kvalitativt annan typ av internationella relationer och relaterar således till Coopers tankar om en postmodern ordning. Som en konsekvens reses också

frågan om hur dessa områden förhåller sig till sin omgivning, karaktäriserad av en annan sorts fred.³

Frågan är hur dessa resonemang står sig i hyperglobaliseringens tid. En viktig åtskillnad behöver göras mellan vad som är rationella politiska instrument i den geoeconomiska ordningen (primärt ekonomiska) och om centrala aktörer i sina kalkyler reflekterar över egna eller andras militära resurser, till exempel för att avskräcka eller angripa varandra. En snabb utblick ger vid handen att militära medel fortfarande betraktas som relevanta av dominerande makter. Även i geoeconomins tid bygger Kina upp kärnvapenkapacitet, en djuphavsflotta och anlägger konstgjorda öar för att bland annat öka sin militära räckvidd. Parallellt är den amerikanska militära närvaron i Stilla havet fortsatt omfattande, dels i form av så kallade FONOPs (*freedom of navigation operations*) för att upprätthålla strategiska flöden och principer om fria hav och sjöfartens fria passage och dels för att avskräcka Kina och ge sina alliansförpliktelser gentemot Japan och Sydkorea trovärdighet. Vi ser här hur regimupprätthållande mekanismer glider samman med militär avskräckning – tolkningen blir till sist en fråga om antaganden om aktörers intentioner och om uppfattningar om sig själv, andra och det internationella systemets natur. Stillahavsområdet är inte en säkerhetsgemenskap och präglas inte av stabil fred, även om frekvensen av militär användning är låg. När det gäller andra delar av världen, som i det transatlantiska området, går det att hävda att militära medel inte alls övervägs för intern konfliktlösning; här råder stabil fred. Men det innebär inte att inte alla former av ekonomiska utrikespolitiska medel övervägs för att utkonkurrera andra och sätta reglerna för interaktion. Med det sagt måste bilden samtidigt kompletteras med närvaron av olika slags institutioner i det transatlantiska området som påverkar, det vill säga både begränsar och främjar interaktionen mellan parterna. Motsvarande arrangemang lyser med sin frånvaro i Stillahavsområdet, och i varierande grad även i andra delar av världen.

Resonemanget berör en annan aspekt som litteraturen om säkerhetsgemenskaper och stabil fred aktualiserar, nämligen förtroendedimensionens centrala plats (Bengtsson 2000, 2009a). Förtroendebegreppet kan ges ett flertal olika innebörder (bland annat förtroende som risktagande alternativt som norm och rutin) och tillämpas i såväl mellanmännsliga relationer som relationer mellan andra subjekt, exempelvis medborgares förtroende för myndigheter, eller som här, mellan stater (se Björklund 2019 för en litteraturgenomgång). Förtroende kan i vårt sammanhang förstås som en osäkerhetsreducerande mekanism; förtroende eller för den delen misstroende innebär att aktörer "vet" hur andra kommer att agera under givna omständigheter, exempelvis att oavsett hur

3 Bellamy 2004; Bengtsson 2009b; se också Chalmers 2019 för en analys av hur det västliga statssystemet (exklusivt, men också exkluderande) förhåller sig till de globala ekonomiska och säkerhetspolitiska systemen.

allvarlig konflikt som uppstår så kommer man inte att tillgripa militära medel för konfliktlösning (vilket kan beskriva den EU-interna dynamiken) eller att oavsett enskilda politiska beslut/samarbetsinitiativ så vet man att motparten inte går att lita på (USA-Kina kan här tjäna som exempel). Poängen här är att förtroendedimensionens aktualitet förvisso består också i den framväxande ordningen – förtroendefulla relationer gör samarbeten möjliga, sänker transaktionskostnaderna etcetera – men att förtroende samtidigt antar en annan innebörd i en ordning som präglas av en logik, kapitalismens, som bygger på osäkerhet och konkurrens. Ekonomiska avtal om handel, investeringar och immaterialrätt kan i detta ljus ses inte enbart som ekonomiskt fördelaktiga, i form av minskade hinder utan också som en institutionalisering av ett mått av förtroende, alternativt som en förtroendeskapande åtgärd. Arrangemangen raderar emellertid inte konfrontatoriska element som konkurrens om resurser, marknadsandelar, standarder och normer mellan länder.

I anslutning till detta resonemang är det rimligt att knyta an till litteraturen om demokratisk fred, som fick ett enormt genomslag under 1990-talet men också inbjöd till mycken kritik från olika håll, allt från att vara naiv och att inte kunna specificera kausalitet till att utgöra en nyimperialistiskt utrikespolitisk impuls för USA och EU i form av en demokratifrämjande säkerhets- och biståndspolitik. Medan sakförhållandena – den empiriska generaliseringen att demokratier inte för militära krig mot varandra – inte ifrågasätts i grunden, har det skett en idémässig förskjutning i riktning mot att demokrati är en mindre intressant variabel i utrikes- och säkerhetspolitiken. Demokratifrågan har inte längre samma ställning i amerikansk och stora delar av europeisk utrikespolitik; det är symptomatiskt att medan EU:s säkerhetsstrategi från 2003 byggdes runt demokratins centralitet är dess globala strategi från 2016 fokuserad på resiliens – egen och andras motståndskraft mot samhällsutmaningar (se vidare nedan) – medan demokratibegreppet mer eller mindre försvunnit ur det strategiska resonemanget (Bengtsson kommande).

Möjligen är det säkerhetsbegreppet som allra mest berörs av en geokonominisk utveckling baserad på hyperglobalisering. Som bekant har säkerhetsbegreppet under lång tid debatterats och vidgats till att innefatta långt mer än militär säkerhet i ett statsperspektiv; såväl frågan om säkerhetens referensobjekt som hotbilder och åtgärder diskuteras idag i ett mycket bredare perspektiv än tidigare. Ett fundamentalt skifte utgörs av förskjutningen i fokus från statens säkerhet till individens säkerhet, vilket ställer på ända gamla föreställningar inte bara om säkerhets- och försvarspolitik utan också om förhållandet mellan individ och stat, och knyter på så sätt an till grundläggande frågor om mänskliga rättigheter och betydelsen av ett demokratiskt styrelseskick.

Vi står nu vid en punkt när säkerhetsbegreppet behöver revideras. Anledningen återfinns i den samtidiga förekomsten av fortsatt politisk organisation i statsform med territoriell bas och globala försörjningskedjor av varor, tjänster

och kapital. Frågan är hur dessa två processer kan förenas och vad det innebär ur ett säkerhetsperspektiv.

I bakgrunden finns en strukturell utveckling mot specialisering av produktion av varor och tjänster, avreglerade marknader inte minst för kapitalrörelser och det faktum att handel idag inte sker med färdiga produkter över statsgränser i alls samma utsträckning som tidigare utan i globala och regionala värdekedjor, det vill säga flöden av insatsvaror och delkomponenter för slutmontering till komplexa produkter inom ett visst territorium. Denna process syns inte bara i handelsflöden utan också i flöden av direktinvesteringar, det vill säga ägande i varaktig produktion i annat land än företagets registrerade bas. Utvecklingen reflekterar en kombination av politisk och företagsekonomisk rationalitet baserad på kapitalistisk logik: politiska beslut, i form av exempelvis avreglering, möjliggör ekonomisk aktivitet som i sin tur skapar resurser för omfördelning på politisk nivå.

Det är globaliseringsmyntets ena sida. Den andra handlar om sårbarhet – hur den globala ekonomiska utvecklingen kommit att skapa ett system av sårbarheter vad gäller faktisk tillgång på varor, tjänster och kapital. Coronapandemin visar på ett brutalt sätt hur sårbara samhällen är för akuta störningar i försörjningsflöden i en sådan globaliserad, specialiserad värld. Men sårbarheten handlar också om beroende i förhållande till andra aktörers intentioner (och därmed världsbild). Att säga att i dagens globaliserade värld är alla beroende av alla är att missa den grundläggande poängen att ömsesidiga beroenden mer eller mindre aldrig är symmetriska utan inbegriper sårbarhetsobalanser som kan exploateras för politiska syften. Paradoxalt nog är avancerade och öppna industriländer allra mest sårbara i detta system. Med en sofistikerad produktion som bygger på specialisering, komplicerade försörjningskedjor och öppna gränser är inte minst små, avancerade, demokratiska, handelsorienterade länder de allra mest utsatta.

Mot denna bakgrund blir innebörden av säkerhetsbegreppet annorlunda. I fokus hamnar *flödessäkerhet*. Det är i detta perspektiv inte enskilda territorier som ska säkras, utan flöden mellan territorier som ska säkras. Vad innebär det? Dels att territoriella aktörer har gemensamma intressen av att upprätthålla fungerande flöden (de östasiatiska ländernas energiimport är ett belysande exempel på hur producenter och konsumenter har gemensamma intressen av att upprätthålla fria flöden, framför allt till havs); öppna hav blir i det ljuset ett slags global kollektiv nyttighet. Samtidigt är det uppenbart att den som kan kontrollera eller influera strategiskt viktiga platser, aktörer och system i dessa flöden sitter på en maktpotential. Farrell & Newman (2019) talar i sammanhanget om *weaponized interdependence* för att beskriva hur beroendeförhållanden kan exploateras av centrala/dominerande aktörer. Det bör betonas att det inte enbart är stater som är viktiga aktörer i detta sammanhang. Globalt ledande företag har en framskjuten och ibland avgörande plats

som leverantörer, ägare och informationsnoder för fungerande flödessystem och blir på det sättet dels maktfaktorer i egen rätt, dels intressanta för stater att samarbeta med. Huawei, Google, Ericsson, Mærsk, Citigroup – listan över systemviktiga företag kan göras lång. Flödssäkerhet handlar således inte primärt om territoriell integritet och skydd mot väpnade angrepp, utan om motståndskraft mot störningar och avbrott i strategiska flöden. Resiliensbegreppet har diskuterats flitigt de senaste åren, inte minst i klimatsammanhang, och kan föras fram även här, i bemärkelsen samhällets förmåga att hantera sin sårbarhet, säkra flöden, upprätthålla kritisk infrastruktur och vid störningar återta normal funktionalitet. Säkerhetspolitik i ett flödessammanhang handlar inte primärt om avskräckning och invasionsförsvar utan om försörjningsberedskap, robusta samhällssystem, anpassningsförmåga och internationell samverkan.

Om än för tidigt att diskutera definitiva slutsatser och lärdomar kan konstateras att den pågående coronakrisen belyser flödessäkerhetens dynamik. Den globala virusutbredningen kan i sig förstås ur ett flödesperspektiv. Även det akuta krishanteringsskedet belyser flödessäkerhetsperspektivets centralitet. Kinesiska myndigheters kraftfulla åtgärder gav omedelbart effekter i andra delar av världen, dels specifikt vad gäller tillgången på skyddsutrustning för vården, dels generellt när det gäller tillgången på varor och tjänster som under normala omständigheter flödar mer eller mindre fritt. Kedjereaktioner i land efter land ger säkerhetspolitiska implikationer för exempelvis försörjningsberedskapen i enskilda länder som Sverige, men också systemeffekter för den globala ekonomin, enligt de flesta bedömare värre än under finanskrisen 2008.

Även de långsiktiga implikationerna av krisen handlar i grund och botten om flödssäkerhet. Inte minst är försörjningen av förnödenheter och strategiskt viktiga varor en central fråga, uppenbart i Sverige men också i EU-kretsen. I ett läge där länder, förvisso i olika grad, övergett lagerhållning till förmån för globala marknadsmekanismer och självförsörjning till förmån för specialisering och importberoende framträder robustheten i gränsöverskridande flöden som en fundamental säkerhetspolitisk fråga. Implikationen för utformningen av säkerhetspolitik är tvåfaldig – dels nationell: om beroendenivåer, inhemsk produktion och redundans, dels internationell: om samarbete kring systemförstärkande mekanismer, det vill säga styrningsarrangemang för globalisering. Bland krisens kort- och långsiktiga implikationer finns också vad vi kan kalla en nationell reflex – krisbeslutsfattandet sker i allt väsentligt i ett nationellt perspektiv, och ansvarstagande liksom ansvarsutkrävande äger rum i en nationell kontext. Högst rimligt och väntat, kan tyckas, givet att samhällen, styrelse-skick, förvaltning och ekonomier fortfarande organiseras i statsform. Men det ger samtidigt en fingervisning om vad vi kan förvänta oss framöver – en slags nationell egoism som tränger undan det kollektivt lämpligaste och effektivaste, konkurrens om resurser och regleringar, och begränsningar i internationell

solidaritet trots högtidliga deklarationer och gynnsamma förutsättningar (inom EU och även i Norden).

Implikationer för Europa

Med geoekonomi och flödessäkerhet som utgångspunkter blir frågan om den framväxande globala ordningens natur central. Konturerna av den framväxande ordningen framstår allt tydligare:

... momentous redistribution of economic and political power in the international system, the consequent shift of trade and investment patterns, and the ensuing competition for resources to sustain growth... the age of convergence (of living standards and consumption habits) meets the age of scarcity (of energy, food and water, among other commodities). Fundamental trends are at work, which are transforming the global geo-economic landscape. (Grevi 2012: 29).

Vad innebär det här? De avancerade demokratiska industriländernas politiska och normativa företräde tonar bort; fram träder en annan ordning i vilken det hittillsvarande nära sambandet mellan ekonomisk framgång, i bemärkelsen tillväxt, och demokratiskt styrelseskick förefaller försvagat, eller till och med brutet. Men det innebär också att den framväxande ordningen präglas av såväl samarbete som konkurrens, inte enbart av det förstnämnda. Det här perspektivet förklarar Kinas parallella strategi. Å ena sidan driver man en slags status quo-politik i globala institutioner, som tjänat den kinesiska utvecklingen väl och som inbegriper viss reformering för att erkänna Kinas ökande betydelse. Å andra sidan eftersträvar man ökad regional och global makt, vilket tar sig uttryck dels genom organisering, reglering, finansiering och normativ utveckling, som etablerandet av AIIB tydligt visar, dels offensiv militär politik, som illustreras av framflyttade territoriella positioner i Sydkinesiska havet, etablerandet av en djuphavsflootta och utvecklingen av fullödig kärnvapenkapacitet.

En viktig infallsvinkel i sammanhanget är att dagens institutionella landskap, i form av internationella regimer och organisationer, är illa rustat för den nya världen. Styrsystemen för dagens och morgondagens centrala globala frågor är svaga (som i fallen finans, cyber, AI) och otillfredsställande (vad gäller exempelvis klimat, naturresurser, transport, handel). Kort sagt: den gamla ordningen hanterar inte dagens problem – *Globalization 4.0*, för att använda World Economic Forum-grundaren Klaus Schwabs terminologi, saknar relevanta styrsystem. Samtidigt är det vanskligt att ropa efter en ny Bretton Woods-ordning, som trots allt var och är segrarmakternas (egentligen krigstida) institutionella arrangemang, det vill säga ett redskap för de vid en given tidpunkt starkaste i systemet. I den utsträckning Kina nu framgångsrikt utmanar USA ligger ett institutionellt

arrangemang med kinesiska förtecken i förlängningen. Om historien utgör en guide bör vi vara försiktiga med vad vi önskar oss.

Konkurrens, militära medels fortsatta relevans och svaga internationella institutioner – är det helt enkelt *business as usual* i den internationella politiken? Inte nödvändigtvis. Det är möjligt att argumentera för att vi befinner oss i en ny tid av så djup och betydelsefull ekonomisk interdependens och globalisering att situationen liknar terrorbalansen på kärnvapenområdet. Medan ekonomisk interdependens tidigare i historien inte förhindrat krig – fallet Tyskland-Storbritannien före första världskriget är ett tragiskt exempel på detta – är den globala ekonomin idag integrerad på ett djupare sätt, i form av omfattande direktinvesteringar, handel i regionala och globala värdekedjor och sårbar kritisk infrastruktur för energileveranser, vilket gör att den ekonomiska kalkylen för krig är bortom rimliga proportioner (Farrell & Newman 2020). Istället ser vi hur beroendeförhållanden och sårbarheter används för politiska syften. Dagens och morgondagens geokonomin dynamik raderar således inte konfliktpotentialen mellan exempelvis det framväxande Kina och den försvagade hegemonen USA, men kriget förs med andra medel. Lägg därtill att ett flödessäkerhetsperspektiv kan förväntas att ytterligare förändra den säkerhetspolitiska kalkylen. Även i denna situation kvarstår dock behovet av ansvarsfullt politiskt ledarskap. Frågan är om sådana aktörsförutsättningar är för handen i USA och Kina.

Ett annat sätt att betrakta saken är att det nuvarande läget inte är ett stabilt jämviktsläge utan ofrånkomligen kommer att förändras: inte fullt ut globalt fria marknader i kombination med statsaktörer med i stor utsträckning suveränitetsdefinierade intressen – vad ger vika? Mycket pekar på att statssuveräniteten drar det längre strået, vilket innebär fortsatt militär rustning, fortsatta gränsregimer och nationell organisering; ett liberalt perspektiv som på allvar ifrågasätter nationella instinkter i form av resursallokering, ansvarsutkrävande och säkerhetspolitik synes inte vara eller bli den rådande globala normen. Den moderna statsepoken fortlever, med andra ord; den postmoderna dynamiken begränsas alltjämt. Samtidigt finns det fog för att hävda att det finns partiella system – delordningar – som kännetecknas av liberal tankegång, framför allt inom det västliga blocket (primärt EU, men även som en dimension i den transatlantiska länken). Vi hamnar här nära Mearsheimers (2019) analys av den liberala världsordningens inneboende svaghet och den framväxande ordningens realistiska förtecken – en ”tunn” bipolär realistisk global ordning och tjocka underordningar centrerade kring de två polerna USA respektive Kina, i mångt och mycket en parallell till kalla krigets tunna bipolära ordning (inte mycket interaktion utöver rustningsavtal och förtroendeskapande åtgärder) med tjocka underordningar av diametralt skilda slag, var och en organiserad och ledd, eller styrd, om man så vill, av respektive supermakt. Resonemanget ansluter till Malcolm Chalmers analys av den internationella ordningen (Chalmers

2019), som han menar snarare består av fyra olika ordningar, med var för sig olika inneboende dynamik och institutionella arrangemang: det universella säkerhetssystemet, det universella ekonomiska systemet, det västliga systemet samt stormaktsrelationer. Det universella säkerhetssystemet är förhållandevis begränsat (tunt) men inbegriper den helt grundläggande normen om statsgränsers okränkbarhet – och därmed suveränitetens primat. Det ekonomiska systemet är betydligt tjockare till sin natur vad gäller institutionellt ramverk, genomgripande samarbetsprocesser och internationella regel- och styrsystem men, menar Chalmers, betraktas av statsaktörer allt oftare ur ett säkerhetspolitiskt konkurrensperspektiv, det vill säga ur ett geoekonomiskt synsätt.

Stormaktsrelationer kännetecknas fortfarande av konkurrens och maktöverväganden. Karaktären på de regel- och styrsystem som existerar reflekterar stormakternas intressen, konkurrensförhållanden och behov av handlingsutrymme. Samtliga dessa tre ordningar går att spåra i Mearsheimers analys men relaterar också till Coopers tankar om det moderna internationella systemet. Det västliga systemet, slutligen, är i grunden annorlunda utifrån ett politisk-ekonomiskt perspektiv – baserat på demokratiska styrelseskick, långtgående interdependens och i delar av Europa dessutom en integrationsprocess som på olika sätt transformerar de ingående enheterna. Det västliga systemet som Chalmers och parallellt Mearsheimer beskriver är, åtminstone i sin europeiska del, postmodernt i Coopersk mening.

Vad innebär allt det här för europeisk integration och EU:s aktörskap i internationella relationer? En pessimistisk läsning ger att EU riskerar att glida i riktning mot att bli en institutionell arena för medlemsstaternas samtidiga samarbete och kamp om utrikespolitisk hållning, snarare än att vara en aktör i egen rätt. Situationen är paradoxal. Å ena sidan innebär den minskade relevansen för militära medel i den framväxande ordningen en bättre överensstämmelse med EU:s medelarsenal för utrikespolitiskt agerande (ekonomiskt, politiskt, reglerande); å andra sidan förefaller den framväxande ordningen locka fram ett individualiserat, konkurrensbetingat agerande från medlemsstaternas sida. EU:s enighet och gemensamma politik kan med fog ifrågasättas.

Koordineringsmekanismer är centrala för EU:s relevans i internationella relationer och sådana förekommer i avsevärd, om än varierande, utsträckning i multilaterala sammanhang såsom FN och G20, alltmer så sedan Lissabonfördragets ikraftträdande och genom att utrikestjänsten EEAS verksamhet utvecklats (Debaere 2015). Men vad gäller den överordnade frågan ur ett ordningsperspektiv – tyngdpunktsförskjutningen mot Asien – saknas en koordinerad långsiktig EU-strategi. Under en tunn slöja av gemensamma policies, såsom Connect Asia-strategin, återfinns medlemsstaternas individualiserade förhållningssätt gentemot Kina, såväl vad gäller bilateral handel som i förhållande till sidenvägsprojektet BRI. Utvecklingen är delvis en konsekvens av Kinas ambition att söka bilaterala relationer snarare än att närma sig EU som enhet, men har

också sin förklaring i olika synsätt i medlemsstatskretsen på hur man kan och ska hantera strukturella förändringar som den kraftigt ökande intraregionala handeln i Asien, förändrade investeringsflöden i takt med att Kina växer fram som en sändare snarare än mottagare av investeringar i regionen, skapandet av regionala ekonomiska avtal och institutioner, och säkerhetsutvecklingen i Stillahavsasien.

En andra reflektion handlar om att EU:s egen externa politik genomsyras av interna spänningar. Anslaget och prioriteringarna i EU:s globala strategi pekar i denna riktning. Strategins ledmotiv – *principled pragmatism* – kan förstås som verklighetskontroll och en anpassning till den globala politikens utveckling; ett försök att balansera idealistisk strävan och krass verklighet (Bengtsson kommande). Utvecklingen på handelsområdet är illustrativ: multilateralismens lovsång omsätts i selektiva bilaterala, regionala och plurilaterala avtal efter egenintresse. Interna spänningar inom EU-systemet är naturligtvis inget nytt utan på sätt och vis en integrerad del i det flernivåsystem som EU utgör. Men de förefaller skärpas i ett läge där den geokonominiska dynamiken blir mer framträdande, multilateralismens kris (Smith 2018) tilltar, och relaterat därtill att den transatlantiska länkens försvagas.

Vart detta leder vet vi inte i nuläget. von der Leyen-kommissionens idé om att utveckla en mer framskjuten plats för EU i den globala politiken – under parollen *The geopolitical Commission* – och den tilltagande diskussionen om strategisk autonomi står i bjärt kontrast till en framväxande global ordning som i väsentliga avseenden inte centreras kring EU och Europa.

Litteraturförteckning

- Adler, Emanuel & Barnett, Michael, 1998. *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Allison, Graham, 2017. *Destined for War. Can America and China Escape Thucydides's Trap?* London: Scribe.
- Baldwin, David A., 1985. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
- Barnett, Michael & Duvall, Raymond, 2005. "Power in International Politics", *International Organization* 59(1), s. 39-75.
- Baru, Sanjaya, 2012. "Geo-economics and Strategy", *Survival* 54(3), s. 47-58.
- Bellamy, Alex J., 2004. *Security Communities and their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Bengtsson, Rikard, 2000. *Trust, Threat, and Stable Peace: Swedish Great Power Perceptions 1905-1939*. Doktorsavhandling. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Bengtsson, Rikard, 2009a. "Den internationella fredens anatomi", s. 33-48 i Jerneck, Magnus (red.), *Fred i realpolitikens skugga*. Lund: Studentlitteratur.
- Bengtsson, Rikard, 2009b. "I den stabila fredens gränsland: EU:s utvidgning och den europeiska grannskapspolitiken", s. 259-270 i Jerneck, Magnus (red.), *Fred i realpolitikens skugga*. Lund: Studentlitteratur.

- Bengtsson, Rikard, 2015. "The EU and Global Economic Governance: Playing the Role of a Global Leader?", s. 39-54 i Björkdahl, Annika, Chaban, Natalia, Leslie, John & Masselot, Annick (red.), *Importing EU Norms: Conceptual Framework and Empirical Findings*. Berlin: Springer.
- Bengtsson, Rikard, 2020. Anmälan av Graham Allison's *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?*, *Statsvetenskaplig tidskrift* 122(1), s. 9-13.
- Bengtsson, Rikard, kommande. "The European Union's self-conception of its roles in global affairs" i Grossman, Michael & Shortgen, Francis (red.), *Defining National Roles after the Unipolar Moment*. London: Routledge.
- Boulding, Kenneth, 1978. *Stable Peace*. Austin: University of Texas Press.
- Björklund, Fredrika, 2019. "Vilken roll spelar risk i tillit? En diskussion om begreppet generaliserad tillit", *Statsvetenskaplig tidskrift* 121(1), s. 45-63.
- Chalmers, Malcolm, 2019. *Which Rules? Why There is No Single 'Rules-Based International System'*. RUSI Occasional Paper. London: Royal United Services Institute.
- Cooper, Robert, 2003. *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-first Century*. New York: Grove Press.
- Debaere, Peter, 2015. *EU Coordination in International Institutions: Policy and Process in Gx Forums*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Deutsch, Karl W. m fl, 1957. *Political Community and the North Atlantic Area. International organization in the light of historical experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Ericson, Magnus, 2000. *A Realist Stable Peace. Power, Threat and the Development of a Norwegian-Swedish Democratic Security Identity 1905-1940*. Doktorsavhandling. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Europeiska kommissionen, 2020. Negotiations and agreements: Current state of play, tillgänglig på <<https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/>>, citerad 2020-09-23.
- Evenett, Simon J. & Fritz, Johannes, 2018. *Brazen Unilateralism. The US-China Tariff War in Perspective*. Global Trade Alert Report 23. London: Centre for Economic Policy Research.
- Farrell, Henry & Newman, Abraham L., 2019. "Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion", *International Security* 44(1), s. 42-79.
- Farrell, Henry & Newman, Abraham L., 2020. "Chained to Globalization. Why It's Too Late to Decouple", *Foreign Affairs* 99(1), s. 70-80.
- Gartzke, Erik, 2007. "The Capitalist Peace", *American Journal of Political Science* 51(1), s. 166-191.
- George, Alexander, 1992. "From Conflict to Peace: Stages Along the Road", *United States Institute of Peace Journal* 5(6), s. 7-9.
- Glaser, Charles L., 2019. "A Flawed Framework: Why the Liberal International Order Concept Is Misguided", *International Security* 43(4), s. 51-87.
- Grevi, Giovanni, 2012. "Geo-Economics and Global Governance" i Martiningui, Ana & Youngs, Richard (red.), *Challenges for European Foreign Policy in 2012: What kind of geo-economic Europe?* Madrid: FRIDE.
- GTA, 2020. Global Trade Alert database, tillgänglig på <<https://www.globaltradealert.org>>, citerad 2020-09-23.

- IMF, 2020. *World Economic Outlook Database: October 2020 Edition*, tillgänglig på <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>>, citerad 2020-12-01.
- Kacowicz, Arie M., Bar-Siman-Tov, Yaacov, Elgström, Ole & Jerneck, Magnus, 2000. *Stable Peace among Nations*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Lew, Jacob J. & Nephew, Richard, 2018. "The Use and Misuse of Economic Statecraft", *Foreign Affairs* 97(6), s. 139-149.
- Luttwak, Edward, 1990. "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce", *The National Interest* 20, s. 17-23.
- Mearsheimer, John J., 2018. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven: Yale University Press.
- Mearsheimer, John J., 2019. "Bound to Fail: The Rise and Fall of the International Liberal Order", *International Security* 43(4), s. 7-50.
- Mousseau, Michael, 2019. "The End of War: How a Robust Market Place and Liberal Hegemony Are Leading to Perpetual World Peace", *International Security* 44(1), s. 160-196.
- Mueller, John, 1989. *Retreat from Doomsday. The Obsolescence of Major War*. New York: Basic Books.
- Smith, Mike, 2018. "The EU, the US and the crisis of contemporary multilateralism", *Journal of European Integration* 40(5), s. 539-553.
- UCDP, 2020. UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset version 20.1, tillgänglig på <<https://ucdp.uu.se/downloads/index.html#armedconflict>>, citerad 2020-09-23.
- Weede, Erich, 2016. "The Expansion of Economic Freedom and the Capitalist Peace", *Oxford Research Encyclopedias*, tillgänglig på <<https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-276>>, citerad 2020-09-23.
- WTO, 2020. WTO Regional Trade Agreements Database, tillgänglig på <<http://rtais.wto.org/UI/publicPreDefRepByCountry.aspx>>, citerad 2020-09-23.

FÖRVALTNINGSPOLITISKA BETRÄKTELSE¹Statsvetarna och korrruptionen –
en rättsvetenskaplig kritik²

Claes Sandgren

Abstract

The objective of this article is to argue for a closer cooperation between legal scholarship and political science, i.e., by quoting each others' publications. It is argued that a number of shortcomings of Swedish political scientists' analysis of corruption and its combat could have been remedied if they had taken advantage of legal literature, case law and other legal material. Legal scholarship on corruption, on the other hand, could profit from the use of empirical material and theories of political science. The two disciplines used to cooperate fruitfully – they were even intertwined 50 years ago – and time is ripe for them to renew that relationship. A number of societal currents make the analysis of corruption a field that is highly suitable for such a resumption.

Inledning

Korrptionsforskningen har skjutit fart under de senaste 10–20 åren. Ekonomer, historiker, jurister och sociologer har ägnat sig åt det här fältet men det är statsvetare som stått i främsta ledet.

Svenska statsvetare har publicerat sig flitigt i ansedda tidskrifter – både hemmavid och i utlandet – och även producerat monografier på universitetsförlag

- 1 *Statsvetenskaplig tidskrift* kan nu publicera det andra bidraget i den nya serie som vi valt att kalla "Förvaltningspolitiska betraktelser", med fokus på samtidskritik, debatt och analyser av förvaltningspolitiska problem och utmaningar, nationella som internationella. Välkomna med ett bidrag!
- 2 Jag har fått synpunkter på ett utkast av Thorsten Cars, Anders Fogelklou, Mark Klamberg, Leif Lewin, Lena Marcusson, Joakim Nergelius och Marie Sandström. Jag är dem stort tack skyldig.

Claes Sandgren är seniorprofessor vid Stockholm Centre for Commercial Law, Stockholms universitet, och f.d. ordförande för Institutet mot mutor.

E-post: claes.sandgren@juridicum.su.se

av rang. Det borde borga för en högklassig produktion. Men många centrala skrifter innehåller diskutabla resonemang och slutsatser. Detta är så mycket mer oväntat som det är tongivande statsvetare som svarar för dessa: Carl Dahlström (Göteborg), Gissur Ó. Erlingsson (Linköping), Bo Rothstein (Göteborg), Mats Sjölin (Växjö), Jan Teorell (Lund) och Richard Öhrwall (Linköping) samt nationalekonomen Andreas Bergh (Lund).³

I denna uppsats drivs tesen att det skulle ha varit av värde om de inspirerats och tagit lärdom av den juridiska litteraturen och annat rättsligt material om korruptionen och dess bekämpning. Det hävdas också att den klyfta som vuxit fram mellan statsvetenskapen och rättsvetenskapen är olycklig för bägge disciplinerna. Det fanns en tid då statskunskapen och statsrätten var tätt tvinnade samman och statsrätten till och med betraktades som en del av statskunskapen eller rentav som dess kärna. Men den tiden är förbi. Båda disciplinerna är numera vida mer mångförgrenade och specialiserade vilket inte hindrar att det finns en potential för ett ökat kunskapsutbyte, inte minst rörande korruption.

Jag kommer strax till detta men tecknar först en metodisk bakgrund.

Rättsvetenskapliga metoder

Rättsvetenskapen är i betydande utsträckning befryndad med humaniora. Den tolkar, analyserar och systematiserar det rättsliga källmaterialet: lagar, rättspraxis, förarbeten, konventioner, EU-rätten och Europarätten, standardavtal, sedvänja, handelsbruk, inofficiella normer och andra former av självreglering, rättsjämförelser, rättsprinciper och rättsgrundsatser, ”reella hänsyn”, avtal, partsbruk, administrativ praxis, intervjuer osv. Men rättsvetenskapen är också en rättskälla i sin egen rätt vilket förbinder den med den juridiska praktiken. Dess symbios med denna praktik är ett signum för rättsvetenskapen, en praktik som har sin förankring i samhällsutvecklingen och ändras i takt med denna. Rättsvetarna är alltså jurister, del av den juridiska praktiken, i kontrast till statsvetarna som inte är politiker.

Rättsvetenskapen vetter mot samhällsvetenskaperna så till vida som den behandlar ett samhällsfenomen, rätten, som syftar till att påverka individer och grupper och alltså har ett handlingsperspektiv. Den går också till väga på ett sätt som i viss mån påminner om samhällsvetenskaplig metodik. Den härleder rättsliga principer och andra generella slutsatser ur sitt material som alltså fungerar som dess empiri och för en rättspolitisk argumentation på basis av detta material. I likhet med statsvetenskapen strävar den efter generaliseringar som dock inte är lika skarpa i konturerna som statsvetenskapens teorier. Men

3 Denna grupp herrar, inklusive Bergh, betecknas i det följande som ”statsvetarna” i den mån inte någon av dem singlas ut.

rättskälleläran och den så kallade rättsdogmatiska metoden, som syftar till att fastställa gällande rätt, är formaliserade på ett sätt som kan alienera statsvetarna.

Rättsvetenskapen skiljer sig alltså i vissa avseenden från statsvetenskapen vilket inte hindrar att denna skulle kunna berikas av ett närmande till juridiken. Många statsvetares främlingskap inför juridiken står dock i vägen.⁴

Vad är korruption?⁵

Svensk rätt har inte en legaldefinition av korruption utan denna är summan av en rad handlingar som utgör mutbrott. Hit hör givande och tagande av muta, vårdslös finansiering av mutbrott, matchfixning, spelbrott, handel med inflytande, sanktionsbrott, utpressning, förskingring, svindleri, spioneri m.fl.⁶ Svensk rätt stämmer därmed överens med den internationellt vedertagna definition som Transparency International har utarbetat: ”Missbruk av anförtrodd makt för egen vinning”.

De nämnda statsvetarna angriper en sådan juridisk förståelse av korruption. Den leder till ett snävt korruptionsbegrepp, menar de, vilket utmärks av att ”[...] bara sådant som kan lagföras som givande och tagande av mutor ska betraktas som korruption [...]”.⁷ Statsvetarna föreslår i stället följande definition:

”Maktmissbruk som innebär att politiker och tjänstemän utnyttjar sin offentliga ställning för att ägna sig åt favorisering, varvid de bryter mot normen om opartiskhet i sin offentliga maktutövning i syfte att få direkt eller indirekt personlig vinning för sig själva eller närstående personer.”⁸

De juridiska regler till vilka de hänför sig kan knappast missförstås:

”Den som är arbetstagare eller utövar uppdrag och tar emot, godtar ett löfte om eller begär en otillbörlig förmån för utövningen av anställningen eller uppdraget döms för *tagande av muta* till böter eller fängelse i högst två år (5 a §). [...] Den som lämnar, utlovar eller erbjuder en otillbörlig förmån i fall som avses i 5 a § döms för *givande av muta* till böter eller fängelse i högst två år (5 b §).

4 Detta bidrag ansluter till ett meningsutbyte i *Ekonomisk Debatt* 2018 nr 1 och 2 vilket främst rörde kritik av vissa publikationer. Detta bidrag tar ett steg till. Det rör sig i gränssnittet mellan statsvetenskap och rättsvetenskap.

5 En utförligare diskussion av begreppet finns i Sandgren 2018. Där kommenteras också konsekvensen av frånvaron av begreppet korruption i svensk rätt m.m.

6 Spioneri är ett mutbrott – spionen missbrukar sin makt för egen vinning – men handlingen rubriceras som spioneri eftersom påföljden för det brottet är strängare.

7 ESO-rapport 2013: 31. I samma andemening kritiserar de att den svenska begreppsbildningen vilar på “[...] traditional, narrow definitions based on legal precepts” (Bergh et al., 2016: 39). Sjölin 2014: 35 skriver: ”En legalistisk definition är alldeles för snäv eftersom den utesluter en lång rad handlingar som de flesta uppfattar som korruption.” Men varken Sjölin eller hans kolleger ger något exempel från den långa raden.

8 Bergh et al. 2016: 39. Denna definition bygger på Rothstein & Teorell 2008. Det är ett synsätt som även Carl Dahlström gjort till sitt då han deklarerat kärnfullt: ”all korruption är partisk!” (Dahlström 2018).

En jämförelse mellan statsvetarnas nämnda definition och de juridiska reglerna visar att följande förfaranden är ”sådant som kan lagföras som givande och tagande av mutor” men *inte är korruption* enligt statsvetarnas definition. Inget av dessa förfaranden är nämligen partisk, offentlig maktutövning.

En partisekreterare tar emot en muta för att påverka sitt partis uppfattning i en politisk fråga; en tjänsteman tar emot en muta men handlar ändå pliktenligt;⁹ en tjänsteman vid Stockholmsbörsen möjliggör noteringen av ett bolag som tack för en muta; en lärare tar emot en muta från en förälder utan att påverkas i sin betygssättning; bankanställda mutas att tvätta pengar som kommer från människohandel; en leverantör till Systembolaget mutar butikschefer för att de ska öka försäljningen av leverantörens drycker; en journalist som fått en muta av en politiker hyllar denne; en akademiledamot låter sig muta av en stat som vill påverka ett beslut om Nobelpriset; en konsult till en myndighet mutas att utforma sin rapport på ett sätt som gynnar givaren.

Statsvetarna betonar fördelen med att deras ovan nämnda definition omfattar så kallade enpartsförfaranden till skillnad från den juridiska (Bergh et al. 2016: 39). Men det är tvärtom. Opartiskhet som förutsättning för korruption innebär att enpartshandlingar inte kan anses vara korrupta. Vem favoriseras av en förskingrare, en svindlare osv?

Vanligen innebär korruption att en person, säg en president, får en förmån och i gengäld favoriserar givaren, exempelvis med en telekomlicens. Men om presidenten för över sitt lands valutareserv till ett skatteparadis föreligger ett *enpartsförfarande*. Presidenten har inte fått någon förmån och inte favoriserat någon, varför förfarandet faller utanför statsvetarnas begrepp men ryms inom korruptionslagstiftningen. Det är även korruption i form av en enpartshandling (svindleri) om ekonomijournalister publicerar vilseledande uppgifter som gynnar deras aktieportföljer liksom om tennisspelare ”lägger sig” i matcher på vilka de själva spelat hos ett vadhållningsföretag (spelfusk).

Statsvetarna förordar alltså en snäv definition av korruption i villfarelsen att den är väsentligt vidare än lagstiftningen som de förkastar i villfarelsen att denna är mycket snäv och då ser de dessutom bort från de andra bestämmelserna om korruption. Det skulle följaktligen ha varit välgörande om de tagit intryck av den juridiska litteraturen och rättspraxis när de utformade sin definition.

Allmänhetens uppfattning – opinionsundersökningar

Lagstiftningen om korruption är vidsträckt på grund av sitt syfte att motverka maktmissbruk och att slå vakt om tilliten i samhället. I motsats till den

9 Det är alltså inte korruption enligt statsvetarna om en tjänsteman kräver en muta (”facilitation payments”) för att sköta sitt jobb.

statsvetenskapliga definitionen rimmar lagstiftningen väl med den uppfattning som allmänheten har.¹⁰ Flertalet internationella organisationer har också en vid definition av korruption.¹¹

Man kan exempelvis förutsätta att allmänheten – till skillnad från statsvetarna – betecknar det som korrupt att Ryssland och Qatar mutat sig till värdskapet för fotbolls-VM 2018 respektive 2022. Statsvetarna anser inte heller matchfixning vara korrupt, exempelvis om fotbollsdomare mutas av personer som spelat på matcher som de dömer.

Opinionsundersökningar om korruptionens utbredning använder i många fall begreppet ”korruption” och överlämnar åt respondenterna att själva bestämma vad de lägger in i begreppet. Ett brett korruptionsbegrepp dominerar i medierna varför resultaten av opinionsundersökningar i hög grad bygger på ett sådant begrepp. SOM-institutet vid Göteborgs universitet använder också uttryck såsom ”någon form av korruption” och frågorna avser korruption inom såväl offentlig som privat verksamhet. Institutet brukar alltså inte den definition som statsvetarna förespråkar (Bauhr & Harring 2014: 384 och Bauhr, Holmberg & Arkhede 2016: 6). Det framstår för övrigt som en nackdel att deras definition så påtagligt skiljer sig från det allmänna språkbruket.

Statsvetarna framhåller att en snäv definition riskerar att förminska korruptionsproblematiken och behovet att lägga resurser på denna.¹² Det är därför en ofrivillig ironi att de stannat för en så snäv definition.

Behövs det en precis definition av korruption för korruptionsbekämpningen?

Statsvetarna svarar unisont ja på rubrikens fråga vilket förklarar varför de gjort sådana ansträngningar att finna en precis definition. Men de vederlägger själva sitt postulat (Rothstein 2014a: 738, Sjölin 2014: 31–32 och Bergh et al. 2016: 40). De åtgärder som de anbefaller har nämligen ingen koppling till deras definition (Bergh et al. 2016: 128 ff.). Åtgärderna avser främst en rad former av öppenhet och revision – standardmetoder för att stävja korruption, oavsett dess definition, och för övrigt även andra oegentligheter.

Även Rothsteins ”indirekta strategi” jävar teorin om behovet av en precis definition. Han hävdar nämligen att korruption ska bekämpas med generella åtgärder: ett fungerande skattesystem; meritokrati; allmän och fri

10 En världsvid opinionsundersökning som gjordes 2013, Gallup World Poll, tyder på att människor överlag ger korruption en vidsträckt innebörd, vilket är bestämmande för deras svar i undersökningar om korruption (Klitgaard 2015).

11 TI:s definition, UK Bribery Act, amerikansk och annan nationell lagstiftning, FN:s konvention om korruption, Europarådets konventioner om korruption, ICC:s regler, OECD:s regler, ISO 37001:2016, Agenda 2030, Reglerna om hållbarhetsrapportering (prop. 2015/16:193), Institutet mot mutor, 2020 osv.

12 Bergh et al. 2016: 15, 40. Även Statskontoret framhåller det (2012: 42).

skolutbildning; jämställdhet mellan kvinnor och män; samt en professionell revision (Rothstein & Tannenbergs, 2015). Men även dessa åtgärder är relevanta oavsett hur korruption definieras och oavsett om någon definition över huvud taget används.

Ett av förslagen, meritokrati, kan dock ses som ett utflöde av begreppet opartiskt beslutsfattande. Problemet är dock att meritokrati är nära nog liktydigt med det tillstånd som man vill uppnå, ett korruptionsfritt samhälle. Ett korruptionsfritt samhälle föreslås alltså som medel för att få till stånd ett korruptionsfritt samhälle, skulle man kunna säga.

Rothstein hugger i sten också när han återoppar Sveriges historiska utveckling i sin bevisföring. Under perioden 1840-1870 genomfördes en lång rad reformer i Sverige och tack vare dem, menar Rothstein, kunde korruptionen i Sverige bekämpas synnerligen framgångsrikt på kort tid. Som framgår av nästa avsnitt var det här emellertid reformer som inte hade korruptionen som måltavla. Trots att han påstår att det behövs en precis definition för att bekämpa korruption (Rothstein 2014a: 738), menar han att det inte behövs någon definition över huvud taget. Han framhåller nämligen att "[...] nästan inga av dessa reformer var direkt inriktade på att bekämpa det politiska problemet 'korruption'." (Rothstein 2014b: 121).

Den historiska utvecklingen

Sverige led svårt av korruption i början av 1800-talet. Men en räckta framsynta reformer genomfördes i mitten av 1800-talet som sannolikt kom att bidra till en gynnsam utveckling på lång sikt. Tack vare en fortsatt reformering av samhället in i våra dagar har korruptionen så småningom bedarrat med ett par undantag: företagets utlandsaffärer och utvecklingsarbetet. Till dem kan läggas att vårt samhälle genomsyras av intressekonflikter.

Rothstein påstår emellertid att reformerna ledde till en *big bang* och de övriga statsvetarna anammar Rothsteins uppfattning att "Swedish corruption was in principle eliminated [...]." (Bergh et al. 2016: 99). Rothstein menar närmare bestämt att Sverige

"[...] på bara några decennier under 1800-talets mitt, i stort sett kunde befria sig från korruptionsproblemet. [...] De reformer som skedde 1840-1870 kom [...] till rätta med Sveriges problem med en klientilistisk, oförutsägbar, i stora drag inkompetent och med dagens mått mätt svårt korrupt statsförvaltning." (Rothstein 2014a: 113 och 122-123).

Det skedde alltså en dramatisk förändring på kort tid, påstår Rothstein, utan att lägga fram något empiriskt stöd för sitt påstående. Han skriver endast att

”en trolig konsekvens av dessa omfattande institutionella förändringar blev att vart en enskild svensk än vände sig såg han eller hon att mycket stora förändringar ägde rum som alla pekade på att det tidigare korrupta systemet höll på att försvinna. Inte bara på något eller några enskilda områden, utan generellt i hela samhället kunde denna förändring bort från det korrupta systemet märkas. Ett *rimligt antagande* är att detta tvingade många som tidigare deltagit i olika hel- eller halvkorrupta nätverk att omvärdera vad de kunde förvänta sig för typ av beteenden från de offentliga myndigheterna [...]” (kurs. till) (Rothstein 2014b: 121).

Inte bara är Rothsteins bevisföring ihålig – det kursiverade i citatet. Den har även ett cirkulärt drag: det korruptionsbefriade tillstånd som ska bevisas är bevis för att det existerar.

År 1870 bodde 87 procent av befolkningen på landsbygden.¹³ Så man kan för övrigt fråga sig hur mycket de uppfattade – ”vart en enskild svensk än vände sig” – av de institutionella reformerna med tanke på att dessa främst avsåg den centrala nivån, möjligen med reservation för beskattningen.

Rothstein har emellertid hävdats att reformerna hade som ett överordnat syfte att komma åt den grasserande favoritismen i den offentliga maktutövningen (Rothstein 2018: 59). Han blandar då samman reformernas syfte och den verkan de kan ha fått. Folkskolan hade inte som syfte att bekämpa korruption utan att barnen skulle lära sig att läsa och räkna m.m. och undervisningens verkan var en höjd utbildningsnivå som på lång sikt får antas ha bidragit till en lägre korruption. Aktiebolaget infördes för att investeringar skulle kunna göras i ett bolag så att investerarna inte skulle riskera personligt ansvar för bolaget och möjligen har även det långsiktigt underlättat korruptionsbekämpningen. Inte heller var det någon definition av begreppet ”korruption” som låg till grund för införandet av exempelvis näringsfrihet, passfrihet, religionsfrihet o.s.v.

Rothstein skriver att det kanske mest övertygande beviset för att den systematiska korruptionen i Sverige utplånades var att Strindberg beskrev tjänstemännen som konservativa, lata och ineffektiva men inte som korrupta i sin roman *Röda rummet* (Rothstein 2011: 114). Detta skulle tydligen vara Rothsteins bästa ”empiriska stöd” för slutsatsen att det svenska samhället på kort tid omdanades på ett så genomgripande sätt.

Reformernas huvudfigur var Johan August Gripenstedt – ledamot av regeringen i 18 år, bl.a. finansminister 1856-66 – som verkade för ständsriksdagens avskaffande, tryckfrihet, frihandel, tullfrihet, näringsfrihet, passfrihet, avskaffandet av adliga privilegier, kommunreformen, kvinnors rättigheter, religionsfrihet m.m. I Ohlssons bok om Gripenstedt finns ordet korruption över

13 Statistiska Centralbyrån, 1969: 46. Mot slutet av seklet bodde fortfarande ca 80 procent på landsbygden.

huvud taget inte nämnt och inte heller ens antyds att reformerna hade syftet att bekämpa korruption eller att de påverkade korruptionen (Ohlsson 2012).

Historikern Erik Wångmar, som undersökt den kommunala nivån, finner att "[...] perioden mellan 1870 och 1990 inte var så fri från korruption som det kanske har förmodats." Han menar att korruptionen pressades tillbaka först i modern tid tack vare utvecklingen i kommunsektorn under 1950- och 1960-talen (Wångmar 2013: 258). Sociologen Apostolis Papakostas gör en liknande analys (Papakostas 2009).

Statsvetaren Anders Sundell, kollega till Rothstein, har gjort en undersökning av löneformer och rekryteringen av tjänstemän under 1800-talet, ett område som är centralt för bedömningen av förekomsten av korruptionen inom det allmänna. Hans resultat går på tvärs mot Rothsteins slutsatser. Sundell noterar att man inte kan finna "a sharp break in recruitment practices [...]. The Swedish situation improved during a very long period of time. The findings thus go against the grain of conclusions from scholars that have argued for a 'big bang' (Rothstein 2011) [...]." (Sundell 2014: 22-23). Utvecklingen karakteriseras bättre som "gradual and incremental. [...]" (Sundell 2016: 1). Han åberopar alltså en empirisk studie som ger tyngd åt hans slutsats.

Det gör också Erik Bengtsson, ekonomhistoriker av facket, som påpekar att "[...] adelns makt och privilegierade positioner var mer varaktiga än man kanske tror. Under perioden 1844 till 1905 så var 56 procent av ministrarna i landets regeringar adliga, medan mindre än 5 procent av befolkningen var adlig. Adelspersoner var alltså kraftigt överrepresenterade i regeringarna, samtidigt som de var 20-30 gånger rikare än genomsnittssvensken" (Bengtsson 2020: 83-84).

I marginalen kan här även nämnas en färsk studie av Mariano-Florentino Cuellar och Matthew C. Stephenson, som har undersökt utvecklingen i USA 1865-1941. De finner att omvandlingen i USA bort från endemisk korruption bäst beskrivs som "incremental, uneven, and slow." Även dessa bägge forskare, som alltså underkänner big bang-teorin för amerikansk del, har empiriskt stöd för sin slutsats (Cuellar & Stephenson 2020).

Sverige som föredöme

Rothstein drar en allmängiltig slutsats av sin tes om en svensk *big bang*: "Den innebär att försök att bekämpa korruption i utvecklingsländer genom små och gradvisa åtgärder förmodligen är bortkastade" (Rothstein 2014b: 133). Han påstår alltså att svenska erfarenheter från mitten av 1800-talet kan läggas till grund för generella policyrekommendationer för dagens utvecklingsländer, en överraskande uppfattning som avvisas av exempelvis Sundell:

There are no 'one size fits all'-solutions to the problems plaguing civil services in corruption-ridden countries today [...]" (Sundell 2014: 23 med

hänvisningar). “Good administrative institutions are context-dependent, both in relation to time and space” (Sundell 2016: 9). Det är en självklarhet att förutsättningarna för god förvaltning skiljer sig åt beroende på kontexten. En mångfald förfelade rättsliga reformprojekt som syftat till att transplantera antikorrupsionsmetoder till utvecklingsländer är för övrigt vittnesbörd om det.

Rättsväsendet

Statsvetarnas åtgärdsförslag uppmärksammar inte de rättsvårdande myndigheternas roll. De tycks sätta liten tilltro till deras verksamhet fastän staten anvisat betydande resurser till polis och åklagare för korruptionsbekämpningen. Det må vara uttryck för en sund skepsis mot kriminaliseringens effektivitet. Men inte heller en så kännbar sanktion som avskedande eller andra arbetsrättsliga åtgärder noteras, trots att ett mycket stort antal personer förlorar sina anställningar redan på grund av misstankar om mutbrott. Inte heller uppmärksammas de böter som amerikanska myndigheter sedan länge beslutat med extra-territoriell verkan. Exempel är Telias och Ericsons böter (cirka 7,7 respektive 10,1 miljarder kronor).¹⁴ Även förverkande av vinsten av ett korrupt förfarande liksom en företagsbot kan bli kostsamma. Vikten av ansvarsutkrävande berörs knappt i statsvetarnas publikationer, även det synsättet ett återsken av främlingskapet inför juridiken.

Lagstiftningens betydelse

Åtskillig möda har ägnats vår korruptionslagstiftnings utformning; den ändrades åtskilliga gånger under 1900-talet, senast 2012. Redan därför stämmer det till eftertanke att Rothstein rent generellt sätter ifråga betydelsen av korruptionslagstiftningens utformning.

Men hans bevisföring förvånar. Han stödjer nämligen sin uppfattning på Ugandas erfarenheter: ”Ett genomkorrupt land som Uganda har enligt SIDA en närmast perfekt lagstiftning gentemot korruption” (Rothstein 2018: 61). Det har tydligen inte slagit honom att de rättsvårdande myndigheterna i ett ”genomkorrupt land” är korruptionens första offer i ett sådant land. Så är det också i Uganda, där särskilt polisen är korrupt. Lagstiftningens effektivitet i Uganda hämmas också av att myndigheterna saknar resurser och kompetent personal, inte är självständiga i förhållande till regeringen och risken för korruption i domstolarna är mycket hög. Rothstein nämner också skillnaderna i Italien mellan olika regioner i fråga om graden av korruption fastän lagstiftningen är

14 Airbus erlade 2020 fyra miljarder US \$ till Frankrike, UK och USA, det hittills högsta belopp som ett industriföretag tvingats betala. Men redan 2014 tvingades BNP Paribas att erlagga cirka nio miljarder US \$ i böter till USA (Sandgren 2019).

densamma. Hans resonemang om Italien kan man följa ett stycke på vägen men i grunden har södra Italien samma slags svagheter som Uganda.

Rothstein lägger alltså korruptionsbekämpningens ineffektivitet i Uganda och södra Italien till grund för slutsatser om betydelsen av lagstiftningens utformning i Sverige fastän förhållandena här är de motsatta: den svenska staten gör stora insatser för att bekämpa korruption, våra rättsvårdande myndigheter har, relativt sett, goda resurser för korruptionsbekämpningen, de har kompetent personal med hög integritet och domstolarna är självständiga i förhållande till riksdagen och regeringen.

Rättspraxis

Rättspraxis kan vara upplysande om korruptionens former och förutsättningarna för dess bekämpning. Det förfaller som om det gått statsvetarna förbi när de pekat ut lagstiftningen som ”alldeles för snäv”. Ett exempel är tolkningen av de ovan nämnda lagrummen om givande och tagande av muta. Praxis innebär att dessa är tillämpliga så snart det kan befaras att det finns en risk att en förmån har en otillbörlig påverkan på en anställd eller uppdragstagare som mottar förmånen. Inom vissa sektorer, såsom sjukvården och omsorgen, ställs särskilt höga krav på integritet. En förmån kan anses vara otillbörlig även om den objektivt sett inte är ägnad att påverka mottagarens tjänsteutövning. Det får alltså inte ens uppstå misstankar att en sådan påverkan kan föreligga.

Det tycks inte heller föresväva statsvetarna att korruption kan förekomma i relationerna arbetsgivare-arbetstagare och uppdragsgivare-uppdragstagare.¹⁵ Det framgår emellertid av praxis att det kan vara ett mutbrott exempelvis om en arbetstagare, som är skyddsombud, får en förmån mot löfte att inte slå larm om arbetsgivarens miljöskadliga verksamhet. En statsvetenskaplig analys av denna typ av korruption som kränker ett allmänintresse skulle vara givande.

Rättspraxis visar även betydelsen av att korrupta handlingar företas i *öppenhet*. Dahlström och Sundell hävdar emellertid att ”alla inblandade” har intresse av att hålla korruption hemlig (Dahlström & Sundell 2014: 223). I många fall är det naturligtvis så men påståendet måste nyanseras en hel del. Det är en förmildrande omständighet om en förmån lämnats i öppenhet, exempelvis till en vid krets av personer, om den lämnats till arbetsgivaren å anställdas vägnar, om en mottagare inhämtat sin arbetsgivares samtycke eller om mottagaren berättat offentligt om den.¹⁶ Den som avkrävts en förmån har skäl att anmäla det.

15 Högsta domstolen, ”Vinkylan”, NJA 2009, s. 751.

16 Landshövdingen i Jämtland friades av Högsta domstolen för sitt deltagande i en påkostad jakt ordnad av ett skogsbolag bland annat därför att hon beskrivit evenemanget i sitt veckobrev (”Älgjakten”, NJA 200,8 s. 705). På motsvarande sätt nämnde HD den öppenhet som rädde om musikmiddagarna som en faktor som bidrog till en friande dom (”Musikmiddagarna”, NJA 2020, s. 241). I Mamma Mia-målet bidrog öppenheten till att Telias ledning frikändes av tingsrätten, Stockholms tingsrätt, mål B 12813-06/2006.

Den som begått ett mutbrott kan ha incitament att rapportera sin överträdelse därför att det kan leda till lindrigare straff. Det är vanligt att omsorgstagare vid äldreboenden testamenterar egendom till anställda. Om en anställd accepterat ett sådant förordnande kan denne inte undgå straffansvar men påföljden kan mildras om det skett öppet. Arbetskamrater kan också ha skäl att rapportera en kollegas otillbörliga förmåner för att undgå att anklagas för medhjälp.

Rättshistoriskt material

Rothstein och Teorell har gjort en studie av 236 rättsfall om ämbetsbrott från perioden 1720 till 1850 (Rothstein & Teorell 2015). De visar att antalet domar om sådana brott ökade kraftigt 1800-1830 för att minska lika kraftigt 1840-1850. De vill föra i bevis att nedgången var en följd av kriget mot Ryssland som ledde till förlusten av Finland vilken i sin tur ledde till institutionella förändringar i Sverige som ledde till en mer professionell, webersk förvaltning som i mitten av 1800-talet bidrog till att korruptionen så gott som helt utplånades. De utnyttjar således rättshistoriskt material för ett djärvt teoribyge.

De bägge forskarna är medvetna om svårigheten att lägga antalet mål till grund för en slutsats om förekomsten av korruption.¹⁷ Fångar man upp rättsväsendets effektivitet eller förekomsten av korruption? De menar dock att en minskning av antalet mål skulle tyda på en lägre mängd sådana brott, förutsatt att domstolsväsendets effektivitet är oförändrad.

Men den förutsättningen har begränsad relevans, eftersom domstolarnas effektivitet har mindre betydelse än möjligheterna att utreda misstänkt korruption. Dessutom följs ofta en period av intensiv bekämpning av en viss företeelse av att uppmärksamheten riktas åt ett annat håll därför att de styrande gör andra prioriteringar. Antalet domar kan även av det skälet ha sjunkit utan att detta reflekterade att antalet ämbetsbrott minskade.

Ett annat problem är att enbart domar från högre instans är inbegripna i studien vilket innebär att målen i lägre instans, det vill säga den stora mängden av mål, förblir okända.

Särskilt som endast 12 procent av överklagandena ledde till ett frikännande i den högre instansen får man anta att få domar överklagades av de dömda något som ytterligare underminerar möjligheten att dra slutsatser av materialet. Om många frikändes i den lägre instansen saknades dessutom än mer skäl för de tilltalade att överklaga. Antalet mål i den instansen kan alltså ha varit så många att domarna i högre rätt sade föga om förekomsten av ämbetsbrott.

Forskarna nämner inte om staten kunde anföra anslutningsvad, så att ett överklagande av de dömda kunde åtföljas av ett överklagande av deras motpart

17 Teorell har gjort en klagörande analys av svårigheterna att mäta korruption med bruk av domar (Teorell 2014: 73).

vilket än mer skulle minska benägenheten att överklaga. För övrigt tycks forskarna räkna med att det endast var de enskilda som överklagade, inte staten, något som de inte heller kommenterar.

Materialet omfattar i realiteten 220 domar som getts under loppet av 130 år, det vill säga i genomsnitt 1,7 mål per år.¹⁸ I vad mån kan ett så lågt tal läggas till grund för säkra slutsatser, även om det är utvecklingen som undersöks? Antalet mål 1800-1850 uppges inte men huvuddelen inföll dock under den här perioden.

De mål som benämns "third party abuse" är totalt bara cirka 45-50 under de 130 åren. Dessa inkluderar korruption men främst utpressning, en måltyp som var vanligare än korruption, varför antalet korruptionsmål kan ha varit 20, det vill säga ett mål vart sjunde år. Kategorin "third party abuse" visar för övrigt en jämn kurva under hela perioden 1720-1850. Studien säger alltså inget om förekomsten av korruption vilket forskarna inte heller påstår.

Granskar man deras metod i sömmarna hopar sig alltså problemen till den grad att det är ovisst i vad mån som slutsatser över huvud taget kan dras om förekomsten av ämbetsbrott. Bevisföringen för teorin att kriget mot Ryssland kom att leda till en webersk förvaltning är därför inte robust. Det innebär i sin tur att studien inte bäddar för statsvetarnas plädering för att korruptionen på kort tid, redan vid mitten av 1800-talet, kunde utplånas nära nog helt och hållet.

Men även om Rothstein och Teorell förlyft sig på den uppgift de ställt sig förtjänar deras undersökning respekt. Trots att de inte är rättshistoriker visar de hur fruktbar användningen av ett rättshistoriskt material skulle kunna vara för ett statsvetenskapligt syfte.

Tendenser

NÄRINGSLIVET

Det skärpta samhällsansvar som vilar på näringslivet har som sin grund företagens, särskilt storföretagens, ökade makt och resurser. De spelar numera en avgörande roll såväl globalt som nationellt för samhällsutvecklingen, inte minst för övergången till ett uthålligt och fossilfritt samhälle.

Många storföretag har resurser som överstiger enskilda staters BNP. De kan ha möjlighet att "köpa" politiska partier och inflytelserika medier. Omvänt kan det vara frestande för stater att "smörja" dessa företag och för andra företag att med mutor påverka deras anställda som sköter inköp, etableringar, investeringar och andra engagemang.

Det hör också till bilden att korruption inom näringslivet förvanskar konkurrensen. Det företag som mutar anställda i ett annat företag, exempelvis en

18 I 16 av de 236 domarna kunde inte domslutet fastställas varför de faller bort.

leverantör, får ett försteg framför sina konkurrenter vilket är till nackdel även för konsumenterna.¹⁹ Detta skiljer korruptionen inom näringslivet från korruptionen inom det allmänna.

Det krävs numera att företagens maktutövning värnar ett allmänintresse, är lagenlig och uppfyller strikta krav på integritet om de ska kunna vinna staternas och medborgarnas förtroende.

OECD fann 2019 fann att korruptionen inom *näringslivet* i Sverige var mer spridd än inom det allmänna (OECD, 2019: 21). Det ligger i linje med SOM-institutets undersökning 2015 i vilken 0,8 procent av medborgarna svarade att de under de senaste 12 månaderna blivit tillfrågade om att betala någon form av muta i kontakt med en offentlig myndighet/tjänsteman. Motsvarande siffra för ett privat företag/anställd var tre gånger högre (Bauhr, Holmberg & Arkhede 2016).

Statsvetarna anser emellertid inte att anställda inom näringslivet som tar mutor är korrupta.

MEDIERNA

Medierna har under senare decennier trätt fram som en allt mer inflytelserik sektor. Det gäller de traditionella medierna (tidningar, magasin, public service och annan radio och TV) liksom bloggar, poddar, opinionsinstitut m.fl. Dessa mediers granskningar och annan verksamhet är förutsättningar för såväl demokratins vitalitet som de andra samhällsliga sektorernas integritet. För att kunna spela den rollen måste mediernas egen maktutövning uppfylla högt ställda krav på integritet.

Men det är de sociala mediernas genomslag som omdanat medielandskapet både globalt och nationellt. Dessa medier förfogar över oöverskådliga mängder av data om användarna som kontinuerligt samlas in. Med hjälp av algoritmer kan dessa data brukas och missbrukas. ”Om tjänsten är gratis är det användaren som är produkten” är en slogan som sammanfattar dataekonomin. Det hävdas allt oftare att data blivit världens mest värdefulla resurs (*The Economist* 2017).

Google, som bland annat är den i världen dominerande sökmotorn, har gått i täten för den här utvecklingen och Youtube, som ägs av Google, har två miljarder inloggade användare varje månad. Google har bötfällts av EU för maktmissbruk vid tre tillfällen (2017-2019) med sammantaget cirka 90 000 000 000 kronor vilket motsvarar 2-3 procent av bolagets omsättning, ett hack i räkenskaperna med andra ord. Även amerikanska staten, som uppskattar Googles marknadsvärde till 1 000 000 000 000 US \$, har stämt Google

19 Det förklarar att anställda hos privata byggföretag dömts för att ha låtit sig bjuda på utlandsresor av underentreprenörer till sina arbetsgivare trots att resorna företagits med respektive chefers samtycke (Svea hovrätt DB 32/1992).

för maktmissbruk.²⁰ Facebook har över två miljarder månatliga användare och Instagram, som ägs av Facebook, över en miljard månatliga användare. De förfogar över en gränslös mängd data om sina användare. Apples resurser och börsvärde (1 618 000 000 000 US \$) ger bolaget en enorm makt. Detsamma kan sägas om Amazon.

De sociala medierna påverkar användarnas uppfattningar om politik och andra samhällsfrågor, deras agerande, värderingar, köpbeteenden, livsstil etc. Dessa medier har allt mer blivit en källa för desinformation och konspirationsteorier.²¹

Facebook är numera den viktigaste plattformen i världen för politisk information.²² Cambridge Analyticas manipulation av valen i en lång rad länder skedde med hjälp av data från Facebook. Men få företag är beredda att bojkotta Facebook därför att Facebook ger dess reklam sådan räckvidd. Facebook lever dessutom i symbios med de traditionella medierna vars material sprids via Facebook och Facebook ger ekonomiskt stöd åt nyhetsorganisationer och åt mediers produktutveckling.

Statsvetarna anser emellertid inte att anställda inom medierna som tar mutor är korrupta.

DET CIVILA SAMHÄLLET

Det civila samhället är också en särskild sektor eftersom den i huvudsak står vid sidan av statens, marknadens och mediernas logik.

Till det civila samhället räknas politiska partier; folkrörelser; fackföreningar, näringslivsorganisationer och andra intresse- och lobbyorganisationer; humanitära organisationer (Rädda Barnen, Röda Korset osv.); internationella enskilda organisationer (Amnesty, FIFA, Human Rights Watch, Internationella Olympiska Kommittén osv.); kultur; idrott; ideella föreningar; allmännyttiga stiftelser som bland annat förvaltar fastigheter och förmögenheter; religiösa samfund; vetenskapen osv.

Många av dessa sammanslutningar – med de politiska partierna i spetsen – har stora resurser och stor makt och dess anställda och uppdragstagare är följaktligen sårbara för otillbörliga förmåner. I delar av världen kan prästerskapet ha väl så stor makt som politiker och tjänstemän. Under senare tid är det särskilt idrotten som sett en ökad korruption, främst i form av en utbredd matchfixning och andra mutbrott; ett exempel är mutor av personal i syfte att de ska dölja dopning.

20 Stämningensansökan ingavs till den federala domstolen i Washington D.C. den 20 oktober 2020. Käromålet har elva delstater som medkärande.

21 Netflix, 2020, handlar om de sociala mediernas inflytande, särskilt Googles och Facebooks roll. Filmen har hyllats men också kritiserats för att överdriva algoritmernas makt över användarna.

22 En god källa för betydelsen av Facebook är publikationer av Emily Bell vid Columbia University, exempelvis Bell 2020.

Statsvetarna anser emellertid inte att anställda inom det civila samhället som tar mutor är korrupta.

HYBRIDISERINGEN

Det har ägt rum en ”hybridisering” under senare decennier som betyder att det allmänna, näringslivet, medierna och det civila samhället glidit samman allt mer och att sektorerna inte är så renodlade som tidigare. En följd är att kraven på integritet blir mer varierade inom alla samhällssfärer.

Papakostas framhåller att reformer av det politiska systemet suddat ut gränsen mellan de offentliga och privata sfärerna bland annat därför att modeller för styrning och beslutsfattande från näringslivet förts över till den statliga sektorn. ”Marknadens utbyteslogik flätas organisatoriskt samman med regelstyrning och i en tilltagande sektor av det offentliga går det inte längre att avgöra om det är statens regelprinciper som gäller eller om det är marknadens utbytesprinciper.” (Papakostas 2009: 130).

Papakostas anger den här sammansmältningen som skäl för ”korruptionsskandalerna”.²³ En aspekt på detta är att både det allmänna och näringslivet i hög grad invaderat civilsamhället.²⁴

Det finns många former av hybrider. Så kallade Public-Private-Partnerships (PPP), exempelvis Nya Karolinska sjukhuset, skapar diffusa gränser vilket kan leda till att otillbörliga förmåner kommer i omlopp. Ju mer svårförståelig och sluten en organisation är, desto lättare är det för individer att gynna sig själva och att skylla ifrån sig på ”systemet”. En oförarglig form av hybrid är politiker vars artiklar i sociala medier inte sällan gör dem till journalister.

Hybridiseringen bidrar till att statsvetarnas binära uppdelning i offentligt-privat blir otjänlig. Som exempel kan nämnas kommunala bolag. Dessa kan vara helt eller delvis kommunalt ägda och de kan bedriva verksamhet som är: obligatorisk men bedrivs i konkurrens med privata utövare; obligatorisk men är självfinansierad; fakultativt men kommunalt finansierad; mer eller mindre integritetskänslig, exempelvis äldreomsorgen respektive fastighetsförvaltning osv. I varje enskilt fall måste det göras en samlad bedömning av tillbörligheten av förmåner som bolagens anställda och uppdragstagare tar emot.

På motsvarande sätt har statliga bolag skiftande karaktär. Dessa kan vara hel-ägda av staten men ändå bedömas som privata bolag. Exempelvis ska anställda inom LKAB och Vattenfall inte bedömas på annat sätt än anställda inom Boliden och Fortum. Helägda bolag som har ett samhällsuppdrag däremot ska bedömas strikt även om de som är konkurrensutsatta och själva bär sina kostnader.

Exempel på sådana helägda bolag som har samhällsuppdrag är Arlandabanan, Postnord, Sveaskog, SEK, Svenska Spel, Swedavia Airports och

23 Se även exempelvis Bergh et al. 2016 s. 51.

24 Närmare om detta se Hallonsten 2020: 204 och 221–222.

Systembolaget. Bolag, som har staten som huvudägare, såsom Telia, ska bedömas som privata om de är börsnoterade. Den statliga ägarandelen bör dock inte vara utslagsgivande; SOS Alarm AB är bara till 50 procent statligt ägt men dess samhällsuppdrag är så framträdande att mycket strikta krav bör ställas på företaget. En anställd hos SJ som tar emot en förmån bedöms något mindre strängt än en anställd hos Arlandabanan som tar emot samma förmån, eftersom SJ verkar i konkurrens och inte är ett av de 22 bolagen med ”särskilt beslutade samhällsuppdrag” (Regeringskansliet, 2020: 31).

Bedömningen påverkas också av att bolagen bedrivs i privaträttslig form och att dess ledningar och styrelser ska uppfylla aktiebolagslagens krav, såsom lojalitet mot bolaget. Alla dessa och andra faktorer ska vägas samman vid bedömningen av förmåner som bolagens anställda och uppdragstagare tar emot.

Statsvetarnas binära schema är grovhugget även på så vis att det skiljer enbart på korrupta och icke korrupta förmåner men lämnar åt sidan den grad av *allvarlighet* som en otillbörlig förmån kan ha. Juridiken däremot beaktar ett batteri av omständigheter i bedömningen av en sådan förmån, vilket illustrerades av bedömningen av kommunalt och statligt ägda bolag. Det gäller alla sektorer, även det civila samhället, för att ta ett exempel till. Det har i hög grad vuxit samman med det allmänna. Statens bidrag till det civila samhället uppgick 2018 till cirka 14 miljarder kronor (SOU 2019: 20). Till det ska läggas kommunernas och regionernas bidrag.

För alla sektorer finns också vissa gemensamma kriterier som påverkar bedömningen av en förmån. Exempel är om denna är led i ett systematiskt handlande, om den är beteendepåverkande, om mottagaren har en särskilt ansvarsfull ställning, om en upphandling pågår som berör givaren, om förmånen lämnas öppet, om en särskilt integritetskänslig verksamhet berörs, om förmånens värde är betydande, om deltagandet i ett evenemang är naturligt och nyttigt för mottagaren osv.

Den här nyanserade bedömningen av förmånens tillbörlighet och allvarlighet ger kunskap om de former som korruptionen kan ta och förutsättningarna för bekämpningen av korruptionen.

Allmänintresset

Maktmissbruk förekommer där det finns makt. Det framstår därför som en självklarhet att alla sektorer bör omfattas av korruptionsbegreppet så vitt gäller ansträngningarna att motverka korruption. I vissa fall kan det vara än viktigare att värna förtroendet för de andra sektorerna än det allmänna.

Som framgått förutsätts näringslivet numera tillgodose ett allmänintresse. Vi har kommit långt från Milton Friedmans paroll: ”The business of business is business.” Ju starkare ett allmänintresse sätter sin prägel på en förmån, desto

striktare bör bedömningen av dess tillbörlighet vara oavsett i vilken sektor mottagaren är verksam. Allmänintresse är därför mer relevant som generellt kriterium för bedömningen av förmånens tillbörlighet än enbart opartiskhet inom den offentliga maktutövningen. Korruptionens skadliga effekter kan tjäna som kriterier för bedömningen av allmänintresset och dess styrka: i vad mån skadas den samhälleliga tilliten, samhällsekonomin, säkerheten i samhället, brottsbekämpningen (till exempel av penningtvätt), jämlikheten, hållbarheten, mänskliga rättigheter osv?

För näringslivets del får allmänintresset också ett innehåll av internationella överenskommelser och nationellt lagfästa regler. Men även rättspraxis, uppförandekoder, branschöverenskommelser, annan "soft law" och företags egen policy sätter numera en standard som är ett uttryck för det allmänintresse som företagen ska tillgodose. Det finns motsvarande standarder för medierna och det civila samhället men de är mindre väl utvecklade.

Den globala finanskrisen 2007-2010 påvisade de djupgående konsekvenser det kan få för världen i sin helhet när det finansiella systemet faller samman. Andra vitala och känsliga branscher är försäkringsbolagen, börserna, energiförsörjning, annan infrastruktur och naturliga monopol, telekom, datornät, olja och mineraler, vården, läkemedelsindustrin, apoteken, fria yrken och mer allmänt de börsnoterade företagen. Åtskilliga privata verksamheter står under statlig tillsyn – finansiella institutioner, konkursförvaltare, läkemedelsbranschen, revisorer osv. – vilket understryker att deras verksamhet präglas av ett allmänintresse.

Om en revisor mutas att godkänna en vilseledande revisionsberättelse kan det få längre gående konsekvenser för sparare och investerare än följderna av många beslut som fattas av offentliganställda som påverkats av mutor. Det gäller också om ett läkemedelsföretags anställda mutas att ge en stat förtur vid fördelningen av kritiska läkemedel. Om en programledare i public service tar emot en förmån för att gynna ett politiskt parti skadar det trovärdigheten för både partiet och public service. Om Röda Korsets insamlade medel försvinner i en muthärva kan det också vara tillitsskadligt och för övrigt ett svek mot dem som i årtal lagt ner sin själ i arbetet för organisationen.

De här tendenserna är goda skäl för statsvetarna att övervinna sitt spända förhållande till juridiken, särskilt som de ställer statsvetarnas binära begrepps- bildning på ända. QoG-institutet vid Göteborgs universitet, vars korruptionsforskning är internationellt ledande, fokuserar på mottagare som utövar offentlig makt opartiskt. Den inriktningen är legitim men reducerar väsentligt forskningens samhällsrelevans. Det skulle vara klokt att i stället låta allmänintresset vara styrande.

Avslutning

Statskunskapen och statsrätten var tätt tvinnade samman en gång i tiden. Stjernquist har påpekat att "[s]tatsrätten har stundom betraktats som en del av statskunskapen eller rentav som dess kärna." Han menade också att skillnaden i metodik ämnena emellan egentligen inte var så stor.²⁵ Men det var då, för 60 år sedan. Statsvetenskapen har sedan dess internationaliserats, utvecklat sina metoder och tagit sig an nya ämnen (såsom korruption) m.m.

Detta kan möjligen förklara att statsvetarna numera har få hänvisningar till rättsvetenskapliga publikationer, något som gäller också arbeten om korruption, trots att det är ett ämne som är impregnerat av juridik. Hänvisningarna i motsatt riktning är också fåtaliga, fastän rättsvetenskapen har mycket, kanske ännu mer, att hämta hos sina statsvetarkolleger.

Vidare kan den så kallade "dogmatiska metod", som dominerar många rättsvetenskapliga framställningar, framstå som inkrökt och sysselsatt med detaljer vilket alierar statsvetarna som tänker större. Men många rättsvetenskapliga arbeten är analytiska, har ett brett anslag och innehåller en rättspolitisk argumentation av hög halt. De har alltså en vidare syftning än statsvetarna möjligen föreställer sig.

Som framgått har de nämnda statsvetarna lagt fram diskutabla resonemang och slutsatser. Det är gåtfullt med tanke på att statsvetenskapen brukar utmärkas av hög stringens och att det är den statsvetenskapliga eliten som här uppträder. I vissa delar är det också onödigt med tanke på att framställningarna skulle ha kunnat dra nytta av den juridiska litteraturen och annat rättsligt material. Detta skulle dessutom kunna ge statsvetenskapen impulser till forskning för vilken statsvetare är särdeles väl skickade.

Dessutom kan rättshistoriskt material, exempelvis rättegångsprotokoll, vara en värdefull källa för statsvetenskapliga studier. Rothsteins och Teorells undersökning visar potentialen för att använda sådant material till stöd för en statsvetenskaplig teoribildning och kan tjäna som inspiration till liknande studier.

Rättsvetenskapens och statsvetenskapens skilda angreppssätt kan förlikas om statsvetarna ser det rättsliga materialet som empiri och hämtar uppslag till forskningsbara problem från det juridiska fältet. Det är notabelt att det finns väl etablerade ämnen såsom rättsantropologi, rättsekonomi, rättsfilosofi, rätts-historia, rättssociologi, rättsstatistik (jurimetri) och "law and literature" men inte rättspolitologi, det vill säga en disciplin som undersöker relationen "rätt och politik" analogt med de övriga disciplinernas inriktning. Å andra sidan har naturligtvis rättsvetenskapliga studier mycket att lära av statsvetenskapen, såsom en robust teoribildning. Korruptionsforskningen kan slå den brygga mellan de bägge disciplinerna som de så väl behöver.

25 Nergelius 2010: 328 där han citerar bland andra Stjernquist.

Officiella källor

- Högsta domstolen. "Älgjakten", NJA 2008, s. 705.
- Högsta domstolen. "Vinkylan", NJA 2009, s. 751.
- Högsta domstolen. "Musikmiddagarna", NJA 2020, s. 241.
- Stockholms tingsrätt. *Mamma Mia*, mål B 12813-06/2006.
- OECD, 2019. *Economic Surveys Sweden*. March 2019, Paris.
- Regeringskansliet, 2020. *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2019*. Stockholm.
- SOU 2019:35. *Demokrati villkor för bidrag till civilsamhället*. Stockholm.
- Statistiska Centralbyrån, 1969. *Historisk statistik för Sverige*. Del I: Befolkning 1720-1967, 2 uppl., Stockholm.
- Statskontoret 2012. *Köpta relationer. Om korruption i det kommunala Sverige*, Rapport 2012:20.

Litteratur

- Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó. & Sjölin, Mats (red.), 2014. *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Bauhr, Monika & Harring, Niklas, 2014. "Åsikter om korruption bortom landets gränser", i Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red.), *Mittfåra & marginal*. Göteborg: SOM-institutet.
- Bauhr, Monika, Holmberg, Sören & Arkhede, Sofia, 2016. *Svenska folket bedömer korruption 2009-2015*. Göteborg: SOM-institutet, Rapport nr 2016:03.
- Bell, Emily, 2020. *On journalism in the Age of Social Media. Democracy, Platform Governance, Big Tech*. New York: Columbia University, 16.7.2020.
- Bengtsson, Erik, 2020. *Världens jämlikaste land?* Lund: Arkiv förlag.
- Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard & Sjölin, Mats, 2016. *A Clean House? Studies of Corruption in Sweden*. Lund: Nordic Academic Press.
- Cuellar, Mariano-Florentino & Stephenson, Matthew C., 2020. *Taming Systemic Corruption: The American Experience and Its Implications for Contemporary Debates*. Göteborg: QoG Working Paper Series, 2020:6.
- Dahlström, Carl & Sundell, Anders, 2014. "Göteborgsandan, korruption och opartiskhet i svenska kommuner", s. 217-234 i Karlsson, David & Gilljam, Mikael (red.), *Svenska politiker*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Dahlström, Carl, 2018. "Institutionell kvalitet i svenska kommuner", *Korruptionsrisker i svenska kommuner*, SNS konferens, Stockholm 2018-10-03.
- ESO-rapport, 2013. Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó., Sjölin, Mats & Öhrvall, Richard (red.), *Allmän nytta eller egen vinning?* Rapport 2013:2 om korruption på svenska. Stockholm: Finansdepartementet.
- Hallonsten, Olof, 2020. *Klämd mellan marknad och stat*. Om samhällets värdesfärer och vetenskapens roll. Stockholm: Timbro förlag.
- Institutet mot mutor, 2020. *Kod mot korruption i näringslivet*. Stockholm: IMM.
- Klitgaard, Robert, 2015. *Addressing corruption together*. Paris: OECD.

- Nergelius, Joakim, 2010. "Juridik och statsvetenskap. Hur ser en jurist på statsvetares sätt att studera politik (samt juridik)?" s. 328-345 i Jerneck, Magnus & Badersten, Björn (red.), *Kontraster och nyanser*, ett specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* 112.
- Netflix, 2020. *The Social Dilemma*. Docudrama. Producent: Larissa Rhodes.
- Ohlsson, Per T, 2012. *100 år av tillväxt. Johan August Gripenstedt och den liberala revolutionen*. Stockholm: Timbro.
- Papakostas, Apostolis, 2009. *Misstro, tillit, korruption – det offentliga civiliseringen*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothstein, Bo, 2011. *The Quality of Government, Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rothstein, Bo, 2014a. What is the Opposite of Corruption? *Third World Quarterly* 35, s. 737-752.
- Rothstein, Bo, 2014b. "Nycklarna till politisk legitimitet", s. 111-138 i Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó. & Sjölin, Mats (red.), *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothstein, Bo & Marcus Tannenbergh, 2015. *Making Development Work: The Quality of Government Approach*, Expertgruppen för biståndsanalys (EBA). Stockholm: Rapport 2015:07.
- Rothstein, Bo & Jan Teorell, 2008. "What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions", *Governance*, 21(2), s. 165-190.
- Rothstein, Bo & Jan Teorell, 2015. Getting to Sweden, Part I: War and Malfeasance, 1720-1850, *Scandinavian Political Studies*, 38, s. 217-237.
- Rothstein, Bo, 2018. "Har utformningen av lagstiftningen någon betydelse för att minska korruption? Ett svar till Claes Sandgren", *Ekonomisk Debatt*, 46 (2), s. 58-62.
- Sandgren, Claes, 2018. "Tre teser om korruptionen i Sverige", *Ekonomisk Debatt*, 46(1), s. 21-32.
- Sandgren, Claes, 2019. "Hejda USA:s plundring av europeiska företag", *DN Debatt* 1.5.2019.
- Sjölin, Mats, 2014. "Vad är korruption? Om korruption och offentlig etik", s. 31-59 i Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó. & Sjölin, Mats (red.), *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Sundell, Anders, 2014. *Nepotism and Meritocracy*. QoG Working Papers series, 2014:16.
- Sundell, Anders, 2016. *Anti-corruption reform – evolution or big bang?* Expertgruppen för biståndsanalys (EBA), Dissertation Brief Series, 2016:08.
- Teorell, Jan, 2014. "Att mäta korruption", s. 60-82 i Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó. & Sjölin, Mats (red.), *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. Lund: Studentlitteratur.
- The Economist, 2017. *The World's most valuable resource is no longer oil, but data*, 6.5.2017.
- Wängmar, Erik, 2013. *Tillit och korruption, Korruption, maktmissbruk och bristande tillit i svensk lokalpolitik 1963-2011*. Stockholm: Santérus förlag.

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Katarina Roos

Statsvetare med framtiden för sig av Katarina Roos

Det som gör uppdraget som förbundsredaktör väldigt roligt är också det som ibland gör det svårt. Några givna teman finns att behandla vid vissa tidpunkter men bortsett från dessa så har förbundsredaktören (ännu har ingen protesterat) fria händer att skriva om sådant som kan tänkas intressera tidskriftens läsare. Jag har försökt mig på lite olika format och teman och fått ett antal konstruktiva förslag på möjliga ingångar varav några förhoppningsvis också kommer att realiseras. När jag ögnade igenom Leif Johanssons sammanställning över samtliga avhandlingar i statsvetenskap under perioden 1890–2019 väcktes en tanke. Förbundssidorna skulle kunna vara ett utmärkt skyltfönster för nya avhandlingar. Vilken bild av ämnet och vår samtid skulle framträda om vi placerade alla nya avhandlingar tillsammans i fönstret? Vilka är de forskningsfrågor som de nya doktorerna identifierat och identifierar som vår samtids viktigaste och vad säger de oss om ämnets framtida förgreningar och forskningsfrågor? Personligen tycker jag att avhandlingar är något av en vitamininjektion i en stundtals grå akademiker vardag. Jag har en princip när det gäller disputationer och disputationer-fester, nämligen att så långt som möjligt prioritera både den ena och den andra begivenheten i almanackan, oavsett om jag har en nära relation till disputanden eller om den begränsar sig till småprat vid kaffemaskinen i institutionens lunchrum (som efter snart ett år av hemarbetande ter sig som något hämtat ur en dröm). Det är frukten av många års hårt

arbete som skördas den dagen och det förtjänar att synliggöras och firas.

När jag själv var doktorand läste jag Robert Dahls (1961) moderna klassiker *Who Governs? Democracy and Power in an American City* från pärm till pärm. Det är som bekant en studie av makt i staden New Haven, Connecticut. Min bästa vän tillika doktorandkollega och jag, fann tröst och stöd i en specifik mening i boken, nämligen den i vilken Dahl motiverar valet av fall. Motivering till att välja New Haven – som för övrigt råkar vara hemvist för Yale University – var ”it lay conveniently at hand”. Om Dahl, som onekligen vann erkännande, kunde motivera val av fall utifrån bekvämlighet, ja vem kan då ifrågasätta nyttan och potentialen i bekvämlighetsurval? Nu undrar du kanske vad Dahl har med nya avhandlingar i statsvetenskap att göra. Förhoppningsvis kommer det strax att klarna.

När jag väl bestämt att framledes ägna en del av förbundssidorna åt nya avhandlingar, valde jag nämligen att kontakta Matilda Miljand som under höstterminen 2020 försvarade sin doktorsavhandling. Valet att samtala med just Matilda låg nära tillhands eftersom hon disputerade vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå, därav den långa och möjligen märkliga omvägen via Dahl och New Haven. En måste börja någonstans och i Dahls anda valde jag att börja på hemmaplan. Eftersom Matilda bor i Stockholm fick det bli ett coronasäkert Zoom-samtal.

I det här numret blir det också ytterligare en text baserat på ett samtal. Statsvetenskapliga förbundets pris för bästa uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift 2019 tilldelades, som tidigare meddelats, Emma Ricknell. Emma är

doktorand vid Institutionen för statsvetenskap vid Linnéuniversitetet. I den prisbelönta artikeln görs en innehållsanalys av attityder och beskrivningar av politiska partier i diskussionstrådar i ett anonymt webforum. Syftet är att bidra till ökad kunskap om hur politiska positioner formeras i fora av den här typen och vilken roll de spelar i komplexa informations- och kommunikationsflöden. Jag tog tillfället i akt och kontaktade Emma för att ställa några frågor. Det blev ett givande samtal om såväl uppsatsen som hennes spännande avhandlingsprojekt.

**MATILDA MILJAND OM SIN AVHANDLING:
THE POTENTIAL OF SYSTEMATIC REVIEWS IN
ENVIRONMENTAL SCIENCE – AN ASSESSMENT
OF ITS USE TO EVALUATE AND INFORM POLICY**

Den svenska titeln är: *Systematiska utvärderingars potential inom samhällsvetenskaplig miljöforskning – En analys av dess användning för att utvärdera policy och utgöra ett beslutsunderlag*. Matildas avhandling är en avhandling om en metod, eller snarare en grupp av metoder, med samlingsnamnet systematisk utvärdering (ofta förkortat SR efter engelskans "systematic review"). Matilda ville undersöka om och i så fall hur systematisk utvärdering skulle kunna användas i samhällsvetenskaplig miljöforskning, och genomförde därför också en sådan inom ramen för sitt doktorandprojekt. Matilda berättar att systematiska utvärderingar är starkt influerade av idén om evidensbaserad praktik och policy, att politiskt beslutsfattande bör fattas baserat på bästa tillgängliga forskningsrön och att systematisk utvärdering är en bra metod för att sammanställa dessa. De har sitt ursprung i en kvantitativ, statistiskt orienterad forskningstradition och har framförallt tillämpats inom det medicinska området. Grundtanken är att forskare ska bygga vidare på befintlig kunskap genom att sammanställa och slå samman befintliga dataset som möjliggör nya, kompletterande analyser i form av metaanalyser. Matilda berättar att systematiska utvärderingar

numera tillämpas inom olika forskningsområden och att de har utvecklats till att inkludera även mer kvalitativa metoder.

Matilda konkluderar att systematisk utvärdering är användbart och skapar underlag som går att använda i politiskt beslutsfattande. SR är emellertid kanske mer användbart för forskare än för beslutsfattare, och då som ett sätt att systematiskt sammanställa forskning. Genom att nyttja den kunskap som har tagits fram inom ett specifikt område skapas ett mervärde av all den vetenskapliga produktion som sker, menar Matilda. Forskare använder välutvecklade metoder men just litteraturstudier görs sällan eller aldrig utifrån någon specifik metod, enligt Matilda. Litteraturöversikter kan vara mycket välgjorda och bygga på ett omfattande och systematiskt arbete, men de kan också vara ett urval av artiklar som forskaren redan kände till eller artiklar som samlats in ad hoc.

Hur går då en systematisk utvärdering till? Matilda berättar att det i sin mest ortodoxa form är en mycket strikt metod. Första steget är att söka litteratur, systematiskt och brett, för att fånga in all tillgänglig forskning inom ett område. De inkluderingskriterier som tillämpas ska definieras i förväg. I dess ursprungsform hämtas data från tidigare studier, som standardiseras så att de går att sammanställa, och därefter analyseras datamaterialet. Syftet är bland annat att undvika det som Matilda beskriver som "vote counting", dvs. att redovisa antalet studier som säger si och som säger så för att dra slutsatser. – "Att bara räkna går inte. Om vi har tio studier och fyra av dem säger si, och resten säger så, riskerar vi att bortse från de fyra studier som är i minoritet men som kanske är de viktigaste", säger Matilda. Hon konstaterar att det är svårt att göra en strikt tillämpning av SR i samhällsvetenskaplig forskning. Det är betydligt svårare att definiera inkluderingskriterier eftersom begrepp tolkas och förstås på olika sätt i olika kontexter. Grundtanken, att kunna standardisera, är svårt för att inte säga omöjligt inom

samhällsvetenskap, menar Matilda. – ”Det går inte att standardisera komplexa begrepp såsom till exempel tillit”. Men det är ändå möjligt att göra avgränsningar i sökningen, till ett visst fenomen inom ett visst område, ett geografiskt område, en specifik tidsperiod och så vidare.

Matilda berättar att forskaren, i nästa fas, behöver ha en genomtänkt idé för hur resultaten från tidigare studier ska extraheras och hur materialet ska syntetiseras. I en ”realist review”, som är den typ av SR som Matilda arbetat med, är målet att bilda en teori, eller en karta, som visar hur de ingående studiernas begrepp och slutsatser relaterar till varandra. Matilda berättar att den karta som hennes SR resulterade i presenterades för ett antal referenspersoner vid myndigheter och bland branschfolk. De var positivt inställda till att använda den, men Matilda menar dock att kartor liknande denna kanske är mer användbar för forskare än för beslutsfattare. Matilda konstaterar att tjänstepersoner som arbetar inom det miljöpolitiska fältet ofta har forskarbakgrund själva, vilket betyder att de har kunskap och förmåga att kunna tolka och läsa den här typen av dokument. Vem mottagaren är spelar med andra ord stor roll. Matilda berättar att en återkommande kritik mot SR som beslutsunderlag är att de tenderar att bli smala. Det är ett resultat av strikta inkluderingskriterier, något som är nödvändigt för att få en hanterlig datamängd. Problemet är bara att beslutsfattare ofta efterfrågar breda underlag. En annan nackdel med SR är att de är mycket tidskrävande. Det kan ta upp emot två år att göra en utvärdering, vilket är ett tidsperspektiv som sällan rymmer med beslutsfattarens behov av tidseffektiva lösningar.

Matilda berättar om samarbetet i den SR som hon genomförde med sina två handledare Katarina Eckerberg och Therese Bjärstig, samt med Camilla Sandström och Eeva Primmer, som Matilda beskriver som ”skogsforskare som verkligen har koll på fältet”. Trots att de varit verksamma inom forskningsfältet

under lång tid lärde de sig nya saker och fick nya insikter om sitt eget forskningsfält genom den SR de gjorde tillsammans. Studier som de inte kände till sedan tidigare identifierades, liksom perspektiv som var delvis nya. Matilda konstaterar: – ”SR tvingar en att titta på sitt eget forskningsområde på ett nytt sätt”. De skapar också möjligheter för forskare att identifiera kunskapsluckor och att formulera nya forsknings- och undersökningsfrågor.

Hur var det då att förbereda sig inför en disputation och att planera ett disputationsfirande mitt under pågående pandemi? Fakultetsopponent var professor emeritus Susan E. Owens, Department of Geography, University of Cambridge. Hon kunde inte komma till disputationen fysiskt utan genomförde oppositionen via videolänk. Matilda hade inte träffat professor Owens tidigare. ”För att förbereda mig sökte jag efter videoklipp på webben och fann föreläsningar i vilka professor Owens berättade om sin egen forskning och hur hon ser på forskningens roll som underlag för policy. På så sätt kunde jag skapa mig en bild av opponenter som person och av hennes framtoning. Det gav värdefulla tankar och inspiration som hjälpte mig att förbereda mig inför disputationen”. I salen fanns förutom huvudpersonen Matilda, även ordförande och betygsnämnd. Inför disputationen fick åhörare föranmäla sig för att det inte skulle bli för många i salen. Några valde att närvara på plats, andra via länk. Matilda tyckte att arrangemanget fungerade bra. Någon traditionell disputationsfest blev det dock inte, men en middag med familj, handledare och några nära kolleger blev ändå en mycket fin avrundning på dagen och på doktorandtiden.

Matilda har gjort pandemin till sitt nästa forskningsprojekt och påbörjat en forskartjänst vid Stockholms universitet där hon ska undersöka hur covid-19 har påverkat tre olika svenska klimatinitiativ.

EMMA RICKNELL OM SIN UPPSATS, IS SWEDEN FINALLY WAKING UP? DEBATING THE 2018 SWEDISH NATIONAL ELECTION ON 4CHAN

Inför samtalet med Emma Ricknell surfade jag in på hennes presentation på Linnéuniversitetets hemsida. Emma har inom ramen för sin avhandling analyserat lagstiftningsprocesser som behandlar dödsstraffets tillämpning i de amerikanska delstater som har eller har haft dödsstraff under tidsperioden 1999–2018. Efter att ha ögnat igenom informationen väcktes min nyfikenhet. Hur kom det sig att någon som intresserar sig för amerikanska lagstiftningsprocesser om dödsstraff, skrivit en uppsats om politiska positioner på ett ljuskyggt online-forum? Emma berättar att det hela började av en slump. Hon hade blivit tillfrågad om att medverka i media för att kommentera amerikansk politik och hade gjort sökningar som ledde henne till den amerikanska plattformen *4chan* och sub-forumet *Politically Incorrect*. Till sin förvåning upptäckte Emma att det fanns kommentarer och trådar om det svenska riksdagsvalet, och språkliga markörer och referenser fick henne att dra slutsatsen att inlägg gjordes av svensk-språkiga personer. Emma berättar att alla inlägg görs anonymt och att de raderas efter tre dagar. Osäker på vad det skulle leda till började Emma att spara inlägg och trådar som handlade om det svenska valet. När det i början av 2018 gick ut en öppen förfrågan om att skicka in abstracts till ett specialnummer av Statsvetenskaplig tidskrift om politisk kommunikation i relation till valrörelsen 2018, såg Emma möjligheten att använda det insamlade materialet.

Vårt samtal om artikeln kom att fokusera på metod och tillvägagångssätt eftersom det är ett relativt ovanligt källmaterial som Emma har jobbat med. Emma berättar att det var ett mödosamt arbete att koda och bearbeta det manuellt insamlade materialet. Det gjorde förvisso att hon erhöll en kvalitativ förståelse av materialet, men ett råd som hon vill ge andra forskare som vill analysera

material från den här typen av webforum, är att ta hjälp av forskare från andra discipliner som kan systematisera stora datamaterial med hjälp av till exempel algoritmer. I vårt samtal berörde vi också några av de forskningsetiska frågeställningar som tillvägagångssättet föranleder. Emma tog del av liknande studier för vägledning och förvånades över hur pass få av dem som problematiserade etiska frågeställningar. Alla inlägg är anonyma, vilket gör att det varken går att uppskatta antalet personer som gör aktiva inlägg eller hur många som faktiskt tagit del av materialet. Emma berättar att hon hade önskat följa individer över tid för att se om deras inlägg förändras i någon riktning men att det inte var möjligt. Däremot kunde hon följa debatten över tid. Inläggen är anonyma och forumet är helt öppet, utan någon form av kryptering. Det kan å ena sidan tolkas som att deltagaren har gett ett indirekt samtycke till att inläggen ska kunna förvandlas till studieobjekt. Å andra sidan torde ytterst få, om någon, av de som skriver inlägg reflektera över att de kan förvandlas till studieobjekt. Emma betonar att hon inte är intresserad av att vare sig identifiera eller skildra enskilda individer utan att det är fenomen och generella mönster som är av intresse.

En aspekt av att analysera den här typen av datamaterial, som kanske inte är uppenbart för någon som inte har erfarenhet av det, är hur känslomässigt utmanande det kan vara att hantera informationen: – ”Det var ett tufft material att ta sig igenom, psykologiskt”, säger Emma. – ”Man matas med bilder, återkommande bilder och man måste veta vad man håller på med”. De inlägg som Emma analyserat innehåller nämligen inte bara text utan också ofta bilder. Emma berättar om två exempel som var återkommande i flödet. Båda var autentiska bilder på brottsoffers kroppar, den ena ett barn och den andra en kvinna som båda utsatts för våld. Inlägg är inte sällan kvinnoförnedrande och grovt rasistiska, berättar hon. Emma konstaterar att det i vissa sammanhang skulle vara brottsligt

att uttrycka eller publicera den här typen av material. Då det sker anonymt, och dessutom på en plattform som har sin bas i ett annat land, så kan det fortgå. Emma poängterar hur viktigt det är att ta hjälp av kollegor och andra för att få stöd i att bearbeta den information som en tvingas att ta del av och för att hållbara de känslor som arbetet väcker.

I slutet av vårt samtal kom vi in på nästkommande valrörelse och om statsvetenskaplig forskning om val och väljare. Emmas uppmaning är att inte begränsa analysen av väljare till traditionella arenor och kanaler, utan att inkludera analyser av sociala medier och nätfora. – ”Det är inte bara 21-åringar som sitter på *4chan*”, konstaterar Emma. – ”Vi lever i en globaliserad värld med globala nätfora”. Det är alltså inte bara svenska

fora som är intressanta att studera utan även andra, såsom till exempel *4chan*. Emma ger som exempel Nordiska Motståndsrörelsen som bedrev valrörelse i olika nätfora under den senaste valrörelsen. Även om det inte resulterade i en plats i riksdagen, gjorde rörelsen stort avtryck i dessa forum, och frågan är om det till exempel kan ge dem någon fördel i nästkommande valrörelse.

Uppsatsen finns att läsa i sin helhet i nummer 3 av *Statsvetenskaplig tidskrift* 2019. Kanske får vi anledning att återkomma till Emma vid senare tillfälle eftersom planen är att hon ska lägga fram sin avhandling under det kommande året.

Katarina Roos är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
E-post: katarina.roos@umu.se

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Applebaum, Anne, 2020. *Demokratins skymning*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Anmälan av Benny Carlson

Livet är en fest, håll med om det folk och få. Anne Applebaum har uppenbarligen varit på många fester. Livet i hennes senaste bok, *Demokratins skymning*, utspelas mellan två fester som hon och hennes man höll på den polska landsbygden, den första på nyårsaftonen 1999 och den andra i augusti 2019 (då ortens skogvaktare sågs i hetsig diskussion med Carl Bildt). Mycket berömt folk deltog i båda festerna men i mellantiden blev många av deltagarna i den första festen till få. Liberalkonservativa, framtidsoptimistiska demokrater förvandlades till populistiska, dystopiska "auktoritarister". Applebaum förlorade många vänner. De kan inte längre hälsa på varann om de möts på gatan.

Anne Applebaum korsar många gator i Europa och USA, ständigt på språng mellan möten med inflytelserika aktörer inom politik, journalistik och vetenskap. Hon påminner nästan om Forrest Gump, alltid på plats när berömda personer säger eller gör något minnesvärt. Hennes bok handlar om en del av dessa personer, intellektuella eller "klerker" med den franske filosofen Julien Bendas 1920-talsterminologi, närmare bestämt om intellektuella förrädare, alltså den västerländska demokratins och rättsstatens dödgrävare, och om deras varierande motiv från personlig revanschlystnad till ren opportunist.

Applebaum har främst gjort sig känd för tungt vägande uppgörelser med kommunismen i *Gulag* (2004), *Järnridån* (2012) och *Röd hungersnöd* (2019), böcker på 600-700 sidor vardera. *Demokratins skymning* är en till sitt omfång mera blygsam (228 sidor) uppgörelse med högerpopulismen. "Den nya högern avskyr att höra det, men de är mer bolsjevikiska än burkeanska. De vill störta, förbigå eller försvaga befintliga institutioner, bryta ner det som finns" (s. 29).

På vägen mellan de båda festerna hinner hon det blygsamma omfånget till trots avverka några de mest betydelsefulla populisterna och populiströrelserna i Europa och Amerika: Jarosław Kaczyński och Lag och Rättvisa i Polen, Viktor

Benny Carlson är professor emeritus vid Ekonomisk-historiska institutionen, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet.

E-post: benny.carlson@ekh.lu.se

Orbán och Fidesz i Ungern, Boris Johnson och brexitörerna i England, Santiago Abascal och Vox i Spanien, Donald Trump och republikanerna i USA. Om klerkerna i dessa kretsar konstaterar Applebaum (s. 35) att de vet vad som väntas av dem: "att de försvarar ledarna, hur grovt de än ljuger, hur korrumperade de än är och hur katastrofal inverkan de än har på medborgare och institutioner. De vet att de får belöningar och avancemang i utbyte". Alla som sett TV-sända presskonferenser från Vita Husets rosenträdgård på senare år vet mycket väl hur dessa halvfigurer uppträder.

Vilka är då orsakerna till vår tids strömkantring mot mörka djup? Applebaum nämner naturligtvis finanskrisen och recessionen 2008-09 och flyktingkrisen 2015 men konstaterar att dessa kriser var övergående och inte avgrundsdjupa. Ekonomiska och sociala förskjutningar som skapar förlorare spelar förstas en roll: "De som förlorar tävlingarna ifrågasätter alltid, förr eller senare, värdet av själva tävlingen" (s. 69).

Men ekonomin kan inte ensam förklara varför länder i olika stadier, med olika politisk historia och olika klasstruktur – inte bara i Europa och USA utan också i Indien, Filippinerna och Brasilien – samtidigt utvecklade en likartad form av hatpolitik 2015-2018. "Ekonomin" eller "ojämlikhet" förklarar inte varför alla blev så upprörda just då. (s. 120)

När flera länder i rask takt går åt samma håll bör idéspridning spela en avgörande roll. Applebaum uppehåller sig inte så mycket vid dominoeffekter men ägnar åtskillig uppmärksamhet åt själva tekniken, i vår tid de sociala medierna. Nya tekniker för idéspridning får naturligtvis långtgående konsekvenser. Ett historiskt exempel är tryckpressens betydelse för trettioåriga kriget och häxbålen.

Applebaum (s. 44) vill inte leverera "någon grandios teori eller universell lösning" men konstaterar att det ändå finns ett tema: "Under de rätta omständigheterna kan vilket samhälle som helst vända demokratin ryggen. Om historien är något att gå efter kommer alla våra samhällen att göra det till slut." Om en klerkbekant skriver hon (s. 42) att för att förstå honom "måste man se längre än till böcker i statsvetenskap och i stället studera litterära antihjältar".

Applebaum resonerar följaktligen om historien som cirkulär snarare än tydligt framåt- och framstegsriktad. Hon bygger bland annat på beteendekonomen Karen Stenner som hävdar att omkring en tredjedel av befolkningen i vilket land som helst har ett "auktoritärt kynne" och skriver (s. 25): "Auktoritarismen tilltalar helt enkelt människor som inte tolererar komplexitet. Det finns inget 'vänster' eller 'höger' i denna instinkt. Den är antipluralistisk." Alltså: "Om de som har den hämtar sina politiska åsikter från marxismen eller nationalismen är ovidkommande."

Enkelt uttryckt tycks Applebaums scenario, som jag finner det lätt att instämma i, vara följande: Den slumrande basen finns alltid tillstädes

– ”auktoritarismens dragningskraft är evig” (s. 66). Vad som krävs är en process eller impuls av något slag som sätter den i rörelse. Då vädrar ett antal frustrerade figurer morgonluft, människor som anser att de hindrats från att nå de toppositioner i samhället som rätteligen borde tillkomma dem. Om de väl får luft under vingarna strömmar tjänstvilliga klerker (intellektuella av olika kvalitet) som malar till ljuset för att följa med i och underbygga den uppåtstigande rörelsen med (konspirations)teorier.

Konspirationsteoretikerna hjälper till att konstruera problem som knappast finns. I Polen och Ungern piskar de upp folklig skräck för muslimer trots att där nästan inte finns några muslimer. Och naturligtvis stånkar det gamla positivet sin eviga klagovisa om judarna. I många länder är George Soros superskurken, vår tids motsvarighet till nazisternas ”Der Ewige Jude”. Anne Applebaum är för övrigt själv av judisk släkt och blir därför gärna hatobjekt för konspirationskonstruktörer.

När vi nu ändå är inne på nazismen kan man notera att Hitler i *Mein Kampf* förklarade att det gäller att fara med stora lögner eftersom ingen kan tro att någon ljuger så fräckt. Applebaum menar att Kaczyński, Orbán och Trump kör med medelstora lögner. Lagda på hög blir de förstås en rätt stor sak.

Applebaum tillhör alltså den skara liberalkonservativa, marknadsorienterade, demokratiska och pluralistiska tänkare som på Reagans tid sjöd av optimism men som under Trumps tid drabbats av ruelse. (Hon säger sig, s. 176, ha brutit med republikanerna redan 2008 när Sarah Palin, ”en proto-Trump”, valdes till John McCains vicepresidentkandidat.) Titeln *Demokratins skymning* ska dock inte tolkas som att hennes bok utgör en kapitulationsakt.¹ Snarare är den en stridssignal.

Applebaum ser västerlandet stå inför ett historiskt vägskäl. I bästa fall går utvecklingen efter coronan in i en fas där institutioner förnyas och internationella samarbeten utvidgas. I värsta fall går vägen åt andra hållet:

Tärningen kan mycket väl redan vara kastad. Det är möjligt att vi redan lever i demokratins skymning, att vår civilisation redan är på väg mot anarki eller tyranni, som antikens filosofer och Amerikans grundlagsfäder fruktade, att en ny generation klerker, förespråkare för illiberala eller auktoritära idéer, kommer till makten under 2000-talet, alldeles som de gjorde på 1900-talet. (s. 201)

Applebaums bok kan avslutningsvis föranleda en fundering kring några paradoxer. Ett vanligt inslag i populistagitationen i vår tid – liksom för hundra år

1 Den ska alltså inte förväxlas med *Efter demokratin* (märklig översättning av *Against Democracy*) av Jason Brennan, en motbjudande plädering för ett elitstyre där författaren och hans intelligensaristokratiska gelikar styr och ställer efter tycke och smak. En galen tunna (epistokrati) att hoppa i som alternativ till en annan (populism)!

sen – är de inte helt omotiverade klagomålen över skurkaktiga politiker, korrumperade institutioner och moraliskt förfall. Det märkliga är att folk som ena dagen säger att politiker över lag är skurkar nästa dag väljer skurkar som lanserar sig som politiker, att folk fröjdas när skurkarnas obildade hejdukar ersätter tjänstemän tillsatta på meriter, att religiösa moralpredikanter ställer sig bakom moraliskt förfallna ledare. När Billy Grahams son Franklin såg den amerikanska administrationen “dyka från den moraliska trampolinen rakt ner i mänsklighetens dyngpöl” (s. 162) var man benägen att nicka bifall. Men så visade det sig att han predikade om Obama och inte om Trump!

Referenser

- Applebaum, Anne, 2004. *Gulag: De sovjetiska lägrens historia*. Stockholm: Norstedts.
- Applebaum, Anne, 2012. *Järnridån: Det kommunistiska maktövertagandet i Östeuropa 1945-1956*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Applebaum, Anne, 2019. *Röd hungersnöd: Stalins krig mot Ukraina*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Brennan, Jason, 2017. *Efter demokratin: Argument för ett nytt styrelseskick*. Stockholm: Timbro.

Borsgård, Gustav (red.), 2020. *Tranströmer och det politiska*. Stockholm: Ellerströms förlag.

Anmälan av Naima Chahboun

Tomas Tranströmer är en av Sveriges främsta poeter genom tiderna. Endast det faktum att Svenska Akademiens beslut att tilldela honom Nobelpriset år 2011 – trots en historisk överrepresentation av svenska författare i pristagarlistan – inte väckte mer än sporadiska protester räcker för att bekräfta hans unika ställning inom svensk samtidslitteratur. Priset var kröningen på en lång och framgångsrik karriär som ända sedan debuten med diktsamlingen *17 dikter* 1954 kantats av hyllningar och utmärkelser.

Till Tranströmers framgångssaga hör dock berättelsen om hur poeten kämpade i motvind i sextio- och sjuttitalens politiskt präglade litteraturklimat. Historieskrivningen förtäljer hur konstnärliga värden i den vänstervåg som då svepte genom landet underordnades politiska, och hur Tranströmers filosofiskt

betraktande lyrik till följd av detta anklagades för världsfrånvändhet och bristande samhällsengagemang. I förordet till antologin *Tranströmer och det politiska*, utgiven på Ellerströms förlag 2020, skriver redaktören Gustav Borsgård att den vitt spridda synen på Tranströmer poesi som opolitisk, och kritiken han fick utstå på grund av detta, var en av projektets ursprungliga inspirationskällor. Redan i bokens första kapitel avslöjas dock att bilden av Tranströmer som en av det ideologiskt färgade litteraturetablissemangen belackad underdog är betydligt överdriven. Visst fanns det enstaka röster som avfärdade hans poesi på politisk grund, men dessa var få och möttes av massivt motstånd från kritikerkåren i stort. På det stora hela tycks mottagandet av Tranströmers poesi alltså inte ha präglats av politiska bedömningar och ideologiska skyggappar. Att myten om kritikernas ensidiga fördömanden ändå fått fäste beror kanske delvis på att Tranströmer själv, av senare offentliggjord korrespondens att döma, tycks ha tagit den kritik som ändå förekom förvånansvärt hårt.

Återstår då frågan om Tranströmers poesi verkligen är så opolitisk som många hittills har antagit. Det är denna fråga antologins olika bidrag – författade av litteraturvetare med hemvist i Umeå, Sundsvall och Åbo – söker besvara. Ur ett statsvetenskapligt perspektiv erbjuder deras analyser en intressant inblick i hur politikbegreppet behandlas då det uppträder inom ramarna för en annan akademisk disciplin, och ett tillfälle att reflektera över hur vi själva tänker kring politik och det politiska.

Men låt mig börja i en utviking från min egen undervisningsvardag. När jag under första seminarietillfället på grundkursen i statsvetenskap ber de nyblivna studenterna att ge exempel på företeelser som de anser vara politiska rymmer deras svar en rad möjliga förståelser av politikbegreppet. Många hänvisar förstås till rådande institutionella praktiker: Politik är det som vi gemensamt fattar beslut om, det som regleras i lag eller behandlas av regeringar och parlament. Skiljelinjen mellan politik och icke-politik motsvarar enligt denna förståelse i princip den mellan det offentliga och det privata. Andra förslag brukar framhäva det kontroversiella som politiskt, medan det förgivettagna kategoriseras som opolitiskt: Huruvida en fråga är politisk eller inte avgörs av huruvida den väcker debatt. Här framkommer en konfliktorienterad syn på politik, där det politiska är det som på något sätt utmanar rådande ordning. Ett tredje vanligt svar är att politik handlar om makt. Vad detta innebär beror förstås på vad vi menar med makt, men i regel framstår det politikbegrepp som här åsyftas som mer omfattande än övriga. Det inkluderar inte bara omtvistade eller lagreglerade frågor, utan också individers och grupperns samspel på mikronivå. I detta politikbegrepp ryms frågor om normer och identitet, och de studenter som framför det är ofta måna om att poängtera att bevarandet av status quo är lika politiskt – i lika hög grad ett uttryck för makt – som förändring. Dessa och flera andra möjliga synsätt tycks alltså rymmas i begreppet ”politik” så som det förstås av en intresserad allmänhet (dit jag räknar mina förstaårstudenter).

Hittills har dock ingen föreslagit att det politiska hör ihop med det existentiella eller metafysiska – teman som anses känneteckna Tranströmers dikter. Det verkar alltså som att antagandet att Tranströmer var en opolitisk författare vid första anblicken stämmer överens med en vardagsspråklig förståelse av politikbegreppet.

Det tycks också stå klart att Tranströmer själv uttryckligen tog avstånd från det politiska i åtminstone en mening. Borsgård citerar i sitt kapitel poetens svar på en aldrig färdigställd undersökning om svenska författares politiska hållning under sextioalet. Här resonerar Tranströmer kring sin samtids krav på politiska ställningstaganden, som han betraktar som ett symptom på förvirring och maktlöshet. I en analys som lika gärna hade kunnat gälla dagens medieklimat pekar han på det strida flödet av svårbedömd och motstridig information som orsaken till en ökad polarisering av samhället. Politiska ideologier tillhandahåller ett ramverk för att sortera och värdera information, de tillfredsställer vad poeten kallar vår ”rasande hunger efter enkelhet”. Att uttrycka politiska åsikter erbjuder en moralisk utväg för individer som annars inte är mer än brickor på världspolitikens oöverblickbara spelplan. Borsgård kallar fenomenet ett identitetsskapande pseudo-agerande: ”jag tar ställning, alltså är jag god”. För Tranströmer utgör det politiska ställningstagandet ett substitut för verklig förståelse, och han betraktar poesin som motkraften till den förenklade världsbilds ideologierna erbjuder. I ett uttalande som lyfts fram av Anna Möller-Sibeliuss beskriver han poesins privata, sanningssökande språk som ”en motvikt mot politikernas manipulativa kliché- och propagandaspråk”. Detta kan ses som ett tydligt ställningstagande – estetiskt, men kanske även epistemiskt – mot det politiska ställningstagandet. Dock påpekar Möller-Sibeliuss, i likhet med andra av antologins författare, att just den syn på poesi som anti-politik som framkommer i Tranströmers uttalanden såväl som i hans dikter i sig kan tillskrivas politiska förtecken.

Flera av antologins bidrag ser ett samband mellan Tranströmers poetik och Rancières dikotomi mellan *polisen*, upprätthållandet av en kontrollerande hierarkisk ordning, och *politiken*, en omstrukturering av tingen som till sin natur är förändringsinriktad och jämlikhetssträvande. I sitt kapitel med titeln ”Tranströmerpolitik” föreslår Ragnar Haake att Tranströmer betraktar sjuttioalets vänsterrörelse som polisen – det dominerande perspektivet på den svenska litteraturscenen, om än inte i samhället i stort. Genom att vägra inordna sig i propagandisternas led utmanar poeten vad han uppfattar som rådande konsensus och framtvingar därmed en omorganisering av det litterära fältets möjligheter. Haakes analys visar på en intressant företeelse hos det politikbegrepp som handlar om att utmana rådande ordning: Beroende på hur sammanhanget avgränsas byter det dominerande och det utmanande perspektivet plats. Det som är utmanande i förhållande till samhället i stort kan utgöra konsensus i ett mer begränsat sammanhang. En effekt av detta är att politiken tycks sakna

riktning – det politiska är en rörelse *bort ifrån*, oavsett vad. Samtidigt sägs politiken sträva mot jämlikhet, vilket pekar mot ett mer substantiellt innehåll. Ett sätt att lösa denna paradox är att, som Haake gör, dra slutsatsen att det mest politiska språket också är det mest subjektiva. Subjektivitet förstås här som det som är grundat i personlig erfarenhet, snarare än i upprepning och konvention. En liknande läsning återfinns hos Anders E Johansson, som i Tranströmers kontrastering mellan statistik och musik hittar en gestaltning av "det singulära". Diktraderna "Jag vet också – utan all statistik – att just nu spelas Schubert i något rum därborta och att för någon är de tonerna verkligare än allt det andra" relaterar Johansson till Adornos tanke att "poesin och musiken är det mest objektiva just därför att den i sin subjektivitet är så fullständigt förmedlad." "Objektivitet" härrör i denna tolkning ur insikten om att vi alla är ensamma i vår erfarenhet av världen, utelämnade till våra sinnen. "Jämlikhet" betecknar relationen mellan ett subjekt och omvärlden snarare än mellan olika subjekt. I subjektiviteten är vi jämlika såtillvida att vi alla endast har tillgång till vår egen upplevelse.

Betoningen av subjektiviteten ska dock inte likställas med befestandet av en identitet, kollektiv eller individuell. Tvärtom strävar, som antologins författare vid upprepade tillfällen påpekar, Tranströmers subjekt alltid mot jagupplösningens transcendens. Subjektet är visserligen nödvändigt för att forma utsagan, men så fort det uppfyllt sitt mål kan det överges. För Haake är diktens längtan bortom jagets självbekräftelse i grunden en strävan mot jämlikhet, en "demokratisk impuls". Jaget avsäger sig sina egenskaper och därmed sina privilegier, inklusive den överlägsna status som följer av det politiska ställningstagandets moraliska rättrådighet. Passivitet blir därmed en politisk strategi, vilket också framhålls av Borsgård som i detta drag ser paralleller mellan Tranströmers undflyende subjekt och Žižeks påstående att motståndet, för att bli igenkännbart som motstånd, tvingas följa spelets regler och därmed bekräftar dessa. Det enda sättet att undergräva makten är därför att ignorera den, att fästa blicken vid en annan horisont.

Så långt visar antologins författare på möjligheten att läsa Tranströmers poesi som politisk i en progressiv, positivt laddad bemärkelse. I det förtätade ögonblickets jagupplösning, liksom i valet att anlägga ett existentiellt snarare än dagspolitiskt perspektiv på världen, anar de rörelsen mot en radikal omtolkning av rådande ordning och upplösning av hierarkier. Men det finns också bidrag som gör en mer kritisk läsning, som framhåller drag i Tranströmers poesi som visserligen kan betraktas som politiska men som inte på samma sätt stryker dikten medhårs. Ett sådant bidrag är skrivet av Sofia Pulls, som från sin position som jäktad småbarnsmamma avundsjukt betraktar Tranströmers subjekt som har privilegiet att få sova ostört. Om de i Tranströmers diktning återkommande motiven sömn och dröm kan tolkas som en metaforisk flykt från jagets begränsningar, framstår de för den av sömnbrist plågade mamman

som en högst konkret materiell lyx. Det förgivettagna, som för henne är en bristvara, blir i Pulls feministiska läsning ett tecken på de privilegier som författaren för med sig in i dikten och som avgör vem den tilltalar och vem den utestänger.

För en mer formmässigt orienterad kritik står Maria Jönsson, som inledningsvis prövar tanken att Tranströmers ointresse för det mänskliga subjektet utgör en form av "ekokritik" – ett ifrågasättande av människans särställning i naturen. Det undflyende jaget, de långa tidslinjerna och de ofta förekommande bilderna av djur och natur utgör i denna tolkning delar av en civilisationskritisk hållning som må ha uppfattats som opolitisk under sjuttioalet men som i dagens samhälle, präglad av klimathotet, framstår som högaktuell. Men där andra ser rörelsen bortom jaget och vardagen som en intervention som utmanar rådande hierarkier, pekar Jönsson på att Tranströmers förtätade ögonblick av insikt – hans så kallade "epifanier" – endast kan framträda mot bakgrund av vardagens ordning och att dikten därför är förutbestämd att gång på gång återvända dit. De förhöjda ögonblicken erbjuder visserligen tröst, men befäster därmed hierarkierna snarare än att utmana dem. Klarsynen – den av Tranströmer omhuldade förståelsen – blir i hennes läsning ett substitut för handling. Vi tycks därmed ha fullbordat den cirkel som inleddes med poetens ställningstagande mot politiska ställningstaganden och tanken om passivitetens politiska kraft. Men kanske, funderar Jönsson vidare, måste det politiska inte nödvändigtvis mana till handling. Kanske uppstår i epifanierna glimtar av något som kan dröja sig kvar som en nyväckt längtan, en utopi vars roll inte är att erbjuda politiska riktlinjer, utan att väcka tanken att en annan värld är möjlig.

Ur ett statsvetenskapligt perspektiv framstår kanske försöken att avtäcka en politisk dimension i Tranströmers diktning som långsökta. Det ligger nära till hands att – i likhet med Tranströmer själv – invända att det politiska inte är ett förhållningssätt eller ett uttryck, utan något högst konkret som avgör människors livsvillkor. Ofta finns det goda skäl att i statsvetenskapliga studier avgränsa förståelsen av det politiska till något som försiggår mellan människor snarare än inom dem, och som resulterar i handlingar av olika slag. Men så fort vi börjar fundera över dessa handlingars ursprung väcks frågor om tankens och språkets makt, frågor som statsvetenskapens mer tolkningsinriktade underdiscipliner förstås redan är väl bekanta med. Genom att förflytta fokus ännu ett steg närmare individen, från studiet av diskursers och ideologiers samhällspåverkan till frågan om den enskilda textens och erfarenhetens politiska potential, bidrar antologin *Tranströmer och det politiska* med insikter som på en gång synliggör och utmanar vår ofta förgivettagna förståelse av begreppet politik.

Haldén, Peter, 2020. *Family Power: Kinship, War and Political Orders in Eurasia, 500–2018*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anmälan av Andrej Kokkonen

Diskussionen om "klaner" har exploderat efter polischef Mats Löfvings Agendaframträdande hösten 2020. Diskussionens kärna illustreras tydligt av titeln på den bok som Per Brinkemo gav ut för några år sedan: *Mellan klan och stat: somalier i Sverige*. Klaner utmålas som ett hot mot, eller vart fall ett alternativ till, staten som vi känner den.

Som Peter Haldén visar i *Family Power* är diskussionen varken ny eller unikt svensk. Starka släktnätverk, som klaner och adelssläkter, har utmålats som ett hot mot staten av en rad prominenta tänkare från Hobbes och Locke till Marx och Weber. I den statsbyggnadslitteratur som följt i Charles Tillys fotspår ses ofta uppgörelsen med adeln och den patrimoniala stat som dominerade Europa vid medeltidens slut som ett avgörande steg för den moderna statens födelse (t.ex. Ertman 1997).

Haldén försöker i sin bok göra upp med detta idéhistoriska arv. Tesen är att starka släktnätverk inte alls behöver underminera den politiska ordningen (den engelska termen är "political order"). I själva verket har den europeiska staten – liksom stater i Mellanöstern – växt fram i symbios med, och byggt på, sådana släktnätverk. Någon egentlig konflikt med staten var det inte tal om ens i Europa. I alla fall inte innan den moderna demokratis genombrott på 1800-talet. Haldén går till och med så långt att han hävdar att Europas framgångssaga bygger på att europeiska stater lyckades inkorporera mäktiga släktnätverk i sina institutioner på ett formaliserat och transparent sätt, till exempel genom införandet av statligt reglerade adelsprivilegier.

Det är onekligen en bok som går mot strömmen – och som just därför är mer läsvärd än de flesta. Haldén argumenterar dessutom till största delen övertygande för sin sak. Boken bygger på en genomgång av 1500 års europeisk, arabisk, turkisk och mongolisk historia och avslutas med en analys av Saudiarabiens och Somalias utveckling under 1900-talet. De flesta hade nog avskräckts av ett sådant projekt redan innan de hade hunnit börja, men Haldén genomför det på ett imponerande sätt.

Det senaste årtiondet har intresset för historia bland statsvetare fullkomligt exploderat. Det står dock ofta si och så till med den historiska kunskapen och det är inte svårt att hitta artiklar i ledande tidskrifter som bygger på forskningsläget i historia som det såg ut i början på 1980-talet. För bara några år sedan

publicerade till exempel *American Political Science Review* en artikel som handlar om hur feodalismens införande i Europa påverkade politisk stabilitet (Blaydes & Chaney 2013). Sedan 1974, då historikern Elisabeth A. R. Brown publicerade "The Tyranny of a Concept", har dock begreppet feodalism varit häftigt ifrågasatt i historieämnet och moderna läroböcker i medeltidshistoria använder det knappt längre. Sådana fadäser gör sig Haldén inte skyldig till. Tvärtom sammanfattar han på ett föredömligt och lättillgängligt sätt många av de nya historiska rön och omtolkningar av den europeiska statsbyggnadsprocessen som framkommit de senaste årtiondena i historieämnet. Bara den sammanfattningen gör boken läsvärd.

Det är svårt att invända mot grunddragen i Haldéns historieskrivning om hur viktiga starka släktnätverk har varit för statsbyggnadsprocessen i Europa. Evidensen har egentligen alltid funnits där i historieböckerna. Fram till 1789 – och i många fall även långt därefter – dominerades Europa av monarkier i vilka kungliga dynastier (en typ av släktnätverk) regerade med hjälp av adeln (en annan typ av släktbaserade nätverk).

Vi hittar även härskande dynastier i andra delar av världen, men Haldén visar att framförallt adelns rätt till inflytande var både större, mer transparent och mer erkänd (av staten) än i de arabiska, turkiska och mongoliska statsbildningar som tjänar som bokens jämförelseobjekt. Det fanns till exempel ingen riktig motsvarighet till de lagstadgade adelsprivilegier som växte fram i Europa i dessa delar av världen. Visst fanns det traditionella statusgrupper baserade på släktband, men deras interna hierarki och relation till staten reglerades aldrig lika hårt som i Europa. Haldén menar till och med att många av statsbildningarna, till exempel Abbasidkalifatet, misslyckades med att skapa en stabil politisk ordning just för att de försökte bryta de traditionella släktbaserade statusgruppernas makt, bland annat genom att rekrytera slav- och legosoldater som inte hade några lojalitetsband med nämnda grupper. Följden blev att slavsoldaterna störtade den politiska ordningen och byggde sina egna stater. Endast det Osmanska riket lyckades någorlunda med att inkorporera traditionella släktbaserade statusgrupper i statsapparaten. Med andra ord skapades stabila politiska ordningar i Europa genom att involvera släktbaserade nätverk i statsbyggnadsprocessen, medan arabiska, mongoliska och turkiska stater (delvis) misslyckades med sina statsbyggnadsprocesser för att de i alltför liten grad involverade släktbaserade nätverk.

Den slutsatsen sticker förmodligen i ögonen på de som vill skylla Mellanösterns politiska problem på att regionen – till skillnad från Europa – aldrig har gjort upp med de släktbaserade nätverkens roll i politiken. Den går även emot den moderna statsbyggnadslitteraturen, som sedan Tilly har betonat hur kungar använde statsmaktens expansion till att näpsa adeln. Haldén vill också visa att statsbyggnadsprocessen i Europa var långt mer fredlig, och präglades av mycket mer samarbete mellan adeln och kungamakten, än vad Tilly och hans efterföljare hävdar.

Liknande tankegångar har förts fram av statsvetare tidigare. I alla fall vad gäller statsbyggnadsprocessen under medeltiden. Lisa Blaydes och Erik Chaney's artikel, som nämndes tidigare, visar till exempel att kungar i Europa började sitta säkrare vid makten än sina kollegor i den muslimska världen runt år 900. Blaydes och Chaney förklarar det växande gapet mellan Västeuropa och den muslimska världen med att adeln i Europa på grund av sina "feodala" privilegier och stora inflytande över staten (till exempel genom de parlament som växte fram i Europa under medeltiden) hade ett större intresse av att bevara den politiska ordningen än eliterna i muslimska stater, som inte hade motsvarande privilegier och inflytande.

Haldén nämner inte Blaydes och Chaney's studie i sin bok. Inte heller diskuterar han stora delar av den institutionellt och kvantitativt orienterade statsvetenskapliga och ekonomiska historiska forskningen om statsbyggnad som har publicerats de senaste åren. Avner Greif, Barry Weingast, Bruce Bueno de Mesquita, Carles Boix, David Stasavage, Douglas North, Jan Luiten van Zanden, Mark Dincecco, Samuel Finer, Sevket Pamuk och Timur Kuran är bara några av de namn som saknas i den nästan 40 sidor långa referenslistan och som har publicerat studier av relevans för de frågeställningar Haldén tar upp.

Jag har själv ägnat de senaste åren att studera politisk succession i medeltida och tidigmoderna monarkier ur ett kvantitativt perspektiv (Kokkonen & Sundell 2014; 2020 och Kokkonen & Møller 2020) – ett ämne som diskuteras flitigt (och utmärkt) av Haldén ur ett mer kvalitativt perspektiv – och slås av hur olika referensramar vi har. Bortsett från en del klassiker som Weber och Tilly är det de historiska referenserna och inte de statsvetenskapliga vi har gemensamt (min forskning citeras faktiskt av Haldén, så helt vattentäta skott är det inte)! Det säger något om hur mycket statsvetenskapen har glidit isär de senaste åren. Jag ska villigt erkänna att båda "sidor" är lika skyldiga till den sprickan. Den som letar efter namn som Bruno Latour, Reinhart Koselleck och Richard Ned Lebow i mina referenslistor kommer leta förgäves. Det är en situation som riskerar att göra oss alla fattigare i slutändan.

Jag tror till exempel att Haldén hade vunnit på att ta del av den diskussion om kyrkans roll i den europeiska statsbyggnadsprocessen som har förts av mer kvantitativt orienterade forskare de senaste åren (se till exempel Grzymala-Busse 2020; Møller 2019). Visserligen nämns kyrkan av Haldén, men frågan hade kunnat diskuteras mer ingående. Jag ska ge två exempel.

Det första är forskningen om hur kyrkans familjepolitik (förbud mot månggifte, kusingifte, adoption, skilsmässa och konkubiner) motverkade storfamiljer och uppmuntrade kärnfamiljer och på så sätt bidrog till att bryta ner de släktbaserade nätverkens makt – och i förlängningen också gjorde oss mer individuellt orienterade än människor i andra delar av världen (se till exempel Schultz et al 2019; Heinrich 2020). Även om vi bortser från sådana förbuds mer långtgående effekter på människors psyke, hade de även direkta konsekvenser för de eliter

Haldén fokuserar på. Bland annat ledde de till att adelsfamiljer och kungliga dynastier dog ut relativt ofta. Den engelske historikern Kenneth McFarlane (1973) har visat att mer än 80 procent av de adelsläkter som kallades till det engelska parlamentet i slutet av 1200-talet hade dött ut på svärdssidan 200 år senare. I mina kollegors och min forskning har vi funnit att 331 av 751 (44 procent) undersökta europeiska monarker dog utan att ha lämnat en överlevande legitim son efter sig. Sådana problem med att reproducera sig hade inte den Osmanska dynastin eller arabiska dynastier, då de praktiserade både månggifte och hade konkubiner. Hur rimmar det med Haldéns tes om att starka släktnätverk gav europeiska stater stadga? Var i själva verket europeiska stater tvungna att skapa institutioner som var oberoende av de släktbaserade nätverkens makt för att överleva det ständiga utbytet av kungafamiljer och adelsläkter? Jørgen Møller och jag (Kokkonen & Møller 2020) har till exempel visat hur medeltida parlament vitaliserades under successioner och successionskriser. Den europeiska historien bjuder även på otaliga exempel på hur riksråd och parlament i praktiken tog över styret av länder när den tillträdande monarken var för ung för att regera själv (som under Magnus Erikssons första regeringsår), eller när kungafamiljer dog ut och behövde ersättas. Motsvarande institutioner utvecklades aldrig fullt ut i länder utanför Europa. Hade det möjligen med kyrkans roll att göra?

Kyrkans roll hade även kunnat diskuteras mer i relation till Haldéns påstående att europeiska staters framgångsrika statsbyggnadsprocesser visar sig i att maktfullkomliga adelsmän sällan sökte skapa självständiga kungariken av sina domäner. Haldén menar att de inte gjorde det för att de behövde kungamaktens erkännande för att kunna upprätthålla sin status som adelsmän. I själva verket vet vi dock att kyrkan spelade en avgörande roll när kungariken skapades under medeltiden (Weiler 2010). Utan kyrkans välsignelse var det svårt att upphöja sig själv till kung (även om till exempel de portugisiska kungarna lyckades med konststycket). Att vi inte ser nya kungariken skapas i Frankrike under 1000-talet hade således förmodligen mer att göra med kyrkans politik än med hertigarna av Normandies, Bretagnes och Gascognes relationer med den franske kungen. Dessutom kan man notera att många regioner faktiskt förklarade sig självständiga. Några exempel är det ovan nämnda Portugal och stadsstaterna i det som idag är norra Italien, men på 1000-talet var det Tyskromerska riket (kyrkan spelade även i de senare fallen en avgörande roll – se Doucette & Møller 2020).

Haldén kan säkert komma med bra svar på mina invändningar, men hans bok hade vunnit på om han hade diskuterat kyrkans roll mer ingående. Framförallt med tanke på att dess organisation, till skillnad från medeltida staters organisation, inte låter sig analyseras lika lätt i termer av starka släktnätverk (informella påvedynastier och adliga biskopar till trots).

För den som kommer från en positivistisk tradition känns det även lite märkligt att boken saknar en tydlig teori och istället utgår från teoretiskt informerade begreppsdefinitioner. Möjligen förlorar boken i teoretisk stringens

med ett sådant angreppssätt. Å andra sidan tillåter angreppssättet Haldén att göra intressanta observationer som förmodligen hade skalats bort i en bok med tydligare hypoteser. Jag tror också att boken är mer läsvärd för den breda allmänheten än de flesta akademiska böcker, just eftersom den har ett mer induktivt angreppssätt.

Även om Haldén inte alltid lyckas övertyga läsaren om sina slutsatser (han lyckas dock ofta) råder det ingen tvekan om att det är en viktig och tankeväckande bok han har skrivit. Lägg till det att boken är välskriven, underhållande, visar på en bred beläsenhet och dessutom kommer med ett avvikande perspektiv i den debatt om klaner och politisk ordning som förs i Sverige och världen för tillfället. Kort sagt kan jag varmt rekommendera den till alla som är det minsta intresserade av statens historia, såväl akademiker som en bredare allmänhet.

Referenser

- Blaydes, Lisa & Erik Chaney, 2013. "The Feudal Revolution and Europe's Rise: Political Divergence of the Christian West and the Muslim World before 1500 CE", *American Political Science Review* 107(1): 16-34.
- Brown, Elisabeth A. R., 1974. "The Tyranny of a Concept: Feudalism and Historians of Medieval Europe", *The American Historical Review* 74(4): 1063-1088.
- Doucette, Jonathan Stavnskaer & Jørgen Møller, 2020. "The Collapse of State Power, the Cluniac Reform Movement, and the Origins of Urban Self-Government in Europe", *International Organization*, 1-20.
- Ertman, Thomas, 1997. *The Birth of Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grzymala-Busse, Anna, 2020. "Beyond War and Contracts: The Medieval and Religious Roots of the European State", *Annual Review of Political Science* 23(1), 19-36.
- Heinrich, Joseph, 2020. *The WEIRDest People in the World: How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kokkonen, Andrej & Jørgen Møller, 2020. "Succession, power-sharing, and the development of representative institutions in medieval Europe", *European Journal of Political Research*, 59: 954-975.
- Kokkonen, Andrej & Anders Sundell, 2014. "Delivering stability: Primogeniture and autocratic survival in European monarchies 1000-1800", *American Political Science Review*, 108(2): 438-453.
- Kokkonen, Andrej & Anders Sundell, 2020. "Leader Succession and Civil War", *Comparative Political Studies*, 53-53: 434-468.
- McFarlane, K. B., 1973. *The Nobility of Later Medieval England*. Oxford: Oxford University Press.
- Møller, Jørgen, 2019. "Bringing the Church Back In: Ecclesiastical Influences on the Rise of Europe", *Politics and Religion*, 12(2), 213-226.
- Schultz, Jonathan, Duman Bahrami-Rad, Jonathan P. Beauchamp & Joseph Henrich, 2019. "The Church, intensive kinship, and global psychological variation", *Science*, 366(6466): 1-12.
- Weiler, Björn, 2010. "Crown-Giving and King-Making in the West ca. 1000-ca. 1250", *Viator*, 41(1): 57-88.

Magnusson, Thomas, 2019. *Makt och pengar i frihetstidens Sverige. En oligarkis triumfer och slutliga nederlag 1720–1766*. Göteborg: Daidalos.

Anmälan av Svante Norrhem

I Thomas Magnussons bok *Makt och pengar i frihetstidens Sverige* (2019) beskrivs hur vad som betecknas som en oligarki växte fram under den första halvan av frihetstiden. Detta skedde genom vad Magnusson kallar en legering mellan grosshandlareelit och ämbetsmannaaadel. Bokens hypotes är att denna maktelit gynnade sina materiella egenintressen genom att tillägna sig allmänna, statliga medel inom en rad områden. Detta skedde mot bakgrund av merkantilistisk ekonomisk politik där starka stats- och privatintressen underminerade traditionella strukturer. Kronans akuta behov av medel i början av den undersökta perioden ledde till skatteköp, vilket i sin tur gav upphov till en omfördelning och koncentration av jordäggande. I de nya motsättningar som skapades i denna förändringens tid sammansmälte alltså ekonomiska intressen mellan borgerskapet och adeln: Magnusson menar att ett femte stånd de facto växte fram och att detta – som också kan benämnas oligarkerna – skapade sig och behöll en stark maktställning från 1720 till 1766. I samband med 1738–39 års politiska förändringar stärktes denna ställning och Magnusson talar om ett ”maktövertagande” och om hur oligarkerna rentav kom att ”ockupera statsorganen” (s. 293). Med användandet av begrepp som femte stånd och oligarker, och uttryck som maktövertagande och ockupation framstår det som att Thomas Magnusson vill komma med ett nytt sätt att betrakta den frihetstida politiska och ekonomiska utvecklingen.

I undersökningen ställs två huvudfrågor:

Varför mobiliserades inget effektivt motstånd mot oligarkerna långt före 1765–1766?

Varför led oligarkerna nederlag 1765–1766? Vad gjorde att opinionen vid den tidpunkten svängt så radikalt till deras nackdel?

Begreppet oligark för tankarna till Ryssland under Boris Jeltsins era då ett fåtal personer berikade sig på statliga kontrakt och på övertagande av statliga företag. Likheterna med hur oligarkerna under den svenska frihetstiden beskrivs är flera, inte minst hur ekonomiska och politiska intressen vävs samman. Det de svenska oligarkerna riktade in sig på var att, med Magnussons ord, tappa

av statliga intäktskällor. Ett konkret exempel på detta är när de statliga tullinkomsterna 1726 utarrenderades till det privata bolaget Tullarrendesocietet. Grundidén var att sälja andelar i bolaget till förmögna investerare och sättet att organisera det hela avtalades så skickligt under de första två fyraårsperioderna att det i princip inte gick att gå med förlust. Delägarna kunde vara säkra på att tjäna pengar.

En förutsättning för att den här sortens ekonomiska verksamhet skulle uppstå var just sammanblandning mellan ekonomiska och politiska intressen. Det var också därför det var nödvändigt för oligarkerna att med hjälp av mutor tillskansa sig kontrollen över centrala ämbeten som kunde garantera att beslut fattades som skapade nya förutsättningar för vinstgivande verksamheter – staten skulle tappas på pengar där det gick.

Att den beskrivna utvecklingen fick fortgå under flera årtionden är svår-förklarad menar Magnusson. En orsak kan vara att motståndet var för svagt och splittrat. Den klassiska motsättningen mellan små och stora jordägare, det vill säga bönder och jordägande adel, gjorde att oppositionen saknade gemensamma intressen. Det fanns visserligen protester mot utarrenderingen av tullinkomsterna vid 1734-års riksdag, vilket begränsade möjligheterna att tjäna pengar något. Vidare menar Magnusson att protesterna 1743 delvis grundades i ett motstånd mot hur ökade tullar slagit mot bönder. Men inga protester lyckades bryta oligarkernas makt förrän 1766. En viktig del för framgången menar Magnusson var kungamaktens roll. Förutom kontrollen över ämbetsverken och den ekonomiska lagstiftningen spelade en brett utbredd föreställning om kungens höghet in. Magnusson pekar på att det fram till statskupsförsöket 1756 fanns en övertro bland allmogen på kungens makt och att detta missförstånd bidrog till att gynna oligarkerna. Med hänvisning till att kungen stödde deras politik minskade viljan att motsätta sig den. Ytterligare skäl till oligarkernas starka ställning var, menar författaren, att enskilda personer som Thomas Plomgren och Gustaf Kierman hade en så stark ställning inom borgarståndet att de lyckades hålla motståndare inom ståndet på mattan.

Oligarkernas maktförlust 1766 tillskrivs i hög grad mobiliseringen av motstånd från nationalekonomiska experter. Anders Nordencrantz och Anders Chydenius lyfts fram som främsta exempel. Genom agitation som påbörjats redan på 1750-talet lyckades Nordencrantz, Chydenius och andra som motsatte sig ekonomisk reglering – som gynnade oligarkerna – få genomslag i den allmänna opinionen hävdar Magnusson. Centralt i experternas kritik, menar Magnusson, var dock inte att kritisera oligarkernas ekonomiska politik i sig utan snarare missbruket av den politiska strukturen och samhällsekonomin som de ägnat sig åt.

Begreppet oligark är centralt i studien och förtjänar därför en stunds eftertanke. Enligt en allmänt vedertagen definition – Svenska Akademiens Ordbok – är en oligarki ett fåtalvälde och en oligark en av ledarna i detta välde.

Magnusson argumenterar för att begreppet är användbart eftersom det syftar på en begränsad krets som utövade en egennyttig maktutövning i en försvagad samhällsfunktion. Begreppet oligark är också bra menar han för att dess makt i allt väsentligt utövades över rådande ståndsdoktriner (s. 44). Det är intressant att Magnusson velat hitta ett begrepp för just detta ståndsovergripande i en ny tid, men ett problem, menar jag, är oklarheten över vilka som faktiskt tillhörde kretsen av oligarker. Magnusson själv menar att det vore svårt, "kanske till och med missvisande" (s. 44) att ange vilka som tillhörde gruppen. Några har dock definierats som oligarker, bland andra framträdande personer som Carl Gyllenborg, Carl Gustav Tessin samt medlemmar ur släkterna von Höpken och Fersen. Det används också uttryck som "oligarkernas ledning" och "oligarkins ledarkrets" (s. 44) dock utan att specificera vilka dessa var. Vagheten är störande i en studie som gör anspråk på att ha ringat in en ledande grupp som utgjorde en central maktfaktor under mer än fyrtio år. Eftersom en del namn trots allt figurerar i texten och då omnämns som oligarker borde det ha gått att tydligare ringa in vad som enligt Magnusson krävs för att tillhöra den elitgrupp han vill studera. Nu får vi nöja oss med en mer svepande definition: i centrum för vad som konstituerar en oligark står att denne ska ha haft ett materiellt egenintresse som främjades genom en viss politik, och en oligarkanhängare är de som argumenterar i linje med "dokumenterade" oligarker (s. 64). I slutet av boken finns en lista över personer som anges som antingen "olig." eller "anti-olig.". Det framgår däremot inte vilka av det drygt hundratal personer som fått beteckningen "olig." ska betraktas som oligarker eller som oligarkianhängare.

Vagheten kring vilka oligarkerna var gör också att uttryck som "Lagmannen Olof Malmerfeldt, ivrig kritiker av oligarkerna" (s. 177) blir svåra att värdera när man inte vet vilka oligarkerna var vid den tidpunkten. Är det oligarkerna som sådana Malmerfeldt var kritisk mot eller var det den politik som den styrande eliten förde han opponerade mot? I detta fall hänvisas i fotnot till Nordisk familjebok (1912) men läser man om Malmerfeldt där framgår att han var opponent mot hattregimen.

Vad gäller bokens slutsatser är en att oligarkerna genomförde en ockupation av ämbeten vilket ledde till att de kunde förmera egenintresset. Det finns inga skäl att betvivla att ämbeten kunde tillskansas genom korrupktion men om man ska leda i bevis att oligarkerna kom att "ockupera statsorganen" hade det varit bra med en mer systematisk och konkret genomgång. Vilka delar av statsapparaten talar vi om? Vilka ämbeten specifikt? Detta borde enkelt kunnat listas. Vilka personer som antingen själv var oligarker, eller stod oligarkerna nära, handlar det om? Hur många? Talar man om ett sådant maktövertagande borde det ha gått att tydligt namnge vilka personer det handlar om. Jag menar inte att påståendet om ett aktivt agerande för att tillskansa sig makt i sig är orimligt – detta sker ständigt – men jag menar att det inte är bevisat. För 1730-talet bygger slutsatsen på Johan Arckenholtz klart färgade berättelse (vilket

Magnusson föredömligt diskuterar) och det hela kokar ner till ett enda konkret exempel nämligen att Erland Broman utsågs till assessor i Kommerskollegium. Allt i övrigt är allmänna påståenden från Arckenholtz sida om korrption. Inga namn eller ämbetstitlar nämns. Från 1760-talet finns nästa exempel: Gustaf Fredrik Gyllenborgs köp av en kammarrådstjänst. Även från denna tid presenteras i övrigt allmänna påståenden om korrupt beteende men utan konkretion: vilka personer och vilka ämbeten framgår inte. Att perioden var korrupt i meningen att det gick att inofficiellt köpa sig ämbeten räcker enligt min mening inte för att underbygga påståendet om en ockupation av statsorganen. När man inte vet vilka ämbeten det handlar om eller vilka innehavarna var är det också svårt att ta steget vidare och hävda att detta fick betydelse för oligarkernas maktutövning.

En annan slutsats som är problematisk gäller svaret på varför oligarkerna slutligen förlorade sin maktposition. Magnusson pekar här på att argumentation från tidens nationalekonomiska experter – och här nämns särskilt Anders Nordencrantz och Anders Chydenius (s. 295) – spelade en avgörande roll för att påverka den allmänna opinionen. Bortsett från att sådant är svårt att leda i bevis med säkerhet noterar man att vad gäller Nordencrantz så avses bland annat den kritik han framförde i sina ”kända publicerade skrifter” (s. 294). Vilka texter som hade denna stora inverkan på folkopinionen framgår dock varken av noter eller i referenslistan. Hur slutsatsen har kunnat dras är därför oklart.

Boken belastas av också en annan vaghet. I beskrivningen av andras forskning framgår det inte alltid vem det är författaren syftar till. Svepande uttryck som ”Ofta möter man uppfattningen” (s. 55), ”I den tidigare forskningen råder samstämmighet” (s. 60), ”det är väl känt” (s. 96, 103) används för att beskriva forskning men utan att referens anges. Jag delar inte helt Magnussons påstående att det han relaterar är så väl känt. Exempelvis är det i och för sig känt, som Magnusson hävdar, att en del forskning visat att frihetstidens utrikespolitik styrdes av utländska medel, men det kunde ha belagts. Detta i synnerhet som betydelsen av denna utländska inblandning inte är entydig, vilket visats av exempelvis Michael Metcalf.

De forskare Magnusson talar med och knyter an till finns med få undantag inom en äldre forskningstradition. Malmström (1895–1901), Stråle (1884) och Stavenow (1907) är exempel på detta. Jag tillhör dem som menar att vi inte ska glömma äldre forskares arbeten så jag har ingen invändning mot att dessa används. Däremot menar jag att studien hade vunnit på en tydligare koppling till den rätt rika forskningen om frihetstiden som tillkommit senare. Som det är nu bygger stora delar av analysen enbart på källbeskrivningar med nedslag i äldre litteratur (kap. 6 om manufakturerna är det tydligaste exemplet på detta). Det saknas i hög grad en diskussion i relation till andra forskningsresultat. Kanske beror det på att författaren något lättvindigt avfärdat senare studier

som alltför postmodernt influerade (s. 25). Om det är det som gör att forskning av Marie-Christine Skuncke (mutor, nätverk, politisk kultur), Patrik Winton (politisk praktik, finanspolitik), Michael Metcalf (utländsk korruption i Sverige) eller Martin Almbjär (den frihetstida riksdagen) med flera inte omnämns är mer oklart. Karin Sennefelts studie av dalupproret – ett uppror som behandlas relativt ingående i Magnussons bok – refereras inte utan kommenteras endast som forskning som ”inte bör underskattas” (s. 25). Sennefelts studier av frihetstidens politiska kultur nämns inte alls.

Det är alltid känsligt att ta sin egen forskning som exempel men jag tar ändå risken. I Peter Lindströms och min egen studie av utländskt inflytande över svensk politik under 1730-talet visar vi hur Frankrike försökte och ibland lyckades påverka tillsättningen av ämbeten. Detta kan tyckas vara en detalj men det sker alltså samtidigt som oligarkernas ockupation av ämbeten äger rum enligt Magnusson. Bilden av korruption delar vi med Magnusson samtidigt som vi ger en delvis annan bild av hur medlemmar ur familjerna Gyllenborg, Höpken och Fersen agerade under just det årtiondet än den bild Magnusson tecknar. Genom att antingen argumentera emot andra forskares slutsatser där dessa motsäger Magnussons eller ansluta till dem där det finns gemensamma ståndpunkter hade Magnussons egna resultat fått ett större värde. Det är synd av flera skäl att Magnusson är så njugg när det gäller att sätta sina resultat i ett större forskningssammanhang. Det vanliga argumentet att relationen till befintlig forskning bidrar till att lyfta fram det nya och originella i den egna forskningen gäller till exempel. Att sätta sina egna resultat i kontext kan för all del också bidra till att man tvingas nyansera sina egna slutsatser. Vad som hade hänt med just den här texten om en tydligare kontextualisering gjorts är svårt att avgöra men under alla omständigheter hade den skrivit in sig tydligare i en pågående forskning om frihetstiden. Magnusson gör det för lätt för sig när han med nästan fullständig konsekvens undviker att relatera till vad som sagts om frihetstidens politiska liv de senaste tjugo åren.

Makt och pengar i frihetstidens Sverige bidrar inte till ny kunskap om den svenska frihetstiden, vilket den kunde ha gjort. Den ger ett alltför essäistiskt intryck där författaren skrivit ned en idé men inte ännu har hunnit läsa in sig på vad andra redan har sagt, och heller inte riktigt hunnit belägga en del av de påståenden som görs. På så sätt blir boken introvert, vilket är synd. Vill man bidra till kunskapen om frihetstidens samhälle och alla dess komplexiteter krävs att uppgiften tas på ett större allvar.

Widenstjerna, Thomas, 2020. *Vem väljer vem – och varför? Om betydelsen av homosexualitet och personliga kontaktnät i partiets nomineringsprocesser*. Mittuniversitetet, Fakulteten för samhällsvetenskap, doktorsavhandling 311.

Anmälan av Anders Widfeldt

När Richard Katz och Peter Mair i slutet av 1980-talet drog igång sitt stora forskningsprojekt om västeuropeiska partiorganisationer låg tonvikten på tryckta partidokument. En viktig del av datainsamlingen bestod i att gräva fram, detaljstudera och tolka verksamhetsberättelser, interna rapporter och partistadgar. Inte minst stadgarna var viktiga. I inledningskapitlet till den första publikation som kom ur projektet, den omfattande volymen "Party Organizations. A Data Handbook", argumenterar projektledarna Katz och Mair kraftfullt för betydelsen av "The Official Story" i vår förståelse av partiernas inre liv. Formella partistadgar kanske inte berättar hela historien, men de tillhandahåller en viktig del av historien. Det bevisas bland annat av det faktum att det partiinterna regelverkets innehåll ofta varit föremål för uppsplitande konflikter.

Katz och Mair ville givetvis inte göra gällande att verkligheten bakom partistadgarna, "The Real Story", är oviktig. Argumentet var snarare att kunskap om den officiella historien är en fruktbar utgångspunkt, "a very valuable baseline", mot vilken skillnader i partiorganisationernas Real Story kan analyseras (Katz & Mair 1992: 8). Den officiella historien är en startpunkt, inte ett slutmål. Ett underliggande syfte med Katz och Mairs partiorganisationsprojekt var också att det skulle följas upp med mer kvalitativt inriktad forskning om vad som egentligen sker inom partierna.

Det har dock varit relativt tunnsått med sådan forskning. Kunskaperna om "The real story" är begränsade. Det finns lysande undantag, som Katarina Barrling Hermanssons (2004) avhandling om de svenska partiernas interna kultur, Jan Teorells (1998) studie av beslutsprocesser inom Socialdemokraterna och Moderaterna och Jenny Madestams (2009; 2014) forskning om partieliter och partiledarskap. Dessa bidrag är mycket värdefulla, men har begränsningen att de i huvudsak rör sig i partiernas elitskikt. Kunskapen om vad som pågår på andra nivåer inom våra partier är fortfarande begränsad, inte minst lokalt och regionalt. Det är en brist, eftersom mycket av vad som sker i vårt samhälle påverkas av processer inom de politiska partierna på kommunal och regional nivå.

Anders Widfeldt är lektor vid University of Aberdeen.

E-post: a.widfeldt@abdn.ac.uk

Inte minst mot den bakgrunden är Thomas Widenstjernas avhandling ett viktigt bidrag. Hans studie behandlar valberedningsprocessen inom fyra partier i Västernorrlands län. Det empiriska materialet bygger på personliga intervjuer genomförda mellan december 2011 och januari 2014 med lokala och regionala valberedare, det vill säga ledamöter i partiernas valberedningar. De undersökta partierna är Moderaterna, Socialdemokraterna, Miljöpartiet och vad som vid den aktuella tidpunkten fortfarande hette Folkpartiet Liberalerna. Det insamlade materialet består av sammanlagt 32 intervjuer, som täcker 53 separata uppdrag i valberedningar på kommunal och regional nivå. Tonvikten ligger på nomineringsprocesserna i de sju kommuner som ingår i Västernorrlands län, men även riksdags- och landstings/regionval berörs.

Den teoretiska utgångspunkten ställer två begrepp i centrum. Det första är homosocialitet, vilket enkelt uttryckt kan förstås som antagandet att de som väljer tar sådana som liknar dem själva. Eller, mera precist: "ett sätt att identifiera och premiera egenskaper hos kandidater som påminner om valberedarnas egna egenskaper" (s. 168). Homosocialiteten delas in i likhet, personliga egenskaper, inskolning och självreproduktion (s. 26f).

Det andra huvudbegreppet är kontaktkapital, vilket innebär att kandidater som har ett bra kontaktnät har lättare att bli valda. Widenstjernas mer preciserade definition är "valberedares bedömningar av kandidater och hur dessa påverkades av de sociala band som uppstår via personliga kontakter" (s. 168). Diskussionen om kontaktkapital är i hög grad inspirerad av Birgitta Niklassons (2005) arbete, där en mängd indelningar och distinktioner görs. Widenstjerna fokuserar dock i sitt arbete på den instrumentella och rumsliga dimensionen av kontaktkapital, vilken indelas i tid, nätverk, politisk position och auktoritet.

Detta teoretiska ramverk utmynnar i två frågeställningar. För det första: "Vilken betydelse har homosocialitet för det urval valberedningar gör under partiets nomineringsprocesser till direkt respektive indirekt valda uppdrag?" För det andra: "Vilken betydelse har kontaktkapital för det urval valberedningar gör under partiets nomineringsarbete till direkt respektive indirekt valda uppdrag?" (s. 11).

Med vissa förbehåll besvaras frågeställningarna positivt. Det vill säga, att både homosocialitet och kontaktkapital har betydelse i partiernas nomineringsprocesser. Dessa två huvudbegrepp hålls analytiskt åtskilda, men antas växelverka med varandra (s. 38), en växelverkan som dock inte är helt ömsesidig. Snarare menar Widenstjerna att den huvudsakliga orsaksordningen går från homosocialitet, via kontaktkapital, till nominering. En central slutsats i avhandlingen är att "homosocialitet bidrar till bildandet av kontaktkapital genom att personer genom upplevelser av likhet söker sig till och skapar kontakt med personer som uppfattas lika. Kontakter som ofta har en central betydelse för vilka personer som kommer att bli nominerade till politiska uppdrag inom partier" (s. 189, se även s. 173).

Bakom denna slutsats döljer sig dock viktiga och intressanta nyanser. Till exempel skiljer sig valberedningarnas arbete väsentligt mellan förvalsprocessen, där listor till allmänna val fastställs, och eftervalsprocessen där representanter utses i region- och kommunstyrelse, nämnder och styrelser. Det är också i eftervalsprocessen som valberedningarnas makt är störst, eftersom beslut fattade i förvalsprocessen kan påverkas av medlemsbaserade nomineringsprocesser som provval och, i ett senare skede, personvalssystemet. Flera av de intervjuade valberedarna ger dessutom uttryck för att platser i fullmäktige har relativt låg prestige eftersom de viktiga besluten fattas i region/kommunstyrelsen och de tyngre nämnderna. Som en av moderat valberedare formulerar det: "Fullmäktige, ja det måste ju vara för formens skull men annars är det värdelöst" (s. 107). Även en miljöpartist ger uttryck för ett liknande synsätt (s. 75), men man undrar ändå om det är lika utbrett i partier som saknar representation i kommunstyrelse och därmed blir hänvisade till fullmäktige som sin huvudsakliga plattform.

De många intervjuцитaten är en av avhandlingens stora förtjänster. De sammanlagt 143 citaten ger just den "Real Story-dimension" som inte står att finna i stadgar och formella dokument. Citaten fungerar väl som underbyggnad till de empiriska slutsatserna, och ger liv åt framställningen. De intervjuade valberedarna är i stort sett genomgående insiktsfulla och reflekterande, och den uppmärksamme läsaren bjuds på flera små pärlor. Till exempel sammanfattar en, uppenbarligen luttrad, moderat valberedare nomineringsprocessen med orden: "människors sämsta sidor kan jag väl säga kommer fram i krig, skilsmässor och i nomineringstider, så är det" (s. 80). En socialdemokrat menar, kanske inte enbart på skämt, att en viss sållning bland inkomna nomineringsförslag ibland kan vara nödvändig: "Ja kommer rekommendationen från ett stolpskott så." (s. 137).

När man läser dessa och andra citat finner man ibland en känsla av att vissa vanliga, ibland näst intill axiomatiska, utgångspunkter i partiforskningen på sin höjd får begränsat stöd. Röstmaximering, till exempel, tycks ha en viss betydelse under förvalsprocessen, men då framför allt i samband med utformande av riksdagslistor. Inte ens där verkar det alltid spela en avgörande roll. Det valberedarna vill ha är inte i första hand attraktiva personer som kan dra extra röster, även om det givetvis också är en fördel. Men minst lika viktigt är personer med rätt kompetens, eller villighet och förmåga att utveckla den kompetens som krävs, för att fungera i det kommunala och regionala vardagsarbetet. Till exempel betonas av en socialdemokrat vikten av att "på tyngre poster ha grundläggande kunskaper i ekonomi. Det är jätteviktigt du kunna läsa resultat och balansräkning, du får en halvårsrapport och måste kunna förstå den. Det är det inte många som gör" (s. 96).

Man kan fundera över om detta citat är ett uttryck för homosocialitet, eller helt enkelt en krass syn på vad som krävs för att kunna utföra ett bra jobb

i den kommunala verksamheten – tolkningarna är givetvis inte ömsesidigt uteslutande. Men homosocialitet och röstmaximering kan stå i motsättning till varandra på olika sätt. Om man utgår ifrån att valberedningarna i hög utsträckning består av män (av de 32 intervjupersonerna är 20 manliga, s. 210) i den övre medelåldern, är homosocialitet snarast en nackdel om man vill presentera väljarna med en allsidig sammansättning kandidater. Men sökande efter kandidater som kan dra väljare tycks inte ha hög prioritet. Vad man kan se tecken på är riskminimering, att undvika personer med ett problematiskt förflutet, eller bristande social kompetens. Som en socialdemokrat uttrycker det: “som offentlig person kan man inte gå på krogen och supa sig redlös och man kan inte uppträda otrevligt mot människor utan man måste lyssna på alla och ta till sig och även om man inte delar uppfattning måste man uppträda korrekt helt enkelt” (s. 87).

En annan aspekt på relationen mellan homosocialitet och röstmaximering är att valberedarna ibland kan använda det senare som en förevändning för att premiера det förra. Det gäller framför allt potentiellt valbara platser på riksdagslistorna, där ibland valberedare med hänvisning till röstpotential kan motivera avvikelser från vad som framkommit i provval eller andra medlemsbaserade nomineringsprocesser. Här gör Widenstjerna reflektionen att sådana röstmaximeringsargument kan vara ett medel för valberedarna att gynna kandidater som liknar dem själva (s. 153f). Även om det inte sägs rätt ut, så tycks coola väljarmagneter inte behöva göra sig några större besvär.

En av utgångspunkterna i avhandlingen är att valberedningarnas arbete består av selektering snarare än rekrytering. Det vill säga att det finns fler villiga kandidater än det finns lediga uppdrag. Det förvånar en aning, eftersom det rimligtvis är en ganska bred flora av poster som skall besättas, åtminstone i eftervalsprocessen. Framför allt i större kommuner, som kan ha ganska många nämnder och styrelser, är det inte säkert att alla uppdrag är lika lättbesatta. Givetvis är det så att selektering till eftertraktade uppdrag är en central del av valberedningarnas arbete, och att problematiken om hur och varför vilka väljs före andra upplevs som viktig av de intervjuade valberedarna. Som utomstående undrar man ändå ibland om det verkligen förmedlar den fullständiga bilden i en tid när avhopp från kommunala uppdrag håller på att bli ett demokratiskt problem (Erlingsson & Öhrvall 2017).

Ett relaterat problem är partiernas medlemsantal. Med hänvisning till SOM-data antas att den nedåtgående trenden i partimedlemskap avstannat, vilket gör att partierna har ganska god tillgång på möjliga kandidater (s. 25). Partiernas egna medlemssiffor ger dock en delvis annan bild. Även om den mest drastiska medlemsminskningen ägde rum under 90- och 00-talen har den inte avstannat helt. År 2017 hade de åtta största rikspartierna sammanlagt 266 267 medlemmar, jämfört med 290 757 år 2010, vilket innebär en nedgång med drygt 24 000 medlemmar (Falk 2018: 342f).

Det innebär dels att den totala partimedlemspoolen börjar bli oroväckande liten för att tillgodose det totala behovet av förtroendevalda. Dessutom säger siffror på riksnivå inte mycket om situationen i Västernorrland. Även om exakta medlemstal på kommunnivå ibland kan vara svåra att få fram hade analysen vunnit på mer bakgrundsinformation om de studerade partiernas medlemsunderlag, i Västernorrland som helhet såväl som i de undersökta kommunerna. Det finns goda skäl att anta att rikspartiernas kommunala organisationer på många håll kan ha problem med att besätta alla kommunala poster de har möjlighet till, och i vissa mindre kommuner behöver det inte nödvändigtvis enbart gälla de medlemssvagaste partierna. En intervjuad miljöpartist nämner på ett ställe att hans parti hade 14 medlemmar i hemkommunen (s. 72). Så låga medlemstal får konsekvenser för den formella nomineringsprocessen, så till vida att den genomförs på ett vanligt medlemsmöte, men det är inte orimligt att anta att det även inverkar på själva urvalet av kandidater. En annan valberedare från Miljöpartiet säger, måhända med en suck, att problemet är "att hitta någon som vill engagera sig i politiken" (s. 75). Medlemsbasen tycks alltså ha betydelse åtminstone i visa fall, och mer information om partiernas lokala medlemssituation hade kunnat ge ökad tyngd åt analysen.

En av slutsatserna i avhandlingen är att partiernas medlemsstyrka inverkar på nomineringsprocessen. Fler medlemmar ökar förutsättningarna för medlemsinflytande eller, omvänt, ger valberedningarna minskat handlingsutrymme (s. 162). Å andra sidan ägnar sig partier med tunnare medlemsunderlag oftare åt headhunting, det vill säga rekrytering av tänkbara uppdragsinnehavare bland personer med begränsad tidigare partipolitisk erfarenhet (s. 162f). Detta är mycket intressanta iakttagelser, som i sig utgör bidrag till partiforskningen, men de hade vunnit i precision om de understötts av mer detaljerade uppgifter om partiernas lokala och regionala medlemsstyrka.

Det finns också andra skillnader mellan partierna. Till exempel skiljer Moderaterna ut sig genom att tilldela fullmäktigegrupper och kommunala partistyrrelser den avgörande rollen i eftervalsprocessen (s. 162). Ändå är avhandlingens huvudresultat att skillnader mellan partierna är små, både när det gäller homsocialitet och kontaktkapital. Angående det förstnämnda fastslås att "Några skillnader beroende på parti, ideologisk grund, stadgeform eller partikultur har inte återfunnits" (s. 129). När det gäller kontaktkapital framträder skillnader mellan olika sorters uppdrag och nivåer, men det har inte "gått att påvisa några variationer beroende på parti, ideologi, stadgeform eller partikultur" (s. 150).

Här kan man göra två, delvis motsägelsefulla, reflektioner. Den ena är att de partiskillnader som trots allt påvisas tyder på att slutsatsen att skillnader i partikultur inte har någon påvisbar effekt kanske är något förhastad. Det är lite svårt att se hur antalet medlemmar kan ha en egen effekt, helt oberoende av andra organisatoriska och "partikulturella" faktorer. Den andra reflektionen är att om slutsatsen om små eller inga partiskillnader verkligen håller, så är det

ett mycket intressant, till och med uppseendeväckande, resultat. Därför hade man gärna sett en mer omfattande diskussion om observationen att varken partikultur, stadgeform, eller ideologi har någon avgörande inverkan på lokala och regionala partiers nomineringsprocess. Denna slutsats hade med fördel kunnat ställas emot till exempel Barrling Hermanssons forskning, som ju visar på väsentliga kontraster mellan partierna. Beror de olika resultaten på att Widenstjerna studerar regionala och kommunala partinivåer, medan Barrling Hermanssons forskning bygger på observationer i riksdagsgrupperna? Med andra ord, att skillnaderna mellan olika partier är mindre på lokal nivå än på riksnivå? Givetvis är det inte rimligt att begära slutgiltiga svar på den typen av frågor, men en viss diskussion hade varit av intresse.

Det finns andra kritikpunkter. En kontextualisering av den politiska och sociala strukturen i Västernorrland hade kunnat ge mer djup åt analysen. Lite mer om faktorer som partiernas styrka i de aktuella kommunerna, lokala politiska stridsfrågor med mera hade också varit en fördel. Det görs i avhandlingen några intressanta iakttagelser om skillnader, ibland gränsande till rivalitet, mellan de två landskap som finns i Västernorrland, det vill säga Medelpad och Ångermanland. En moderat intervjuperson gör en ganska drastisk jämförelse: "Berlinmuren brukar jag skämta, den var låg i jämförelse och det är viktigt att vi tittar på hela regionen som en enhet. Nu har vi två regioner i ett län, det är Ångermanland och Medelpad, det är ingenting att hymla om, så är det bara" (s. 104). Här ser vi ett tecken på att gamla strukturer, som formellt har spelat ut sin roll, fortfarande tycks ha reell betydelse.

En annan punkt är att det slutliga utfallet, sammansättningen av de nominerade kandidaterna, saknas. Det bör kunna gå att mäta graden av homosocialitet med avseende på kön och ålder, bland till exempel kommunfullmäktigekandidater. Lite mer kvantitativa data hade kunnat ge mer tyngd åt resultaten, som det nu är, bygger slutsatserna i hög grad på intervjupersonernas utsagor. Det är inte nödvändigtvis ett problem i sig, och man får absolut en känsla av att de intervjuade valberedarna har varit uppriktiga. Analysen hade ändå vunnit på att intervjumaterialet underbyggts av, och kontrasterats mot, statistik över vilka kandidater som till slut nominerats.

Man kan också fundera över vilken roll urvalet av partier har spelat för resultaten. I sig är det inte orimligt att välja fyra fallstudiepartier, och det gjorda urvalet kan absolut försvaras, men man ställer sig ändå frågan om de generella mönster som Widenstjerna finner i sin analys hade sett likadana ut om fler, eller andra, partier undersökts. Centern och Vänsterpartiet har under hela 2010-talet varit representerade i Västernorrlands samtliga kommuner, och långt ifrån obetydliga i storlek. Inte minst Centern har i en rad av val varit näst största parti i Örnköldsvik. Sverigedemokraterna var när undersökningen genomfördes mindre, men befann sig i en tillväxtprocess och tog mandat i alla Västernorrlands kommuner i 2014 och 2018 års val. Man kan fundera över i

vilken mån Centern med sin folkrörelsetradition, och Sverigedemokraterna med sin identitet som anti-etablissemangsparti, hade passat in i de mönster som återfinns i de undersökta partierna.

En ytterligare reflektion är hur Widenstjernas resultat förhåller sig till vad vi i övrigt vet om intern partidemokrati. De intervjuade valberedarna framstår, å ena sidan, som insiktsfulla och reflekterande personer med partiets, kommunens och regionens bästa för ögonen. Samtidigt får man en känsla av att de är självständiga, ibland på gränsen till självsvåldiga, med en fast tro på sin egen omdömesförmåga. Även om det, återigen, inte sägs rätt ut infinner sig ibland en känsla av att för mycket medlemsinflytande mest upplevs som ett störningsmoment i deras arbete. Och, kan man fundera, med sin ofta omfattande erfarenhet har de inte nödvändigtvis fel. Här kan skönjas ett intressant spänningsfält mellan partiintern demokrati, samhällelig demokrati och partistrategier, som förtjänar att utvecklas vidare.

För att sammanfatta finns det kritikpunkter, men de positiva intrycken överväger med råge. Att utnyttja teorier som tidigare i hög grad applicerats på forskning om kön och politik är ett intressant och innovativt grepp. Det är i sig välgörande att se hur huvudbegreppen homosocialitet och kontaktkapital fungerar på ett undersökningsmaterial som inte primärt syftar till att belysa könsdimensionen. Inte minst är kopplingen de två huvudbegreppen emellan ett värdefullt bidrag till partiforskningen.

Empiriskt bidrar avhandlingen med ny kunskap om hur våra partier fungerar internt och, inte minst, på nivåer under den nationella. Även om *The Official Story* får stå något tillbaka, får sig läsaren till livs en rejäl dos av *The Real Story*. Och det är välkommet. Vi ser hur partiernas valberedare resonerar, vad de vill prioritera och vad de vill undvika. Vi lär oss mycket nytt om de svenska partierna, kunskap som har relevans en bra bit bortom Västernorrland.

Widenstjernas forskningsinsats är alltså värd all respekt. Det är något av en pionjärgärning att ha djupintervjuat valberedare i fyra västernorrländska partier, och man hoppas att den leder till fortsatt forskning inom samma område, både i Västernorrland och i andra delar av Sverige. Inte minst hoppas man att Thomas Widenstjerna själv, med den kompetens han besitter, kommer att medverka i den processen. *The Real Story* är långt ifrån färdigberättad, och vi vill gärna se fortsättningen.

Bibliografi

- Barrling Hermansson, Katarina, 2004. *Partikulturer: Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis, 159.
- Erlingsson, Gissur, & Öhrvall, Richard, 2017. *Fullmäktigeledamoten och mandatperioden*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.

- Falk, Elisabeth, 2018. "Appendix", s. 329-265 i Barrling, Katarina & Holmberg, Sören (red.), *Demokratins framtid*. Stockholm: Sveriges Riksdag.
- Katz, Richard S. & Mair, Peter, 1992. "Introduction: The Cross-National Study of Party Organizations", s. 1-20 i Katz, Richard S. & Mair, Peter (red.), *Party Organizations. A Data Handbook*. London: Sage.
- Madestam, Jenny, 2009. *En kompispappa och en ytlig djuping. Partieliters ambivalenta partiledarideal*. Stockholm: Stockholm Studies in Politics, 132.
- Madestam, Jenny, 2014. *Hur blir man vald? Om ledarskiften i tre svenska partier*. Stockholm: Liber.
- Niklasson, Birgitta, 2005. *Contact Capital in Political Careers, Gender and Recruitment of Parliamentarians and Political Appointees*. Göteborg: Statsvetenskapliga Institutionen. Göteborg Studies in politics, 96.
- Teorell, Jan, 1998. *Demokrati eller fätalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis, 129.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org